

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2022/3

📖 MÉLYÍTJÜK VAGY ÁTHIDALJUK? AVAGY LÉTEZNEK-E GENERÁCIÓS ELLENTÉTEK A KÖNYVTÁROSOK KÖZÖTT? 📖 ÖKOLÓGIAI KÉRDÉSEK A KUTATÁSI ADATOK KÖRÜL 📖 WEBHELYEK ARCHIVÁLÁSI PROBLÉMÁI 📖 AZ E-MAILEK HOSSZÚ TÁVÚ MEGŐRZÉSE 📖 A PÉCSI EGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁR ÚJJÁSZÜLETÉSE 📖 AULICH NÁNDOR, KOSSUTH LAJOS KALANDOS ÉLETŰ TITKÁRA. MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KAPCSOLÓDÁSOK A KOSSUTH-KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ 📖 A PARLAMENTI KÖNYVTÁR HELYETTES VEZETŐI 1881–1991. II. RÉSZ 📖 KÖNYVSZEMLE 📖 REFERÁTUMOK 📖

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

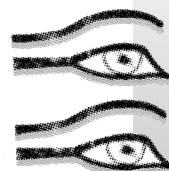

KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

FROM THE CONTENTS

- 👁️ ARE WE DEEPENING OR BRIDGING THEM? OR ARE THERE GENERATION GAPS BETWEEN LIBRARIANS?
- 👁️ ECOLOGICAL ISSUES AROUND RESEARCH DATA
- 👁️ ARCHIVING PROBLEMS OF WEBSITES
- 👁️ LONG-TERM PRESERVATION OF EMAILS
- 👁️ THE REBIRTH OF THE LIBRARY OF THE DIOCESE OF PÉCS
- 👁️ NÁNDOR AULICH, THE SECRETARY OF LAJOS KOSSUTH WITH AN ADVENTUROUS LIFE. CULTURAL HISTORY LINKS TO THE HISTORY OF THE KOSSUTH LIBRARY
- 👁️ DEPUTY HEADS OF THE LIBRARY OF PARLIAMENT (1881–1991). PART II.
- 👁️ BOOK REVIEWS –
 - “I HAVE FINISHED WHAT I STARTED”:
CHRONOLOGY OF HUNGARIAN LIBRARY HISTORY.
5TH, CONCLUDING VOLUME
 - A MISCHROHISTORICAL DEEP-DRILLING: THE 1959 BOOK
EXHIBITION IN THE HUNGARIAN KUNSTHALLE
AS A PIVOTAL EXPERIENCE OF A GENERATION
 - PORTRAITS FROM THE MUSICAL COLLECTION

2022/3

32. (68.) ÉVFOLYAM, 2022. 3.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági Ilona

SZERKESZTŐK: Sági Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ⌘ **E-mail:** sagi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente

⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója

⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor

⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatja.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

<https://kormany.hu/kulturalis-es-innovacios-miniszterium>

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BAJNOK Tamara (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BIRÓ Bettina (az Állatorvostudományi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum munkatársa, Bp.), DANCS Szabolcs (az OSZK Digitális Bölcsészeti Központ osztályvezetője, Bp.), DRÓTOS László (az OSZK munkatársa, Bp.), ELBE István (az OSZK munkatársa, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HEGYKÖZI Iлона (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), JÓNÁS Károly (az Országgyűlési Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KALCSÓ Gyula (az OSZK munkatársa, Bp.), KÉGLI Ferenc (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MOLNÁR Bence (egy. hallgató, ELTE BTK KITI, Bp.; Az Európai Unió Kiadóhivatala munkatársa, Luxembourg), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Alexandra (PTE BTK Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet, Könyvtár és Információtudományi Tanszék, egy. hallgató), NÉMETH Márton (a Blinken OSA Archívum munkatársa, Bp.), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Miskolc), SCHMELCZER-POHÁNKA Éva (Pécsi Egyházmegyei Könyvtár, könyvtárvezető), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZŐNYEGI Zsannett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZŰCS Kata Ágnes (az OSZK munkatársa, Bp.), VARGA Emese (az OSZK munkatársa, Bp.), VISKY Ákos László (az OSZK munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink és a lektorok e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	339
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

BAJNOK Tamara: Mélyítjük vagy áthidaljuk? avagy Léteznek-e generációs ellentétek a könyvtárosok között?.....	343
KOLTAY Tibor: Ökológiai kérdések a kutatási adatok körül	385

MŰHELY

DRÓTOS László – VISKY Ákos László: Webhelyek archi- válási problémái	395
KALCSÓ Gyula – SZŰCS Kata Ágnes: Az e-mailek hosszú távú megőrzése	403
SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár újjászületése	411

MŰLTUNKBÓL

ELBE István: Aulich Nándor, Kossuth Lajos kalandos életű titkára. Művelődéstörténeti kapcsolódások a Kossuth-könyvtár történetéhez	425
JÓNÁS Károly: A Parlamenti Könyvtár helyettes vezetői 1881–1991. II. rész	434

KÖNYVSZEMLE

„Bevégeztem, amit elkezdtem” –

Magyar könyvtártörténeti kronológia 5., záró kötet

Magyar könyvtártörténeti kronológia 5. kötet:

Pótlások 1996–2010; Kitüntetések 1954–2012. Összeáll.

GERŐ Gyula. A szerkesztésben közrem. RÁCZ Ágnes.

Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2021. 595 p.

(Ism.: KÉGLI Ferenc) 441

Mikrotörténelmi mélyfúrás: az 1959-es műcsarnoki könyvkiállítás mint egy generáció meghatározó élménye

ÁRVAI Mária – VÉRI Dániel. A nagy könyvlopás: Francia

könyvkiállítás a vasfüggöny mögött. Szentendre: Ferenczy

Múzeumi Centrum, 2020. 199 p.

(Ism.: SZABÓ Piroska) 444

Portrék a Zeneműtárból

KELEMEN Éva. Az járt oda, aki kottát is tudott olvasni:

fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára

történetéből. Budapest: OSZK, 2020. 215 p.

(Ism.: POGÁNY György) 451

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

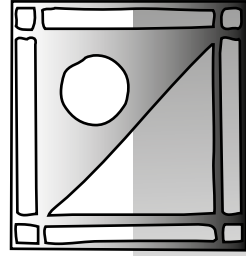
Könyvtár- és információtudomány	455
Könyvtár- és tájékoztatásügy	460
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	467
Munkafolyamatok és szolgáltatások	473
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	487
Vezetés, irányítás	494
Felhasználók és használat	497
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	507
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	509
Kapcsolódó területek	514

A számot szerkesztette: Sággi Ilona, Szabó Piroska

Közreműködött: Murányi Lajos

Olvasószerkesztő: Szabó Piroska

STUDIES

Are we deepening or bridging them? or Are there generation gaps between librarians?

BAJNOK Tamara

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 343–384.

The author of the article, who has worked both as staff and as a senior librarian, as well as a graduate workplace mentor, examines how the dynamics between staff in libraries, with a special focus on workplace cooperation and conflict, evolve in the light of the insights of the increasingly popular theory of generational theory. Do generational conflicts exist among Hungarian librarians? Do those involved perceive any conflicts related to age groups? If so, are they able to separate them from other, personal conflicts? The questionnaire research, supplemented by mini-interviews, sets up three hypotheses: 1. Librarians do not identify workplace conflicts as generational; 2. For older generations, lack of respect and low work ethic are the main sources of conflict; 3. Younger generations believe that the conservative professional attitude, slow work pace and lack of IT skills of older generations generate most of the conflicts.

The findings outlined in the course of the problem statement and analysis should be used both in professional work and in tertiary LIS education, since conflicts arising from generational differences can significantly reduce the performance of library staff, which strongly affects the success of the given institution and the satisfaction of library users.

Keywords: Generational theory; Internal communication; Organizational culture; Survey; Workplace conflict

Ecological issues around research data

KOLTAY Tibor

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 3. p. 385–394.*

Research data are growingly becoming part of an information ecosystem that emphasises broad and often overlapping themes, also touching on civic data and on research information. Accordingly, issues such as open science and open data, data reproducibility, misinterpretation and misuse are addressed. Distinguished attention is given to the fact that the World Health Organization (WHO) does not only require data management plans for the projects it supports, but it will also expect them to include information on data sharing. The study underlines the importance of the FAIR principles as well. We also touch on the Data Champions initiative and the related (so far pilot) activities in Hungary, as well as the Love Data Week. Although it is not definitely part of librarianship yet, some of the characteristics of data donation are also described.

Keywords: Data management; FAIR principles; Open data; Open science; Research data

WORKSHOP

Archiving problems of websites

DRÓTOS László – VISKY Ákos László

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 3. p. 395–402.*

The article is a written version of the section on general web archiving problems complementing the presentation of Ádám Perger at the 2021 conference “404 Not Found – Who preserves the Internet?”, in which the authors present typical problems they have encountered frequently during the five years of operation of the Web Archive of the National Széchényi Library. Some of these can be solved by the parametrisation the archiving tool or using alternative technology, while others require the involvement of the content provider. The aim of the paper is to raise awareness on how to make websites robot- and archive-friendly, similar to the way optimisation is done for accessibility. The article is based partly on the experiences of the Web Archive of the Nation-

al Széchényi Library and the MIA Wiki knowledge base, and partly on examples collected in the course material for the accredited course of the Library Institute entitled “Internet archiving as a public library task”.

Keywords: National library; Practical guide; Web archiving; Web design; Hungary

Long-term preservation of emails

KALCSÓ Gyula – SZÚCS Kata Ágnes

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 3. p. 403–410.*

Email is one of the most common and widely used forms of communication today, but the specificities of the format make it particularly difficult to manage. As a born digital object, email raises both the problems of digital preservation in general and issues specific to electronic mail and correspondence. Its long-term preservation in (public) collections is a novelty in Hungary, but even at international level it is a relatively underdeveloped field. There is an urgent need to elaborate a detailed methodology, as there is already much collection content to be processed, and in the future the so-called LAM (Libraries, Archives, Museums) sector will be increasingly involved in such tasks. The article describes efforts that, among other things, ensure that current endeavours to preserve emails are not competing solutions, but elements of an interoperable toolkit. The authors examine the problems and their applications to email as a born digital object and the specific difficulties that arise beyond these, and they also outline the ways in which preservation can be achieved.

Keywords: Born digital document; Electronic correspondence; Long-term preservation

The rebirth of the Library of the Diocese of Pécs

SCHMELCZER-POHÁNKA Éva

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 3. p. 411–424.*

With the opening of its renewed and renovated building on 7 October 2021, a new era began in the life of the Library of the Diocese of Pécs, established in 1968 by the Capitular Vicar, later County Bishop, dr. József Cserhádi. After almost 15 years of closed stacks service, the important historical church library of Pécs can finally continue its work in a worthy place in the old and the new library interiors. Very few sources have been preserved on the history of the

library; the author has sought them out and arranged them in chronological order, revealing the various periods of the library's history, from the foundation of the public collection to its accommodation and management, as well as featuring the events and people who were decisive in its life and operation. Following the recent relocation and the stock-organising and cataloguing process, in the future the library will work in coordination with the Museum Department of the Diocese in terms of staff and research. The main objective of the library is to provide researchers and readers with personal and online library services that meet the needs of the XXIst century.

Keywords: Church library; Library building; Library history; Renovation; Pécs, Hungary; XXth century

FROM OUR PAST

Nándor Aulich, the secretary of Lajos Kossuth with an adventurous life. Cultural history links to the history of the Kossuth Library

ELBE István

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 425–433.

The library of Lajos Kossuth arrived in Budapest on 19 June 1894, at the National Széchényi Library of the National Museum of Hungary, and the collection has been a treasure of the national library ever since. The author of the article has been researching the history of the library for years, and in the course of this research he came across an unorganised bundle of documents in the Manuscript Archives of the National Széchényi Library, most of which deal with the sale of the Kossuth Library. The original owner of the letters and minutes is the chairman of the Kossuth Library Committee, lawyer Károly Eötvös. The documents found do not fundamentally change our knowledge of the events, but they complete and in some cases clarify what we already know. Within the framework of the article, the author will discuss a side issue, discovered in the above-mentioned bundle of documents and closely connected with the sale of the Kossuth Library, which focuses the spotlight on the person of Lajos Kossuth's last secretary, who had been rather obscure until now. This man shared the last days of the used-to-be governor of Hungary, was a direct witness to the events of his final months and, although not originally hired by Kossuth for this task, an active participant in the preparation of the politician's library for sale.

Keywords: Cultural history; Library history; National library; Private library; Provenance; Budapest, Hungary; XIXth century

Deputy heads of the Library of Parliament (1881–1991). Part II.

JÓNÁS Károly

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 434–440.

The author, who worked at the Library of the Hungarian Parliament for 42 years and was head of the access services department for 25 years, has previously written about the activities of the institution's directors in library journals and in a monograph as well. In this paper, he outlines the career of the deputy directors by examining two significant periods in the history of the library, which is still in operation today. The first period lasted until 1950, when the Library Committee, a permanent unit of the House of Representatives, which had played a key role in the oversight and management of the library for eight decades, was abolished. In the second era, formally from 1952 to 1991, the library remained in the building of the Parliament, but was removed from the parliamentary organisational framework and placed under the control of the Ministry of Culture, and we can follow the life of the library through the personalities of the deputy directors. (In the short transitional period from 1950 to 1952, when the one-party dictatorship was already well established and the Presidential Council took over the majority of the powers of the Parliament as a new body, the preparation for the second era was actually taking place.) In the 110 years examined by the paper, the second men of the Library's leadership have often played a very important role, first of all in the development of a cultural institution that provided information to the deputies and then to the public at large. Many of them also made their way to the managerial position. The negative role played by deputy directors, who had a detrimental influence on the life of the prestigious library, is also discussed. The deputy directors are introduced through brief biographical sketches and portraits of the heads of the bodies that oversaw the Library of the Hungarian Parliament (the two heads of the Library Committee in Part I were the President and the Clerk-Recorder, and in Part II the Minister was the main person in charge of the ministerial control).

Keywords: National library history; Parliamentary library; Hungary; XIXth century; XXth century

BOOK REVIEWS

“I have finished what I started” : Chronology of Hungarian library history. 5th, concluding volume

Magyar könyvtártörténeti kronológia 5. kötet: Pótlások 1996–2010; Kitüntetések 1954–2012. Compiled by GERŐ Gyula. Collab. RÁCZ Ágnes. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2021. 595 p.

(Reviewed by: Ferenc Kégli)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 441–443.

Keywords: Chronology; History of librarianship; Library history; Book review

A microhistorical deep-drilling: the 1959 Book Exhibition in the Hungarian Kunst-halle as a pivotal experience of a generation

ÁRVAI Mária – VÉRI Dániel. A nagy könyvlopás: Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 199 p.

(Reviewed by: Piroska Szabó)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 444–450.

Keywords: Book history; Cultural history; History of censorship; History of book trade; Oral history; Hungary; XXth century

Portraits from the Musical Collection

KELEMEN Éva. Az járt oda, aki kottát is tudott olvasni: fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára történetéből. Budapest: OSZK, 2020. 215 p.

(Reviewed by: György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 3. p. 451–454.

Keywords: Library history; National library; Special collections; Budapest, Hungary, XXth century

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 32. (68.) 2022. no. 3. p. 455–519.

Mélyítjük vagy áthidaljuk? avagy Léteznek-e generációs ellentétek a könyvtárosok között?

BAJNOK Tamara

*„Önmagát becsüli meg minden nemzedék azáltal, hogy tudomásul veszi:
a világ nem vele kezdődött”¹
(Sütő András)*

*A tanulmány a Kodolányi János Egyetem munkahelyi mentor
képzés zárásaként 2021-ben elfogadott szakdolgozat rövidített változata.*

Bevezetés

2019 novemberében elárasztotta a hírportálokat és a közösségi médiát egy videó,² amelyben az látható, hogy az új-zélandi parlament 25 éves képviselője a klímaválságról szóló felszólalása közben egy idősebb képviselő bekiabálására így válaszolt: „OK Boomer” – ami leginkább a „köszönöm a véleményt, de kit érdekel?” jelentéstartalomnak felel meg. A kifejezés mögött az a fiatalok egy része által képviselt nézet áll, hogy a II. világháború után született nemzedék önző hozzáállásával tönkretette a földet, és ezzel cserbenhagyta az utánuk következő generációkat, ráadásul tagjai elavult nézeteket vallanak, a velük való párbeszédnek nincs értelme.³ Maga a kifejezés már régebben is létezett, de ez a videó tett világszerte ismertté egy ijesztőnek tűnő jelenséget, miszerint a Z generáció tagjai sok esetben nyíltan ellenséges hangnemet használva, lenézően nyilatkoznak az idősebbekről.

Könyvtárosként munkatársaimmal együtt sokat foglalkoztam azzal, hogyan kell megszólítani a különböző célcsoportokat, hogyan kell a különböző generációk szá-

mára személyre szabni a könyvtári szolgáltatásokat. Ugyanakkor nem lenne szabad elfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy a szolgáltatásokat fejlesztő és működtető könyvtárosok is különböző generációkhoz tartoznak. Az utóbbi évtizedben egyre gyakrabban tapasztalom, hogy valami megváltozott a munkaközösségekben, másképp viszonyulnak egymáshoz a kollégák, mint régebben. Gyakoribbá válnak a konfliktusok, egyre jobban elkülönülnek, „klikkesednek” a nemzedékek, mélyül a generációs szakadék.

A dolgozat célja, hogy megvizsgáljam, léteznek-e a magyar könyvtárosok között generációs ellentétek, valamint maguk az érdekeltek észlelnek-e korosztályokhoz köthető konfliktusokat, és el tudják-e különíteni azokat más, személyes jellegű konfliktusoktól.

Generációelmélet

Fogalommagyarázat

*A magyar nyelv értelmező szótára*⁴ szerint a generáció kifejezés „egy-egy nemzedék felnövekedésére számított idő (25–30 év); emberöltő”, míg ha a nemzedék szócikket vizsgáljuk, akkor az „ugyanazon időben, egy korban élő, nagyjából azonos korú emberek összessége” magyarázatot olvashatjuk. A szócikkekben megjelenik a kifejezés biológiai – „nemzés, szaporodás” –, illetve társadalmi – „az egymást felváltó utódok összessége egy családban vagy más közösségben”, „az egy törzsből, nemből származott, egy időben élő utódok, ivadékok összessége” – vetület is. Gyakran előfordul, hogy a korosztály kifejezést a generáció szinonimájaként használják a mindennapokban, azonban ennek jelentése „az ugyanazon évben születettek összessége”. Az egy adott korosztály tagjaiból létrejövő, konkrét célra összeállt társaságot pedig korcsoportnak nevezünk, gondoljunk csak például a sportversenyekre, ahol előre meghatározott születési intervallum alapján indulhatnak a résztvevők. Jól látszik, hogy a magyar nyelvben a fogalomnak igen összetett szókincsrendszere van, amelyet a köznyelv nem mindig használ következetesen, többnyire inkább rokon értelmüként alkalmazza az egyes kifejezéseket.

Generációkutatás

A generációkutatás, vagy még inkább a különböző generációk tulajdonságainak felismerése és vizsgálata történeti szempontból új keletű tevékenység. Az 1800-as évekig a generáció kifejezést nem az egy-

korú egyének csoportjára használták, hanem a fogalommagyarázatban már említett családi, társadalmi, nagyszülő–szülő–gyerek viszonylatban. A XIX. század előtt nem volt jellemző a gyermekek és fiatalok külön csoportokként való kezelése, nem különítették el őket markánsan a felnőttektől, nem léteztek külön a számukra létrehozott intézményrendszerek, sőt még a manapság egyértelműen gyermekműfajnak számító mesék sem ennek a korosztálynak szóltak.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején azonban több tudományterületen belül is megjelentek a témakörrel foglalkozó elméletek és utalások. *Immanuel Kant* a königsbergi egyetemen tartott egyik pedagógiai tárgyú előadásában már a nemzedékek közötti tudás átadásról beszélt: „Egyik nemzés neveli a másikat.”⁵ *Charles Darwin A fajok eredete* című munkájának megjelenése után kezdett el elterjedni az a nézet, hogy a történelmi változásokat a generációk változása generálja. Az ipari forradalom előtt egy generációt átlagosan 30–35 évben, vagyis egy emberöltőben határozták meg – figyelembe véve a magas csecsemő- és gyermekhalálozást is. Így a már említett három egymást követő nemzedék (nagyszülő–szülő–gyerek) mintegy 100 évet ölelt fel, ahol a család tagjai ismerték egymást. Az egyéni lehetőségek nagyon szűk körben mozogtak, a családban egymást követő nemzedékek hasonló életet éltek, hasonló eszközöket használtak, és hasonló eredményeket értek el, nem volt különbség a nagyszülő és az unoka gondolkodásmódja között. Az ipari forradalom azonban jócskán felgyorsította az addig több száz éven keresztül lassú tempóban folyó társadalmi fejlődést. A gőzgép feltalálása után jelentősen megváltoztak a lehetőségek, elindult a városiasodás, az emberek tömegesen hagyták el a szülőföldjüket, és újfajta életmódot alakítottak ki, ami együtt járt a gondolkodás megváltozásával is.⁶ A XIX. században tovább gyorsult ez a folyamat, gyakorlatilag generációnként, körülbelül 30 évenként változott a világ. A soron következő nemzedékek folyamatosan olyan új kihívásokkal találkoztak, amelyekre az idősebbeknek nem volt megoldásuk, ezeket mindig a fiataloknak kellett kitalálniuk, megvalósítaniuk. A történelmi változások, a forradalmak, majd a „nagy háború” és annak következményei drasztikus változásokat hoztak a mindennapi életben. Az első világháború katonai behívói születési évek alapján érkeztek, és így a kor egy teljes nemzedéke gyakorlatilag megtizedelődött. A fiatalok szinte nem láttak maguk körül mást, csak veszteségeket és halált, ami természetesen kihatott a további életükre is. A jelenséget vizsgálva 1928-ban a magyar származású szo-

ciológus, *Karl Mannheim A nemzedéki probléma* (*Das Problem der Generationen*) című tanulmányában elsőként kezdett foglalkozni a generációtudat kérdéskörével. Mannheim szerint egy generáció tagjai, anélkül, hogy konkrét közösséget alkotnának egymással, mégis összekötvé érzik magukat. Ehhez a kapcsolathoz három alapfeltétel szükséges. Fontos, hogy az egyének közel azonos időszakban, azonos kulturális környezetben nőjenek fel, és ezáltal azonos társadalmi és történelmi eseményeket éljenek át. A tanulmány szerint minden későbbi élményt a fiatalokban átélt élményeken és tapasztalatokon átszűrve értelmezzük. Minden új információt, technológiát, jelenséget a már ismert környezethez viszonyítunk és ítélünk meg. Csupán tehát attól, hogy kronológiailag mikor születünk, egy speciális társadalmi és történelmi időszak lesz számunkra az alap, ami más, mint a szüleinké, így ebből következően más lehetőségeink is lesznek, mint a felmenőinknek voltak, vagy a gyermekeinknek lesznek. Ez a közös tudás sorsközösséggé kovácsolja az azonos korosztályokat, gondoljunk csak *Nagy Bandó András Mi, 47-esek* című szövegére,⁸ amely maga is *Szilágyi György Hanyas vagy? 28-as?* című művének feldolgozása.⁹

A jelenséget azonban meg kell vizsgálni egy másik aspektusból is, hiszen egy adott esemény bekövetkeztét több generáció is átéli egyszerre, mégsem egyformán élük meg azt. Legjellemzőbb példaként *Antall József*, a rendszerváltás után szabadon választott első miniszterelnök 1993. december 12-i halálát, illetve annak bejelentési körülményeit szokták említeni a témában mint vakuélményt. Az utóbbi kifejezés *Roger Brown* és *James Kulik*¹⁰ hipotézisén alapul, mely szerint a vakuélméleket olyan körülményekre vonatkozó emlékezet, amelyek közepette rögzítjük a nagyon meglepő, fontos vagy érzelmileg megrázó eseményeket.

Vasárnap délután a Magyar Televízió egyes csatornáján a *Walt Disney bemutatja* című gyermekműsorban a *Kacsamesék* rajzfilmsorozat futott. A műsor igen népszerű volt a felnőttek körében is, hiszen a kilencvenes évek elején még ritkaság volt, hogy a két létező magyar tévécsatorna valamelyikén „nyugati” rajzfilmeket lehessen nézni. 18 óra után a képernyő hirtelen elsötétült, majd gyászzené szólalt meg, és néhány perc múlva *Boross Péter* belügyminiszter bejelentette a miniszterelnök halálhírét. A felnőttek körében, akik a rendszerváltás előtt szocializálódtak, a döbbeneten túl rögtön felmerült a „Mi lesz most?” kérdése, és talán megjelent a félelem a lehetséges politikai visszarendeződéstől és az ezzel járó társa-

dalmi és egzisztenciális válságtól is. A gyermekek körében is mélyen elraktározódott ez az esemény, hiszen egy számukra kedves tevékenység – mesénzés – számukra furcsa körülmények között hirtelen megszakadt. Az *Ex Symposion* irodalmi és művészeti folyóirat gyermekekkel foglalkozó különszáma az eseményt generációs élményként¹¹ említi, amely „kohéziós erővel bír a nyolcvanas évek szülőttei számára”.¹²

Generációs jegyek

A kutatásoknak köszönhetően ma már elfogadott tény, hogy a különböző generációkat jól el tudjuk különíteni egymástól, a témával foglalkozó szakemberek véleménye azonban nem egységes a generációk elnevezésében, sőt, az adott generációt meghatározó időintervallum megállapításában sem. Ennek oka az egyénekben a földrajzi, történelmi, társadalmi, politikai és kulturális különbségek miatt kialakult attitűdök és viselkedésminták sokasága. Gondoljunk csak arra, hogy Európában milyen markánsan elkülöníthető a (volt) keleti blokk országaiban élők gondolkodás- és viselkedésmódja a nyugati országokban élőkhöz képest!

*Steigervald Krisztián*¹³ szerint mindenképpen különbséget kell tennünk az életkori sajátosságok és a generációs jegyek között is. Az életkori sajátosság nevéből adódóan azt mutatja meg, hogy mely életszakaszban járunk éppen, gyerekek vagyunk, fiatalok, vagy éppen nyugdíjasok. A generációs jegy ezzel szemben egy adott időszakban született egyének hasonló gondolkodását és viselkedését jellemzi. A generációs jegyek az esetek többségében az egyén teljes életét végigkísérik, míg az életkori sajátosságok az idő múlásával változnak. Feltétlenül meg kell említenünk azonban, hogy a generációs jegyek és az életkori sajátosságok csupán nagy általánosságban vonatkoznak az egyénekre, azokat a személyiségjegyek határozottan befolyásolhatják, felülírhatják. A XX. század előtt nem tartották nyilván a különböző generációkat, csoportokat, így elnevezésük sem volt. A témával foglalkozó szakirodalom szerint az első generáció, amely nevet kapott, az 1945 előtt születetteké, ők a veteránok. *Steigervald* a *Generációk harca* című művében a generációk születési intervallumának definiálásánál 14–18 éves periódusokat állapított meg, a tanulmány a továbbiakban ebből a skálából indul ki.

A generáció elnevezése	Mikor születtek a generáció tagjai?	Életkoruk 2021-ben
Veterán	1945 előtt	76 évesek és idősebbek
Baby boomer	1946–1964	57–75 évesek
X	1965–1979	42–56 évesek
Y	1980–1994	27–41 évesek
Z	1995–2009	12–26 évesek
Alfa	2010-től	maximum 11 évesek

1. táblázat

A generációk születési intervallumai Steigervald Krisztián skálája alapján¹⁴

A következőkben bemutatom az egyes generációk tagjainak a szakirodalomban szereplő általános jellemzőit, figyelembe véve a magyar sajátosságokat.

A Veteránok

Elnevezésüket a második világháború ihlette. A korosztály ma élő tagjainak többsége a szocializmus ideje alatt volt fiatal felnőtt, és erős nyomot hagyott bennük a világháborúkat átélte szüleik félelme és keserősége. Alapélményük a veszteség, a hiány és a bizonytalanság. Erre a generációra érvényes a félelemből történő bezárkózás, hiszen a kor, amelyben éltek, arra figyelmezteti őket, hogy senki másban nem lehet bízni, csak a családban és a barátokban. Néha még bennük sem. Mindig valami „rosszra” készülnek, ezért jellemzően sokat takarékoskodnak és gyűjtögetnek, hogy semmilyen „hiány” ne érhesse őket váratlanul. A tájékozódási pontjuk a világhoz a rádió és a nyomtatott sajtó.

A Baby boom-generáció

A második világháború után a részt vevő országokban drasztikusan megnőtt a születésszám. Ezt a jelenséget Magyarországon erősítette a *Ratkó Anna* népjóléti és egészségügyi miniszter regnálása alatt bevezetett tiltott terhességmegszakítás és a gyermektelenségi adó is. A Baby boomer generáció alapélménye a hidegháborús fenyegetettség. A porosz neveltetésnek köszönhetően egyértelmű számukra az életkort figyelembe vevő, erősen hierarchizált felépítésű szervezetekbe történő beépülés, illetve ebből fakadóan a családban és a munkahelyen az idősebb, tapasztaltabb emberek tisztelete is. Ebben a nemzedékben alapvetés, hogy a tudás és tapasztalat az életkorral

párhuzamosan nő, ezért a munkahelyi előrehaladást vagy a magánéleti célokat is hosszú távra tervezik, akár évtizedekre is. Ennek a generációnak az életét áthatja a munka, az előző nemzedékhez képest a nők tömegei álltak munkába, és közben gyermekeik az állami intézményrendszerben – bölcsőde-óvoda-iskola – szocializálódtak. A rádió mellett egyre több családban jelent meg a televízió mint a szabadidő hasznos eltöltésének és a családi együttlétnek egyik alapeleme.

Az X generáció

Ez az első olyan nemzedék, melynek tagjai nagyon fiatalon, akár már egy-két éves koruk körül közösségbe kerültek. Ők azok a bizonyos „kulcsos gyerekek”, akik idejük nagy részét egymás társaságában töltötték, és várták, hogy szüleik hazaérjenek a munkából. A „magára hagyott nemzedék”¹⁵ alapélménye a bizonytalanság, hiszen az ő életük tele van olyan horderejű társadalmi és technológiai változásokkal, amelyeket az előző generáció nem ismert, és így megoldási mintákat sem kaptak. A Veteránokkal ellentétben – akik ugyancsak a bizonytalanság érzésével szembesültek –, nem a bezárkózás volt a válaszuk, hanem azoknak a lehetőségeknek a megkeresése, amelyek segítik az előrelépést, a fejlődést. Ez az attitűd, a szülői jelenlét hiányával együtt, hívta életre az erre a generációra jellemző mindent átható maximalizmust, amelyet nemcsak magukra nézve, hanem mindenki másra vonatkozóan is elvárnak. A csoport idősebb képviselői a szocializmusban töltötték gyerekkoruk nagy részét, amikor az egyéni érdekek helyett a közösségépítés állt a középpontban. Ez a generáció találkozott először a technikai fejlődés

ugrásszerű változásával, és azonnal befogadott minden újdonságot (pl. kvarcóra, kazettás magnó, Commodore 64 számítógép stb.). Ők a „digitális bevándorlók”, akiknek az életében megjelent a világháló is, így még viszonylag fiatalon, de már felnőttként kezdték el megismerni az internet és a digitális világ lehetőségeit. Ők a „rendszerátalakítók” is, hiszen a nyolcvanas évek vége felé váltak nagykorúvá, és ezzel egyidejűleg egy ismeretlen, új rendbe/rendszerbe kellett beilleszkedniük, új körülmények között kellett megtalálniuk a helyüket és helyállniuk.

Az Y generáció

Az Y generáció tagjai a közhiedelemmel ellentétben nem beleszülettek, hanem belenőttek a digitális világba, hiszen az első magyar *www* szerver¹⁶ csak 1993-ban indult Magyarországon. Az addig közösségi élményként megjelenő játék vagy zenehallgatás a walkmannek/discmannek, a videó- és online játékoknak köszönhetően egyre inkább magányos szórakozás lett, elindult egy befelé fordulási folyamat, aminek eredményeképp megszületett az első individualista nemzedék. Alapélményük az internet felfedezése és meghódítása. Ez a generáció építette ki a kapcsolat-tartás mai online formáit. A világháló segítségével ennek a nemzedéknek volt először lehetősége igazán kaput nyitni a világra, amit az egyre színvonalasabb nyelvtudás is elősegített. A digitális jelenlét szép lassan eltüntette az előző generációkra jellemző lineáris médiafogyasztást, ez a nemzedék ritkán olvas nyomtatott újságot, vagy néz televízióműsorokat. A tartalomfogyasztás átkerült az online térbe, és ezzel párhuzamosan megjelent a tartalomgyártás is. Mérhetetlen mennyiségű szelfi, fotó, blogbejegyzés és vicces mém keletkezik naponta, nem beszélve a közösségi médiában megjelenő posztokról és kommentekről. Naponta jelenik meg valamilyen új platform vagy eszköz is, amit feltétlenül ki kell próbálniuk, és ezáltal folyamatosan megkérdőjelezni a tegnapi még jól működő dolgokat. Ez a generáció alapvetően élményorientált, mindig szüksége van az újdonságokra, és gyorsan alkalmazkodik a változásokhoz. Ők az első generáció, ahol megjelent az ún. fordított szocializáció, amikor a fiatalabb nemzedék adja át a tudását – leginkább informatikai területen – az idősebbeknek. Talán ez a folyamat is elősegítette annak a jelenségnek a terjedését, hogy megszűnt az életkor és az azzal járó tudás és tapasztalat értéke, a kor önmagában nem érdemel tiszteletet e generáció tagjai számára. Erős önérvényesítő képességekkel rendelkeznek, aminek következtében önzőnek vélik őket. Véleményüket és

ötleteiket mindig számos érveléssel támasztják alá, és gyorsan találnak maguknak olyan partnereket, akik ebben szövetségesként segítenek nekik.

A Z generáció

A Z generáció tagjai a valódi „digitális bennszülöttek”, ők már nem ismerik az internet előtti világot. Fiatalabb tagjaik számára akár a hagyományos analóg óra értelmezése is gondot okozhat, és valószínűleg soha nem látták szüleiket levelet írni és azt postán feladni. Ez az első olyan generáció, ahol sok esetben a szülők minden feladatot megpróbálnak átvállalni a gyerekektől, és megvédeni őket a lehetséges vélt vagy valós veszélyektől. A nemzedék tagjai – köszönhetően az okoseszközöknek is – folyamatos „megfigyelés alatt” vannak (pl. a szülő követi a gyerek mozgását a telefonján stb.), és alig tudnak hibázni, hiszen a szülő rögtön ott terem, és elhárítja az akadályt. Jó példa erre az a szülő, aki, ha észreveszi, hogy gyermeke nem vitte el a tornaszákját az iskolába, inkább elkésik a munkából, de utána viszi, hogy a gyerek ne kapjon beírást. Ez a generáció a szülők hozzáállásának eredményeképp a családban maximálisan a középpontban van, hétköznapi kívánságaik a legtöbbször megvalósulnak. Ők döntenek el, hogy mit szeretnének enni, ők határozzák meg, hogy az online játékok során milyen karaktert vesznek fel, annak milyen külső- és belső jegyei vannak; úgy érzik és gondolják, minden testre szabható, minden a saját igényeik szerint alakítható. Sokan elkényeztetett nemzedéknek tartják őket, pedig csak élnek a felkínált lehetőségekkel. Az állandó online jelenlét miatt az élet fontos kérdései a digitális valóságban jelennek meg, ezért a sikereket abban a térben tudják elérni, ahol minden képalapú. Készség szinten kezelik az informatikai eszközöket, és tisztában vannak vele, hogy a világ szinte összes tudásához hozzáférhetnek. Ők az első valódi globális nemzedék, hiszen mindannyian ugyanazokat a filmeket nézik, azonos zenét hallgatnak, és azonos divatirányzatokat követnek. Náluk a már említett fordított szocializáció, vagyis a tudásátadás irányának megfordulása erős magabiztosságot generál, aminek következtében gyakran előfordul, hogy akár tapasztalat vagy konkrét tudás hiányában is meghatározzák, mit is kéne tenniük az idősebb korosztályoknak.

Az Alfák

Az Alfák legidősebb képviselői 2021-ben 11 évesek, tehát az ő generációjuk jövevényeiről még nagyon keveset tudunk. Egy biztos, ez az első olyan generáció, melynek már akkor van digitális lábnyoma, amikor még

meg sem született, hiszen szüleik már az ultrahang képeiket is felteszik a közösségi oldalakra. Abban is elsők, hogy egy-két éves koruk körül tudják kezelni az érintőképernyőt, és számukra fontos tartalmakat, például meséket el tudnak indítani. A többség, mire 6 évesen iskolába megy, saját okostelefonnal vagy okosórával rendelkezik. Az ő generációjuk jó néhány tagja a pandémia miatt online keretek között tanult meg írni, olvasni és számolni.

Generációk a munkaerőpiacon¹⁷

A munkaerőpiacon, így a könyvtárakban is, jelenleg négy generáció dolgozik együtt: a Baby boomer, az X, az Y és a Z generáció. Az előző fejezetekben bemutatott okok miatt az egyes generációk képviselői

különböző motivációkkal, munkamorállal, szakmai és személyes kompetenciákkal rendelkeznek. Más-más elvárásaik vannak az „ideális” munkahely felé, és együttműködési készségük is különböző. Minden munkáltató célja, hogy munkatársai a siker érdekében jól kooperáljanak egymással. Elkerülhetetlen, hogy többgenerációs csoportok alakuljanak ki a munkavégzés során, és létfontosságú, hogy a vezetők ki tudják használni a különböző generációk erősségeit, illetve kezelni tudják az esetlegesen felmerülő különbségeket. A négy aktív generáció számtalan megoldandó feladat elé állítja a vezetőket és a munkavállalókat egyaránt. A sikeres együttműködés alapja az eltérések és az eltérő kompetenciákból adódó erősségek ismerete.¹⁸

	<p>Baby bommer</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos a stabil munkahely. • Erős elköteleződés. • Munkaalkoholizmus és csapatjáték. • Mentorok. • Célorientáltság.
	<p>X generáció</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos a munkahely és a magánélet egyensúlya. • A munkaerőpiacon a legkiválóbb munkaerőnek számítanak. • Erős lojalitás és versengés. • Eredményorientáltság.
	<p>Y generáció</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos a szabadság és a rugalmasság. • Szociális elkötelezettség. • Folyamatos tanulás. • Teljesítményorientáltság.
	<p>Z generáció</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos az állandó és folyamatos visszajelzés. • Értékelik a személyes interakciókat. • Technológiai szempontból a legkompetensebb generáció. • Multitasking munkavégzés.

1. ábra

A munkaerőpiacon jelen lévő generációk általános jellemzői. A szerző saját szerkesztése az Istockfoto alapján

A Baby boomer generáció a munkahelyen

Ennek a generációnak az aktív munkaerőpiacon lévő, 65 évnél fiatalabb tagjai 1956 után születtek. Fialtkorukat viszonylagos társadalmi és gazdasági jólét jellemezte. Koruknál fogva a vállalatoknál általában ők a rangidősek, végigélték szakmájuk változásait, értékes tudás és tapasztalat birtokában vannak. A szocializmus alatt megszokták a szigorú hierarchián alapuló szervezeti kultúrát, ugyanakkor a szakszervezeti mozgalom vívmányai miatt hozzászoktak az

egyenjogsághoz is. A rendszerváltást nehezen élték meg, mert a privát szektorba nem volt könnyű bekapcsolódniuk, folyamatos önfejlesztéssel és nagy energiabefektetést igénylő magas munkateljesítménytel tudtak talpon maradni. Szeretik a csapatmunkát, kollégáikkal jó viszonyt ápolnak, és nem szívesen bocsátkoznak konfliktusokba. Mivel jól alkalmazkodnak az erős hierarchiához, nem mondanak ellent a vezetőjüknek. Legjobban a magas pozíció és fizetés motiválja a generáció tagjait. Az informatikához és

az internethasználathoz lassabban alkalmazkodnak, de mivel erősen célorientáltak, mindent megtesznek, hogy elsajátítsák a szükséges programok használatát.

Az X generáció a munkahelyen

Ez a generáció a gyakori változások és az ebből adódó bizonytalanság miatt önálló, rugalmas, és képes a több lábón állásra. Mivel szüleik folyamatosan dolgoztak, számukra fontosabb a munka és a magánélet egyensúlya, mint a felmenőik számára volt. Nagyon erős bennük a versenyszellem, ezért a munkáltatók számára nagyon értékes munkaerőnek számítanak. Önállóságuk miatt kevésbé szeretik a csapatmunkát, gyakran sikeresebbek az egyéni munkavégzés terén. Vezetőikkel szemben szkeptikusak. Legfontosabb számukra az önálló feladat- és a rugalmas munkavégzés. Ők a digitális bevándorlók, e téren mindent felnőttkorukban tanultak meg, iskolai keretek között nem kaptak informatikai képzést, ezért tudásuk gyakran hiányos.

Az Y generáció a munkahelyen

Mivel szüleik és nagyszüleik a figyelem középpontjába állították őket, igen magas önbizalomszint alakult ki bennük. Nem aggódnak az esetleges hiányos tudásuk vagy képességeik miatt, optimista életszemlélettel rendelkeznek. A generációk közül ők utasítják el legjobban a hierarchikus szervezeti felépítést, a munkahelyi előrelépésben csak a teljesítményt és a tudást ismerik el. Az információt szeretik első kézből megszerezni, elutasítják és megkerülik a vezetőtől a hierarchia alsóbb szintjei felé irányuló lassú kommunikációt. A cél érdekében kollégáikkal széles körű és bizalmas viszonyt építenek ki, szeretnek csapatban dolgozni. Leginkább a karrier lehetősége és az ezzel járó anyagi juttatás motiválja őket, és ezért bármikor képesek munkahelyet váltani. Lojalitásuk nem olyan erős, mint az idősebb generációké. Szeretik a pontos munkaleírásokat, ugyanakkor elvárják a rugalmasságot és a szabadságot is. Kommunikációjukat a digitális világ alakította ki, többféle platformot is használnak párhuzamosan. Kérdéseikkel is azonnal az internethez fordulnak, ahonnan a munkájukhoz szükséges információkat beépítik a saját feladataikba.

A Z generáció a munkahelyen

Technikailag a legképzettebb generáció, ezért nagyon előnyös helyzetben vannak a munkaerőpiacon. A hatalmi kultúrát teljes mértékben elutasítják, motivációt

az önállóság és a munka fontossága jelent számukra. Munkatempójuk nagyon gyors, fontos számukra az információk akadálytalan áramlása, ha ez nem működik, könnyen türelmetlenek lesznek, és nem tudnak feladataikra koncentrálni. Szeretnek csapatban dolgozni, de csak akkor, ha a csapat összetétele megfelelő számukra. Fizetés terén nagyon magas elvárásaik vannak, ha ezt nem kapják meg, könnyen elhagyják a munkahelyüket.

Konfliktusok

A többgenerációs munkahelyek előnye, hogy minden generáció értékes tudással járul hozzá a szervezet sikerességéhez. Fontos, hogy a fiatal generációk technikai újításai egyszerre legyenek jelen az idősebb generációk szakmai tapasztalataival, ez azonban magában hordozza a munkahelyi konfliktusok lehetőségét. A téma fontosságát bizonyítja, hogy az Európai Bizottság támogatásával 2016-ban elkészült egy útmutató¹⁹ a vállalatok számára, amely segítséget nyújt az életkor-barát munkahelyek létrehozásában és a többgenerációs irányítási stratégiák alkalmazásában. Ha összevetjük a különböző generációk jellemzőit és munkahelyi viselkedését, konfliktustérképet állíthatunk fel, amelyet akár az adott cég, intézmény szervezettefejlesztéséhez is fel lehet használni. Mivel a különböző generációk különböző módon reagálnak a konfliktusokra, a vezetőség fel tud készülni a konfliktusokból adódó előnyök kihasználására vagy az ellentétek elsimitására.

A Baby boomerek számára komoly konfrontációra adhat okot az elismerésért folyó verseny, ami a fiatalabb értelmezésében nem számít konfliktusnak, csupán a munka természetes velejárójának. Problémaforrás lehet a kommunikáció vagy annak hiánya, illetve az információ mennyisége. Az Y és Z generáció számára elengedhetetlen, hogy folyamatosan és a munka elvégzéséhez szükségesnél több információ álljon a rendelkezésükre. Az X generáció híres az önállóságáról, ezért konfliktusforrás lehet számára, hogy a fiatalabb generációk erősen igénylik a folyamatos visszajelzést és a csapatmunkát, amit az X generáció tagjai kevésbé kedvelnek. Míg a fiatalok számára fontos a munkahelyen használt eszközök minősége – ha lehet, a legújabb gépeket és szoftveket szeretik használni –, addig az idősebb generáció megelégszik azzal, ami a rendelkezésére áll, és igyekszik alkalmazkodni a technikai lehetőségekhez. A fiatalabb generációt nem zavarja, ha egy munkahelyen fizetési különbségek vannak a munkatársak kö-

zött, amíg ez a különbség teljesítményarányos. Ezzel szemben a Baby boomer és az X generáció számára a munkahelyi hierarchia alapján járó differenciált bérezés teljesen elfogadható, és nehezen tolerálják, ha egy fiatalabb kolléga magasabb beosztásban van és/vagy többet keres, mint ők.

A kutatás módszertana

A fenti megállapításokból kiindulva három hipotézist állítottam fel:

- **Hipotézis 1.**

A könyvtárosok nem generációs ellentétként azonosítják a munkahelyi konfliktusokat.

- **Hipotézis 2.**

Az idősebb generációk számára a tisztelet hiánya és az alacsony munkamorál a konfliktusok fő forrása.

- **Hipotézis 3.**

A fiatal generációk szerint az idősebb generációk konzervatív szakmai hozzáállása, lassú munkatempója és informatikai tudásának hiánya miatt alakul ki a legtöbb konfliktus.

A szakirodalom áttekintése után a felmérést egy kérdőíves vizsgálattal folytattam, amelynek során a karrierkép, az ideális munkahely jellemzése, a munkahelyi viselkedés, munkamorál feltérképezése után a vizsgálatban részt vevőknek jellemezniük kellett a saját generációjukat és a náluk eggyel idősebb generációt is. Több kérdés is vonatkozott a munkahelyi generációs konfrontációkra, illetve arra, hogyan lehet rendezni az ilyen típusú ellentéteket, valamint hogy mit kellene tenni ezek megelőzése vagy legalább tompítása érdekében. A kérdőíves válaszok relevanciájának megerősítése érdekében négy miniinterjút készítettem a munkaerőpiacon szereplő négy aktív generáció egy-egy tagjával.

A kutatáshoz szükséges kérdőívet *Google* alkalmazás segítségével készítettem el. Az elektronikus felület 2021. október 11. és október 19. között állt a kitöltők rendelkezésére. Az űrlapot elektronikus formában a saját *Facebook*-oldalamon, valamint a *Könyvtárosok dolgozószobája* és a *Könyvtárosok* elnevezésű Facebook-csoportban osztottam meg. Összesen 119 érvényes válasz érkezett.

A kérdőív összeállítása során többféle kérdéstípust alkalmaztam. Zárt kérdések esetében előre meghatározott válaszlehetőségeket kínáltam fel, törekedve arra, hogy e lehetőségek lefedjék a szakirodalomban olvasott adottságokat. Fontosnak tartottam a válaszadók saját véleményének megjelenítését, ezért félig nyitott és nyitott kérdéseket is beiktattam. Ennek a kérdéstí-

pusnak az a hátránya, hogy nagyobb aktivitást igényel a kitöltőktől, így a kitöltési hajlandóság alacsonyabb, de a beérkezett válaszok tartalma és érzelmi töltete sok információt nyújt a kiértékelés során.

A kérdőív összesen 18 kérdést tartalmaz. A 3 általános kérdés – nem, iskolai végzettség, könyvtártípus – a kérdőív végén szerepel. A fő témát 2 kérdés vezeti be, így a központi kérdéskörrel 13 kérdés foglalkozik. A kitöltők generációs megoszlása nem arányos, ezért az összehasonlíthatóság érdekében a kérdések többségénél százalékos megjelenítést alkalmaztam az elemzés során. Figyelembe kell venni, hogy a legfiatalabb, azaz a Z generáció csupán 5%-kal képviselteti magát a felmérésben, ezért az alacsony minta nem tükrözi megfelelően a generációs jellegzetességeket, azonban jól jelzi a korosztály mérsékelt jelenlétét és némiképp eltérő gondolkodásmódját a szakmában.

A feldolgozás során nehézséget okozott, hogy néhány résztvevő nem követte a kérdésekhez kapcsolódó instrukciókat, hibásan válaszolt a kérdésekre, ezért több választ ki kellett zárnom az értékelésből. Ezt minden esetben az adott kérdés elemzésénél jelzem. A felmérést kiegészítő négy miniinterjú anonim volt; a Baby boomer és az X generációs interjúalany könyvtárvezetőként, az Y generációs vezetőhelyettesként, a Z generációs kolléga pedig beosztott könyvtárosként dolgozik. A résztvevők egységesen ugyanazokra a kérdésekre válaszoltak.

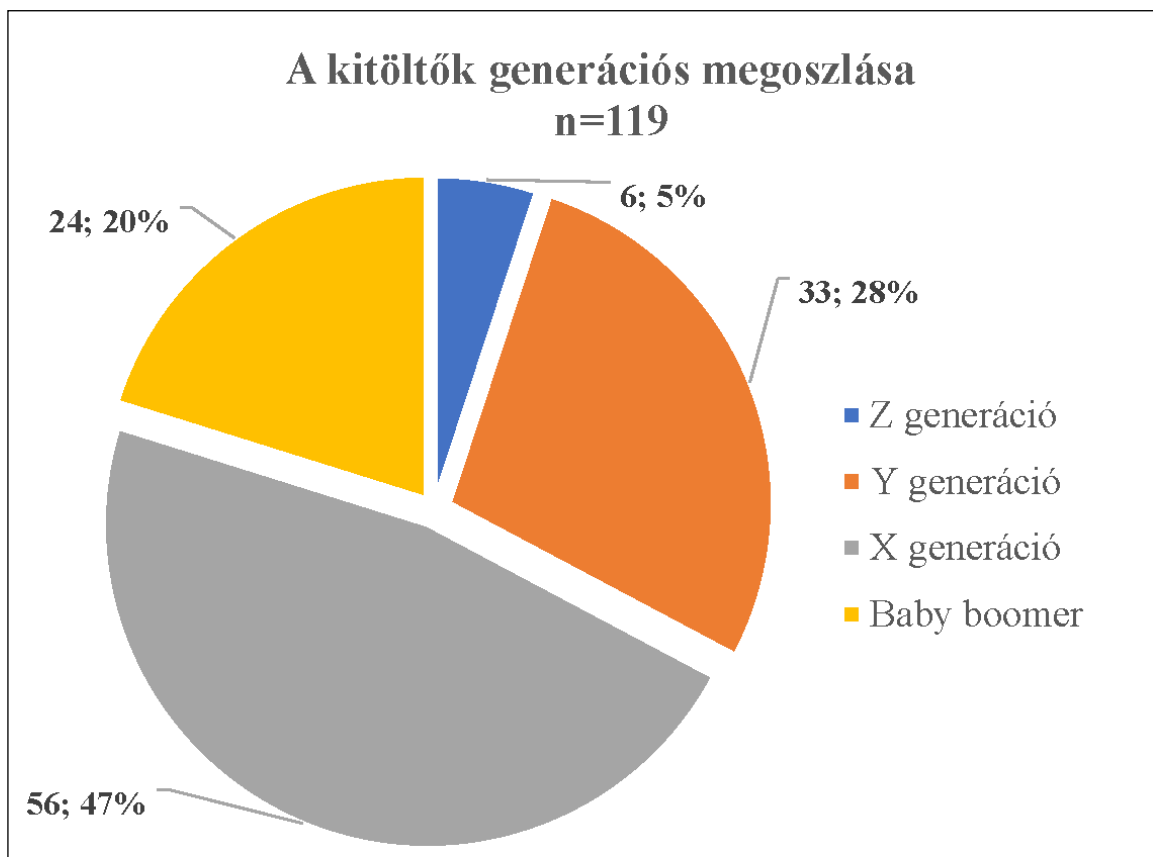
Az interjúk feldolgozásánál megtartottam a hétköznapi beszédstílust és az egyéni szófordulatokat, a kérdőívben szereplő szabad szöveges válaszokat pedig az eredeti írásmóddal közlöm.

A kérdőív elemzése

1. kérdés: *Hány éves Ön?*

A fő téma bevezetésére vonatkozó első kérdés a kitöltők generációjának meghatározására szolgál. A pontos értelmezés érdekében nem a kitöltők nevezték meg a saját generációjukat, hanem azt a beírt életkor alapján határoztam meg Steigervald Krisztián skáláját alkalmazva (ld. az 1. táblázatot).

A kérdőívet legnagyobb számban az X generáció tagjai (42–56 évesek) töltötték ki, őket követte az Y generáció (27–41 évesek), a Baby boomer (egyres esetekben BB rövidítéssel jelölve) generáció (57–75 évesek) és végül a Z generáció tagjai (12–26 évesek). A kutatás a felhívó szövegben megfogalmazottaknak megfelelően csak az aktív korú, jelenleg is könyvtárban dolgozó munkatársakra vonatkozott.

2. ábra

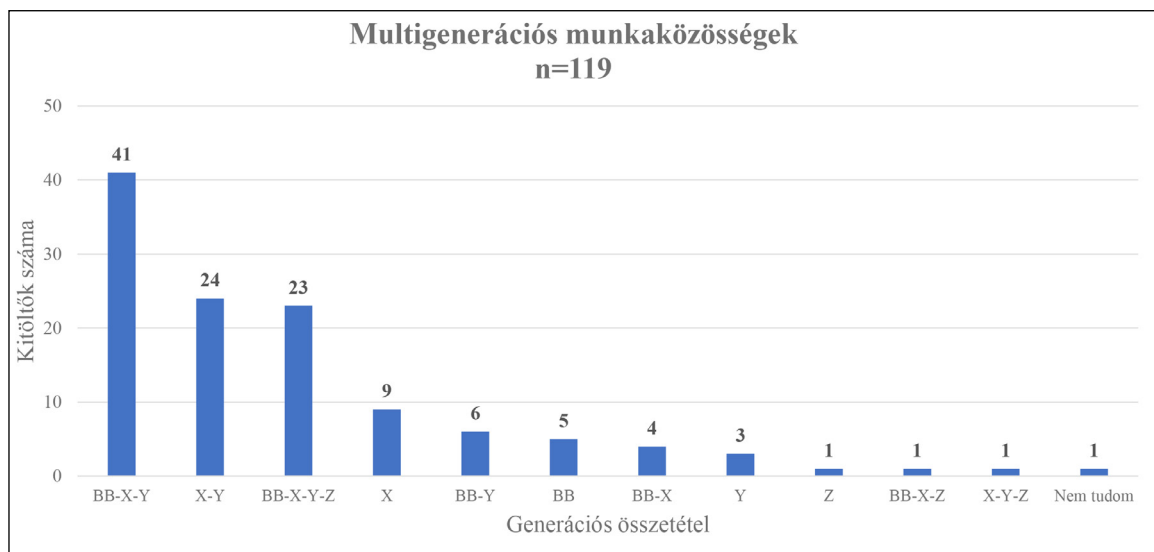
Generációs megoszlás: a kitöltők száma és az egyes csoportok százalékos aránya

2. kérdés: Van Önnek olyan kollégája, aki...

- 1946–1964 között született (57–75 éves);**
- 1965–1979 között született (41–56 éves);**
- 1980–1994 között született (26–41 éves);**
- 1995 után született (25 éves, vagy fiatalabb);**
- nem tudom, hogy hány évesek a kollégáim.**

A kérdés segítségével feltérképezhetjük, hogy a kitöltők milyen arányban dolgoznak többgenerációs munkaközösségekben. A kutatásban részt vevők több mint a fele, 66 fő (55,4%) olyan munkahelyen áll alkalmazásban, ahol három vagy négy nemzedék

dolgozik együtt. Ez főleg nagy munkatársi létszámot foglalkoztató városi, megyei hatókörű városi, felsőoktatási és szakkönyvtárakra igaz. A kitöltők csaknem harmada, 34 fő (28,6%) olyan könyvtárban dolgozik, ahol csak két nemzedék dolgozik együtt, ezek jellemzője, hogy a legfiatalabb nemzedék egyáltalán nem képviselteti magát. A kis létszámú községi vagy iskolai könyvtárakban nem ritka, hogy a munkatársak ugyanazon generációhoz tartoznak, illetve az egyszemélyes könyvtárakban dolgozók is értelemszerűen e kategóriába kerültek (18 fő, 15,1%). Egy fő nem tudta megadni az életkort.

3. ábra

A vizsgálatban szereplő munkahelyek generációs összetétele

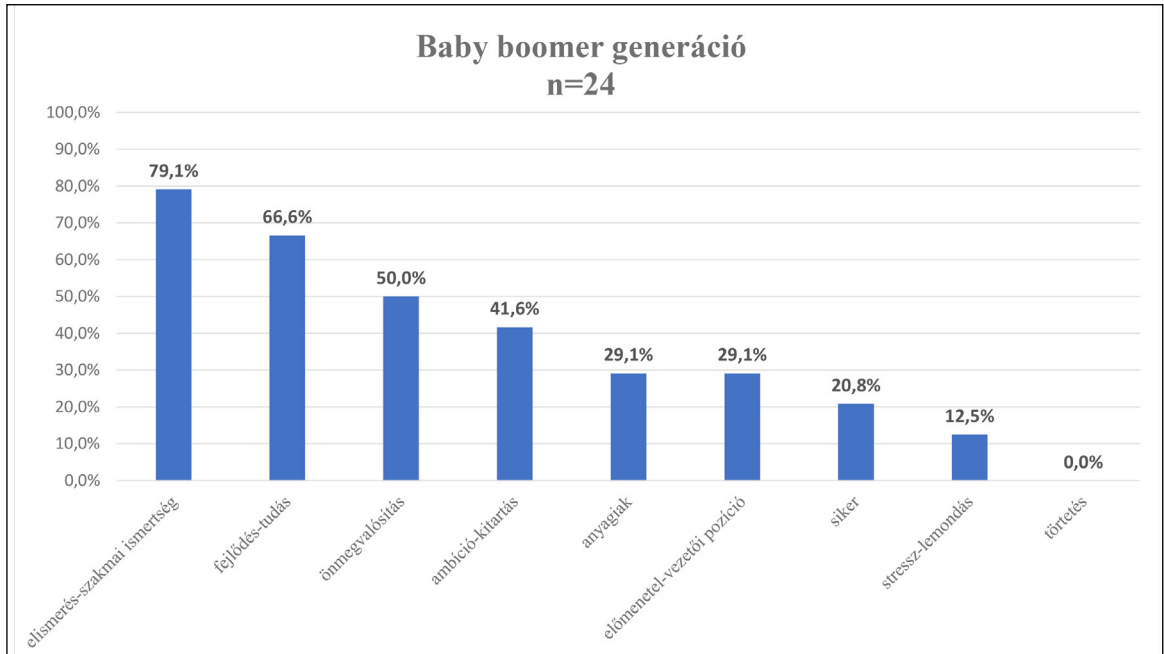
3. kérdés: Mit jelent az Ön számára a karrier?

A karrierkép jól tükrözi azokat az elvárásokat, amelyeket az egyén támaszt a munkahelyével kapcsolatban. A „karrier” kifejezés *A magyar nyelv értelmező szótára*²⁰ szerint valamely életpályára vonatkozó gyors érvényesülést jelent, de manapság megváltozóban van a szó jelentéstartalma. „A karriert úgy is definiálhatjuk, mint egy személy élete során elért munkatapasztalatokban és tevékenységekben mérhető fejlődése, előrelépése. Ezek általában összefüggő történések, melyek főképp a munkában történő előrehaladáshoz kapcsolhatók, de a szabadidőben végzett tevékenységeket is segítheti. A fejlődő karrier alakítja életünket, képessé tesz a kihívások megoldására, új célok elérésére.”²¹ – fogalmaz Püski Tamás a *Magyar pedagógia* című folyóiratban megjelent tanulmányában.

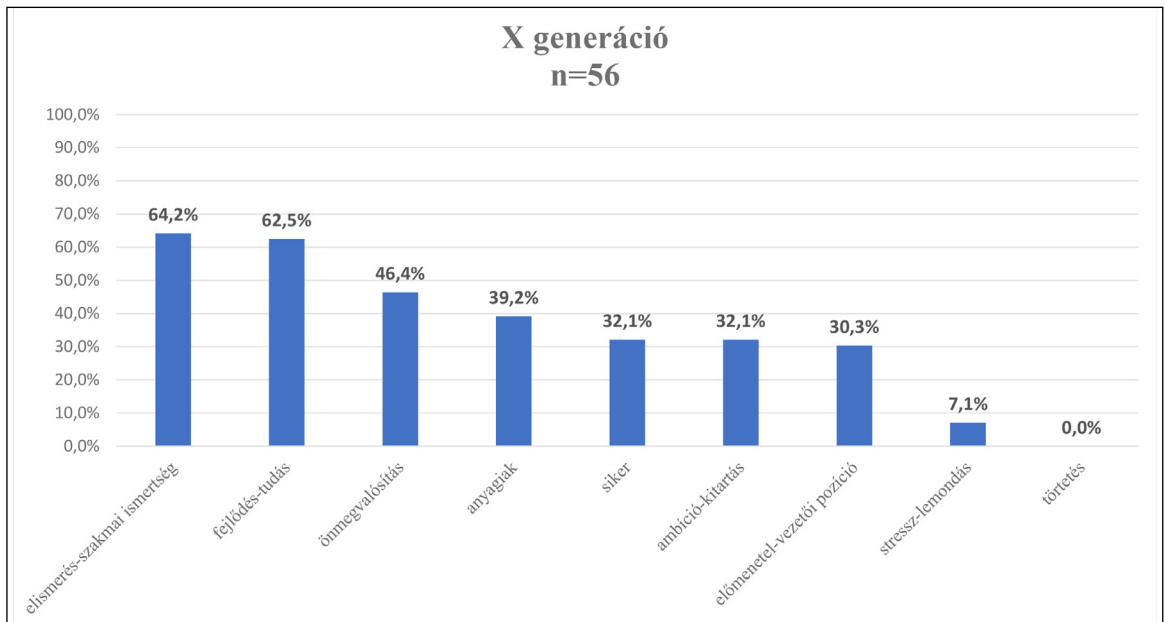
Ennél a kérdésnél a következő kilenc lehetőség közül kellett kiválasztani azt a három szót, ami a legjobban jellemzi a kitöltő számára a „karrier” kifejezést:

- anyagiak,
- siker,
- előmenetel – vezetői pozíció,
- fejlődés – tudás,
- önmegvalósítás,
- stressz – lemondás,
- elismerés – szakmai ismertség,
- ambíció – kitartás,
- törtetés.

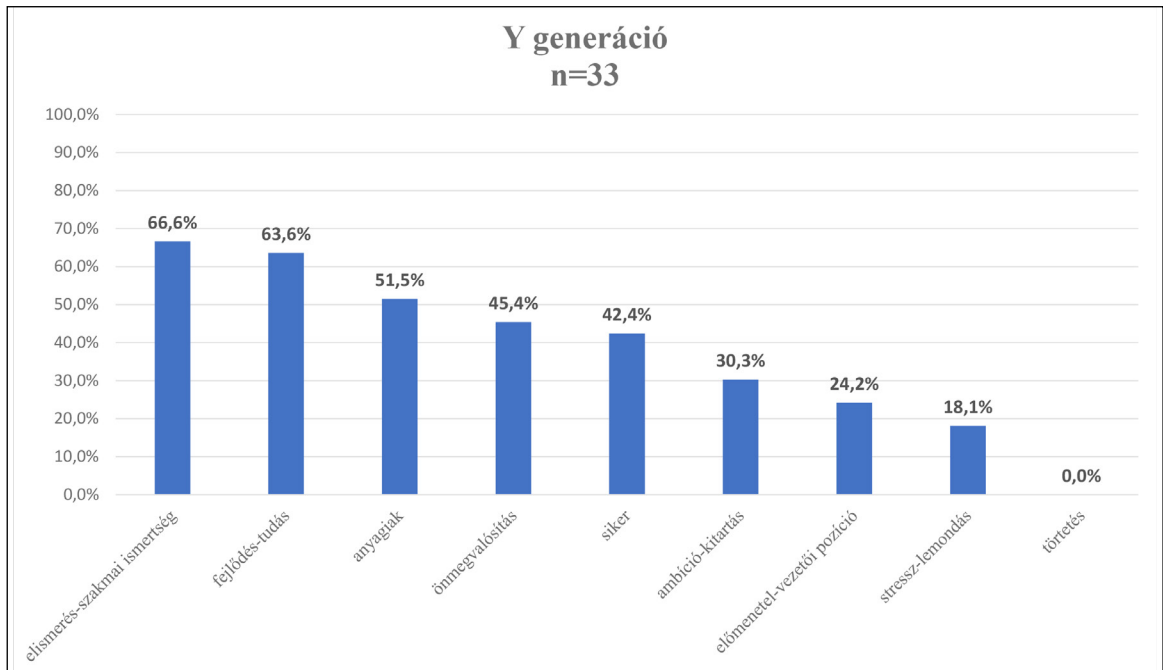
Ha összevetjük a bejegyzéseket, akkor azt látjuk, hogy a könyvtárosok körében általánosan az *elismerés – szakmai ismertség*, valamint a *fejlődés – tudás* a legfontosabb tényezők a karrierkép szempontjából. A sorrendben azonban már markáns eltérés mutatkozik: a két idősebb generáció számára harmadikként az *önmegvalósítás* szerepel a listában. Az Y generációnál harmadikként fontos szempontként jelenik meg az *anyagiak* kritériuma, azonban a legfiatalabb, Z generációnál az első, a legfontosabb szempont az *anyagiak*, és csak utána következik a *fejlődés* és az *elismerés* mint lényeges karriertényező.

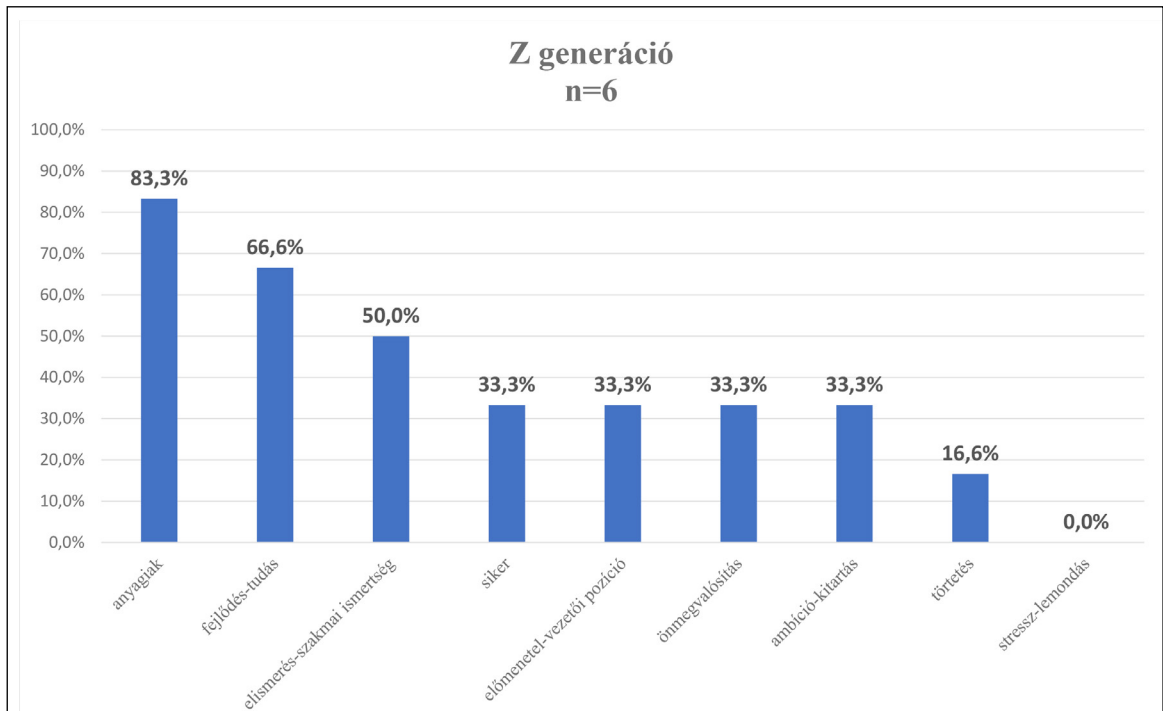
4. ábra
A Baby boomer generáció karrierképe

5. ábra
Az X generáció karrierképe

6. ábra
Az Y generáció karrierképe

7. ábra
A Z generáció karrierképe

👁 MÉLYÍTJÜK VAGY ÁTHIDALJUK? 👁

4. kérdés: Mely szempontokat tartja/tartaná fontosnak egy lehetséges új munkahely kiválasztásánál?

A válaszadóknak tizenhat lehetőséget kellett három szempont alapján (*elsődlegesen fontos, fontos, kevésbé fontos*) rangsorolniuk. Összességében a könyvtárosok számára a következő szempontok a legfontosabbak új munkahely választásakor:

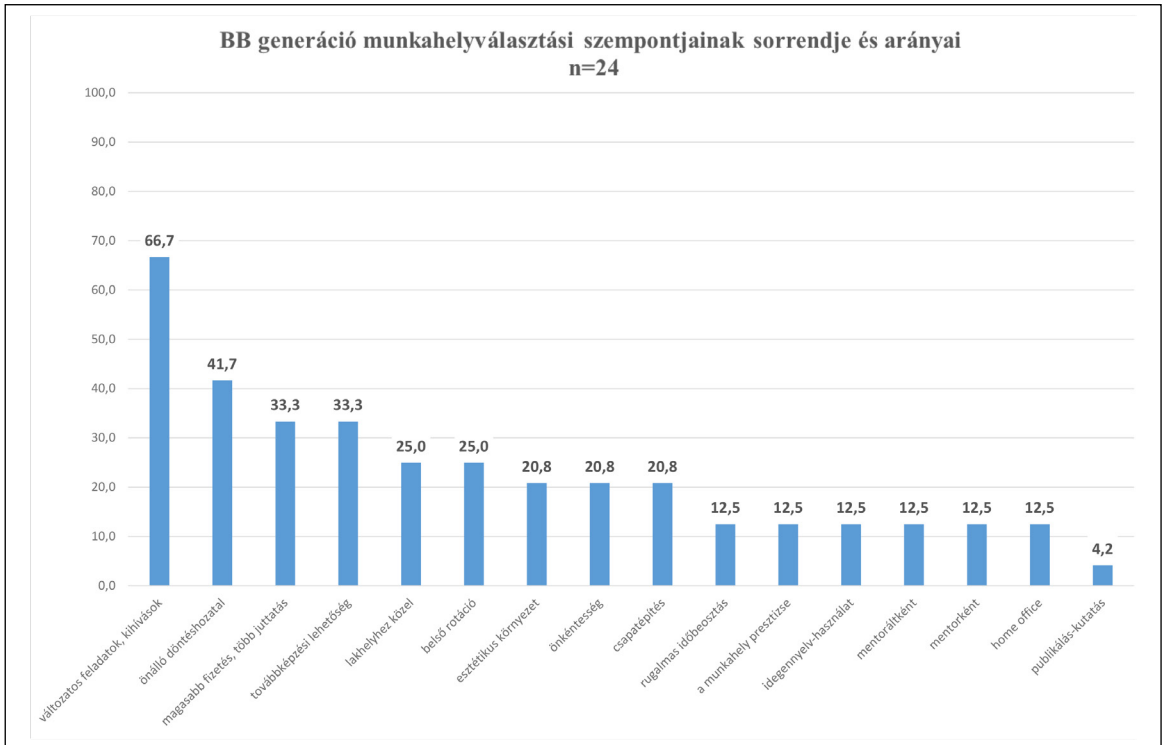
1. Magasabb fizetés, több juttatás.	51,1%	9. Publikálás-kutatás lehetősége.	15,8%
2. Változatos feladatok, kihívások.	45,3%	10. Esztétikus környezet.	15,8%
3. Rendszeres továbbképzési lehetőség.	37,1%	11. Részvétel mentorprogramban mentoráltként.	10,6%
4. Közel legyen a lakhelyemhez.	33,8%	12. Idegennyelv-használat lehetősége.	10,0%
5. Önálló döntéshozatal lehetősége.	32,8%	13. Belső rotáció egyes munkakörökben.	9,2%
6. Rugalmas időbeosztás.	24,3%	14. A munkahely presztízse.	8,5%
7. Home office-lehetőség.	23,0%	15. Önkéntesség a cégen belül (társadalmi felelősségvállalás).	8,5%
8. Rendszeres csapatépítő programok.	18,5%	16. Részvétel mentorprogramban mentorként.	6,4%

2. táblázat

A munkahelyválasztás szempontjainak sorrendje

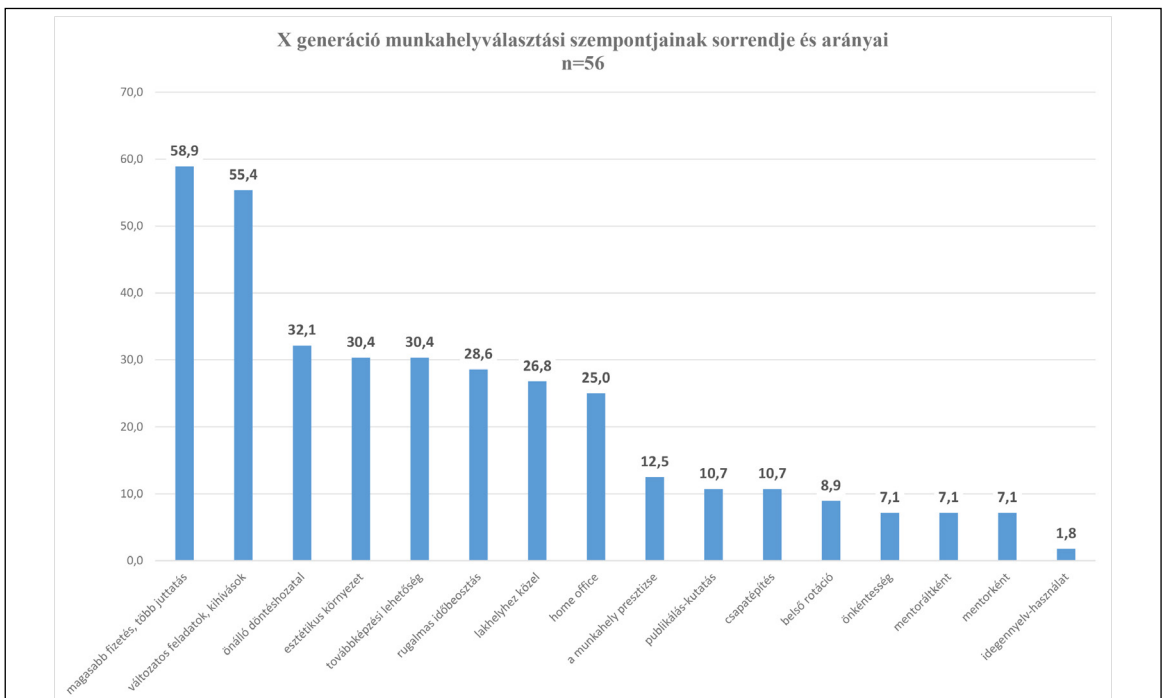
A különböző generációk azonban más-más szempontokat tartanak fontosnak új munkahely választásakor. A Baby boomer és az X generáció tagjainak fontos, hogy a munkahelyükön változatos feladatokat végezhesse, amelyekben önálló döntési jogkörük és magas fizetésük van. A két korcsoport között a legszembetűnőbb különbség az, hogy az X generáció tagjai szerint a legfontosabb szempont a munkáért kapott magasabb fizetés, míg a legidősebb generáció ezt a kritériumot a harmadik helyre sorolta. Az Y ge-

neráció tagjainak, ugyanúgy, mint az eggyel idősebb korosztálynak is, a magasabb fizetés és a változatos feladatok a legfontosabbak, azonban harmadikként számukra a rugalmas időbeosztás is lényeges. A legfiatalabb korosztályt is a magasabb fizetés lehetősége motiválná leginkább munkahelyváltásra, ám náluk a továbbképzési lehetőségek és a lakóhelyhez közelebb található munkahely jelentik a következő fontos szempontokat.

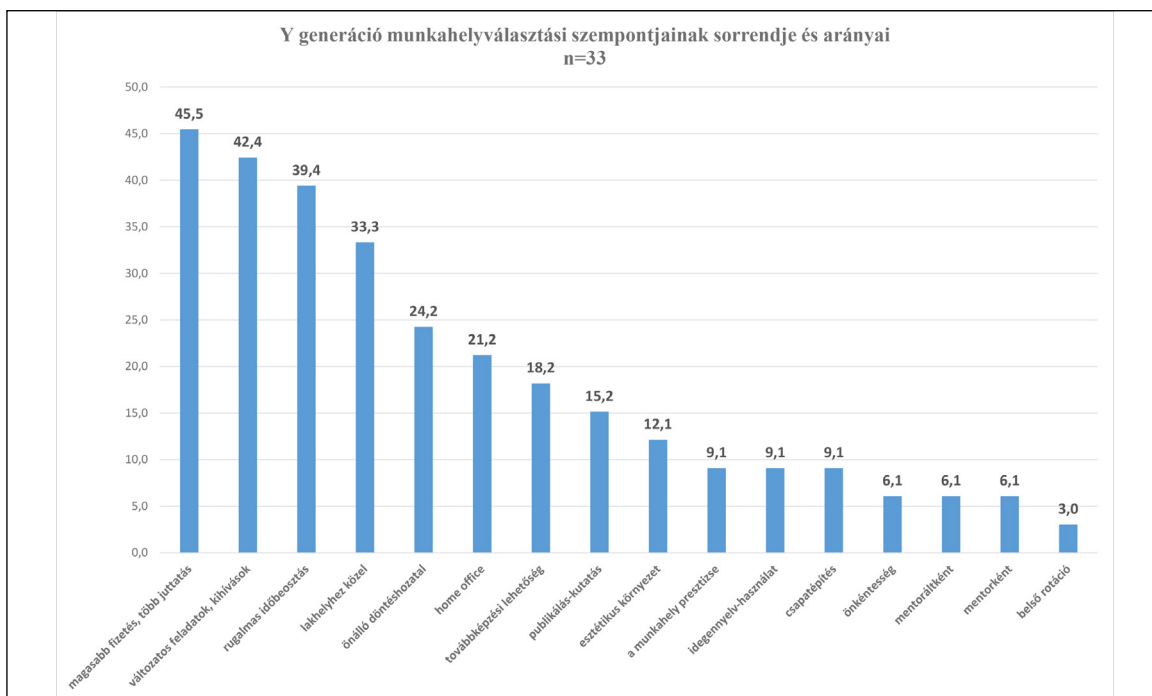
8. ábra

Baby boomer generáció – munkahelyválasztási szempontok

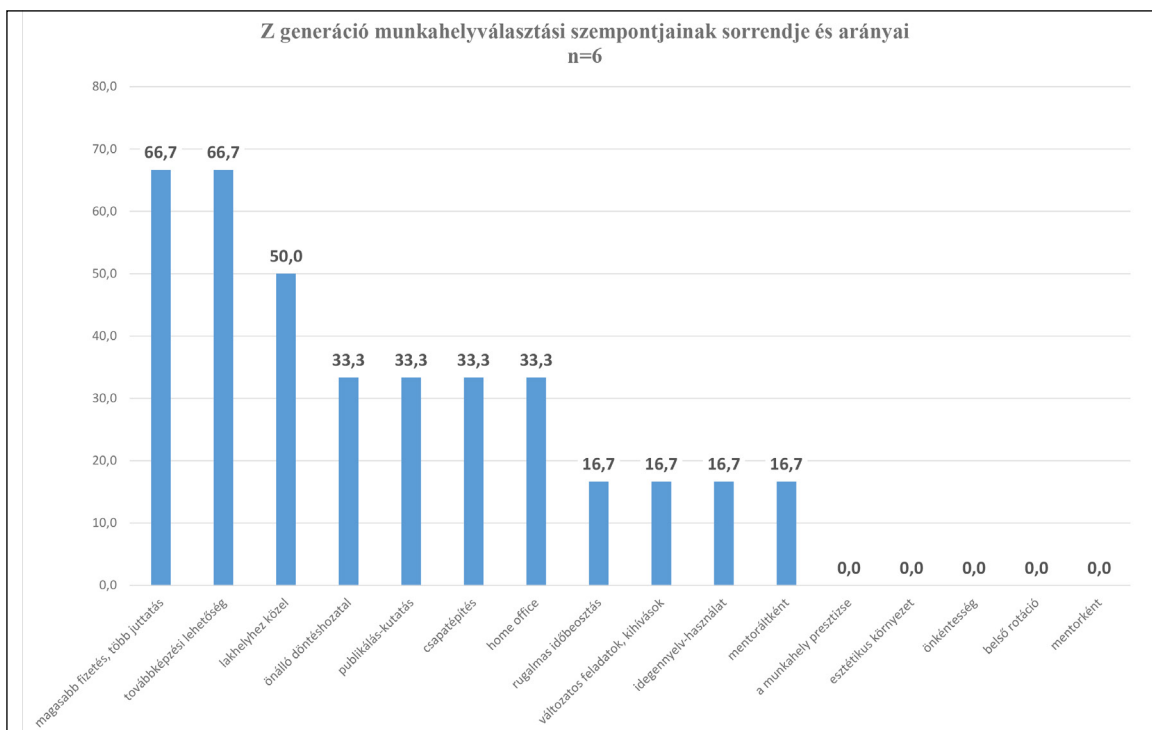

9. ábra

X generáció – munkahelyválasztási szempontok

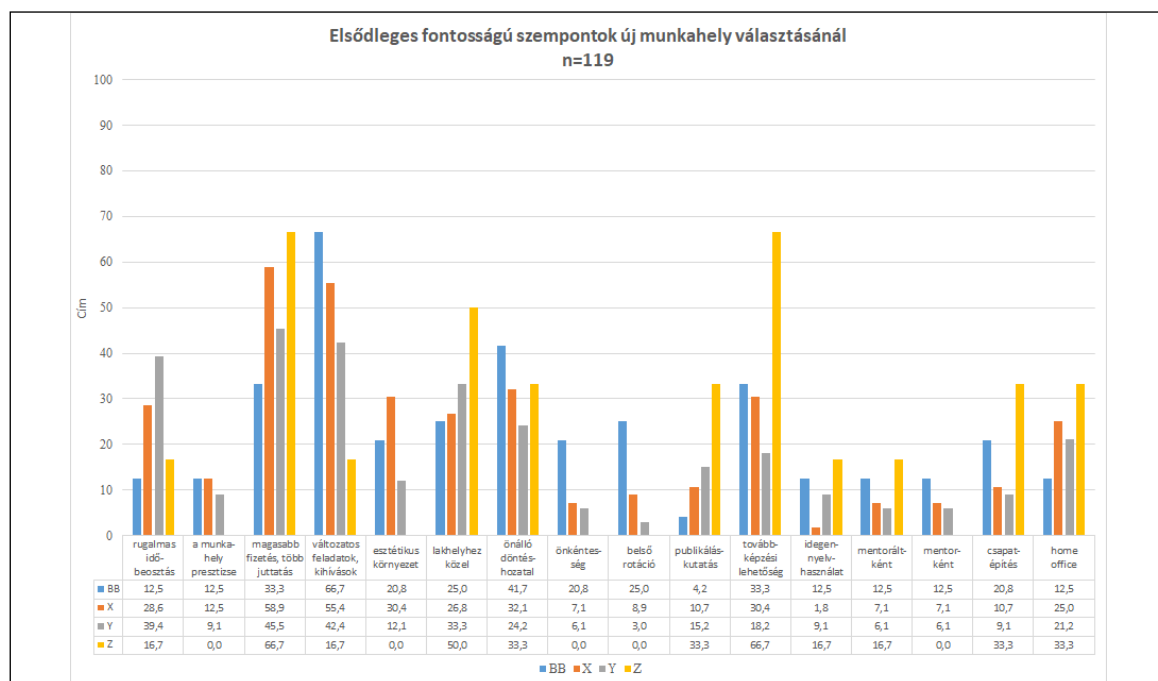

10. ábra
Y generáció – munkahelyválasztási szempontok

11. ábra
Z generáció – munkahelyválasztási szempontok

Az alábbi grafikon az elsődlegesen fontos szempontok arányát mutatja a különböző generációk szemszögéből.

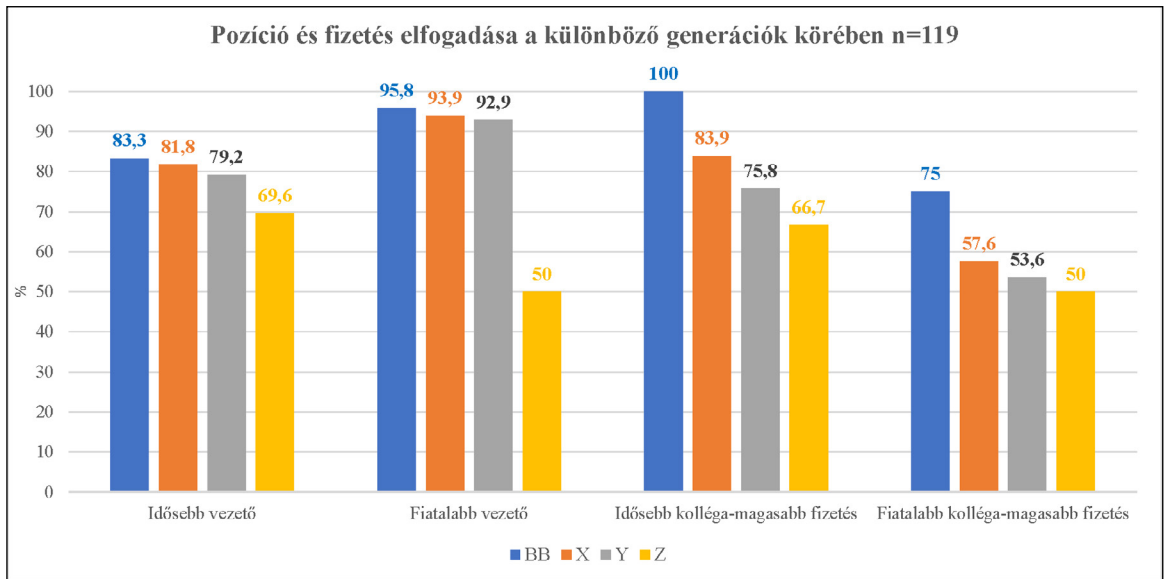
12. ábra

Új munkahely választásának elsődleges szempontjai a különböző generációk számára, százalékban kifejezve

5. kérdés: Ön szerint elfogadható...

- ...hogy egy munkahelyen az idősebb generáció tagjai töltsék be a vezető pozíciókat;
- ...ha a munkahelyi vezetője fiatalabb önnél;
- ...ha az idősebb kollégájának magasabb a fizetése;
- ...ha a fiatalabb kollégájának magasabb a fizetése?

A témát megvizsgálva elmondhatjuk, hogy mind a négy kérdés tekintetében a legelfogadóbb a Baby boomer generáció, ahol a kitöltők 100%-a számára természetes, hogy egy idősebb kollégának magasabb a fizetése. A vezetők életkorával kapcsolatban a Z generáció kivételével minden korosztály jobban elfogadja a magánál fiatalabb vezetőt, mint az idősebbet. A kutatásban részt vevők a legkevésbé azt tudják tolerálni, ha egy fiatalabb kollégának magasabb a fizetése.

13. ábra

Vezető pozíció betöltése, illetve fizetéskülönbségek megítélése

6. kérdés: Mennyire jellemzők Önre az alábbi állítások?

A kitöltőknek tizenhárom állítást kellett rangsorolniuk egy négyfokozatú skála segítségével, abból a szempontból, hogy mennyire jellemzi őket az adott állítás (*nem jellemző rám, inkább nem jellemző rám, inkább jellemző rám, teljes mértékben jellemző rám*):

- A munkaidő végén azonnal felállok és hazamegyek.
- Nem érdekelnek az íratlan szabályok.
- Gyakran érzem azt, hogy a fiatalabb kollégáim lesöprik az ötleteimet, nem veszik figyelembe a véleményem.
- Nem szívesen veszek részt munkahelyi közösségi alkalmakon, mint például reggeli közös kávézás, születésnapok ünneplése, munkahelyi karácsony stb.
- Nem szeretem, ha a kollégák személyes tárgyaikkal veszik körül magukat.
- Zavar, ha egy kolléga még semmit nem tett le az asztalra, de igényei, elvárásai már vannak.
- Zavar, ha egy kollégámnak lassú a munkatempója.
- Zavar, ha a munkahelyemen lassan reagálnak a változásokra.

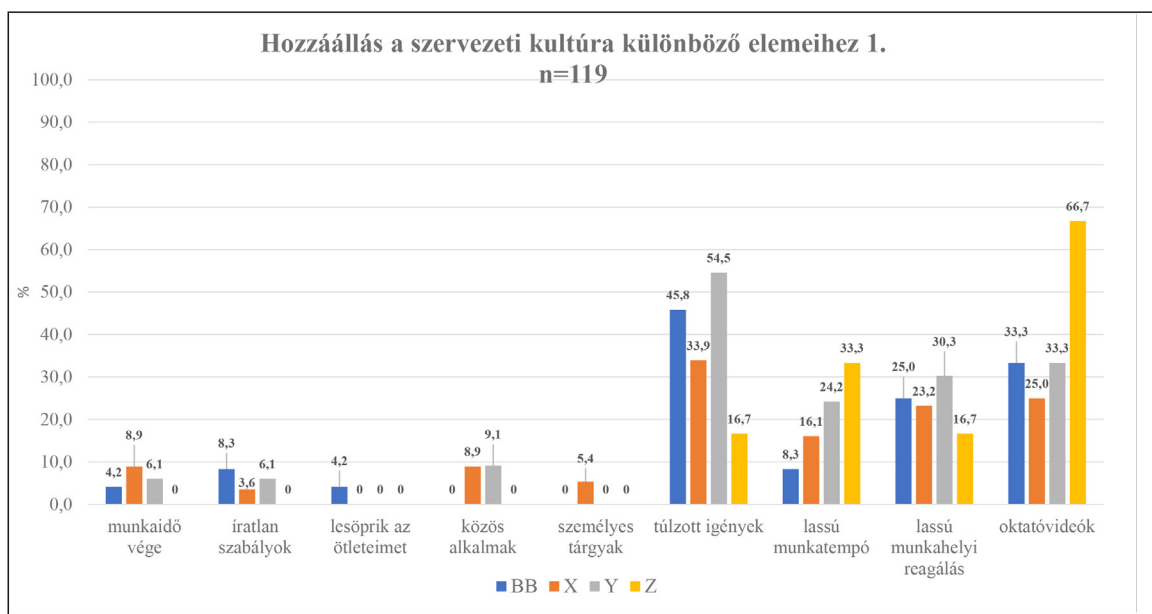
- Zavar, ha a kollégám azt mondja valamire, hogy nem tudja, ahelyett, hogy utánanézne a neten, vagy megnézne róla egy oktatóvideót.
- Szeretem, ha önálló feladatokat kapok, önálló döntési jogkörrrel.
- Szeretem, ha a munkám során mindent elektronikusan intézhetek.
- Szeretem, ha a munkahelyi vezetőm rendszeresen értékeli és visszajelzést ad a munkámról.
- Szeretem, ha a munkahelyem folyamatosan változik, fejlődik.

Az eredmények alapján elmondhatjuk: összességében teljes mértékben jellemző a kutatásban részt vevőkre, hogy kedvelik az önálló döntési jogkörrrel rendelkező feladatokat (47,1%), szeretik, ha a munkahelyük követi a trendeket, folyamatosan fejlődik és változik (33,6%), valamint ha a szakmai vezetőjük folyamatosan értékeli a munkájukat. Leginkább azt utasítják el, ha egy kollégának magas fizetési és egyéb elvárásai vannak a munkahelyével szemben, de szakmailag még nem tud felmutatni eredményeket (42%), illetve nagyon zavaró számukra, amikor a kollégák nem képesek az önálló információ- és ismeretszerzésre az internetről (31,1%).

1. Szeretem, ha önálló feladatokat kapok, önálló döntési jogkörrel.	47,1%
2. Zavar, ha egy kolléga még semmit nem tett le az asztalra, de igényei, elvárásai már vannak.	42,0%
3. Szeretem, ha a munkahelyem folyamatosan változik, fejlődik.	33,6%
4. Zavar, ha a kollégám azt mondja valamire, hogy nem tudja, ahelyett, hogy utánanézne a neten, vagy megnézne róla egy oktatóvideót.	31,1%
5. Szeretem, ha a munkahelyi vezetőm rendszeresen értékkel és visszajelzést ad a munkámról.	27,7%
6. Zavar, ha a munkahelyemen lassan reagálnak a változásokra.	26,1%
7. Zavar, ha egy kollégámnak lassú a munkatempója.	17,6%
8. Szeretem, ha a munkám során mindent elektronikusan intézhetek és nem papíralapon.	16,0%
9. Nem szívesen veszek részt munkahelyi közösségi alkalmakon mint pl.:reggeli közös kávézás, születésnapok ünneplése, munkahelyi karácsony stb.	7,6%
10. A munkaidő végén azonnal felállok és hazamegyek.	6,7%
11. Nem érdekelnek az íratlan szabályok.	5,0%
12. Nem szeretem, ha a kollégák személyes tárgyakkal veszik körül magukat.	2,5%
13. Gyakran érzem azt, hogy a fiatalabb kollégáim lesöprik az ötleteimet, nem veszik figyelembe a véleményem.	0,8%

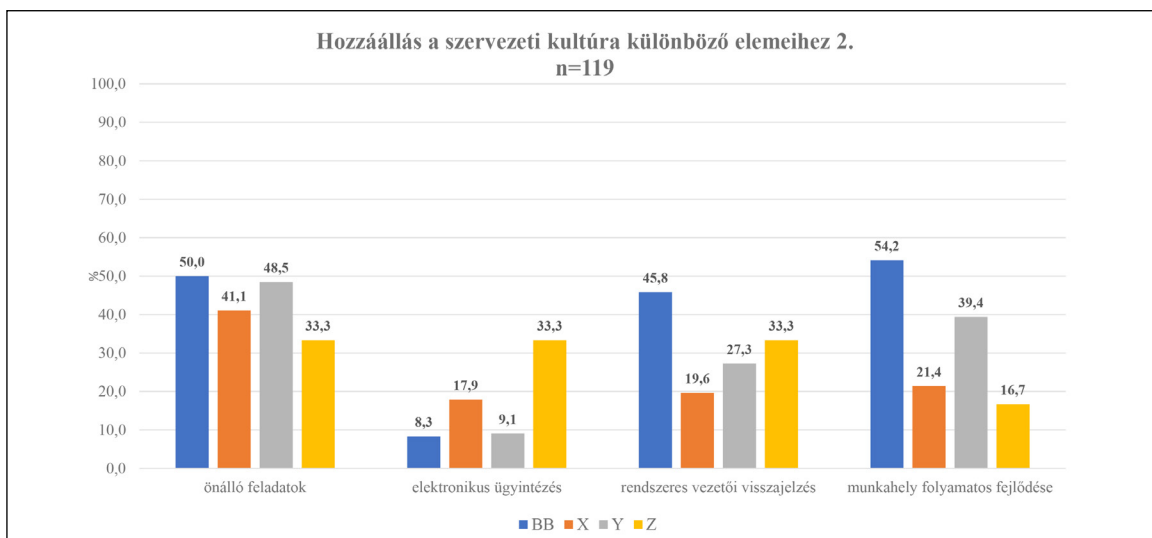
3. táblázat

A generációk összesített hozzáállása a szervezeti kultúra egyes elemeihez

14. ábra

Generációk és szervezeti kultúra – összesített kimutatás 1.

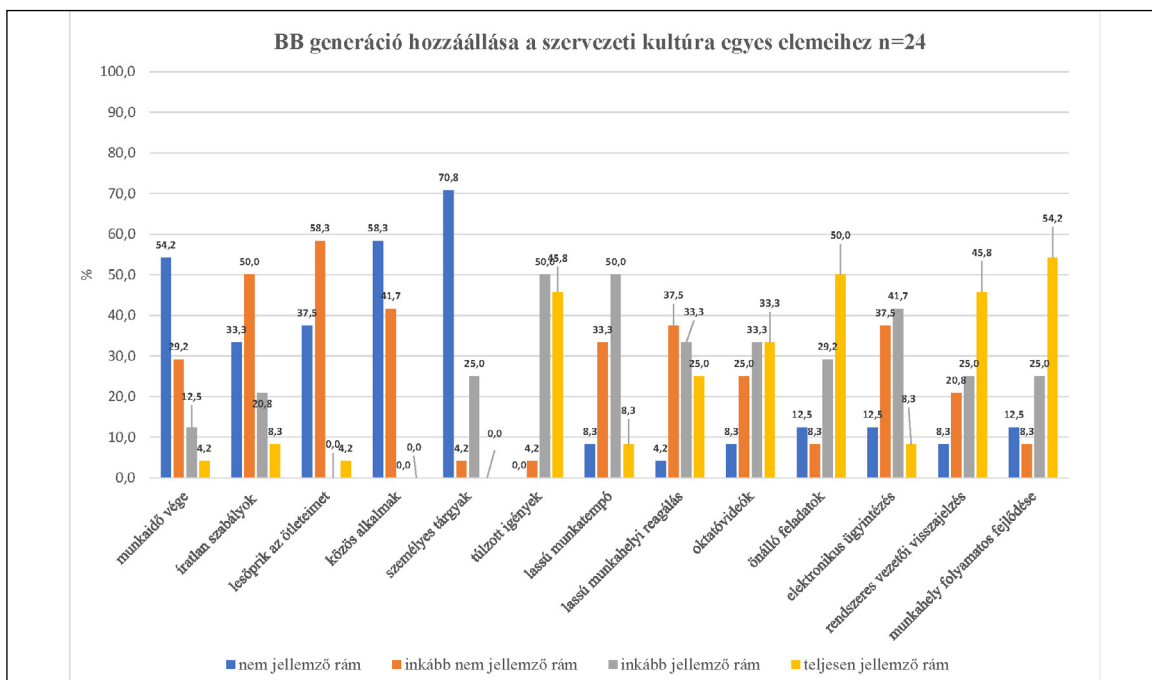

15. ábra

Generációk és szervezeti kultúra – összesített kimutatás 2.

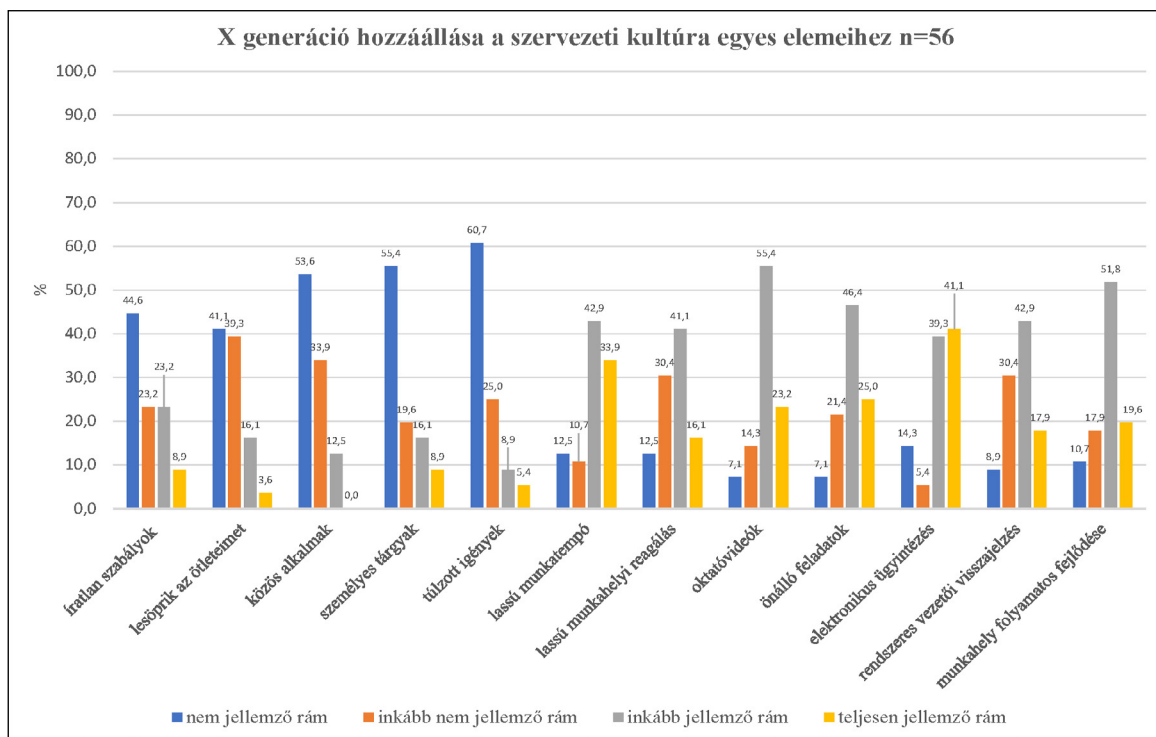
Generációs bontásban sem változnak jelentősen a fenti megállapítások, csupán az arányok módosulnak. A Baby boomer korosztály kivételével minden korcsoport számára elsődlegesen fontos az önálló feladat- és a hozzá tartozó döntési jogkör, ez a generáció azonban előbbre helyezi munkahelyének fejlődését (54,2%), mint a saját önállóságát (50%). A Z generáció tagjainál is fontos az önállóság

(33,3%) és a vezetői visszajelzés (33,3%), azonban új elemként megjelenik a papírtmentes elektronikus ügyintézés is (33,3%). A legfiatalabb nemzedék kivételével minden generáció a kollégák magas fizetési és egyéb elvárásait jelölte meg mint elsődlegesen elfogadhatatlan hozzáállást, amit az önállóan információszerzés és a munkahely lassú reagálása követ zavaró tényezőként.

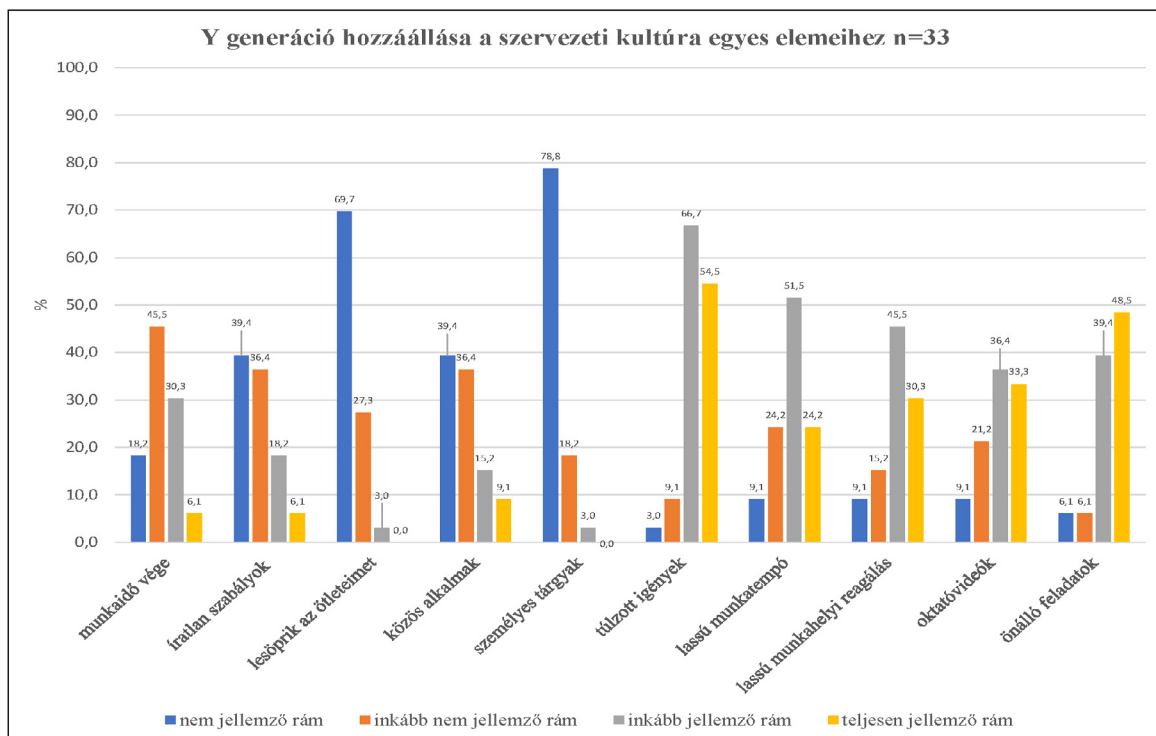
16. ábra

A Baby boomer generáció és a szervezeti kultúra

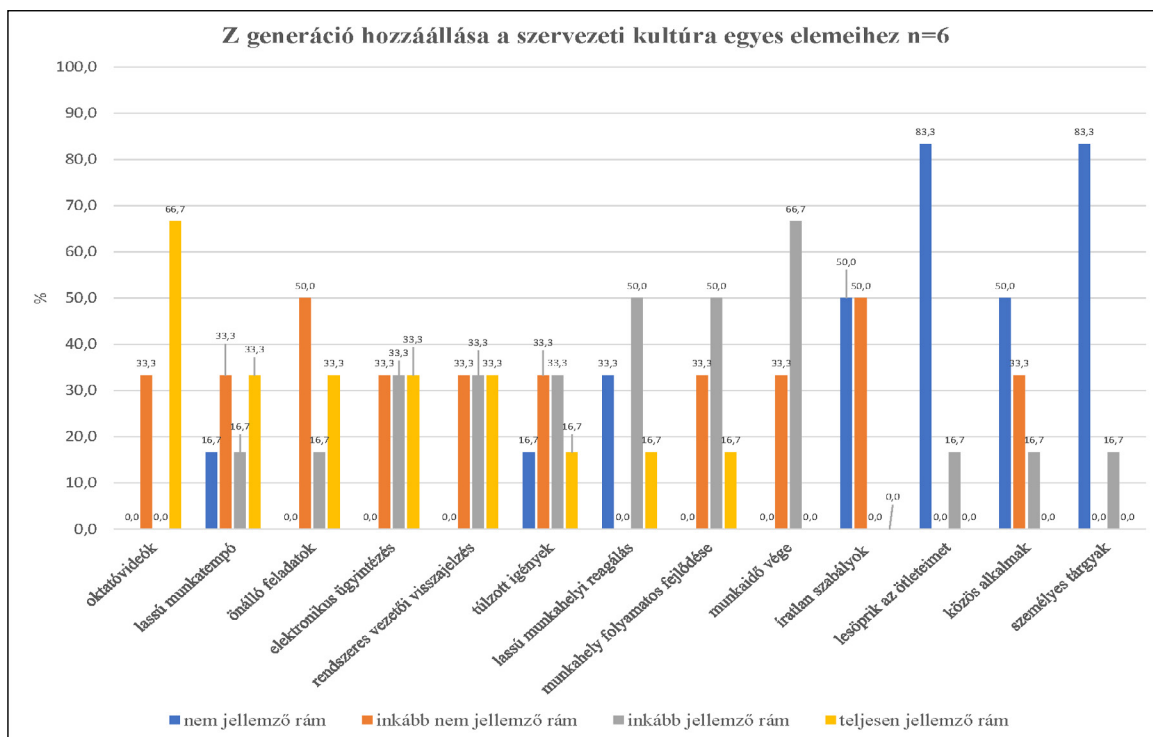
17. ábra

Az X generáció és a szervezeti kultúra

18. ábra

Az Y generáció és a szervezeti kultúra

19. ábra

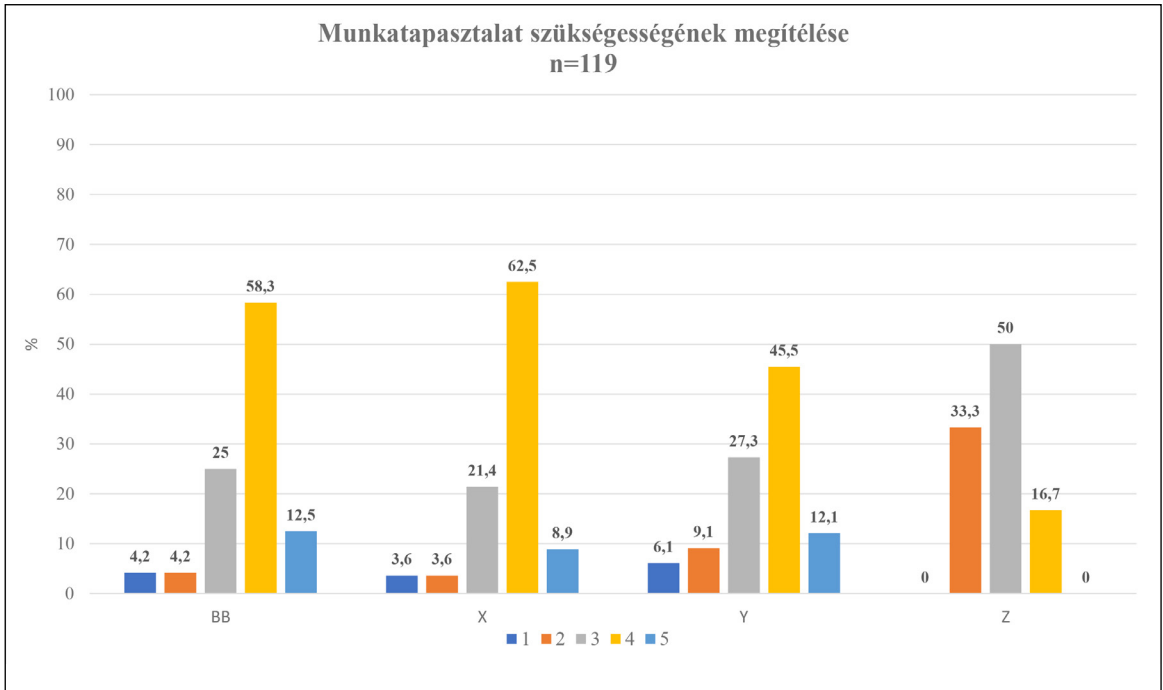
A Z generáció és a szervezeti kultúra

A kérdőív kitöltői a 7. és a 8. kérdéshez egy ötfokozatú skálán jelölték be véleményüket a munkatapasztalat és a tudás fontosságáról.

7. kérdés: *Kérem, hogy egy 1-től 5-ig tartó skálán jelölje be, hogy munkahelyén Ön szerint mennyire fontos a munkatapasztalat (1: egyáltalán nem fontos – 5: mindennél fontosabb)!*

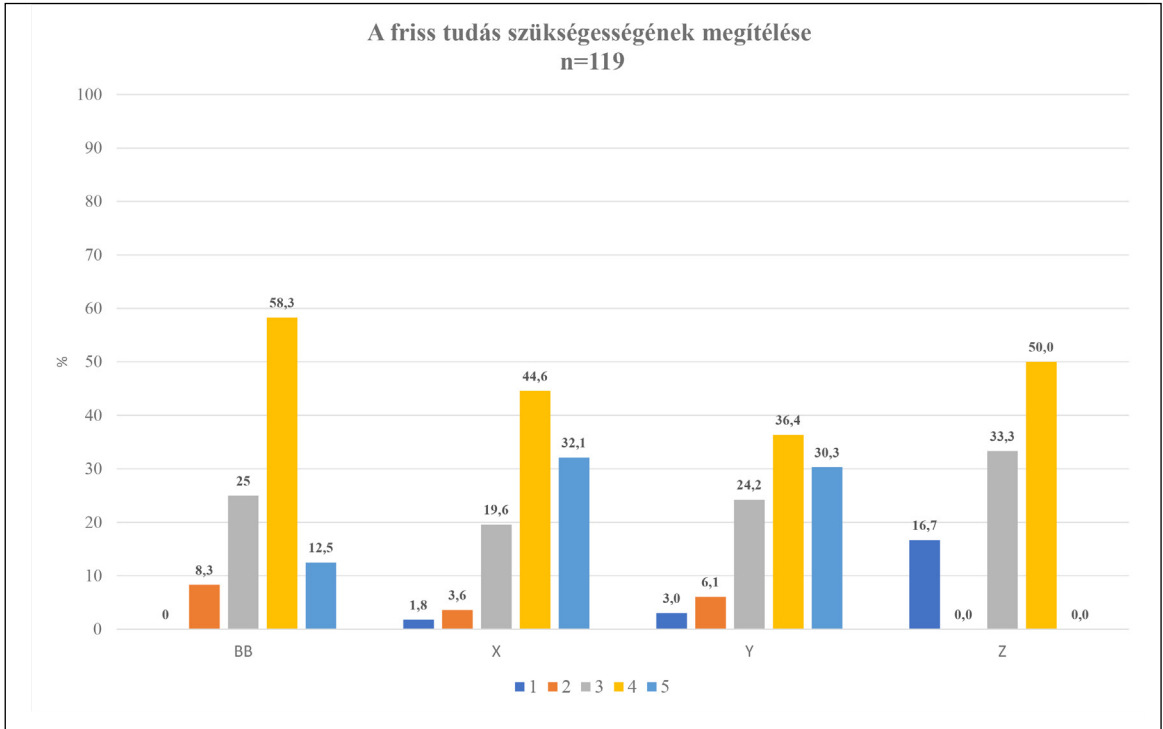
8. kérdés: *Kérem, hogy egy 1-től 5-ig tartó skálán jelölje be, hogy munkahelyén Ön szerint mennyire fontos a friss tudás (1: egyáltalán nem fontos – 5: mindennél fontosabb)!*

A sikeres munkavégzéshez szükség van a gyakorlatban megszerezhető ismeretekre, nem csak a tankönyvekből vagy a szakirodalomból származó elméleti tudásra. Ezzel párhuzamosan azonban ugyanilyen lényeges elem az adott terület újdonságainak és trendjeinek ismerete és beépítése is a már kialakult munkafolyamatokba. A kutatásban részt vevők osztályzatai alapján minél idősebb generációhoz tartozik valaki, annál fontosabbnak tartja munkája ellátásához az évek során megszerzett tapasztalatokat. A friss, naprakész tudás fontosságát a különböző generációk közel azonos szinten határozták meg.

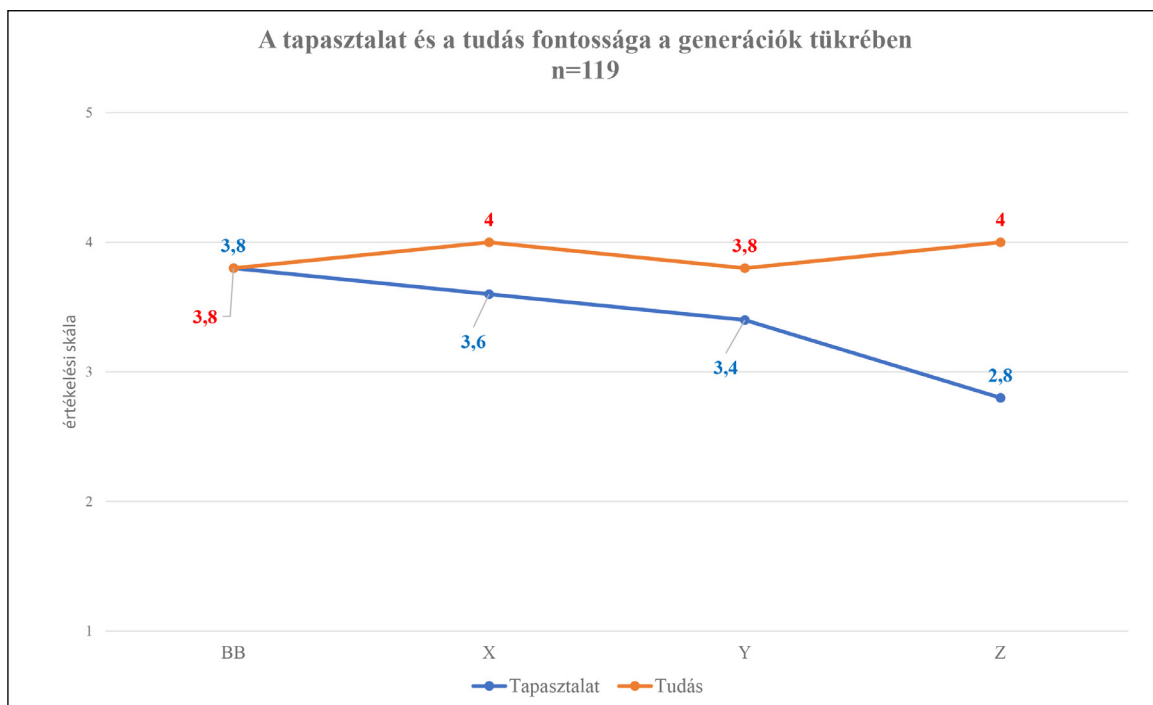
20. ábra

A munkatapasztalat megítélése

21. ábra

A friss tudás szükségességének megítélése

22. ábra

A tapasztalat és a tudás jelentősége a különböző generációk számára

A 9. és 10. kérdés esetében ugyanabból a (felhasznált szakirodalom alapján válogatott) 25 tulajdonságot felsoroló listából kellett a válaszadóknak 5 jellemzőt kiválasztaniuk:

● nyitott,	● családorientált,	● szabálykövető,
● óvatos,	● elégedett,	● elégedetlen,
● anyagiás,	● lassú,	● tudatos,
● nagyképű,	● törtető,	● befelé forduló,
● lojális,	● bizalmatlan,	● hagyománytisztelő,
● gyors,	● önfeláldozó,	● társaságkedvelő,
● megbízható,	● sokoldalú,	● karrierista.
● etikus,	● kockázatkerülő,	
● vállalkozó kedvű,	● idealista,	

9. kérdés: Jellemezze a saját generációját a felsorolt listából 5 jellemző tulajdonság kiválasztásával!

Bár a kérdésben konkrétan meghatározásra került a kiválasztandó tulajdonságok száma, sajnos a kitöltés során néhány válaszadó több jellemzőt adott meg, ezért összességében 20 választ (Baby boomer: 3 db, X generáció: 11 db, Y generáció: 4 db, Z generáció: 2 db) nem tudtam figyelembe venni.

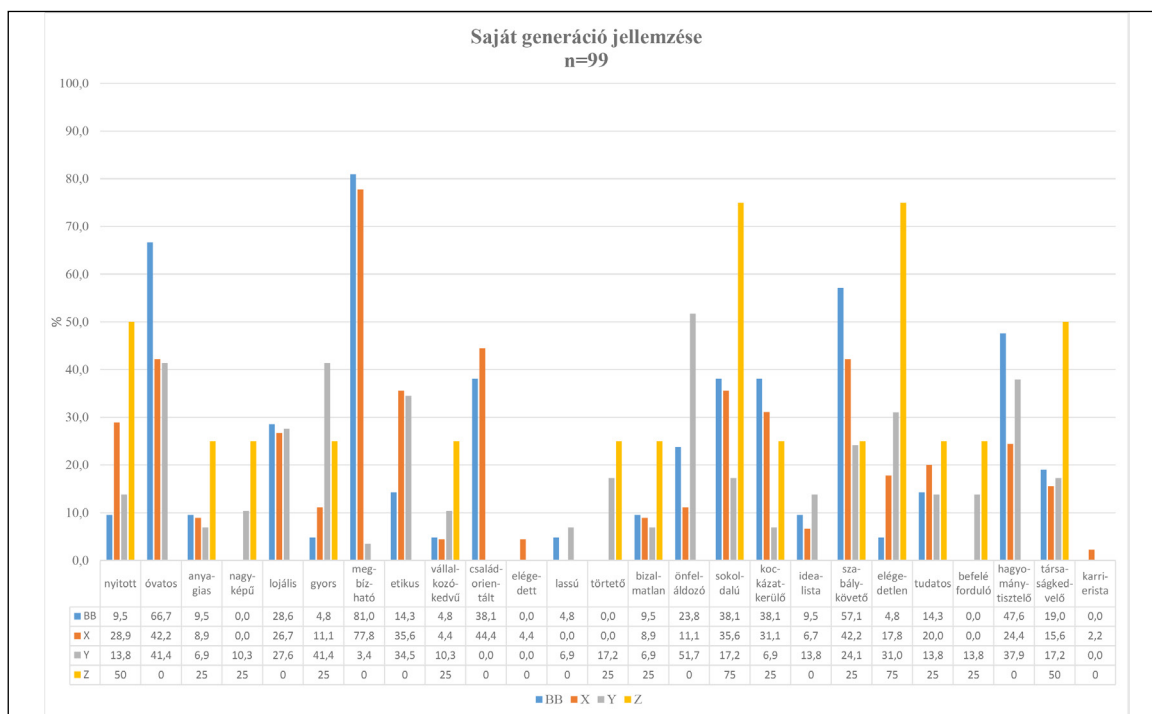
Generációs bontásban jól látszik, hogy a fiatalabb nemzedékek egyre több olyan jellemzőt említenek meg magukról, amelyek megkülönböztetik őket az idősebbektől. A Baby boomer és az X generáció

nagyon hasonlóan értékeli magát, legfontosabb tulajdonságukként a megbízhatóságot jelölték meg, új jellemzőként az etikus viselkedés került be a listába, emellett az X generáció kevésbé tartja magát hagyománytisztelőnek. Az Y generáció szerint őket a gyorsaságuk és az önfeláldozásuk különbözteti meg az idősebbektől, és kevésbé tartják magukat megbízhatónak és családorientálnak. A három idősebb generáció tagjai saját korosztályukat óvatosnak gondolják. A legfiatalabb generáció teljesen megkülönbözteti magát a többiektől, egyetlen olyan jellemzőt sem említett, ami hasonlítana az előtűnik járó nemzedékekre.

	Baby boomer generáció	X generáció	Y generáció	Z generáció
1.	megbízható	megbízható	önfeláldozó	sokoldalú
2.	óvatos	családorientált	óvatos	elégedetlen
3.	szabálykövető	óvatos	gyors	nyitott
4.	hagyománytisztelő	szabálykövető	hagyománytisztelő	társaságkedvelő
5.	családorientált	etikus	etikus	anyagias

4. táblázat

A válaszadók saját generációjának jellemzése

23. ábra

A válaszadók saját generációjának jellemzése – az előfordulási arányok összesítése

10. kérdés: Jellemezze a saját generációjánál eggyel idősebb nemzedéket a felsorolt listából 5 jellemző tulajdonság kiválasztásával!

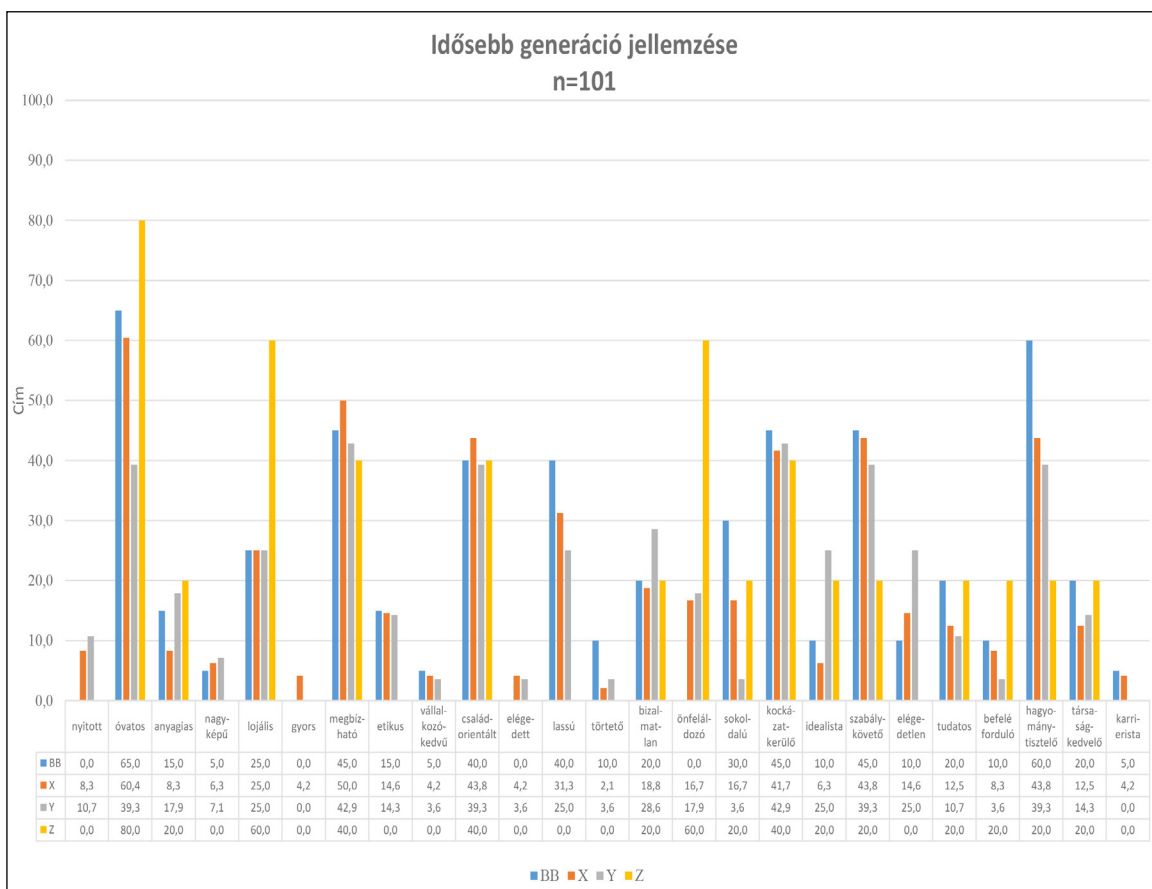
Ahogy az előző kérdésnél, a megadotthoz képest néhányan itt is több tulajdonságot jelöltek meg, ezért összességében 18 választ (Baby boomer: 4 db, X generáció: 8 db, Y generáció: 5 db, Z generáció: 1db) nem tudtam figyelembe venni.

MÉLYÍTJÜK VAGY ÁTHIDALJUK?

	BB Veteránok jellemzése	X BB generáció jellemzése	Y X generáció jellemzése	Z Y generáció jellemzése
1.	óvatos	óvatos	megbízható	óvatos
2.	hagyománytisztelő	megbízható	kockázatkerülő	lojális
3.	megbízható	családorientált	óvatos	önfeláldozó
4.	kockázatkerülő	szabálykövető	családorientált	megbízható
5.	szabálykövető	hagyománytisztelő	szabálykövető	családorientált

5. táblázat

Az eggyel idősebb generáció jellemzése

24. ábra

Az eggyel idősebb generáció jellemzése – az előfordulási arányok összesítése

A kitöltők ennél a kérdésnél a náluk egy generációval idősebb nemzedéket jellemezték. A Baby boomer korosztály a munkaerőpiacon már szereplő Veteránokat jellemezte, akikkel fiatalabb korukban dolgoztak együtt, vagy akikről a munkahelyi kollektív

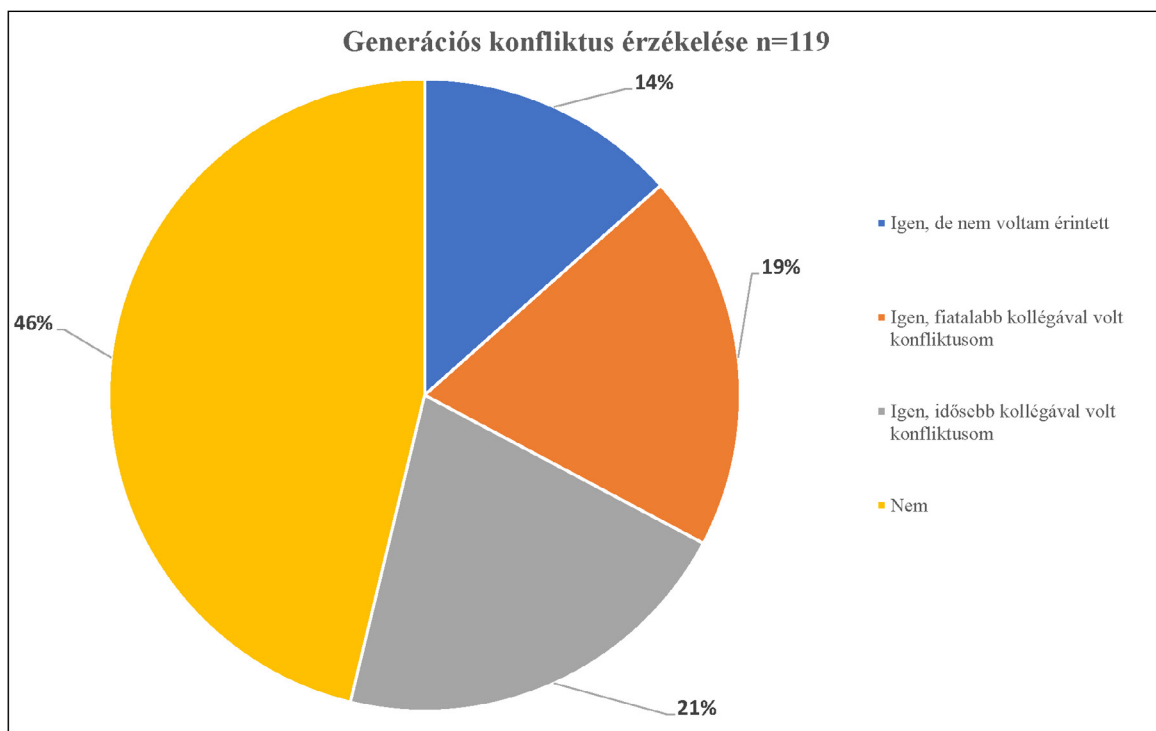
emlékezet történeteket őriz. Az X generáció tagjai pontosan ugyanazokkal a kritériumokkal jellemezték a náluk idősebb Baby boomer nemzedéket, mint ahogy ők saját magukat, csupán a sorrend más. Az Y generáció nagymértékben ugyanúgy jellemezte a

nála idősebb nemzedéket, mint azok saját magukat, azonban szerintük az X generáció inkább kockázatos, mint etikus. Ha összevetjük a jellemzéseket, akkor kitűnik, hogy az Y generáció szerint az X generáció pontosan azokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, mint amelyekkel a legidősebb korosztály jellemzi önmagát. A Z generáció véleménye szerint az Y generáció óvatos és önfeláldozó, ahogy ezt saját magukról is állították, új jellemzőként megemlíti azonban a lojalitást, a megbízhatóságot és a családcentrikus gondolkodást. A kérdést elemezve jól lát-

szik, hogy a fiatalabb korosztályok a tőlük távolabb lévő nemzedékeket egyre inkább hasonlóknak látják, a jellemzők uniformizálódnak.

11. kérdés: Tapasztalt a könyvtárban a munkavégzéssel kapcsolatos generációs konfliktusokat?

A kutatásban részt vevők közel fele (46%) nem találkozott generációs konfliktussal a munkahelyén; valamivel többen (54%) nyilatkoztak úgy, hogy résztvevőként vagy jelenlévő félként tanúi voltak ilyen jellegű eseményeknek.

25. ábra
Generációs konfliktusok

12. kérdés: Ha az előző kérdésre igennel válaszolt, kérem, írja le néhány szóban a konfliktus lényegét.

A kérdésre 50 szöveges válasz érkezett (ld. mellékletben), melyeknek jellemzője, hogy egy részük nem generációs konfliktus, hanem általános, személyiségjegyekből adódó ellentét fiatalabb vagy idősebb generációhoz tartozó kollégával. Nehéz, majdhogynem lehetetlen megállapítani, hogy például a „tiszteletlenség” egy adott esetben generációs hozzáállás vagy a résztvevők saját beépült tulajdonsága, dekódolási hibája, egyéni érzékenysége.

Néhány általános konfliktusra utaló bejegyzés:

- „nem volt hajlandó elpakolni a visszahozott dokumentumokat a helyére”
- „Hazudott az illető, rendszeres lógását így próbálta leplezni. Mindkét vezetőt ügyefogyottnak nézte.”
- „Szabadság, szabadnap kivétele során csak a saját érdekét tartja szem előtt, nem működik vele hogy egyik nagy ünnep előtt én, a másik előtt ő vesz ki szabadnapot. Egyetlen ünnepre sem tudok igazán készülni, mert helyette is én ügyelek.”

A szövegek tartalmi elemzése során ennél a kérdésnél négy kategóriát állítottam fel. Az első csoportba (18%) olyan bejegyzések kerültek, ahol nagyon álta-

lános az ellentét megfogalmazása, vagy kommunikációs problémára utalnak a kitöltők, például:

- „*Véleménykülönbség van közöttünk bizonyos témákban, és az idősebb kolléga meg sem hallgatja az álláspontom. Ha meghallgat, akkor nem mérlegeli a javaslatot.*”
- „*Az idősebb generáció tagja nem is akarta megérteni a fiatalabb cselekedeteinek, véleményének mozgatórugóit, nem is érttem (sic!) meg, csak itélkezett.*”

A második csoportba (7%) kerültek az informatikával kapcsolatos bejegyzések, mint például:

- „*Nem hajlandó »haladni a korrall«, pl. számítógépes katalógus bevezetése*”
- „*Olyan számítógépes feladat elvégzésének kikerülése volt a téma, amiben az idősebb kolléga úgy érezte, az ő tudása ehhez nem elég jó, nagy, inkább szerette volna elkerülni, az idősebb generáció nagyon nehezen barátkozott/ik meg a számítógéppel, az internettel, és minden digitális technikával. Idegenkednek tőle, pedig ügyesen kivitelezik a dolgokat, ha kellőképpen nyitottak.*”

A harmadik kategóriába (27%) kerültek az „elavult nézetekkel” kapcsolatos szövegek, például:

- „*Munkavégzés (sic!) szükséges új alkalmazások bevezetésekor az idősebb korosztály nem akarta elfogadni az újítást, segítséget nem kért a használatához (mert ő tudja), de amikor tőle kért segítséget a fiatalabb kolléga akkor elküldte (mondvacsínált indokkal).*”
- „*Ez eddig így volt, és így is marad hozzáállás. Ha rajtuk múlik, még a lapos Föld a világegyetem központja. Ha fiatalabb vagy, nem tudhatsz semmit eléggé, ha dolgozol, akkor nem vagy normális. Ha még élvezed is, akkor mindenki komplett idiotának tart... Nem túlzok!*”

A negyedik csoport (48%) tartalmazza a tiszteletlenségre és munkamorálra utaló bejegyzéseket, például:

- „*A fiatalabb kolléga munkához való viszonya, teherbírása nem olyan, mint a nála idősebbeké. Így kevésbé veszi ki a részét a munkafolyamatok orozslánrészéből.*”
- „*Sajnos az elvégzett munkámat egy mozdulattal félresöpörte, egy kézmozdulattal! Akkor megfogadtam, hogy kevésbé leszek segítőkész legközelebb!*”

A bejegyzések elemzése során kitűnik, hogy a konkrét eseteket említő kollégák milyen hatalmas érzelmi töltettel elevenítik fel a történeteket. Az ilyen típusú események nemcsak a résztvevőkre, hanem a jelenlévőkre is nagy hatással lehetnek. Az eseti vagy

állandósult generációs konfliktusok ezért erősen befolyásolhatják a mindennapi munkavégzést, ennek következtében a könyvtár szakmai eredményei sérülhetnek.

13. kérdés: Mit gondol, elsődlegesen kinek a feladata elsimítani a konfliktusokat?

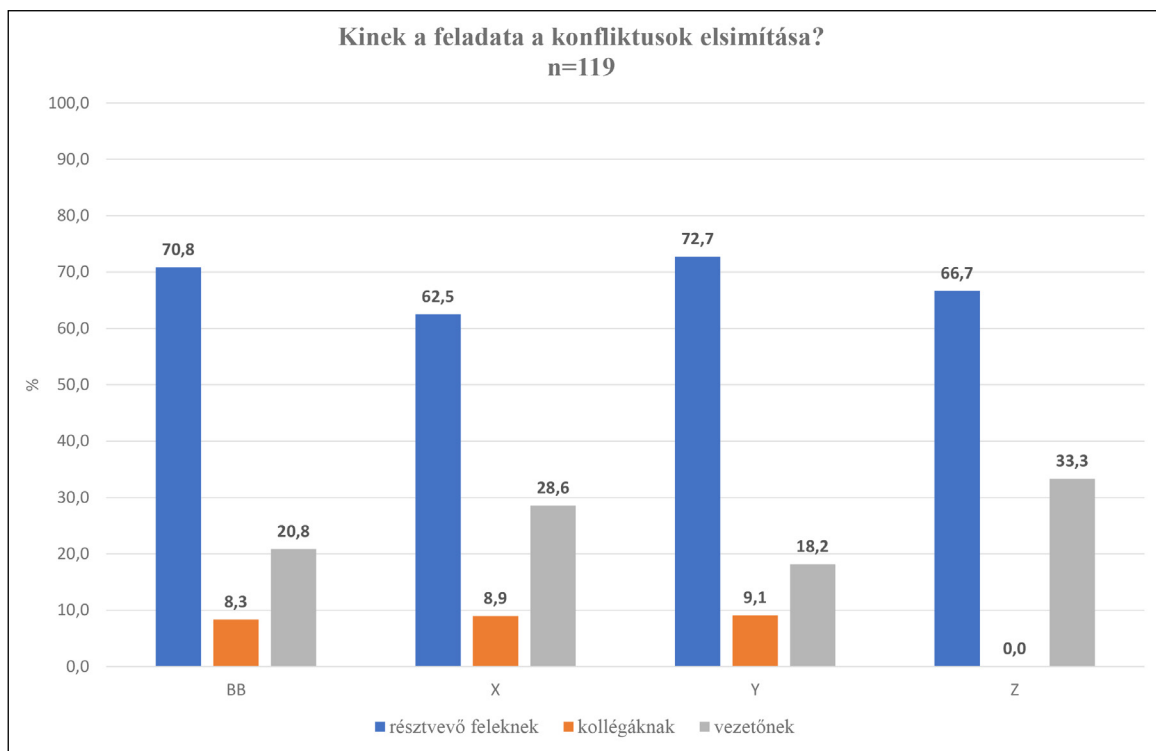
Lásd 26. ábra.

Minden generáció véleménye az, hogy az előforduló konfliktusok megoldása elsődlegesen nem a vezető, hanem a részt vevő felek feladata. Nekik kell egymás között megbeszélni és megoldani a problémákat. A kollégák beavatkozása-közvetítése került az utolsó helyre a kitöltők megítélése szerint. Ha azonban tovább vizsgáljuk a kérdést, és lehetőséget adunk a válaszadóknak, hogy előre meghatározott megoldási javaslatok közül válasszanak adott generációs konfliktus esetében, akkor árnyaltabb képet kapunk.

14. kérdés: Mit gondol, hogyan lehetne feloldani a munkahelyeken a generációk közötti konfliktusokat?

A válaszok között a „felek közötti megbeszélés” mellett több olyan megoldási javaslat is megjelent, melyet egy munkahelyen csak a vezető biztosíthat. Ezekhez a megoldási módokhoz ugyanis mindenképpen szükség van pénzügyi forrásra és természetesen időre, amit leginkább a munkaidő terhére lehet biztosítani. Ha a generációk válaszait átlagoljuk, akkor a lehetséges 9 válasz közül (lehetőség volt azt is választani, hogy „nem lehet feloldani”, valamint több választ is meg lehetett jelölni) az első három helyre a csapatépítő programok szervezése (62,7%), a felek közötti megbeszélés (56,6%) és a vegyes összetételű munkacsoportok kialakítása (56,3%) került. Ezt követi az asszertív kommunikációs tréning (34,1%), a mediátor vagy *coach* alkalmazása (21,7%), a vezetői beavatkozás (20,7%) és végül a mentorprogramban való részvétel (17,3%). A kérdésnél lehetőség volt egyéb megoldások javaslatára, illetve vélemények megfogalmazására is, ezzel a kitöltők közül öt válaszadó élt:

- „*Ez nagyban függ az adott kollégák személyiségétől.*”
- „*A vezető ne legyen konfliktus kerülő, ez nagyon fontos. Teremtse egy olyan légkört, ahol bántás nélkül lehetnek tisztelettel őszinték a kollégák egymással.*”
- „*Egy bizonyos kor és egy munkahelyen eltöltött idő (pl.25–30 év) fölött nem lehet feloldani, lehetetlen küldetés. Alatta valószínűleg igen.*”

26. ábra

A konfliktusok elsimítása

- „Amíg a teljesítmény rovására nem megy, addig nem érdekes a kérdés. A legfontosabb talán az, hogy ne tegyünk úgy, mintha ez érdekes lenne, felnőtt emberek, megoldják valahogy.”
- „Teret és lehetőséget kell biztosítani a fiatalabbaknak. Párbeszédet kell kialakítani velük. Be kell vonni őket a döntésekbe. Az idősebb korosztály tagjainak is lépést kell tartania a technikai és szemléletmódbeli változásokkal.”

Ha összevetjük a két kérdésre adott válaszokat, jól látszik, hogy a kitöltők a vezetői beavatkozást félreértelmezték, négy- vagy hatszemközti beszélgetésre gondoltak a problémaforrások feloldására és megoldására törekvő szervezeti kultúra kialakítása helyett. Lásd 27. ábra.

15. kérdés: Ön szerint van általános generációs probléma a munkahelyén?

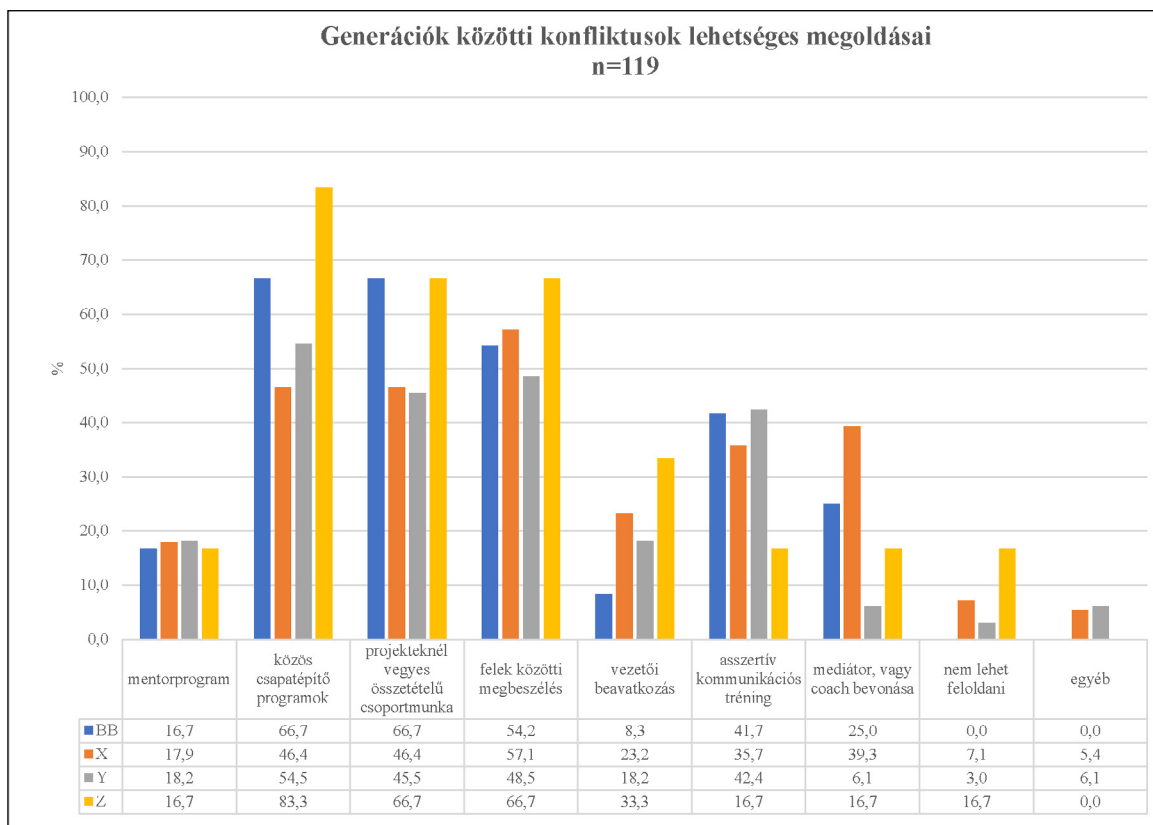
A kérdőív fő témát érintő utolsó kérdése alkalmat adott a kitöltők számára, hogy akár hosszabb szövegben megfogalmazhassák véleményüket (ld. mellékletben). A 119 válaszadó közül 68 kitöltő (57,1%) nyilatkozott úgy, hogy nincs generációs probléma a munkahelyeken.

- „Nincs. A konfliktusok tapasztalataim szerint munkatársak közötti »inkompatibilitásból«, egyegy, a munkaéletben problémás személyes tulajdonságból alakulnak ki. Ezek szerintem nem korosztályokhoz, hanem személyekhez kötődő attribútumok.”

48 könyvtáros (40,3%) szerint azonban léteznek ilyen jellegű konfliktusok. Három kitöltő (2,5%) nem válaszolt erre a kérdésre.

Ha a megadott létező generációs problémákat tovább vizsgáljuk, akkor 13 (27,1%) általános „igen”, vagy „szerintem van” típusú válasz mellett 28 (58,3%) olyan válasz érkezett, amely konkrét generációs problémára utal. A szövegelemzés után 9 témakört lehet elkülöníteni mint generációs konfliktusforrást. A legtöbb említést az idősebb generációk szakmai rugalmatlansága és passzivitása kapta, például:

- „Igen, a munkatársaim nagy része olyan konzervatív és sok esetben elmaradott nézeteket vall, amely kifejezetten gátolja a szervezet fejlődését. Illetve sokan vannak nyugdíj előtt, amikor már nem állnak ki a beosztottaikért vagy a véleményükért, csak szeretnének kényelmesen kintartani.”

27. ábra
A konfliktusok megoldási lehetőségei

A következő nagy konfliktusforrás az informatikai eszközök, szoftverek használatával kapcsolatos. Általános probléma, hogy a digitális bennszülötteknek és a digitális bevándorlóknak más a hozzáállásuk, affinitásuk és legfőképpen a tudásuk az informatika területén. Nem szabad megfélemlenünk arról a tényről, hogy a könyvtár mint intézmény feladata, hogy a könyvtárhasználókat segítse a digitális írástudás, az információs műveltség elsajátításában, és biztosítsa az oktatásban és tudományos kutatásban részt vevők információellátását és az adatbázisokból történő információkérés lehetőségét²² úgy, hogy ezeknek az adatbázisoknak egy részét a könyvtárak, könyvtárosok maguk alakítják, fejlesztik és működtetik. A könyvtári honlapok, közösségi oldalak kezelése is számos új tudást és kompetenciát kíván, amellyel az idősebb generáció tagjai nem feltétlenül rendelkeznek. A kérdéskör és az ezzel együtt járó lehetséges generációs konfliktusok komoly szakmai kérdések is egyben. A téma megítélése kétpólusú, amit kiválóan szemléltet az alábbi két szöveges bejegyzés:

- „Az idősebb generáció (baby boomer, X) nincsenek annyira otthon a számítógépes-internetes világban így sok munkát hárítanak a fiatalabb (Y, Z) generációra. A baj az, hogy nem is áll szándékukban megtanulni, mert az kényelmesebb ha más, ebben az esetben az Y vagy Z generáció tagjai dolgoznak helyettük.”
 - „Ha jobban belegondolok, vannak generációkhoz köthető problémák, csak nincs nevesítve, hogy ez »generációs« probléma. Nálunk előfordul, hogy az informatikában járatanabb idősebb kollégának csak szájhúzogató után segít a fiatalabb.”
- A fiatalabb generációk munkához való hozzáállása, munkamorálja is számos probléma kiváltója lehet csakúgy, mint a tiszteletlenség, amit az idősebb generáció érzelmileg igen nehezen visel el.
- „Munkamorál, feladatvállalás, plusz munka vállalása. Sajnos az Y generáció nagy része erre nem alkalmas. Az első kritika után továbbállnak.”

- „*A szakmához való viszony és elköteleződés, a szakma iránti szeretet hiánya.*”
- „*Gyakran tapasztalom, hogy fiatal kollégák tiszteletlenek, amin az idősebb generáció megsértődik. Nem tehetünk úgy, mintha nem léteznének ezek a problémák. Az aszertív kommunikációs technika elsajátítása és gyakorlása nagy segítség lehet mindkét fél részére.*”
- „*Igen. Az idősebb korosztályt semmibe veszik, menekülnek.*”

A bejegyzésekben egy kevésbé megszokott kifejezés, az „*elnyomás*” is megjelenik mint generációs probléma. A szó jelentésében némi erőszakosságra és talán tudatosságra is utal, de a szövegekben nem térnek ki elég konkrétan az esetekre, hogy ez elemezni lehessen. Mivel azonban két kolléga is megemlítette, mindenképpen rögzítenünk kell mint jelenséget, bár elképzelhető, hogy csupán lokális, egy-két intézményre jellemző esetről van szó.

- „*Igen. Az idősebb generáció el van nyomva, a fiatal generációt nem veszik komolyan.*”
- „*Elnyomják a fiatalabbakat*”

A munkatempó, egyes generációk gyors vagy akár lassúbb munkavégzése is megjelenik a szöveges bejegyzésekben, mint például:

- „*Más a munkamorál, a munkatempó a generációk között.*”
- „*Generációs probléma az infokommunikációs eszközök használata, a terhelhetőség, a gyorsaság (a gyorsaságból fakadó idő nyereség, de ezzel együtt a gyorsaságból fakadó pontatlanság és az ebből fakadó valós idővesztés).*”

A különböző korosztályok életük során eltérő mértékű megoldandó problémával találkoztak. Minél fiatalabb egy generáció, annál kevesebb tapasztala

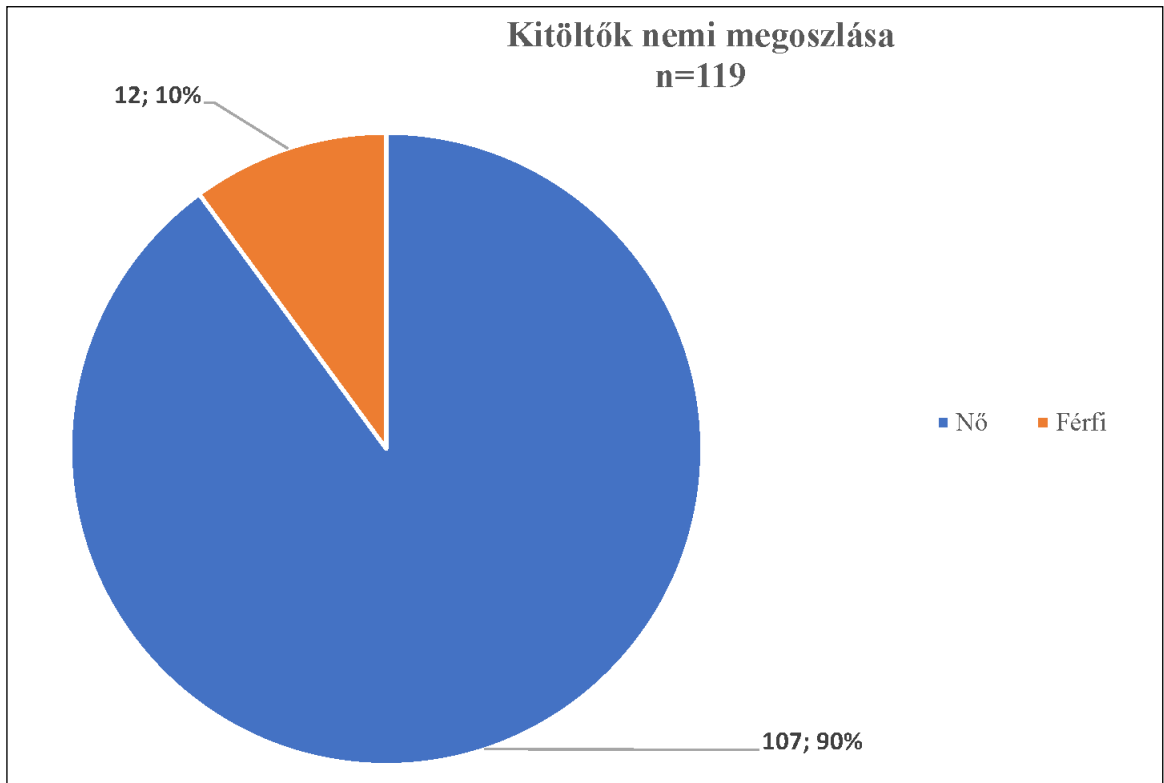
van a váratlan helyzetek megoldásában. Éppen ezért a munkavégzés során is eltérő problémakezelési megoldásokat alkalmazhatnak. Az idősebb generációk megtanulták, hogy a „*semmitől is lehet csinálni valamit,*” a fiatal Y és Z generáció tagjai, ha nehézségekkel találkoznak, nem biztos, hogy rögtön találnak megoldást.

- „*Igen. A fiatalok kevésbé kreatívak a problémamegoldásban. Az idősebbek pedig kevésbé aktívak ezen a területen.*”
- „*Igen, pl. amikor »elmegy az internet« minden tudomány megáll az y generációnál, néznek, mint a sült hal.*”

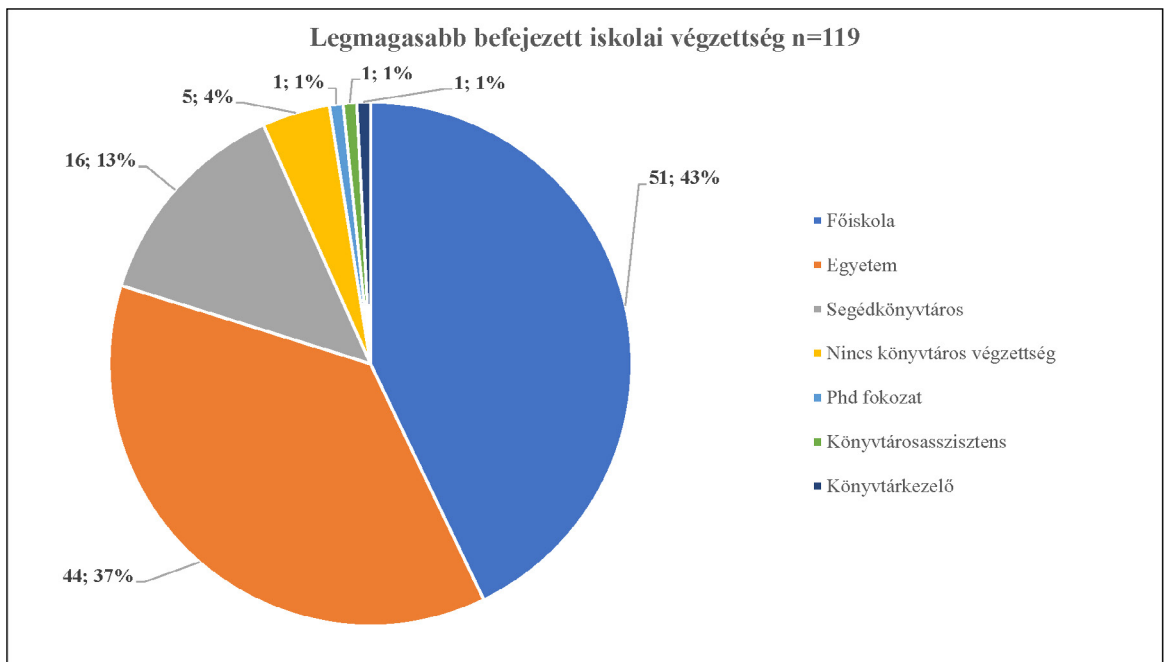
A tapasztalathiány és az anyagi elismerés vagy annak hiánya is lehet konfliktusforrás a könyvtárosok szerint, például:

- „*A munkahelyen eltöltött idők közötti nagy különbség azaz 30 év »tapasztalata« amit szerinte senki nem tud behozni.*”
- „*Talán fizetésből adódó*”
- „*Igen. Az idősebb kollégák túlságosan belekényelmesedtek a saját pozíciójukba és alacsony fizetésükbe, ezért nem hajlandóak még a mentori feladatot is magukra vállalni és időnként nem a segítő/tanító hozzáállással fordulnak a fiatal pályakezdők felé.*”

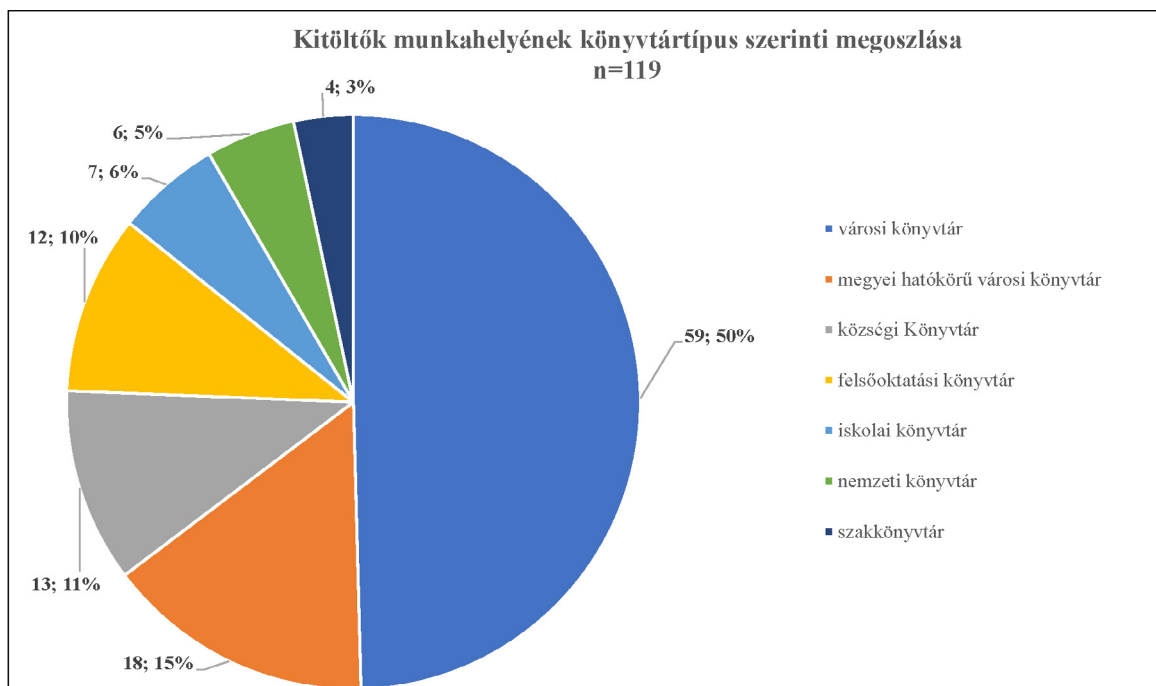
A kérdőív utolsó három (16., 17., 18.) kérdése a kitöltők nemére, befejezett szakirányú iskolai végzettségére, valamint munkahelyének könyvtártípusára kérdezett rá. Az eredmények alapján a kutatásban részt vevő átlagos válaszadó városi könyvtárban dolgozó, főiskolai végzettséggel rendelkező, 42 és 56 év közötti nő volt.

28. ábra
A kitöltők megoszlása nem szerint

29. ábra
A kitöltők megoszlása iskolai végzettség szerint

30. ábra

A kitöltők megoszlása könyvtártípus szerint

Az interjúk elemzése

Hallott az „OK Boomer” jelenségről?

Egyik interjúalany sem hallott a jelenségről, a Z generációs kolléga számára a „boomer” kifejezés ismerős volt mint az egyik generáció elnevezése. A téma felvezetéseként minden riport elején röviden ismerttettem az eseményt és a hozzá tartozó jelenséget is.

Bezzeg az én időmben... régen tényleg minden jobb volt? Milyen élményei vannak az első munkahelyéről?

A két idősebb korosztályhoz tartozó kolléga nosztalgikusan gondolt vissza az első munkahelyére, melyet olyan szellemi műhelyként emlegettek, ahol az idősebb kollégák nagy szakmai tudása és tapasztalata kezdetben számukra elérhetetlennek tűnt, és csak remélni merték, hogy hosszú évek múltán a nagy elődök nyomdokaiba léphetnek. A két fiatalabb nemzedék emlékei már kevésbé voltak pozitívak, mindketten megtapasztalták a koruk miatti kirekesztettséget. Az Y generációs kolléga úgy emlékezett, hogy munkahelyet is kellett váltania, hogy javuljon a helyzet. A Z generációs riportalanyban, aki fiatal

kora ellenére már több könyvtári területen is dolgozott, felmerült az a gondolat, hogy ha vannak is generációs ellentétek, az nem általános, hanem lokális probléma. Ezek szerint az adott könyvtár szervezeti kultúrája dönti el, hogy a munkatársak hogyan viszonyulnak egymáshoz.

- „Az első munkahelyemen egy nagyon komoly, de baráti közegbe kerültem. [...] Teljes bizalom volt és nyitottság. Első perctől befogadtak, sőt nagyon komolyan vettek, mert friss volt a tudásom és gyors voltam, gyorsan bekapcsolódtam a közös gondolkodásba és a tennivalókba. [...] Tudtam, hogy a tapasztalatot csak élethosszig tartó tanulással lehet megszerezni.” (Baby boomer generáció)
- „Azt éreztem, hogy előttem olyan emberek vannak, akikre fel tudok nézni, és akiket követni tudok. [...] Éreztették velem, hogy fiatal vagyok, de nem volt ez bántó, csupán éreztették velem, hogy van még mit tanulnom.” (X generáció)
- „21 évesen kezdtem könyvtárban dolgozni. A legelső helyemen nem fogadtak szeretettel, kívülálló voltam, a következő helyemen normálisabban kezeltek, de valószínűleg azért, mert a főnököm majdnem egykorú volt velem.” (Y generáció)

- „*A legelső tapasztalatom az volt, hogy egyenrangú félként kezeltek, nagyon szimpatikus volt, hogy bevontak a megbeszélésekbe, meghallgatták a véleményemet, bár az elején nyilván mint hallgató ültem ott, mert nem volt tapasztalatom. [...] Az új munkahelyemen nem ennyire elfogadó a hangulat. Úgy érzem, hogy mikroközösségenként változik, hogy a fiatalokhoz hogyan állnak hozzá az idősebbek.*” (Z generáció)

Érez-e különbséget a munkamorál tekintetében a különböző generációk között?

A szóbeli válaszok egyértelműen megerősítik a kutatás eredményeit. Minden generáció úgy érzi, hogy a korosztályok másképp állnak a munkához. A Baby boomer és az X generáció a fiatalabbak munkamorálszintjét lényegesen alacsonyabbnak érzi, mint a saját korosztályaikét. Felmerült az a gondolat is, hogy a fiataloknak nincs hivatástudatuk, „csupán” egy egyszerű munkahelynek tekintik a könyvtárat. Érdekesség, hogy az Y generációhoz tartozó kolléga is ugyanezt állította a Z generációról. A beszélgetések alapján a kollégák úgy érzik, hogy az utánuk jövő generáció szakmai elköteleződése kevésbé erős, mint az övék.

- „*Úgy érzem, hogy változik a szakmához és munkához való hozzáállás. Hiányzik az a belső motiváció, hogy a könyvtárosnak személyes kapcsolata legyen az olvasóval. A fiatalabbakban nincs hivatástudat. Nekik munkahelyük van, nem hivatásuk.*” (Baby boomer generáció)
- „*Az én korosztályomnak a munkahelye, az egy második otthon, és mindent elkövet, hogy szakmailag és emberileg is egy jó hely legyen. [...] A fiatal generáció a könyvtárat munkahelynek tekinti, napi 8 órát dolgozik, nyolc óra után kiszik a toll a kezéből, és távozik.*” (X generáció)
- „*Igen, mindenképpen. Az idősebb generáció már kicsikét lassabb, és a hozzáállásuk is kevésbé lelkes. Nem akarnak kockázatot vállalni. A fiatalok lelkesebbek, könnyebben bevonhatók, ők nem félnek kockázatot vállalni, ők inkább kihívásnak tekintik az újdonságokat. A fiatalokkal kapcsolatban azt a problémát látom, hogy nem tesznek bele pluszt. Mindent megcsinálnak, ami feladatot kapnak, de nem kezdeményeznek semmit. Figyelik a munkaidő végét, nem fejezik be a feladatot, ráér az holnap is.*” (Y generáció)
- „*Az idősebb kollégáknak csak a saját munkájuk a fontos, és nem hajlandók máshová besegíteni. Nekem személy szerint nagyon tetszik, hogy ha*

változatos a munkám, és egy kicsit ebbe is bevonnak, meg abba is. Azzal is bővíttem a látókörömet, ha tapasztalom, hogy milyen lehetőségek vannak még a szakmában. Az idősek jobban ragaszkodnak a megszokott dolgokhoz, kevésbé nyitottak az újra.” (Z generáció)

Volt-e, van-e valamilyen generációs ellentétből fakadó konfliktus a munkahelyén?

- „*Nem érzékelek komoly problémát, [...] a fiatalok nem tartanak rendet a polcokon, nem veszik észre a munkát, csak azt végzik el, amire külön utasítást kapnak. Ebből lehet, hogy probléma lesz később.*” (Baby boomer generáció)
- „*Folyamatos konfliktus van az idősebbek úgymond lassú munkavégzésével kapcsolatban. Az én véleményem az, hogy nem biztos, hogy a fizikai lassúságról van szó, hanem arról, hogy egy idősebb kolléga megfontoltabban, átgondoltabban dolgozik, mint egy fiatal. A fiatal azt mondja, hogy itt van, kész a feladat, ha nem jó, akkor szólj. Az idősebb kolléga szeret olyan munkát letenni az asztalra, amire úgy gondolja, hogy nekem, mint vezetőnek biztos meg fog felelni.*” (X generáció)
- „*Nem érzékelek konkrét generációs problémát, az általános lassú munkavégzésen kívül.*” (Y generáció)
- „*Én nem gondolkodom sztereotípiákban, hogy ez vagy az a korcsoport hogyan viszonyul a dolgokhoz, mindegyikből megtapasztalok olyat és olyat is. Nem akarok előítéletesen nézni valakire, megvárom, hogy ő egyénileg hogy áll hozzá, és hogy tudunk egymáshoz viszonyulni.*” (Z generáció)

Mit kéne tenni, hogy minimalizáljuk a generációs ellentéteket?

- „*Szerintem már a könyvtárosképzésben fel kéne hívni erre a figyelmet. [...] Az igazság az, hogy az utóbbi évtizedekben egyre inkább önzők lettünk, és ez kihat a munkánkra.*” (Baby boomer generáció)
- „*Nem tudom, nehéz a kérdés. Amíg régen úgy gondoltam, hogy a csapatépítés közelebb hozza a kollektívát, most úgy látom, hogy nem szívesen vesznek részt ilyen dolgokon. Számomra nagy kérdés, hogy akkor ezt érdemes-e erőltetni. [...] Régen a mi kollektívánkban erősen jelen volt a közös étkezések alkalmával történő beszélgetés, ami mostanában jelentősen megszűnően van,*

*egyre ritkulnak, egyre rövidebbek ezek az alkal-
mak. Úgy érzem, a kollégák elidegenednek egy-
mástól. A fiatalabbak úgy gondolják, hogy erre
nekik nincs szükségük. Végtelenül szomorú va-
gyok emiatt.” (X generáció)*

- *„Ha nincs egy nagy kiemelkedő esemény, akkor
nem kell nagy port kavarni, de mindenképpen
foglalkozni kell vele. Vezetőként mind a két fél-
lel el kell beszélgetni. [...] Nem rossz, ha min-
den generáció bent van egy teamben, mert más
szemléletet tesznek bele a munkába, meg más
tapasztalatot.” (Y generáció)*
- *„Olvastam arról, hogy a közösségi programok
segíthetnek, de nekem ezzel kapcsolatban ellen-
érzésem van, mert sok esetben nemcsak gene-
rációs különbségek vannak, hanem olyan né-
zetbeli különbségek, ami miatt nem is szívesen
beszélgetek velük. [...] Szerintem nem, meg kell
húzni azokat a határokat, hogy mit engedhetünk
meg magunknak, hogy ne élesedjenek ki ezek a
konfliktusok. Tehát a megelőzés a fontos.” (Z
generáció)*

A hipotézisek igazolása vagy cáfolata

Hipotézis 1. A könyvtárosok nem generációs ellen- tétként azonosítják a munkahelyi konfliktusokat.

A feltevés abból indult ki, hogy a könyvtárosok, bár észlelnek munkahelyi konfliktusokat, nem generációs ellentétként tekintenek rájuk. A felmérés során a kitöltőknek három alkalommal volt lehetőségük körüljárni ezt a kérdéskört. A kérdőív 11. kérdésénél a válaszadók 46%-a állította, hogy nem találkozott generációs ellentétként azonosítható eseménnyel, amit a következő, 12. kérdésnél módjuk volt szövegesen is megerősíteni. A kérdéshez csak azoknak kellett konkrét példákat csatolniuk, akik az előző kérdésnél igennel válaszoltak, vagyis úgy nyilatkoztak, hogy észleltek generációk közötti konfliktust. A kitöltők nagyobb része, 58%-a nem válaszolt erre a kérdésre, ezzel a nemleges választ erősítették meg. A kutatásban részt vevők 68%-a a 15. kérdésnél úgy fogalmazott, hogy a saját munkahelyén nincs általános generációs probléma. A munkahelyi konfliktusok generációs ellentétként történő azonosítása nagyon nehéz, amit jól tükröz a válaszok középérték körüli mozgása. Az összes kérdés átlagában a kitöltők közel fele nyilatkozott úgy, hogy nem tapasztal generációs konfliktusokat, ám a többi ellentétre vonatkozó kérdésnél mégis megjelennek a generációs külön-

ségekből adódó szakmai konfliktusok. A könyvtá-
rosok érzékelnek a könyvtári munka során ellentéteket,
azonban ezeket nem minden esetben tekintik gene-
rációs konfliktusnak.

- Összességében az eredmények *csak részben igazolták* az első hipotézist, mert a szakmai kérdések generációs ellentéte párhuzamosan és közel azonos arányban van jelen azzal a nézetrel, hogy a konfliktusok az egyéni, személyes jellegű különbségek miatt alakulnak ki.

Hipotézis 2. Az idősebb generációk számára a tisztelet hiánya és az alacsony munkamorál a konfliktusok fő forrása.

A 3. kérdésre adott válaszok szerint a könyvtárosok karrierképében az elismerés és a szakmai fejlődés lehetősége a fő ösztönzőerő, melyet az Y és a Z generációnál kiegészít az anyagi elismerés lehetősége is. A megállapítást erősíti, hogy az új munkahely kiválasztásánál a 4. kérdés válasza szerint a jelenleginél jobb feltételeket biztosító lehetőségeket keresnek a könyvtárosok. Tekinthezünk úgy ezekre a vágyott kritériumokra, mint az ideális munkahely definíciójára. A Baby boomer generáció kivételével minden korosztály számára a magasabb fizetés az elsődleges szempont egy új munkahelyen. Ez az igény áll szemben a 6. kérdésnél megfogalmazott véleménnyel, miszerint a kitöltők 42%-át teljes mértékben zavarja, ha egy kollégának magas fizetési igényei vannak, annak ellenére, hogy még kevés munkatapasztalattal és ezzel együtt kevés szakmai eredménnyel rendelkezik. Ezt alátámasztja az idősebb generáció véleménye a munkatapasztalat fontosságáról a 7. kérdésnél, valamint az 5. kérdésnél megállapított tény, miszerint a legkevésbé az az elfogadott, hogy egy fiatal kollégának magasabb bére legyen, mint az idősebb munkatársainak. Ez a kérdés, bár érintőlegesen, de része a munkamorál megítélésének. A szöveges válaszok közel fele tartalmaz a fiatalabb generáció munkamoráljára és tiszteletlenségére utaló bejegyzéseket. Minden korosztály szerint – értelemszerűen a Z generáció kivételével – a fiatalabbakból hiányzik a hivatástudat. A tisztelet hiányának mint generációs konfliktusforrásnak a megállapítása nehéz feladat, mert a válaszok között személyes ellentétre utaló bejegyzések is szerepeltek. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az X generációt követően megszűnt az életkor és az ezzel együtt járó tudás és tapasztalat automatikus tisztelete, akkor az egyre gyakoribb személyes ellentéteket tekinthetjük generációs konfliktusnak. Ezekben az esetekben a fiatalabb generációhoz tartozó vitás

felek viselkedését és kommunikációját nem gátolják az idősebbekben rögzült és általuk másoktól is elvárt viselkedésminták, ezért a fiatalabb generáció felvállalja, sőt akár kezdeményezi is a konfliktusokat.

➤ A kutatás eredményei és az abból származó következtetések a második hipotézist *igazolták*.

Hipotézis 3. A fiatal generációk szerint az idősebb generációk konzervatív szakmai hozzáállása, a lassú munkatempó és az informatikai tudás hiánya miatt alakul ki a legtöbb konfliktus.

A felvetésben szereplő konzervatív szakmai hozzáállás igazolása leginkább a szöveges bejegyzésekben jelenik meg, ahol a négy kategóriában szereplő konfliktusforrások 27%-a, az általános generációs problémákra vonatkozó 15. kérdésre adott válaszok 20%-a utal „elavult szakmai nézetekre”. A kérdéskörhöz kapcsolódik az idősebb generáció magas kockázatkerülési hajlandósága és a nyitottság hiánya is. A két idősebb generáció a 25 jellemző sajátosságot összesítő skálán e tekintetben a 7. helyen, az Y generáció a 21. helyen jellemezte magát. Az idősebb nemzedék jellemzésekor az X generáció kockázatkerülését ítélték a legmagasabbnak, és ezt a vonást a generáció 2. legjellemzőbb tulajdonságának tartották az egyfel fiatalabbak. A könyvtárak világában manapság többségében az X generáció tölti be a vezetői pozíciókat. A kockázatkerülés hátterében a jelenlegi szakmai, szervezeti és jogi környezeti változásokból adódó leterheltség áll. A lassú munkatempó a szervezeti kultúra egyes elemeinek felmérésekor a 7. helyre került (17,6%). A generációs jellemzések során a korosztályok az Y generáció kivételével mind kevésbé lassúnak találták saját magukat, mint ahogy azt az utánuk következő korosztály gondolta. A magát legkevésbé lassúnak beállító (23. hely) X generáció az Y-osok szerint a 9. helyen áll. A legfiatalabb korosztály viszont úgy gondolta, hogy a náluk egyfel idősebb generáció tagjainak egyáltalán nem lassú a munkatempója, sőt, ők közel azonos gyorsasággal dolgoznak. Ennél a kérdéskörnél elég markánsan elkülönül a két idősebb és a két fiatalabb generáció véleménye. A szabad szöveges válaszok és a miniinterjúk szerint az eltérő munkatempó a mindennapi munkában a munkafolyamatok egymásra épülése miatt sok gondot okozhat, és ezzel konfliktust generálhat. Bár ezt az idősebb generáció is elismeri, vagyis magát lassabbnak tartja a fiataloknál, a vezető pozícióban lévő válaszadók véleménye egy kicsit más megvilágításba helyezi a témát. A fiatalabbak gyorsasága gyakran felületes munkavégzéshez vezet,

és az ebből adódó hiányosságok vagy hibák kezelése időbe kerül, míg az idősebb kollégák lassabban bár, de kevesebb hibával dolgoznak. A munkatempó mindkét megközelítése konfliktusforrásként jelenik meg a könyvtárakban.

A felvetés harmadik eleme, az informatikai tudás hiánya is konfliktusgeneráló tényező. Az idősebb generáció a kezdetektől, az informatika fejlődésével párhuzamosan, autodidakta módon sajátította el a számítástechnikai alapokat, a gyors változásokat azonban már nem tudja követni. A könyvtári munka minden elemét áthatja az informatika, a különböző IKT-eszközök és szoftverek használata. A mindennapi munka során az új feladatok új informatikai kompetenciákat igényelnek, melyeket a fiatalabb generációk szinte születésüktől fogva birtokolnak. A Baby boomer és az X generáció tagjai eltérő tudással rendelkeznek a témában, ezért egyes feladatok elvégzése nehézséget okoz számukra. A fiatalabb generációt ebben a témakörben leginkább az zavarja, hogy kollégáik digitális bevándorlókként informatikai hiányosságaikat nem tudják vagy nem akarják a világháló segítségével bepótolni, pedig „már mindenről található egy oktatóvideó a neten”. A feladatokat azonban el kell végezni, ezért gyakran előfordul, hogy az ilyen munka az Y és Z generációnál többteherként manifesztálódik. Annak ellenére, hogy az Y korosztálynál jelent meg a fordított szocializáció, vagyis ők az első generáció, akik az idősebbeket vezetik be az új területekre, elutasítják az idősebbek passzív hozzáállását az önálló ismeretszerzés és tanulás tekintetében. A szervezeti kultúra egyes elemeinek vizsgálatánál ez a terület a negyedik helyen szerepel 31,1%-os említéssel.

➤ A felvetés egyes elemeihez kapcsolható eredmények és következtetések a harmadik hipotézist *igazolták*.

Összefoglalás

„A fiatalság velejéig romlott. A fiatalok elvetemültek és semmirekellők. Sohasem lesznek olyanok, mint a régi idők fiatalsága. A mai fiatalok nem lesznek képesek megőrizni kultúránkat.”²³ Egy több mint 3000 éves babiloni égetett agyagcserép őrizte meg ezt a gondolatot az utókornak, bizonyítván, hogy a generációk közötti különbségek és az abból adódó konfliktusok mindig részét képezték az emberiség életének. A kutatás kiindulópontja az a kérdés volt, hogy a munkaerőpiacon jelen lévő négy generációhoz tartozó munkavállalók közötti ellentétek azonosíthatók-e

a magyarországi könyvtárak világában, a könyvtárosok felismerik-e a generációs ellentéteket. Három hipotézis felállításával kezdődött a vizsgálat, melynek 119 kitöltött online kérdőív volt az alapja, ezt négy miniinterjú egészítette ki a négy aktív generáció egy-egy tagjával. A kérdések arra vonatkoztak, hogy milyen a magyar könyvtárosok karrierképe, ez hogyan viszonyul az ideális munkahelyképhez, hogyan jellemzik magukat és idősebb kollégáikat generációs vonatkozásban, és milyen generációs ellentéteket, konfliktusforrásokat azonosítanak a saját munkahelyükön. A kutatás az első hipotézist részben, a második és harmadik hipotézist pedig teljesen igazolta. A könyvtárosok közel fele szerint a munkahelyi konfliktusok nem generációs ellentétekből fakadnak, ugyanakkor az érzékelt munkahelyi konfliktusok jelentős részét generációs konfliktusnak ítélik. Az idősebb kollégák szerint a fiatal generációkhoz tartozó munkatársak jellemzője az alacsony munkamorál és az idősebbek felé kinyilvánított tisztelet hiánya, illetve a fiatalabb generáció véleménye szerint az idősebb generáció elavult szakmai nézeteinek, lassú munkatempójának és az informatikai tudás hiányának nagy szerepe van a munkahelyi konfliktusok kialakulásában.

A Könyvtári Intézet adatai szerint 2020. december 31-én a magyarországi könyvtárak összesen 8773 alkalmazottat²⁴ foglalkoztattak. A kérdőívet a könyvtárosok 1,3%-a töltötte ki, tehát nem mondható el, hogy a felmérés eredménye általánosan jellemző a teljes könyvtári szférában, ám felhívja a figyelmet a könyvtárakban jelenlévő és mindenképpen kezelendő problémaegyüttesre. A felmérés után több könyvtárból is megkerestek, és elmondták, hogy komoly szakmai beszélgetések indultak el az intézményekben a témáról. A munkatársakat érdekli a jelenség, a

kérdőív több problémagócra is felhívta a figyelmet, ami arra ösztönözte az intézményeket, hogy átgondolják: tehetnek-e valamit a konfliktusok csökkentése érdekében.

A visszajelzések megerősítettek abban, hogy a problémafelvetés és -elemzés során körvonalazódott megállapításokat fel kell használni a könyvtári rendszer teljes területén, hiszen a generációs ellentétekből adódó konfliktusok jelentős mértékben csökkenthetik a könyvtári munkatársak együttműködési készségét/ teljesítményét, ami erősen befolyásolja az intézmény sikerességét, a könyvtárhasználók elégedettségét is. Megoldásnak a szervezeti kultúra fejlesztését, a könyvtárvezetők és a munkatársak érzékenyítését látom, amit a legkönnyebben szakmai napok vagy workshopok szervezésével lehet megvalósítani. Véleményem szerint a felsőfokú könyvtárosképzés és szakképzés minden területén is biztosítani kellene – ha nem is önálló tanegységként, inkább a meglévő tantárgyi hálón belül – a lehetőséget arra, hogy a résztvevők megismerjék a különböző generációk viselkedésének motivációit, kommunikációs sajátosságait, erősségeit, az együttműködéshez szükséges fejlesztendő területeit, valamint kapjanak lehetséges megoldási javaslatokat a generációk közötti konfliktusok tompítására.

Az idő sürget minket, hiszen körülbelül tíz év múlva, 2031 táján a Baby boomer generáció tagjai már nyugdíjasok lesznek, és megjelennek az Alfa generáció első képviselői a munkaerőpiacon. Lényeges szempont, hogy az összes érintett nemzedék azonos intenzitással és nyitottsággal vegyen részt a megismerési folyamatokban, hiszen mi dönthetjük el, hogy a generációs szakadékot tovább mélyítjük, vagy hidat építünk fölé.

Irodalmi hivatkozások

1. SÜTŐ András. Gond és jelkép. == Csipkerózsika ébresztése: Arcképvázlatok, esszék, úti-tűnődések II. Budapest: Digitális Irodalmi Akadémia, 2010. Hozzáférhető: https://reader.dia.hu/document/Suto_Andras-Csipkerozsika_ebresztese-1112 [Megtekintve: 2021.10.05.]
2. SWARBRICK, Cloe. „OK Boomer”. Részlet az új-zélandi parlamenti képviselő nő felszólalásából [YouTube-videó]. NBC News, 2019.11.07. Az idézett rész helye: 0:10 perc. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=HNDRHsvtVSY> [Megtekintve: 2021.08.12.]
3. Lexig.hu online lexikon, 2006-. Hozzáférhető: <https://lexiq.hu/boomer> [Megtekintve: 2021.10.29.]
4. BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László, szerk. A magyar nyelv értelmező szótára. I–VIII. kötet. Budapest: Akadémia Kiadó, 1959–1962. Hozzáférhető elektronikus formában is: <https://ertelmezo.oszk.hu/elolap.php> [Megtekintve: 2021.09.10.]
5. KANT, Immanuel. Kant Immánuel pedagógiája, vagy Nevelésről írott könyve, melyet Rink Fridrik Tódor németül kiadott. Pest: Heckenast, 1868. VIII, 112 p. Hozzáférhető elektronikus formában is: <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/rink-fridrik-todor-kant-immanuel-pedagogiaja-heckenast-pest->

- 1868-4657#page/10/mode/1up/search/nemzed%C3%A9k [Megtekintve: 2021.10.08.]
6. NEMES Orsolya. Generációs mítoszok. Budapest: HVG Könyvek, 2019. 391 p. ISBN 978 963 3047 880. Az idézet helye: p. 29–40.
 7. MANNHEIM, Karl. A nemzedéki probléma. == HUSZÁR Tibor – SÜKÖSD Mihály, szerk. Ifjúságszociológia. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969. p. 31–67.
 8. NAGY BANDÓ András. Mi, 47-esek [YouTube-videó]. 5:44 perc. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=BXqFpf7Ngy4> [Megtekintve: 2021.08.29.]
 9. SZILÁGYI György. Hányas vagy? 28-as? Budapest: HÉPIT Kft., 2004. ISBN 9789632165554. A Magyar Rádiókabaréban elhangzott 1976 december 3-án, közreműködött Kálmán György.
 10. BROWN, Roger – KULIK, John. Flashbulb memory. == NEISSER, Ulric. Memory observed. San Francisco: W. H. Freeman, 1982. XIII, 433 p. ISBN 0716713713
 11. JEKEL András. Befezetlen történet. == Ex Symposium, (2019) 109. ISSN 1215-7546. Hozzáférhető: http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=jkl-waltdisney_3021 [Megtekintve: 2021.09.19.]
 12. ERDÉSZ Ági. A Kacsamesék, mint kohéziós erő [online]. == A Liter@ honlapja. Tudósítás oldal. Feltöltve: 2010.06.05. Hozzáférhető: <https://litera.hu/magazin/tudositas/a-kacsamesek-mint-kohezios-ero.html> [Megtekintve: 2021.09.19.]
 13. STEIGERVALD Krisztián. Generációk harca. Budapest: Partvonal, 2020. 252 p. ISBN 978-615-6058-14-0. Az idézet helye: p. 33.
 14. Uo., p. 55.
 15. CSEPELI György – KÍGYÓS Éva – POPPER Péter. Magára hagyott generációk: Fiatalok és öregek a XXI. században. [Budapest]: Saxum, 2006. 160 p. ISBN 978-963-7168-51-2
 16. Az első magyar weboldal [blogbejegyzés]. == Első magyar blog. [S.l.]: [S.a.]. Hozzáférhető: <https://magyar.elso.xyz/elso-magyar-weboldal/> [Megtekintve: 2021.09.19.]
 17. A fejezet megállapításai a Felhasznált irodalomban szereplő szakirodalomra épülnek.
 18. KÁRPÁTI Tilla. Négy generáció munkahelyi viselkedése: Boomerek, X, Y, Z.: Generációk a munkahelyen 1. [blogbejegyzés]. == Jobgroup blog, 2020.09.14. Hozzáférhető: <https://jobgroup.hu/hu/blog/generaciok-a-munkahelyen-1> [Megtekintve: 2021.08.17.]
 19. Sparkling Grey: Kiskönyv: A jelenlegi helyzet, forgatókönyvek és iránymutatások az életkor-barát és többgenerációs irányítási stratégiák közös keretének kialakítása felé [elektronikus dok.]. == Az Európai Unió hivatalos honlapja. Erasmus+ oldal. Hozzáférhető: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/4eaa433d-0307-4b8a-b5c3-cbd6fa3d6ff1/SparklingGrey_booklet_final_HU.pdf [Megtekintve: 2021.10.02.] (A dokumentum a 2016. 09. 01. és 2019. 08. 31. között 5 ország részvételével lezajlott Stratégiai partnerség a felnőttképzésben/ért témájú projekt keretében készült.)
 20. BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László, szerk. A magyar nyelv értelmező szótára, i. m.
 21. PÜSKI Tamás. Foglalkozási karrierkép a mezőberényi és békési gimnazisták körében. == Magyar Pedagógia, 108. (2008). 1., p. 53–69. ISSN 0025-0260. Hozzáférhető: http://magyarpedagogia.hu/document/Puski_MP1081.pdf [Megtekintve: 2021.10.29.] Az idézet helye: p. 53.
 22. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye. 55. §. [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [Megtekintve: 2021.10.11.]
 23. PETITCLERC, Jean-Marie. Beszéljünk a gyermeknek Istenről. Budapest: Don Bosco, 1999. 123 p. ISBN 0809 0002 231 25. Az idézet helye: p. 55.
 24. Könyvtári alkalmazottak száma 2020. [online]. == A Könyvtári Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/munkaugykeresetek-szures> [Megtekintve: 2021.10.02.]

További felhasznált irodalom

- BUDA András. Generációk, társadalmi csoportok a 21. században [elektronikus dok.]. == Magyar Tudomány, 180. (2019). 1., p. 120–129. ISSN 1588-1245. Hozzáférhető: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=matud_f16546_i1 [Megtekintve: 2021.09.05.]
- CZIFRA Laura – MÉSZÁROS Aranka. A stafétabot átadása: Avagy az újabb generációk megjelenése a munkahelyeken. == Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 10. (2014) 2., p. 116–122. ISSN 1786-1594
- JUNKERT Andrea. Generációs motivációkülönbségek a munkavállalók között [online]. == Adó Online honlap. Munkaügyek oldal. Feltöltve: 2012.07.31. Hozzáférhető: <https://ado.hu/munkaugyek/generacios-motivaciokulonbsegek-a-munkavallalok-kozott/> [Megtekintve: 2021.08.17.]

- KÁRPÁTI Tilla. A generációs munkahelyi konfliktusok kezelése: Generációk a munkahelyen 4. [blogbejegyzés]. == Jobgroup blog, 2020.10.05. Hozzáférhető: <https://jobgroup.hu/hu/blog/generaciok-a-munkahelyen-4> [Megtekintve: 2021.08.17.]
- KÁRPÁTI Tilla. Mi okozza a konfliktusokat a munkahelyeken és hogyan reagáljunk rájuk? Generációk a munkahelyen 3. [blogbejegyzés]. == Jobgroup blog, 2020.09.28. Hozzáférhető: <https://jobgroup.hu/hu/blog/generaciok-a-munkahelyen-3> [Megtekintve: 2021.08.17.]
- KÁRPÁTI Tilla. A multigenerációs csapatok előnyei és hátrányai: Generációk a munkahelyen 2. [blogbejegyzés]. == Jobgroup blog, 2020.09.23. Hozzáférhető: <https://jobgroup.hu/hu/blog/generaciok-a-munkahelyen-2> [Megtekintve: 2021.08.17.]
- Ki a jobb? Generációk együttműködése a munkahelyen [online]. == Az Aegon Biztosító honlapja. Aegon podcast. Hozzáférhető: <https://www.aegon.hu/blog/ki-a-jobb-generaciok-egyuttmukodese-a-munkahelyen.html> [Megtekintve: 2021.09.19.]
- KLENOVITSNÉ ZÓKA Tünde. Digitális nemzedék megváltozott pedagóguskompetenciák [elektronikus dok.]. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011. Hozzáférhető: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/digitalis_nemzedek/index.html [Megtekintve: 2021.08.12.]
- KOMÁR Zita. Generációelméletek. == Új köznevelés: Digitális jövőkép, 73. (2017) 8–9., p. 14–16. ISSN 2064-0625
- KOMÁR Zita. Re-, de- és intergeneráció: A commonikáció, innováció és cooltúra vizsgálata hagyományos és rendhagyó modorban. == Kortárs, 62. (2018) 4., p. 80–90. ISSN 0023-415X
- MCCRINDLE, Marc – WOLFINGER, Emily. Az xyz ábécéje: A nemzedékek meghatározása. == Korunk, 21. (2010) 11., p. 13–18. ISSN 1222-8338. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00562/pdf/EPA00458_korunk_2010-11_013-018.pdf [Megtekintve: 2021.08.12.]
- MEGYERI Mirtill. Túlhájpolt fogalom vagy tudományos megközelítés? A generációs bullshít és ami mögötte van [online]. == A Forbes honlapja. Feltöltve: 2018.09.09. Hozzáférhető: <https://forbes.hu/legyel-jobb/a-generacios-bullshit/> [Megtekintve: 2021.08.11.]
- MERETEI Barbara. Generációs különbségek a munkahelyen: szakirodalmi áttekintés. == Vezetéstudomány, 48. (2017) 10., p. 10–18. ISSN 0133-017
- NEMES Orsolya. Elmaszatolt generációk: A mítosz, amivel ideje lenne leszámolnunk [online]. == A Forbes honlapja. Feltöltve: 2018.02.16. Hozzáférhető: <https://forbes.hu/legyel-jobb/elmaszatolt-generaciok-a-mitosz-amivel-ideje-lenne-leszamolnunk/> [Megtekintve: 2021.08.11.]
- NEMES Orsolya. Generációs mítoszok: TEDx előadás [YouTube-videó]. TEDxDunapart, 2019.12.16. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=ep2SEJqSYzY> [Megtekintve: 2021.09.19.]
- 6 generáció: Steigervald Krisztián blogja. Budapest: 6 generáció, cop. 2017. Hozzáférhető: <https://www.6generacio.com/csalad> [Megtekintve: 2021.08.12.]
- Steigervald Krisztián generációs oldala: 6 generáció [nyilvános Facebook-csoport]. Hozzáférhető: <https://www.facebook.com/6generacio.hu> [Megtekintve: 2021.08.12.]
- SZABÓ-SZENTGRÓTI Gábor – GELENCSÉR Martin – SZABÓ-SZENTGRÓTI Eszter – BERKE Szilárd. Generációs hatás a munkahelyi konfliktusokban. == Vezetéstudomány, 50. (2019) 4., p. 77–88. ISSN 0133-017
- SZARKA Dóra. Minden generáció értékes, csak mindegyik máshogy [online]. == HRportál. Szervezetfejlesztés aloldal. Megjelent 10 éve. Hozzáférhető: <https://www.hrportal.hu/hr/minden-generacio-ertekes-csak-mindegyik-mashogy-20120926.html> [Megtekintve: 2021.08.11.]
- TARI Annamária. Y generáció. Budapest: Jaffa Kiadó, 2010. 298 p. ISBN 978-963-991-20-2
- TARI Annamária. Z generáció: Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az információs korban. Budapest: Tercium, 2011. 348 p. ISBN 9789639633926
- TARI Annamária. A „Z” generáció és az „Y” generáció [YouTube-videó]. Pécs: Tudásközpont, 2014.03.25. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=F14AA2NVsko> [Megtekintve: 2021.09.19.]
- TWENGE, Jean M. iGeneráció: Akik közösségi médián és okostelefonon nevelkedtek. Budapest: Édesvíz, 2018. 414 p. ISBN 9789635298723

MELLÉKLET

Szöveges válaszok a 12. kérdéshez (Csak a nyilvánvaló gépeleési hibákat, elírásokat javítottuk – a szerk.)

Igen, de nem voltam érintett

- Az idősebb generáció tagja nem is akarta megérteni a fiatalabb cselekedeteinek, véleményének mozgatórugóit, nem is értettem (sic!) meg, csak ítélkezett.
- Gyakori probléma, hogy a fiatalabb kollégáknak nem sikerül beérniük munkakezdsre. Érdekes módon ez az idősebbeknél nem szokott előfordulni, vagy csak nagyon indolult esetben.
- Az ilyen konfliktusnak általában valamilyen félreértés, félre ismerés a gyökere és legtöbbször tiszteletlenség formájában ölt testet.
- Tisztelet hiánya.
- Munkamorállal kapcsolatos problémák. A fiatalabbak rendszerint hanyagabbak voltak az idősebbeknél.
- Nem jól veszi ki magát, ha az új, fiatalabb munkatárs nem kérdezi meg idősebb kollégáját, mit hogyan szoktak azon a poszton csinálni, hanem rögtön újít.
- Idősebb kolléga lassabb munkavégzése, konzervatív felfogása elégedetlenséget váltott ki a vezetőből.
- Munkavégzés (sic!) szükséges új alkalmazások bevezetésekor az idősebb korosztály nem akarta elfogadni az újítást, segítséget nem kért a használatához (mert ő tudja), de amikor tőle kért segítséget a fiatalabb kolléga akkor elküldte (mondvacsinnált indokkal).
- A fiatal kolléga „okostojás” típus volt, úgy érezte ő mindenkinél mindent jobban tud. Nem megfelelő hangnemben oktatta ki az idősebb, tapasztaltabb, ámde alacsonyabb iskolai végzettségű kollégát.

Igen, egy fiatalabb generációhoz tartozó kollégával volt konfliktusom

- Szemtelen hangnem.
- Nem volt hajlandó elpakolni a visszahozott dokumentumokat a helyére...
- Hazudott az illető, rendszeres lógását így próbálta leplezni. Mindkét vezetőt ügyefogyottnak nézte.
- Annyi ideig indokolta, hogy miért nem lehet elvégezni egy feladatot, hogy azalatt egy másik ember elvégezte azt.
- Nem kommunikálnak jól, fontos ügyekben sem.
- Fiatal generáció egymás közti konfliktusa.
- A tréhány munka végzése miatt, mert nekem kellett ki javítani (sic!) a rossz, és hanyag munkáját. De már azóta elküldték.

- Fiatalabbal is és idősebbel is volt. A fiatal rosszul végezte a munkáját ami az enyémre is ki- és visszahatott, de még neki állt feljebb miután szembesítettük. Plusz úgy állította be rendszeresen a dolgokat, hogy mindenki más hibás csak ő tökéletes. Az idősebbel inkább a lassúsága miatt vagyok türelmetlen, de tényleges konfliktus a merev múlt századisága miatt van köztünk. Én e tekintetben a tőlem fiatalabb generációhoz hasonlítok, nehezen viselem a merevséget.
- Munkamorál.
- Nem volt hajlandó beszélni velem – munkavégzésével és viselkedésével – kapcsolatos kritikáról.
- A fiatalabb kolléga munkához való viszonya, teherbírása nem olyan, mint a nála idősebbeké. Így kevésbé veszi ki a részét a munkafolyamatok oroszlán részéből (sic!).
- Szakmai tapasztalat hiánya – az ő részéről.
- Nem találtuk meg a közös hangot, nehéz volt közös projekteknél együtt dolgoznunk.
- Szemtelen és arrogáns volt.
- Szombatoként történő munkavégzés beosztása: 3 hetenként rendszeresen ismétlődjenek az emberek, áll szemben a ki mikor ér rá éppen (=kaotikus és igazságtalan) móddal.
- Szabadság, szabadnap kivétele során csak a saját érdekét tartja szem előtt, nem működik vele hogy egyik nagy ünnep előtt én, a másik előtt ő vesz ki szabadnapot. Egyetlen ünnepre sem tudok igazán készülni, mert helyette is én ügyelek.
- Munkával töltött idő elcsalása.
- A fiatalabb kolléga kizárólag egy megoldást látott maga előtt, míg én próbáltam alternatívákban gondolkodni és keresni a helyzetben a legalkalmasabb megoldást.
- Könnyebben nemet mond egy fiatalabb kolléga egy-egy feladatra, mint az idősebbek.

Igen, egy idősebb generációhoz tartozó kollégával volt konfliktusom

- Nehezen tudja elfogadni az öregedést és szinte (a főnököt kivéve) minden nála fiatalabb nőben talál valami hibát.
- Jobban törekedtem az önállóságra, amit úgy értékeltek, hogy nem egyeztettem, és nem kértem ki a véleményüket.
- Nem hajlandó „haladni a korral”, pl. számítógépes katalógus bevezetése.
- A kolléga – noha szakmai kvalitásai kiválóak voltak – néhány olyan kérdésben, amelyek egy szolgáltatási területen működő munkahelyen fontosak (pontos nyitvatartás, időben tervezett szabadságok stb.) nem volt hajlandó együttműködni a munkahelyi vezetőjével. (Megjegyzem, fiatalabb kollégával

is volt már konfliktusaom [sic!], tehát kizárólagos választ várn erre a kérdésre nem biztos, hogy szerencsés.)

- Nem szerette az újdonságokat.
- Olyan számítógépes feladat elvégzésének kikerülése volt a téma, amiben az idősebb kolléga úgy érezte, az ő tudása ehhez nem elég jó, nagy, inkább szerette volna elkerülni, az idősebb generáció nagyon nehezen barátkozott/ik meg a számítógéppel, az internettel, és minden digitális technikával. Idegenkednek tőle, pedig ügyesen kivitelezik a dolgokat, ha kellőképpen nyitottak.
- Fél minden újtól, rugalmatlan, a megszokások rabja, csótlátású, nem lehet vele beszélgetni vagy vitázni csak veszekedni vagy ráhagyni dolgokat
- Véleménykülönbség van közöttünk bizonyos témákban, és az idősebb kolléga meg sem hallgatja az álláspontom. Ha meghallgat, akkor nem mérlegeli a javaslatot.
- 25 évesen lettem vezetőnek kinevezve. Minden kollégám idősebb volt nálam. Eltartott egy ideig, mire rájöttek, hogy nem akarok nekik rosszat...
- A hierarchia betartása ellehetetlenítette egy ügy megoldását, amit én ezért „megkerültem”. Az ügy ugyan megoldódott, mégis számon kérték rajtam a módszert. A fölösleges, bürokratikus ügyintéztést nem mindig vagyok képes tolerálni, főleg abban az esetben, ha megbénítja a munkát. Az idősebb generáció tagjai könnyebben beletörődnek a látszólagos tehetetlenségbe: „Nálunk ez így megy...” „Az nem olyan egyszerű...”
- A könyvtárban a háttér munka (könyvek bevételezése, rendszerezése, raktári rend fenntartása) egyáltalán nem fontos. Csak a programokra kell fektetni a hangsúlyt!
- Prioritásbeli különbségek, látásmód és szemlélet.
- Az idősebb generációhoz tartozó kollégával folyamatos konfliktus volt abból, hogy én gyorsabban és ügyesebben oldok meg bizonyos dolgokat, amik neki egyáltalán nem mentek, de segítséget soha nem kért.
- Vezetőként olyan döntést hoztam, ami idősebb kollégák szakmaiatlannak tartottak, mert szerintük tapasztalatlan vagyok.
- Nem fogadta el az átalakulást. Nem akart alkalmazkodni az új helyzethez, a nyújtott segítség ellenére sem.
- Sajnos az elvégzett munkámat egy mozdulattal félresöpörte, egy kézmozdulattal! Akkor megfogadtam, hogy kevésbé leszek segítőkész legközelebb!
- Türelmetlen.
- „Ez eddig így volt, és így is marad” hozzáállás. Ha rajtuk múlik, még a lapos Föld a világegyetem központja. Ha fiatalabb vagy, nem tudhatsz semmit eléggé, ha dolgozol, akkor nem

vagy normális. Ha még élvezed is, akkor mindenki komplett idiótának tart... Nem túlzok!

- Amikor az első munkahelyemre érkeztem, az egyik idős kollégám segítséget kért egy nagy feladatban, azt mondtam megpróbálom majd segíteni, de mivel nagyon leterhelt lettem, csak keveset sikerült. Utólag tudtam meg, hogy ezért ő megharagudott, mert velem ellentétben ő úgy értékelte, hogy én ígéretet tettem, hogy mindenképpen fogok segíteni.
- A home office után továbbra is otthonról szeretett volna dolgozni több idősebb kolléga annak ellenére, hogy a szolgáltatás működtetése elképzelhetetlen volt benntartózkodás nélkül. Az egészségi állapotukra hivatkoztak, de közben nem tettek eleget minden járványügyi előírásnak.
- „Az ő székére ültem le” – holott a könyvtaré.
- Egy-két kollégámmal többször is félreértelmezzük egymást.

Szöveges válaszok vélemény szerinti bontásban a 15. kérdéshez

IGEN

- Természetesen van. Mindig is volt, és lesz is, feloldhatatlannak tűnő ellentétek, amiket mégis kezelünk kell.
- Igen. Az előbb említett „csak az én véleményem lehet jó” – az idősebb részéről.
- Ha jobban belegondolok, vannak generációkhoz köthető problémák, csak nincs nevesítve, hogy ez „generációs” probléma. Nálunk előfordul, hogy az informatikában járatanabb idősebb kollégának csak szájhúzogató után segít a fiatalabb.
- Gyakran tapasztalom, hogy fiatal kollégák tiszteletlenek, amin az idősebb generáció megsértődik. Nem tehetünk úgy, mintha nem léteznének ezek a problémák. Az asszertív kommunikációs technika elsajátítása és gyakorlása nagy segítség lehet mindkét fél részére.
- Munkamorál, feladatvállalás, plusz munka vállalása. Sajnos az Y generáció nagy része erre nem alkalmas. Az első kritika után továbbállnak.
- Szerintem ez mindenhol jellemző, más elvárásokkal érkezőnk.
- Talán fizetésből adódó.
- Igen, különösen ott, ahol az idősebb generáció nem tudta megfelelő ütemben követni a technikai fejlődést, vagy a saját nézőpontjából közelíti meg a jelenlegi felhasználói igényeket.
- Van! A generációs problémák a munkahelyen a társadalmi különbségeknek a tükré.
- Elnyomják a fiatalabbakat.
- Igen. Az idősebb kollégák túlságosan beakadémizáltak a saját pozíciójukba és alacsony fizetésükbe, ezért nem

hajlandóak még a mentori feladatot is magukra vállalni és időnként nem a segítő/tanító hozzáállással fordulnak a fiatal pályakezdekők felé.

- Van, kétségkívül. Korábban ezt nem gondoltam volna: egy új (igencsak extrém módon viselkedő, akkor a legfiatalabb [39 éves]) kolléga nem volt hajlandó együttműködni a csapattal; mindenkire talált keresetlen kritikát. A legkirívóbb számomra az volt, hogy a többieknek „öregszaguk” van. Én még ilyent nem is hallottam!
- Igen. De nem biztos, hogy generációs inkább személyiség-jegyek közti különbségnek látom, ha vki például lassabban végzi a munkáját, vagy csendesebb, visszahúzódozóbb, nem kommunikál annyit... A tapasztalat és a ledolgozott évek tudata is sokat nyom a latba, sokan emiatt rutinból végzik a munkát, nem figyelve (vagy észre sem véve?) a változásokat.
- A munkahelyen eltöltött idők közötti nagy különbség az az 30 év „tapasztalata” amit szerinte senki nem tud behozni.
- Igen. A fiatalok kevésbé kreatívak a problémamegoldásban. Az idősebbek pedig kevésbé aktívak ezen a területen.
- csak annyi h eleve kevés a fiatal (alacsony fizetések miatt)
- Igen, pl. amikor „elmege az internet” minden tudomány megáll az y generációnál, néznek, mint a sült hal.
- Igen. Az idősebb generáció el van nyomva, a fiatal generációt nem veszik komolyan.
- Idősebb kollégákat zavarja, hogy a fiatalok máshogy állnak a munkavégzéshez és nem a régi (olykor feleslegesen túl bonyolított) módszereket alkalmazzák, hanem egyszerűsíteni akarják a folyamatokat.
- Más a munkamorál, a munkatempó a generációk között.
- Sok könyvtárban jellemző lehet, de csekély mértékben, hiszen kevés a fiatal.
- Az idősebb kollégák nehezen változtatnak, például a modern könyvtár funkciójával kapcsolatban.
- Az idősebb generáció (baby boomer, X) nincsenek annyira otthon a számítógépes-internetes világban így sok munkát hátrítanak a fiatalabb (Y, Z) generációra. A baj az, hogy nem is áll szándékukban megtanulni, mert az kényelmesebb ha más, ebben az esetben az Y vagy Z generáció tagjai dolgoznak helyettük.
- Igen, más a szemlélet, más a hozzáállás, mások az elképzelések.
- Van, hiszen a könyvtárhasználat folyamatosan változik ehhez próbálnának alkalmazkodni a fiatalabb kollégák, hiszen felismerik, hogy változik a trend. Azonban az idősebb kollégák, a hagyományosabb berögzült dolgokat szeretik hiszen „a könyvtárra mindig szükség lesz!” Nem értik, hogy ebben

a formájában a könyvtári rendszernek nem biztos, hogy van ilyen formán jövője, ha tetszik ha nem.

- Van, az idősebb generációhoz tartozó kollégáknak pl. a számítógép kezelése nehezebben, lassabban megy, de gyakran nem kének segítséget a fiatalabb kollégáktól.
- Igen van. Idősebb kollégák nem hajlandóak a berögzött dolgokon változtatni, vagy fiatalabb kollégánál okosabbnak hiszi magát, tiszteletlenül viselkedik az idősebbel.
- Igen. Az idősebb korosztályt semmibe veszik, menekülnek
- Általánosnak talán nem mondható, mert kb. fele-fele arányban tapasztaltam már észveszejtően nagyképű fiatal(abb) kollégát és tiszteletteljesen együttműködőt is.
- A szakmához való viszony és elköteleződés, a szakma iránti szeretet hiánya
- Van. Az idősebbek veszteségként élik meg a változásokat, ha nem folyamatos a szakmai képzésük és nem tudják alkalmazni az új megoldásokat.
- Valamilyen szinten igen, mert mások az elvárások a környezettel és saját magunkkal szemben is! Mindenki „másképp” gondolja a megoldást a felmerülő problémákra!
- Igen. Pl. a RÉGEN így csináltuk--MOST így fogjuk/akarjuk örök probléma, és idővel van hogy kiderül, hogy jobb volt ám a régi (is)
- Igen. Könyvtárunk sajnos a szakma alulfizetettsége miatt nem tud a megüresedő helyekre megfelelően felkészült kollégákat felvenni. A konfliktusokat sokszor az okozza, hogy az ifjú kolléga talán nincs is tisztában azzal, hogy szakirányú végzettség nélkül, szakmai gyakorlat nélkül nem biztos, hogy jól ítél meg szakmai kérdéseket.
- Igen. Kitalódott a nyugdíj korhatár. Egyre idősebbek vagyunk, de még mindig aktív korúak. Ugyanakkor a fiatal férfiak nem töltenek le két év katonaságot munkakezdés előtt. Azaz a fiatal „fiatalabbá” lett munkába álláskor, az idősebb pedig idősebb lett és még mindig dolgozik és nekik együtt kell dolgozniuk. Ez önmagában konfliktus forrás. Generációs probléma az infokommunikációs eszközök használata, a terhelhetőség, a gyorsaság (a gyorsaságból fakadó időnyereség, de ezzel együtt a gyorsaságból fakadó pontatlanság és az ebből fakadó valós idővesztés). Probléma a nyelvhasználat. Generációs probléma, hogy más zenét, előadót, olvasmányélményt ismer egy idős és egy fiatal. Mások a divat jellemzők, öltözködésben, ékszerben, testfestésben, pirszing használatban. Ami eszünkbe sem jutott a saját gyermekkorunkban (mondjuk egy nagy tetkó a hátamon), azt ma tolerálnom kell, mert másoknak ez természetes és nem mondhatom el, hogy ezt helytelennek tartom. A divat követése nem jelentheti a teljes szabadosságot öltözködésben, beszédben, tombolásban. A határok határok, a határsértők

határsértők. De erről nem lehet beszélni. Úgyhogy „a bűnösök között cinkos vagyok, a magam némaságával”. Ez a probléma nem is generációs, hanem a saját generációmon belüli ügy! Némák vagyunk!

- Van. A fiatalabb generáció nem igazán fogadja el az idősebb generáció véleményét. Ez alól csak akkor van kivétel, ha az idősebb vezető beosztású. Ugyanakkor elvárják, hogy az új technikákat legalább ugyanúgy ismerje, használja az idősebb generáció, mint a fiatalabb.
- Igen: elmozdíthatatlan poros és giccses dekoráció. 0 pályázat, egész napos дума kávézással. Csak meg ne kelljen mozdulni hozzáállás a nyugdíj előtt álló és a huszonéves kollégáknál is... De van egy másik, ennél is nagyobb probléma: a valakinek a valakije kerül felvételre minden képzettség nélkül. Lusta, tuskó a kollégákkal, olvasókkal, de Ő a valaki. Így a többség diplomatikusan fogalmazva: nyal neki. Gyomorforgató!
- Igen, a munkatársaim nagy része olyan konzervatív és sok esetben elmaradott nézeteket vall, amely kifejezetten gátolja a szervezet fejlődését. Illetve sokan vannak nyugdíj előtt, amikor már nem állnak ki a beosztottaikért vagy a véleményükért, csak szeretnének kényelmesen kitartani.
- Kicsit igen, máshogy állnak hozzá a generációk a feladatokhoz.
- Annyira nem látom át a teljes intézményt, hogy általánosítani tudjak. De szerintem generációs probléma általában az informatikai képzettségben való különbség, a kommunikációs problémák, esetleg a nézetbeli különbségek.

NEM

- Szerintem nincsen. A felmerülő problémák/konfliktusok oka nem a generációs különbség, hanem az eltérő vérmérséklet. :)
- Nincs. Intelligens, empátikus emberekkel dolgozom.
- Ha van is, nem érzékeljük. Mivel vezető helyettes vagyok, elfogadják a kéréseimet.

- Nem tapasztaltam. A fiatalok, ha kell segítenek, ha kell segítséget kérnek.
- Nem általános jellegű, ez csak bizonyos dolgozókat érintett.
- A fiatalabb generáció lassan beleszűrki a mindennapokba, az idősebbek nem motiválják.
- Ketten vagyunk. Egykorúak. Nincs.
- Nincs. A konfliktusok tapasztalataim szerint munkatársak közötti „inkompatibilitásból”, egy-egy, a munkaéletben problémás személyes tulajdonságból alakulnak ki. Ezek szerintem nem korosztályokhoz, hanem személyekhez kötődő attribútumok.
- Nincs, mivel közel egyidősek vagyunk
- Nem jellemző. Inkább a munkatársak különböző hozzáállása a konfliktusforrás, de az nem generáció-függő.
- lehetséges, de én nem generációs problémaként tapasztaltam
- Kevesen vagyunk, és egy generációba tartozunk. Inkább személyiségből adódó, munkával kapcsolatos nézeteltérések vannak, de általában gyorsan megoldjuk, ill. elfogadjuk egymás különbözőségeit.
- Nem feltétlenül. A munkahelyi konfliktusok sztem elsősorban nem a generációs különbségekből adódnak. Fontos a multigeneráció jelenléte egy cégen belül.
- Alapvetően nem tapasztalok ilyet, inkább a különböző személyiség típusokból adódó problémákat látom.
- nincs, mert hasonló korúak a kollégák
- Tapasztalatom szerint vannak viselkedési különbségek, de nincs generációs probléma
- Általános generációs probléma nincs. Sokkal inkább személyfüggő a dolog. Fiatal is idősebb kolléga is van olyan aki úgymond „nehezebb eset”.

(Beérkezett: 2022. május 17.)

Ökológiai kérdések a kutatási adatok körül

KOLTAY Tibor

Bevezetés

A kutatási adatok napjainkban egy olyan információs ökoszisztéma részévé kezdenek válni, amely súlyt helyez az adatok reprodukálhatóságára, megosztására és újrafelhasználására.

Ez a fejlődési irány azt is mutatja, hogy nincs szigorú határvonal az információval és az adatokkal kapcsolatos jelenségek és kezelésük között, ezért az információökológia (információs ökológia) céljaként az emberek közötti jelentésátadást és az értelem közvetítéséhez köthető, komplex információs terekben megvalósuló kapcsolatok vizsgálatát jelölhetjük meg.¹ Bár ez a fogalom eredetileg az információs műveltség ökológiai dimenzióinak ábrázolását takarta, ma már a nyílt tudomány, az általános információs és adatökológiák, valamint a szakértelemhez és a módszertanokhoz kapcsolódó tényezők összességét is ideérthetjük. Ennek megfelelően a következőkben olyan átfogó és sokszor egymásba fonódó témákat érintek, mint:

- a nyílt tudomány és a nyílt adatok;
- az adatok reprodukálhatósága, félreértelmezése és az adatokkal való visszaélés;

- a kutatási adatok és a kutatási információk kapcsolata.

Úgy gondolom, hogy a nyílt kutatási adatok kezelésének témája ebben a tágabb kontextusban is értelmezhető; jogosultságát illusztrálja egy olyan kulturális eseményhez kötődő példa, amelyet bizonyára sokan ismernek. Ez a Bécsi Filharmonikusok újévi koncertje, amelyet minden évben előben közvetít számos televíziós társaság. Ezeken a hangversenyeken sztárkarmesterek vezényletével folyamatosan változó repertoárt és (a műsor vége felé) ugyanazokat a kedvenc műveket felvonultató műsort hallhat és láthat a nemzetközi közönség. Most egy projekt keretében digitalizálni fogják a műsorsorozatról készült felvételeket, a kottákat és más információkat, majd ezeket a multimodális zenei és zenetudományi információkat a (következőkben bemutatandó) FAIR kutatásiadatkezelési elveket követve, nyílt adatok digitális korpuszaként fogják elérhetővé tenni.²

A nyílt tudomány és a nyílt adatok

A Nyílt Tudomány (*Open Science*) a „tudományos kommunikáció új megközelítése, amely az átláthatóság és együttműködés elvein alapul és a friss kutatási

*eredmények terjesztésének innovatív módját jelenti a legújabb technológiai fejlesztések és a digitalizáció vívmányainak alkalmazásával.*³

A nyílt tudományhoz kapcsolódó *nyílt adatok* fogalmát gyakran egymással versengő narratívák írják le. Különösen nagy súlyt kap ez akkor, amikor azt látjuk, hogy sokan a nyíltság lehető legkevesebb korlátozását és megvalósításának a lehető legalacsonyabb költségeit követelnék meg, miközben ennek több olyan feltétele van, amelynek nehéz megfelelni. A megosztás és az újrafelhasználás képessége ugyanis az adatok leírásának és kezelésének módjára vonatkozó, megfelelő időben meghozott döntésektől függ. Ehhez azonban az adatok megfelelő dokumentálására is szükség van olyan módon, hogy lehetővé váljon idézhető objektumként való megjelenítésük. Az adatokra való hivatkozás mechanizmusai támogathatják ezeket a funkciókat, bár az egyes hivatkozások megléte önmagában nem feltétlenül elegendő az adatok értelmezéséhez vagy származásuk kiderítéséhez.⁴ Az adatok viszont számos módon újrafelhasználhatók, amit az adatállományok összetétele és az adatfeldolgozásban részt vevő algoritmusok határoznak meg.⁵ Mint ismeretes, a nyílt hozzáférés (*Open Access*, OA) mozgalmánál fő célpontját a folyóiratcikkek jelentik. A nyílt adatok kezelése kapcsán viszont olyan akadályokkal is szembe kell néznünk, amelyek jóval összetettebbek annál, mint amilyeneket a folyóiratcikkekhez való nyílt hozzáférés terén kellett leküzdenünk. Ez arra figyelmeztet, hogy a kutatási adatok vonatkozásában kellő figyelmet kell szentelnünk a velük kapcsolatos, világméretű kihívásoknak. Még messze vagyunk ugyanis attól, hogy mindenki a szükséges mértékben és egyöntetűen tisztában legyen jelentőségükkel. Mindazonáltal a felsőoktatási és más tudományos könyvtárak munkatársai egyre több országban és egyre nagyobb számban ismerik fel fontosságukat. Ezek a könyvtárak már a szolgáltatások szélesnek mondható skáláját nyújtják.

Aki ilyen szolgáltatások bevezetését vagy bővítését tervezi, jó, ha elfogadja azt, hogy az adatok felhasználhatósága tekintetében viszonylag alacsony szintű követelményeket érdemes támasztanunk, mert így megkönnyíthetjük az adatok megosztását olyan későbbi célok megvalósítása érdekében, mint az eredmények megbízhatóságának ellenőrzése, újszerű célokra történő tudományos felhasználásuk előmozdítása, vagy akár az, hogy további tudományos kutatások számára széles körben reprodukálhatóvá tegyünk őket.⁶

Ha az adatokat nyílttá kívánjuk tenni, meg kell válszalnunk néhány, a tulajdonjoggal kapcsolatos

kérdést. Ha azt kérdezzük, hogy az adatok kinek a tulajdonában vannak, a válasz viszonylag egyértelmű lehet, ha valamely állam, szervezet, intézmény vagy alapítvány által finanszírozott kutatásról beszélünk. Ez azonban nem terjed ki minden helyzetre. Előfordulhat például, hogy olyan kutatásról van szó, amely mögött nem áll finanszírozó, de problémát okozhat az is, ha az adott projekt befejezése után a kutató elhagyja az intézményt, aminek nyomán az adatok sorsával és főként tulajdonjogával kapcsolatban viták támadhatnak.

Az adatállományok megőrzésének időtartamára és a selejtezés módjaira vonatkozóan is adódhatnak kérdések, amelyek az adott kutató, csoport vagy laboratórium adatpolitikájának függvényében válaszolhatók meg. Az együttműködő csapatok közötti tulajdonjogról való döntés szintén igen bonyolultnak bizonyulhat, viszont a tudományos könyvtáraknak készen kell állniuk arra, hogy az ezen a téren felmerülő problémák megoldásához segítséget nyújtsanak.⁷

Az Arqus Európai Egyetemi Szövetség képviselői szerint feszültséget okoz az, hogy a nyílt tudomány gyakorlatának megvalósítása és előmozdítása jelentős pénzügyi és adminisztratív forrásokat igényel. Bár az adatok, a szoftverek, az oktatási anyagok és az infrastruktúrák nyílt elérhetősége és újrafelhasználhatósága hatékonyabb erőforrás-felhasználási lehetőségeket rejt magában, ezek hatása csak utólag jelentkezhet, ráadásul sok esetben egyenlőtlenül oszlik meg az intézmények között. Az ilyen típusú erőfeszítések eredményeit tehát esetenként kell értékelni, méghozzá nemcsak pénzügyi szempontból, hanem figyelembe véve, hogy a közösségek bevonását, az érdekelt felekkel való együttműködést, a megbízható adatbázisok létrehozását és a jövőorientált kutatási infrastruktúra megteremtését is szem előtt kell tartanunk.

Az Arqusban részt vevő intézmények szerint a kutatás kulcsfontosságú tényező a gazdasági fejlődés, az innovációs képesség, valamint a jólét globális és regionális eloszlásának terén, viszont hozzáteszik, hogy magát a társadalmat is szolgálnia kell az egyenlőség, a befogadás és a tudás mint közjó eszméjének előmozdításával. A kutatási eredmények és az adatok nyílt licenc alapján történő közzététele akadályozhatja a pénzügyi nyereségességet, viszont lehetővé teszi a tudás széles körű felhasználását, ami új dinamikát hoz létre a társadalom fejlődésében. Mivel az egyetemek és a kutatóintézetek függenek a közpénzektől, fokozott mértékben törekmenek arra, hogy a kutatási befektetések megtérüljenek, ráadásul a nyílt tudomány elveinek követésével jobban biztosítható

az átláthatóság, mint ahogy azt a korábbi kutatási modellekben megszokhattuk.⁸

A FAIR-alapelvekhez kapcsolódó kérdések

A kutatási adatokkal szemben támasztott, korszerű követelmények jól illeszkednek az egyre inkább elismert és elfogadott FAIR-alapelvekhez. Bár ezeket az elveket sokan ismerhetik, érdemes kitérnünk arra, hogy az adatok mely jellemzőinek való megfelelést írják elő:

- Megtalálható (*Findable*),
- Elérhető (*Accessible*),
- Együttműködő (*Interoperable*),
- Újrafelhasználható (*Reusable*).

A megtalálhatóság feltétele, hogy az adatok emberek és gépek számára egyaránt olvasható egyedi azonosítóval (pl. DOI) rendelkezzenek, és el legyenek látva valamely repozitóriumban tárolt, leíró metaadatokkal. Ez teheti ugyanis lehetővé, hogy az adatok emberek és gépek számára egyaránt könnyen hozzáférhetőek és/vagy letölthetők legyenek. Mindent szabványos kommunikációs protokolloknak kell segíteniük, és a metaadatoknak az adatok megsemmisítése után is elérhetőnek kell lenniük. A fentebb már említett együttműködő jelleg (interoperabilitás) lehetőséget nyújt az adatok változtatására, cseréjére. A nyíltság érdekében elvárás, hogy a (meta)adatok a FAIR-alapelveket követő szókészleteket használjanak, és tartalmazzák a más (meta)adatokra vonatkozó, minősített hivatkozásokat is. Az újrafelhasználhatóság lehetőséget ad az adatok jövőbeni felhasználására avval, hogy a (meta)adatok egyértelmű és hozzáférhető adathasználati engedélyekkel kerülnek kiadásra, és megfelelnek az adott szakterület specifikus közösségi szabványainak.⁹ Ennek kapcsán megkülönböztetett figyelmet érdemel a nyílt adatok 2020. évi helyzetét taglaló jelentés, amely azt mutatja, hogy 60%-ról 39%-ra csökkent azoknak a kutatóknak az aránya, akik még soha nem hallottak a FAIR-elvekről.¹⁰

A FAIR-elvek és a nyíltság ugyanakkor kiterjeszthetők a kutatási szoftverekre is. Ezeket a szoftvereket valamilyen cikkben vagy tudományos közleményben közzétett eredmény elérése érdekében hozzák létre, élve azzal, hogy minden kutatási szoftverhez tartozik egy (fájlokból álló) készlet, amely tartalmazza a forráskódot, a dokumentációt, a specifikációkat és számos más információt.¹¹

Az adatkezelési tervek szerepe és a WHO állásfoglalása

A nyílt tudomány támogatásának viszonylag jól ismert, gyakori és fontos eszköze az, hogy a finanszírozó testületek (ideértve a kutatóintézeteket és az egyetemeket is) előírják, hogy egy-egy adatállományhoz készüljön adatkezelési terv (*Data Management Plan*, DMP). Ez egyre növekvő mértékben megköveteli, hogy ezek a tervek „testre legyenek szabva”. A DMP-k többsége leírja, hogy milyen, a projekt megvalósítása érdekében legjobbnak tekinthető tárolási, biztonsági mentési és verziókezelési megoldásokat, valamint egyéb eszközöket és platformokat kívánnak használni. Ugyanakkor már a tervezési szakaszban célszerű foglalkozni a hosszú távú adatmegőrzés stratégiáival, függetlenül attól, hogy kötelező-e DMP írása. Az adatkezelési tervek elkészítéséhez nyújtott segítség egyike azoknak a leggyakoribb szolgáltatásoknak, amelyeket a kutatási adatokkal összefüggésben a világ számos tudományos könyvtára nyújt. Érdemes felfigyelnünk arra is, hogy az Egészségügyi Világszervezet (WHO) már nemcsak azt írja elő, hogy az általa támogatott projektekhez készüljenek adatkezelési tervek, hanem a jövőben azt is el fogja várni, hogy azok az adatok megosztására vonatkozó információkat is tartalmazzanak. Ezeknek a terveknek tehát vezérfonalként kell szolgálniuk a kutatók számára az adatgyűjtés, az adatok kezelése, a tárolás, a hozzáférés, az elemzés és a hosszú távú megőrzés során.

A WHO által támogatott kutatások esetében az adatok megosztásának bármilyen megközelítése során elvárás, hogy az ebbéli szándékok felismerhetőek legyenek, továbbá megfelelő módon hidalják át az adatokat létrehozó és az azokat újra felhasználni kívánó kutatók érdekei és igényei közötti esetleges szakadékokat. Az adatmegosztásnak nemcsak hatékonyan kell lennie, hanem védenie kell az egyének magánéletét és a közösségek méltóságát is. A kutatóknak azt is fel kell ismerniük, hogy az adatok hatékonyabb felhasználására azért van szükség, hogy segítségükkel javítsák az egészségügyi szolgáltatások minőségét. Mindennek a meglévő irányelvekre, normákra és gyakorlatokra építve, valamint a felesleges párhuzamosságok és verseny csökkentésével, a lehető leghamarabb és főként nyílt formában kell megvalósulnia. A WHO ezért nemcsak azt követeli meg, hogy az adatok megosztása feleljen meg a FAIR-elvek diktálta követelményeknek, hanem ezeket az elveket részletesebben értelmezi is. A világszervezet

előírja ugyanis, hogy az adatállományok megtalálhatók legyenek, egyedi és tartós azonosítókkal rendelkezzenek, valamint olyan, megfelelő gazdagságú metaadatokkal írják le őket, amelyek explicit módon és egyértelmű formában tartalmazzák ezeket az azonosítókat, továbbá a metaadatokat valamely kereshető forrásban regisztrálják.¹²

Az adatok megosztása és újrafelhasználása

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a felhasználhatónak tekinthető adatokhoz való hozzáférés a kutatás minden területén létfontosságú, mivel a célnak nem megfelelő vagy rossz minőségű adatok torzíthatják az eredményeket, amivel megbízhatatlanná tehetik a kutatást. Annak eldöntése tehát, hogy mely adatállományok értékesek és idézhetőek, részben azoknak az adatoknak a mennyiségétől és minőségétől függ, amelyeket más kutatók nyilvánosságra hoznak és hozzáférhetővé tesznek. Nehéz azonban feltárni, hogy a kutatók mely adatállományait osztják meg, továbbá az sem világos, hogy mikor és miért élnek azzal a lehetőséggel, hogy az adatokat újra felhasználják. Bár az újrafelhasználás fogalmát kevés tanulmány határozza meg pontosan, általában úgy értelmezzük, mint az adatok olyan személy általi felhasználását, aki nem azonos a kutatóval, aki összegyűjtötte őket. Másképpen szólva az újrafelhasználás az adatok olyan másodlagos felhasználása, amely nem az adott adatállomány létrehozásakor meghatározott, eredeti célkitűzésnek felel meg, hanem új problémák megoldását is szem előtt tartja. Ezen túlmenően az adatok cserére is felhasználhatók, vagy együttműködésre való felkérésként is szolgálhatnak.

Az adatok megosztásának mindenesetre számos jótékony hatása van. Amellett, hogy a segítségével elkerülhetjük az adatok újbóli összegyűjtéséből eredő költségeket, leíró jellegű vagy történeti kontextust is teremthetünk, amelynek vizsgálatával esetleges csalást tárhatuk fel, vagy vitákat dönthetünk el. A megosztott adatok segítséget nyújthatnak abban is, hogy reprodukálni vagy ellenőrizni tudjunk egyes kutatási eredményeket. Emellett a kutatómódszertan megújításához is hozzájárulhatnak, valamint növelhetik az idézetséget.¹³

Ahhoz, hogy az adatok megosztása és újrafelhasználása legitím módon és érthető korlátok között megvalósítható legyen, jelentős kihívásokat kell leküzdeni. Ha azonban olyan infrastruktúrákat hozunk létre, amelyek pénzügyi és személyes ösztönzőket, valamint megfelelő jutalmazási mechanizmusokat kínálnak, az ilyen fejlesztések hasznosnak bizonyulhatnak.

Aligha kétséges, hogy a kutatók egy részének hagyományos magatartása gyakran megakadályozza azt, hogy az adatok a többi kutató számára hozzáférhetőek és újra felhasználhatók legyenek, miközben ezeknek az adatoknak egy részét az állampolgárok rendelkezésére kell(ene) bocsátaniuk. Mondanunk sem kell, hogy a kutatók jogos törekvése, hogy az írásaikra kapott hivatkozások révén tudományos hírnevet szerezzenek maguknak, hiszen a legtöbb szakterületen a tudományos kutatás rendszere az egyénekre és az általuk elért – esetleg elsőként publikált – eredményekre épül. A tudományos pozíciók, címek, kitüntetések és különösen a kutatási ösztöndíjak pedig általában az elért eredményekért járnak. Egy ilyen rendszerben, amely erősen a személyes teljesítményre és karrierre fókuszál, a nagy erőfeszítéssel és hosszadalmas folyamatok során összegyűjtött kutatási adatok olyan tökéletlenek, amelyet többnyire csak akkor tesznek átláthatóvá, ha már átfogóan kiértékeltek és publikációkká alakították az adatokat, vagy ha azok egyéb szükségszerűségek és elvárások okán válnak nyílt formában hozzáférhetővé.¹⁴

Az a gondolat, hogy a tudást mások számára könnyebben hozzáférhetővé kell tenni, a XVII. század közepe táján, a tudományos folyóiratok megjelenésével kezdett elterjedni. A nyílt tudományhoz kapcsolódó modern nézetek legismertebb példája pedig a *Humán Genom Projekt*, amely az 1990-es évek egyik legnagyobb, közpénzből finanszírozott, nemzetközi együttműködésre épülő vállalkozása volt. Az adatmegosztási politikák manapság kutatási területként, országonként és ügynökségenként is eltérnek egymástól, viszont látnunk kell, hogy az adatmegosztás legegyszerűbb formájában nem több, mint az adatok puszta közzététele. Az igazi előny azonban csak akkor érhető el, ha a rendelkezésre álló adatokat valamilyen formában mások újra felhasználhatják.¹⁵ Mindez megköveteli, hogy az adatok magas színvonalú, kurátorok által gondozott adatforrásokból származzanak.¹⁶

Az újrafelhasználás fontos feltétele, hogy legyenek a kutatók között a bizalom (megbízhatóság). Nyilvánvaló azonban, hogy a bizalmon túl további biztosítékok és mutatók is kellenek. Ezek lehetnek egyedi és tartós azonosítók vagy digitális aláírások. Mindazonáltal a kifinomult technológia esetleges jelenléte nem pótolja a bizalmat, amelynek alapját az egyének és a társadalmi intézmények, köztük a könyvtárak hitelessége képezi.¹⁷

Bár az adatok újrafelhasználását inkább az egyes tudományágak normái, mintsem a személyes motiváció vezérlik, az ehhez szükséges, szélesebb körű kultúrát

időbe telik megteremteni, ami különösen akkor okoz nehézséget, amikor egy tudományág vagy közösség hagyományai ezt ma még nem teszik lehetővé. Számolhatunk viszont az adatok olyan hasznosításával is, amely eltér az eredeti céloktól.¹⁸

Ezen túlmenően előfordulhat, hogy a tudományos adatállományok olvashatatlanok, törlődtek, vagy olyan más módon sérültek meg, amely lehetetlenné tette helyreállításukat. Vannak olyan akadályok is, mint például az adatállományok mérete, a megosztott tulajdonjog, a szétszórt tárolás vagy a dokumentált származás hiánya. Amikor egy kutató az adott adatállomány megosztásáról és újrafelhasználásáról dönt, további akadályok tornyosulnak előtte, amelyeket (többek között) az alábbi kérdések megválaszolása alapján hozott döntésekkel lehet átlépni:

1. Létezik-e megfelelő adatállomány?
2. Hol található?
3. Túlságosan rossz állapotban van-e és/vagy elavult-e az adott verzió?
4. Engedélyezve van-e a használata?
5. Eléggé szabványos-e ahhoz, hogy elfogadható erőfeszítéssel használható legyen?
6. Világosan le van-e írva, hogy az adott adatállomány mit reprezentál?
7. Érthető-e, megbízható-e, és esetében elfogadható-e olyan jellemzők, mint a származás, a verzió és a hibaarány?
8. Megfelel-e a tervezett célnak?¹⁹

Az utóbbi kérdéshez kapcsolódhat annak tisztázása, hogy ki felelős a minőség ellenőrzéséért, és a kutatás során milyen minőség-ellenőrzési eljárást alkalmaztak, vagy hogyan kezelték az esetleg hiányzó adatokat.²⁰

Amikor hiányoznak az adatok minőségét garantáló szabványok, akkor az újrafelhasználhatóság az adatminőség meghatározásának is egyik alapvető tényezője, mivel az adatok értékelésében mások szakértelmére támaszkodhatunk. Az adatok eredeti előállítóinak jó híre alapján feltételezhető, hogy olyan adatokat hoztak létre, amelyek az adott tudományág módszertanát és normáit követték.

A megbízhatóságon, a hozzáférhetőségen, az adatok hitelességén és a dokumentáció minőségén túl a teljesség és a könnyű kezelhetőség is hozzájárul ahhoz, hogy megalapozott döntések szülessenek arról, mely adatok esetében lehetséges és célszerű az újrafelhasználás. Hasonlóan fontos, hogy az elnevezési konvenciók, az alkalmazott mértékegységek azonosíthatók legyenek. Ugyancsak szükség lehet a létrehozás és a frissítés dátumának megállapítására, továbbá az ada-

tok idézettségének vizsgálata is hatékony eszköznek bizonyulhat.²¹

Az újrafelhasználás és a minőség közötti kapcsolat nem egyirányú, mivel a más kutatók által előállított adatállományokkal kapcsolatos minőségi kérdéseket az újrafelhasználást választó kutatóknak gyakran eseti alapon kell megválaszolniuk.²² Döntéseik nagyrészt attól függenek, hogy kiben bíznak, ami nyilvánvalóan azért van így, mert nem minden szolgáltatást jellemznek olyan mechanizmusok, amelyek biztosíthatnák a felhasználók által feltöltött adatállományok megfelelő minőségét.²³

Sajnálatos módon, az adatok megosztásának és újrafelhasználásának lehetnek megkerülhetetlen akadályai is. Ezek egyike az adatokhoz való nyílt hozzáférés hiánya, amely többek között a magánélet védelmével és biztonságával vagy a piaci versennyel kapcsolatos okokra vezethető vissza, de szerepet játszhat benne a rossz minőségű dokumentáció vagy a hiányzó metaadatok miatt bekövetkező használhatatlanság is.²⁴

Egy, a Kentucky Egyetemen (Lexington, KY) 2020-ban elvégzett felmérés eredményei éppen arra mutatnak rá, hogy a félreértelmezés lehetősége és a korábban már említett, a szellemi tulajdonnal kapcsolatos aggályok oda vezethetnek, hogy sok kutató nem hajlandó az adatok megosztására. Problémát okoz az is, hogy számos, az adatokkal kapcsolatos információ bizalmas természetű, védett jellegű, vagy titkosítva van. Mindemellett egyes kutatóknál nincs meg az adatmegosztáshoz szükséges szakértelem, vagy nem állnak rendelkezésre eszközök az adatok megosztásához és közzétételéhez. Az is előfordulhat, hogy az adatok hozzáférhetővé tételéhez túl sok időre van szükség, vagy túl nagy erőfeszítést kíván.

A felmérés megmutatta azt is, hogy negyvenöt, 2003 és 2018 között, többnyire Észak-Amerikában (60%) és Európában (17%) közzétett tanulmány hiányosságokat mutatott a felelős kutatásirányítás terén, és az adott tudományág szakmai és hallgatólagos normáit, etikai elveit figyelmen kívül hagyták. Márpedig ez az adatok nem megfelelő felhasználásához vezet, ami visszaéléseket és félreértelmezéseket hozhat magával. A válaszadók emellett azzal is tisztában voltak, hogy egy megosztott adatállomány értéke általában szubjektív döntésektől függ. Ennek alapján nem is meglepő, hogy mindig vannak olyan kutatók, akik nem bíznak azoknak az adatoknak a minőségében, amelyeket nem saját maguk gyűjtöttek össze. Tegyük még hozzá, hogy – bár magától értetődőnek tűnhet – az adatállományokat kísérő dokumentációnak részletes kontextuális információkat és metaadatokat kell

tartalmaznia. Ha azonban a kutatók úgy érzik, hogy nem ösztönzik őket, vagy adataik megosztása nem jár kézzelfogható előnyökkel, akkor motivációjuk is megcsappan.²⁵

Az innovációval foglalkozó kutatókra általában jellemző, hogy határozottan kiállnak a nyitottság fontossága mellett. Ennek ellenére az adatmegosztás még mindig ritka a körükben. Ez azért sajnálatos, mert a nyílt adatok csökkentik az egyéni adatgyűjtés szükségességét is, hiszen kihagyhatóvá teszik annak erőforrás-igényes lépéseit. Mindez felgyorsítja a publikálás folyamatát, ami nem csak a kutatók számára előnyös, hiszen jelentősen előmozdítja a problémamegoldást, és segíti a technológiai fejlődést is.

Tudjuk azt is, hogy egyes kutatók úgy tekintenek az adatokra, mint saját stratégiai erőforrásokra, amelynek kizárólagos birtoklásával versenyelőnyt szerezhetnek a kutatás terén, ráadásul még az adatmegosztás várható előnyei sem indokolják, hogy lemondjanak a tulajdonukban lévő erőforrásokról. Ezt az ellentmondást egyes kutatók minden jószándékuk ellenére sem mindig tudják egyedül feloldani.²⁶

Az állampolgárok adatainak nyíltsága

Fel kell tennünk azt a kérdést, hogy van-e olyan kezdeményezés, amely – a nyíltság jegyében – az adatok megosztásának eddigi formáin is túllép. Az adatadományozás (*Data Donation*) ilyen, viszont (egyelőre) nem került be a könyvtári vagy a könyvtárban megvalósuló tevékenységek közé. Az ilyen kezdeményezések jelentős része leginkább az állampolgári tudomány (*Citizen Science*) körébe tartozik, amelynek fő jellemzője, hogy „*olyan nyílt és mind gyakrabban tömeges együttműködés, amelyben az egyének és szervezetek különböző módokon, önkéntesen vesznek részt tudományos kutatási programokban.*”²⁷ Az adatadományozás széles körű nyilvános vita tárgyát képezi például Ausztráliában és az Egyesült Államokban.

Ez a kezdeményezés arra épül, hogy az egészségügyi adatok felajánlása kutatási célokra – többnyire név nélküli, tehát anonimizált vagy álnevesített formában – elősegítheti a betegségek korai felismerését, és optimalizálhatja a különböző kezelési módokat. Bár a diagnózisnak és a kezelésnek mindig személyre szabottnak kell lennie, az orvosi-egészségügyi adatok egyaránt hasznára lehetnek az egészségügynek és a közösségeknek. Ezek az információk ugyanis segíthetnek abban, hogy a szakemberek a betegségminták alapján következtetéseket vonjanak le, továbbá könnyebbé és hatékonyabbá tehetik az új kezelési mód-

szerek kifejlesztését. Mi több, a személyre szabott kutatási eredmények hozzájárulnak a betegségek jobb megértéséhez, sőt, életetket is menthetnek.

Az adatok gyűjtése ebben a körben arra épül, hogy sokan viselnek okosórákat, illetve használnak más hordozható egészségügyi alkalmazásokat. Ezek az eszközök az életjelekkel és a mozgással kapcsolatos információkat, például a pulzusszámot és a naponta megtett lépések számát rögzítik. A megfelelő alkalmazások a mért értékek és adatok elsődleges elemzését is elvégzik. Az így keletkezett adatok ugyan nem tekinthetők egészségi mutatóknak, de általános áttekintést nyújtanak a személyes fittségről, mivel az eszközöket működtető szoftverek általában képesek mintákat, valamint a normál értékektől való eltéréseket felismerni, így informálhatnak az esetleges egészségügyi problémákról. Ha ezeket az információkat hosszú távon gyűjtenénk, akkor megfelelően ki is lehetne őket értékelni, ami nemcsak az okoseszközöket használó személyek számára lenne hasznos, hanem a kutatásnak is fontos adatokat és információkat szolgáltatna. Sok ember azonban még mindig nincsen tisztában azzal, hogy mennyire fontos a viselhető eszközökből származó egészségügyi adataikat a kutatók számára elérhetővé tenni. Egy Németországban, 2020 áprilisában elvégzett 502 fős, reprezentatív felmérés eredményei azt mutatták, hogy a válaszadók 65%-a hajlandó lenne személyes egészségügyi adatokat (pl. pulzusszám, testhőmérséklet, korábbi betegségek) adományozni a SARS-CoV-2 vírus kutatása számára. A személyes adatokat felajánlani hajlandók 77%-a a koronavírus megfékezését támogatná, míg közel 65% a Covid19-járvány elleni vakcina kifejlesztésének felgyorsítását szeretné.

Az adatadományozás egyik legnagyobb kihívását az ismeretek és a tudatos odafigyelés hiánya jelenti. Az is nehézséget okoz, hogy az érzékeny, egészségügyi adatok adományozása nagyfokú bizalmat igényel, miközben sokan tudnak róla, hogy az adatvédelmi szabályokat gyakran megsértik a közösségi médiában. Éppen ezért volna szükség arra, hogy az elkövetkező években az adatadományozás támogatói szembenézenek azzal a kihívással, amelyet a bizalom és a tudatosság megteremtése jelent ezeken a területeken. Az adatvédelem hatékonyabbá és etikusabbá tétele arra fogja ösztönözni az embereket, hogy az adatadományozást az orvosi eredmények megszerzésének új módjaként fogadják el. Ha ez sikerülni fog, akkor a jövőben a kutatók hatalmas mennyiségű adathoz juthatnak hozzá, ami pozitív hatással lehet az emberek egészségtudatos életének elősegítésére.²⁸

Kutatási adatok és kutatási információk

Az előbbiektől némileg eltérő, de velük szorosan összefüggő, ökológiai természetű téma a *Research Information Management System* (RIMS) vagy – az egyébként gyakoribb és az aktuális jelleget hangsúlyozó – *Current Research Information System* (CRIS) angol elnevezésű kutatási információs rendszerek alkalmazása. Ezek a rendszerek lehetővé teszik, hogy a kutatási tevékenységet folytató intézmények (egyetemek, kutatóintézetek, kutatócsoportok) áttekintést kapjanak aktuális tudományos tevékenységeikről, sok esetben ideértve a projektekre és a publikációkra vonatkozó információkat is. Integrált intézményekről lévén szó, ezek a rendszerek összekapcsolják az egyes adatforrásokat és munkafolyamatokat, tehát nemcsak információt szolgáltatnak, hanem egyúttal munkaeszközök is. A publikációk, a kutatási projektek, előadások vagy akár a költségek rögzítésével a kutatók mentesülnek a jelentések készítése vagy a kutatási teljesítmény és a tudományos szakértelem igazolásával járó munka alól. A kutatási információs rendszerek funkciói nem azonosak a kutatási adatok kezelésével, mivel nem a kutatók által generált kutatási adatokkal dolgoznak, hanem a kutatási tevékenységeket leíró adatokra fókuszálnak.²⁹ Ugyanakkor ezeknek a rendszereknek a létrehozása és kezelése megkövetelheti a könyvtárak bevonását is.³⁰ Alkalmazásuk viszonylag új, mivel nemcsak a kutatási eredmények és szakértelem értékelését és közzétételét szolgálják, hanem változatos módokon kapcsolódnak a belső értékelési és menedzsmentcélokhoz, a finanszírozási politikához és a céloknak való megfelelési igényekhez, valamint az internetes hírnév kezeléséhez is.³¹ A CRIS rendszerek megkönnyítik a különböző intézményi rendszerekből származó információk közös interfész alatt történő egyesítését, amivel lehetővé teszik az adott szervezet számára a kutatás életciklusa során jelentkező igények teljes körű kielégítését.³² Nemcsak a kutatók publikációit és a kutatáshoz felhasznált technológiákat kezelik, hanem a kutatók képességeire, készségeire és szakértelmére vonatkozó információkat is. Ezek egy része, például a publikációs információk automatikusan összegyűjthetők, míg a kutatói identitás más aspektusaira vonatkozó információk nem feltétlenül állnak azonnal rendelkezésre.³³ Ezekben a rendszerekben a gyűjtött adatok folyamatos gondozásra és karbantartásra szorulnak, mivel akár kis hibák is használhatatlanná tehetik őket, márpedig a sérült adatok felhasználása súlyos következményekkel járhat. A fentiek mellett ezek a rendszerek etikai

kérdések megválaszolását is igénylik a megfelelő adattárolás, az összeférhetetlenség kezelése, az emberi résztvevők és az állatok védelme, valamint az eredmények korrekt közlése és a források megfelelő feltüntetése tekintetében.³⁴

A felsőoktatási könyvtárak jó helyzetben vannak ahhoz, hogy szakértelmet nyújtsanak a CRIS területén is, mivel anyaintézményük szélesebb körű stratégiai terveire igazodva, az ilyen rendszerek valamelyikét platformként felhasználva megmutathatják és igazolhatják helyüket, a kutatók és a nyílt tudomány támogatásában betöltött szerepüket és értéküket.³⁵

„Közvetett” kutatástámogatás

A Cambridge-i Egyetemen (Egyesült Királyság) a kutatástámogatás nem korlátozódik a könyvtári munkatársak képzésére, hanem 2017 óta működik a *Data Champions* („adatbajnok”) program is, amely hozzáértő önkénteseket toborzott az egyetem egész területéről, hogy közösségi kezdeményezésként, fenntartható módon tegyék lehetővé a saját közösségükhöz tartozó kutatóknak nyújtott tanácsadást. Az adatbajnokok hálózatot alkotnak. Összefogják az egyetem intézeteit és tanszékeit, de nyitottak az egyetemen kívüli együttműködésekre is. A program résztvevői nemcsak kutatók és oktatók, hanem informatikai szakembereket, könyvtárosokat és adattudósokat is találunk közöttük.

Az adatbajnokok a helyes adatkezelésben és a FAIR kutatási elvek népszerűsítésében segítenek, ami magában foglalja:

- műhelymunkák és egyéb kapcsolódó képzések szervezését saját intézményeikben;
- az egyéni mentorálást;
- az adatkezelési eszközök fejlesztésének támogatását és részvételt ezeknek az eszközöknek a fejlesztésében;
- nyílt hozzáférésű tanulmányok megírásában való részvételt.

Az egyes adatbajnokoknak lehetőségük van a személyes és szakmai fejlődésre az egyetemi közösségükkel való kapcsolattartás, valamint a külső képzéseken és találkozókra való részvétel révén. Arra is ösztönzik őket, hogy kapcsolódjanak be hasonló helyi és nemzetközi kezdeményezésekbe.

Mivel az adatbajnokok közösséget alkotnak, aminek feltétele, hogy egymással is kommunikáljanak (személyesen, interneten és a kéthavonta megrendezésre kerülő fórumokon), tapasztalataikat megosztják, és megvitatják egymással az elért eredményeket, problémákat és egyéb kérdéseket.

Az egyetem azzal is támogatja az adatbajnokokat, hogy

- általános és speciális képzéseket szervez;
- tájékoztatást nyújt az adatok kezelésének aktuális trendjeiről;
- anyagokat biztosít a műhelymunkákhoz;
- adatközpontú rendezvények sorozatait rendezi;
- működteti az adatbajnokok weboldalát.³⁶

Az Európai Nyílt Tudományos Együttműködés (*European Open Science Cloud*, EOSC) *NI4OS-Europe* (*National Initiatives for Open Science*) projektjének részeként Magyarországon is elindult egy hasonló, *A nyílt tudomány bajnokai* (*EOSC Champions*) elnevezésű program. Ennek keretében a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) munkatársai 2021 márciusában egyetemi oktatókat kértek fel, hogy saját intézményükben munkatársaikkal és a hallgatókkal ismertessék meg a nyílt tudomány irányelveit és az EOSC programot. Az EOSC célja, hogy egy európai virtuális környezet jöjjön létre a kutatás számára, amely lehetővé teszi az adatok tárolását, kezelését, elemzését és újrafelhasználását kutatási, innovációs és oktatási célra; az EOSC-hoz kapcsolódó *NI4OS-Europe* pedig kifejezetten a nyílt tudomány népszerűsítését vállalta magára.³⁷

Az Indiana Egyetem – Purdue Egyetem (Indianapolis) *Love Data Week* („Szeretjük az Adatokat Hé!”) elnevezésű rendezvénysorozatát 2016-ban, Valentinnapon indították el. Témája 2017-ben az adatminőség volt, 2018-ban az adattörténetek mesélése köré szervezték, 2019-ben pedig az *Adatok a mindennapi életben* címet kapta. Egyik kulcsfontosságú eleme a közösségi média útján történő részvétel. 2016-ban 30 intézmény vett részt a programban, a későbbiekben pedig már száz felettire nőtt a számuk. A 2020-as rendezvény után bejelentették, hogy archiválni fogják a részt vevő intézmények weboldalait, mivel az események már a korábbinál kevésbé központosított módon zajlottak. A 2021-es év egyedülálló kihívások elé állította a házigazdákat, de a Covid19-helyzet kapcsán hozott korlátozások ellenére az észak-amerikai és európai szervezetek összesen 242 műhelymunkát, előadást, beszélgetést és egyéb rendezvényt

tudtak kínálni.³⁸ A *Love Data Week* 2022. évi rendezvényeire idehaza is felfigyelhettünk a magyar *Open Science* weboldalon.³⁹

A Delfti Műszaki Egyetemen (Hollandia) a nyílt kutatási adatok megosztása és újrafelhasználása terén tett infrastrukturális intézkedések vizsgálata során alapvető fontosságúnak találták, hogy megváltozott a kutatók gondolkodásmódja, és magasabb lett az adatmegosztás előnyeivel kapcsolatos tudatosság szintje. Ehhez szükség volt arra, hogy az intézkedéseket alulról jövő kezdeményezések soraként és pozitív ösztönzéssel alakítsák ki. Úgy találták, hogy a nyílt kutatási adatok megosztását és újrafelhasználását akkor tudják a legjobban támogatni, ha javítják az infrastrukturális eszközök használhatóságát, ami a metaadatok letétbe helyezésével és böngészhetőségének biztosításával vált lehetségessé. Fontosnak tekintették a szabadon hozzáférhető, interoperábilis, géppel olvasható és metaadatokkal támogatott funkciók meglétét. Az ilyen, biztonságos infrastruktúrának ugyanis támogatnia kell a kutatókat a jogi kérdésekkel (szerzői jog, licencek, a magánélet védelme stb.) kapcsolatban is, méghozzá úgy, hogy más infrastruktúrákhoz is kapcsolódjon, miközben technikai és pénzügyi szempontból egyaránt meg kell felelnie az archiválási céloknak.⁴⁰ Bár ezt a kutatást nem a könyvtár munkatársai végezték, tanulságai sokféle célközönség, így a könyvtárosok számára is fontosak lehetnek.

Összegzés

Írásom elején rámutattam, hogy a nyílt adatok nemcsak természetükben különböznek a folyóiratcikkektől, hanem felhasználásuk is olyan akadályokat gördít elé, amelyek jóval összetettebbek annál, mint amilyeneket a (folyóiratcikkekhez való) nyílt hozzáférés terén kellett leküzdenünk. Éppen ezért van szükség arra, hogy a fentebb tárgyalt területek alakulását folyamatosan nyomon kövessük, még akkor is, ha velük kapcsolatban számos alapkérdés lényegét és néhány könyvtári szolgáltatás létét és jellemzőit már ismerjük.

Irodalmi hivatkozások

1. STEINEROVÁ, Jela. Ecological dimensions of information literacy. == *Information Research: An International Electronic Journal* [online], 15. (2010) 1., p. 1–10. ISSN 1368-1613. Hozzáférhető: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ912755.pdf> [Megtekintve: 2022.08.01.]
2. WEIGL, David M. [et al.]. The Vienna Philharmonic Orchestra's New Year's concerts: Building a FAIR data corpus for musicology. == *DLfM '22: Proceedings of the 9th International Conference on Digital Libraries for Musicology* [online]. New York: Association for Computing Machinery, 2022. p. 36–40. ISBN 978-1-4503-9668-4. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1145/3543882.3543892> [Megtekintve: 2022.08.01.]
3. Állásfoglalás a nyílt tudományról [online]. == A Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal honlapja. Szakpolitika és

- stratégia oldal. Feltöltve: 2021. 10. 15. Módosítás: 2022. 03. 23. Hozzáférhető: <https://nckfih.gov.hu/nyilt-tudomany> [Megtekintve: 2022.08.01.]
4. PASQUETTO, Irene V. – RANDLES, Bernadette M. – BORGMAN, Christine. On the reuse of scientific data. == *Data Science Journal* [online], 16. (2017) 1., p. 1–9. ISSN 1683-1470. Hozzáférhető: <http://doi.org/10.5334/dsj-2017-008> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 5. PANGRAZIO, Luci – SEFTON-GREEN, Julian. The social utility of 'data literacy'. == *Learning, Media and Technology* [online], 45. (2020) 2., p. 208–220. Print ISSN 1743-9884, E-ISSN 1743-9892. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1707223> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 6. VAN TUYL, Steven – WHITMIRE, Amanda L. Water, water, everywhere: Defining and assessing data sharing in academia. == *PLoS One* [online], 11. (2016) 2., e0147942. ISSN 1932-6203. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0147942> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 7. ZILINSKI, Lisa D. – GOBENS, Abigail – BRINEY, Kristin. University data policies and library data services: Who owns your data? == *Bulletin of the Association for Information Science and Technology* [online], 41. (2015) 6., p. 32–34. ISSN 2373-9223. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1002/bult.2015.1720410613> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 8. KAIER, Christian [et al.]. Arqus Openness Position Paper [online]. == A Zenodo honlapja. Feltöltve: 2022.03.15. Geneve: CERN, 2013–. Hozzáférhető: <https://zenodo.org/record/5881903> [Megtekintve: 2022.07.11.]
 9. FAIR kutatási adatkezelés [online]. == Az Open Science honlapja. Debrecen: DEENK, 2022. Hozzáférhető: <https://openscience.hu/f-a-i-r-kutatasi-adatkezes/> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 10. HYNDMAN, Alan – GOODEY, Grey. What is the state of open data in 2020? It all starts with a good plan. == *The state of open data: Digital science report*. Cham: Springer, 2020. p. 17–21. ISBN 978-1-9993177-5-1. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.13227875.v2> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 11. GOMEZ-DIAZ, Teresa – RECIO, Tomas. Research software vs. research data II: Protocols for research datadissemiation and evaluation in the open science context. == *F1000Research* [online], 11. (2022) 117. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.12688/f1000research.78459.1> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 12. Sharing and reuse of health-related data for research purposes: WHO policy and implementation guidance [elektronikus dok.]. Geneva: WHO, 2020. 18 p. ISBN 978-92-4-004496-8. Hozzáférhető: <https://www.who.int/publications/item/9789240044968> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 13. POOLE, Alex H. The conceptual landscape of digital curation. == *Journal of Documentation* [online], 72. (2016) 5., p. 961–986. ISSN 0022-0418. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/JD-10-2015-0123> [Megtekintve: 2022. 07.11.]
 14. OSSWALD, Achim. Barrieren, Hemmschwellen und Gatekeeper. == PUTNINGS, Marcus – NEUROTH, Heike – NEUMANN, Janna, szerk. *Praxishandbuch Forschungsdatenmanagement* [online]. Berlin: De Gruyter Saur, 2021. p. 277–297. (De Gruyter Praxishandbuch). Print ISBN 9783110653656, E-ISBN 9783110657807. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1515/9783110657807-016> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 15. MAJUMDER, Maimuna S. – MANDL, Kenneth D. Early in the epidemic: Impact of preprints on global discourse about COVID-19 transmissibility. == *The Lancet Global Health* [online], 8. (2020) 5., e627–e630. ISSN 2214-109X. Hozzáférhető: [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30113-3](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30113-3) [Megtekintve: 2022.08.01.]
 16. NEYLON, Cameron [et al.]. Open scholarship and the need for collective action [elektronikus dok.]. Bristol: Knowledge Exchange, 2019. 100 p. Hozzáférhető: <https://zenodo.org/record/3454688> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 17. BLANCHETTE, Jean-François. Burdens of proof: Cryptographic culture and evidence law in the age of electronic documents. Cambridge (MA): The MIT Press, 2012. 288 p. Print ISBN 978-0262017510, E-ISBN 9780262301565. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262017510.001.0001> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 18. YOON, Ayoung – LEE, Yoo Young. Factors of trust in data reuse. == *Online Information Review* [online], 43. (2019) 7., p. 1245–1262. ISSN 1468-4527. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/OIR-01-2019-0014> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 19. BUCKLAND, Michael. Data management as bibliography. == *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology* [online], 37. (2011) 6., p. 34–37. ISSN 2373-9223. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1002/bult.2011.1720370611> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 20. ZILINSKI, Lisa D. – NELSON, Megan S. Thinking critically about data consumption: Creating the data credibility checklist. == *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology* [online], 51. (2014) 1., p. 1–4. ISSN 2373-9231. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1002/meet.2014.14505101107> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 21. FANIEL, Ixchel M. – KRIESBERG, Adam – YAKEL, Elizabeth. Social scientists' satisfaction with data reuse. == *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online], 67. (2016) 6., p. 1404–1416. ISSN 2330-1643. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1002/asi.23480> [Megtekintve: 2022.08.01.]
 22. MONS, Barend. Data stewardship for open science: Implementing FAIR principles. New York: Chapman and Hall/CRC, 2018. 244 p. Print ISBN 9781032095707, E-ISBN 9781315380711

23. BUGAJE, Maryam – CHOWDHURY, Gobinda. Identifying design requirements of a user-centered Research Data Management System. == DOBREVA, Milena – HINZE, Annika – ŽUMER, Maja, szerk. Maturity and innovation in digital libraries. Cham: Springer, 2018. p. 335–347. ISBN 978-3-030-04256-1, E-ISBN 978-3-030-04257-8
24. BORGMAN, Christine. Big data, little data, no data: Scholarship in the networked world. Cambridge (MA): MIT Press, 2015. 416 p. ISBN 978-0262529914
25. PERRIER, Laure – BLONDAL, Erik – MACDONALD, Heather. The views, perspectives, and experiences of academic researchers with data sharing and reuse: A meta-synthesis. == PLoS ONE [online], 15, (2020), e0229182. E-ISSN 1932-6203 Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229182> [Megtekintve: 2022.08.01.]
26. BARCZAK, Gloria [et al.]. (2022) How open is innovation research? An empirical analysis of data sharing among innovation scholars. == Industry and Innovation [online], 29. (2022) 2., p. 186–218. Print ISSN 1366-2716, E-ISSN 1469-8390. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1080/13662716.2021.1967727> [Megtekintve: 2022.08.01.]
27. Z. KARVALICS László. Állampolgári tudomány és önkéntes erőforrásszerzés mint paradigmatis, szakpolitikai és menedzsment-kihívás [elektronikus dok.]. == Új Magyar Közigazgatás, 12. (2019) 1., p. 44–53. Hozzáférhető: https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2019/1/05_tanulmanyok_Allampolgari_tudomany.pdf [Megtekintve: 2022.08.01.]
28. TOPHOF, Nora – TISCHLER, Maximilian. Data donation: better health and quality of life for all: Making a difference with data [online]. == A Data4Life Journal honlapja. Feltöltve: 2020.05.04. Potsdam: D4L data4life gGmbH, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.data4life.care/en/library/journal/data-donation-in-medicine/> [Megtekintve: 2022.07.11.]
29. Science Europe: Position statement on research information systems [elektronikus dok.]. Brussels: Science Europe, 2016. 7 p. Hozzáférhető: https://www.scienceeurope.org/media/qbzuyj2/se_positionstatement_ris_web.pdf [Megtekintve: 2022.07.11.]
30. MATERSKA, Katarzyna. Research information management in the context of open science. == Zagadnienia Informatyki Naukowej – Studia Informacyjne [online], 57. (2019) 1A, p. 37–45. ISSN 0324-8194, E-ISSN 2392-2648. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.36702/in.13> [Megtekintve: 2022.08.01.]
31. DEMPSEY, Lorcan. Library collections in the life of the user: Two directions. == LIBER Quarterly [online], 26. (2017) 4., p. 338–359. ISSN 2213-056X. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.18352/lq.10170> [Megtekintve: 2022.08.01.]
32. DAY, Annette. Research information management: How the library can contribute to the campus conversation. == New Review of Academic Librarianship [online], 24. (2017) 1., p. 23–34. Print ISSN 1361-4533, E-ISSN 1740-7834. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1080/13614533.2017.1333014> [Megtekintve: 2022.08.01.]
33. STVILIA, Besiki – WU, Shuheng – LEE, Dong Joon. Researchers' uses of and disincentives for sharing their research identity information in research information management systems. == Journal of the Association for Information Science and Technology [online], 69. (2018) 8., p. 1035–1045. ISSN 2330-1643. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1002/asi.24019> [Megtekintve: 2022.08.01.]
34. AZEROUAL, Otmene – SCHÖPFEL, Joachim. Quality issues of CRIS data: An exploratory investigation with universities from twelve countries. == Publications [online], 7. (2019) 1., p. 1–18. ISSN 2304-6775. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.3390/publications7010014> [Megtekintve: 2022.08.01.]
35. CARR-WIGGIN, Merran [et al.]. Implementing a Current Research Information System (CRIS) in Canada [elektronikus dok.]. == Proceedings of the IATUL Conferences 2019. Paper 3. (Purdue e-Pubs). West Lafayette (IN): Purdue University, [13] p. Hozzáférhető: <https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2019/value/3/> [Megtekintve: 2022.07.11.]
36. A Research Data honlapja. Data Champions oldal [online]. Cambridge: University of Cambridge, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.data.cam.ac.uk/intro-data-champions> [Megtekintve: 2022.07.11.]
37. LENCSÉS Ákos. A Nyílt Tudomány Bajnokai programról bővebben [blogbejegyzés]. == Instantscience blog. Élet a tudomány 2.0-ban: Open science kategória. Feltöltve: 2021. 10. 06. Hozzáférhető: <https://instantscience.hu/2021/10/06/anyilt-tudomany-bajnokai-programrol-bovebben/> [Megtekintve: 2022.07.11.]
38. ROD, Alisa B. – ISUSTER, Marcela Y. – CHANDLER, Martin. Love Data Week in the time of COVID-19: A content analysis of Love Data Week 2021 events. == The Journal of Academic Librarianship, 47. (2021) 6., 102449. ISSN 0099-1333. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102449> [Megtekintve: 2022.08.01.]
39. International Love Data Week 2022.02.04–18. [online]. == Az Open Science honlapja. Debrecen: DEENK, 2022. Hozzáférhető: <https://openscience.hu/events/love-data-week/> [Megtekintve: 2022.08.01.]
40. VAN GEND, Thijmen – ZUIDERWIJK, Anneke. Open research data: A case study into institutional and infrastructural arrangements to stimulate open research data sharing and reuse. == Journal of Librarianship and Information Science, 54. (2022) Online first. ISSN 0961-0006, E-ISSN 1741-6477. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1177/09610006221101200> [Megtekintve: 2022.08.01.]

(Beérkezett: 2022. augusztus 3.)

Webhelyek archiválási problémái

DRÓTOS László – VISKY Ákos László

A cikk, amely rövid összefoglalót ad a webhelyek archiválási problémáiról, részben az OSZK Webarchívum tapasztalataira és a MLA Wiki tudásbázisra, részben pedig a Könyvtári Intézet Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat című akkreditált tanfolyamához készült tananyagban összegyűjtött példákra épül.¹

Bevezető

Jelen cikk Perger Ádámnak a 2021-es „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című konferencián elhangzott előadását² kiegészítő, általános webarchiválási problémákkal foglalkozó rész írott változata, melyben olyan tipikus problémákat mutatunk be, amelyekkel az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Webarchívumának eddigi ötéves működése során gyakran találkoztunk. Ezek egy része az archiváló eszköz paraméterezésével vagy alternatív technológia használatával orvosolható, más része viszont a tartalomszolgáltató közreműködését igényli. Írásunk célja, hogy felhívja a figyelmet arra, hogyan lehet robot- és archívumbaráttá alakítani a

webhelyeket, hasonlóan ahhoz, ahogy az optimalizálás az akadálymentesítés esetében történik.

Mi kell a megőrzéshez a webarchívum részéről?

Ha igaznak fogadjuk el azt az állítást, hogy egy átlagos mai honlap komplex multimédiás tartalom, akkor a mentése során szembe kell néznünk ennek a következményeivel: azzal, hogy ha megfelelő módon szeretnénk archiválni, akkor törekednünk kell ennek a komplexitásnak a megőrzésére. Persze van létjogosultsága más szempontú megközelítésnek is, például ha kutatási célból csak a szövegre van szükségünk, vagy technikai okokból kevesebb kell beérnünk,

de ha mint nemzeti könyvtár végezzük a magyar vonatkozású tartalom begyűjtését, akkor a teljességre kell törekednünk.

Az OSZK Webarchívuma is ezt az elvet tartja szem előtt, azonban azt is tudomásul kell vennünk, hogy csak törekedhetünk a teljes körű archiválásra, mivel a jelenleg rendelkezésre álló technológiákkal szinte csak töredékeket tudunk megőrizni az interneten található tartalmakból. Egy webhely mentése sosem egyenlő a dokumentumkezelésnél megismert *save as* paranccsal, mert nem lehet bitről bitre egyező másolatot készíteni, sem automatikus, sem pedig egyedi, kézi szoftverek használatával, mivel olyan bonyolult és folyamatosan változó technológia áll egy-egy webhely mögött, amelyet a kifejlesztett eszközökkel nem mindig tudunk lekövetni. Gondoljunk csak arra, hogy az automatikus archiválás egyik fő szoftvere, a *Heritrix*³ még a Web 1.0 idején született a statikus linkek követésére, viszont ma már a felhasználó aktivitása szerint betöltődő tartalmakról és a monitoron egységes képpé összeálló szoftvergyűjteményről beszélhetünk a honlapok esetében is – és akkor még nem is érintettük a mindennapjainkban egyre nagyobb szerepet betöltő webkettes tartalmak problematikáját. Eleve érdekes kérdés, hogy egy webhelynek melyik az autentikus változata, és ha van ilyen, akkor csak azt vagy az egyéb megjelenési formákat is archiválnunk kell-e. (A nyelvi változatok vagy az akadálymentes felület esetében természetesen ez nem vetődik fel.) Azonban például egy híroldalt ma már különféle böngészőkön keresztül is megnézhetünk, különböző operációs rendszerű számítógépeken vagy akár mobilkészülékeken is, de az utóbbi platformokra optimalizált változat, applikáció is készülhet, így ha szöveges eltérés nincs is, de az egyszerűsített nézetből és elrendezésből adódhatnak különbségek. Vajon a különböző böngészőkben ugyanazt és ugyanúgy látjuk? Amikor a linuxos szerveren elindul az archiváló robot, akkor tulajdonképpen mi is történik, melyik változatot mentjük? Ha elindítjuk a *Heritrix*-et, lementünk az iOS-re és Androidra készült változatokat is? Az applikációknak van egyáltalán olyan URL-je, amelyen el tud indulni valamilyen robot?

Ha úgy tetszik, hibaforrást, vagyis a mentés minőségét befolyásoló tényezőt jelentenek az archiváló eszköz képességei, az archiválandó webhely által használt technológiai megoldások, továbbá az archiváláshoz alkalmazott paraméterek is. Utóbbit magyarázza, hogy az archiválás során a webkurátor határozza meg, hogy mit szeretne lementeni (pl. egy webhely teljességét vagy csak bizonyos része-

ket), milyen beállításokkal dolgozzon a mentést automatikusan végző szoftver (pl. mekkora futásidő alatt, milyen mélységben, hány ugrással követheti a linkeket, és milyen fájltypusokat tölthet le), vagy a személyes közreműködéssel történő mentés pontosan mire térjen ki. Bár első pillantásra jó ötletnek tűnik, hogy egy webhelyről mentsünk le mindent, a valóságban jellemzően erre csupán alkalmi döntést követően teszünk kísérletet, és inkább csak az egyedi mentéseknél, mivel a tömeges archiválásra használt eszköz „vakon” dolgozik, ezért korlátozások nélküli „szabadon engedése” túl sok haszontalan tartalom letöltésével járna, amit senki sem győzne tárhellyel. A webarchiváláshoz rendelkezésre álló eszközök adottak, de folyamatosan törekszünk a legújabb, esetleg előrelépést biztosító technológiák használatára, illetve paraméterezhetjük őket úgy, hogy minél több releváns tartalmat be tudjunk gyűjteni. Ám mindennek sikerességét befolyásolja a szóban forgó webhely technológiája is, amelyre csak közvetett ráhatásunk van. Ez persze nagyon fontos még így is, ezért is fogalmazzák meg a webarchívumok ajánlásait, hogyan lehet egy webhely archívum- vagy éppen robotbarát – nem ugyanarról van szó, de mindkettőnek megvannak a maga feltételei, amelyek segítik teljesülését.

Mi kell a megőrzéshez a tartalomszolgáltató részéről?

Robotbarátnak⁴ akkor nevezünk egy webhelyet, ha annak releváns tartalma könnyen bejárható az archiváló szoftver számára, míg az érdektelen (pl. napló-fájlok, segédállomány) vagy lementhetetlen részei (pl. adatbázisok, webáruházak) el vannak rejtve a szoftver elől.

Egy robotbarát webhely főbb tulajdonságai:

- van honlaptérképe, amely minden lényeges aloldalra elvezeti az eszközt;
- a tartalom értékes része nincs túl mélyen a kezdőlapról indulva, és linkeken keresztül is elérhető, nem csak egy kereső űrlapon át;
- szabályos HTML-linkek vannak a *Javascript*-, *Flash*-, *Java*-alapú megoldások mellett, amelyeket a robot is követni tud;
- kerüli az azonos tartalomra mutató belső vagy a végtelen körben egymásra hivatkozó linkeket, helyette kanonizálja azokat a robotok számára;
- kerüli a *frame*-eket, az egérkattintásra aktiválódó *layer*eket, a dinamikusan generálódó tartal-

makat, inkább statikus és önálló URL-címekkel rendelkező lehetőségeket generál ezekből a robotok számára;

- rendelkezik jól konfigurált *robots.txt*-vel, amely beengedi a robotokat, de csak a tényleges tartalmat szolgáltató, számukra optimalizált részekre.

Szerencsére ezek a megoldások a kereskedelmi robotok működését is segítik, így egy webhelytulajdonosnak a saját jól felfogott érdekében is érdemes őket alkalmaznia.

Az archívumbarát⁵ webhely nemcsak robotbarát, hanem jó minőségben archiválható is, a lementett változat tartalmában, megjelenésében és funkcionalitásában kellően hű mása az eredetinek. Itt már olyan szempontok is fontosak, amelyek túlmutatnak egy csak szövegelemzésre kifejlesztett üzleti célú robot szükségletein.

Egy archívumbarát webhely főbb tulajdonságai:

- logikus *site*-struktúrája van, amelynek a felépítése az URL-címekben is tükröződik;
- valid HTML- és CSS-kódokat használ, ami lehetővé teszi a helyes megjelenítést a szabványokat követő böngészőkben;
- kerüli az ékezetek és a speciális karakterek használatát az alkönyvtárak és a fájlok neveiben;
- lehetőleg nyílt fájlformátumokat használ, amelyek hosszú távon is megjeleníthetők maradnak;
- nincs benne olyan speciális formátumú tartalom, amelyhez külön megjelenítő- vagy böngészőkiegészítőt kell telepíteni;
- a hang- és a videótartalom nem csupán sugárzott (*stream*) módon van beágyazva, hanem letölthető fájl formájában is;
- a *robots.txt* fájlban nincs letiltva a küllalakot szabályozó CSS-fájlok letöltése;
- nem tartalmaz olyan szerveroldalon futó szkripteket, programokat vagy adatbázist, amely nélkül a *website* használhatatlan;
- a webszerver nem használ olyan *session* vagy *persistent* típusú *cookie*-kat, amelyek alapvetően befolyásolják a megjelenő tartalmat;
- részletes, beágyazott metaadatok vannak a weboldalak fejlécében és az egyéb dokumentumokban (pl. képek, PDF-fájlok), melyek megkönnyítik a begyűjtött digitális objektumok beazonosítását és automatikus metaadatolását;
- feltünteti a készítés vagy az utolsó módosítás dátumát a weboldalon és a dokumentumokban, hogy az archivált változat használója meg tudja

állapítani, mikor készültek, és ne csak azt lássa, hogy mikor lettek archiválva;

- jogi közleményében kitér az archiválásra (pl. „archiválható, de csak fél év után szolgáltatható, és csak könyvtáron belül”), vagy egy *Creative Commons*-licenccel szabályozza a felhasználást az archivált példány esetében is.

A minőség-ellenőrzés fontossága

A fenti felsorolásból jól látszik, hogy nemcsak a weboldalak komplexek, de azok a szempontok is, amelyeknek meg kell felelniük ahhoz, hogy archívumbarátnak tekinthessük őket. Emellett természetesen a tulajdonosnak is lehetnek szempontjai, ahogy egy fejlesztőnek is preferált megoldásai, netán éppen aktuális piaci trendeknek is meg kell felelnie; és mindezeket túl a következtelen megoldások is hibákat okoznak. Archiválási oldalról lehet és kell is jelezni a webarchiválási szempontokat a webhelyek tulajdonosai és a fejlesztők felé, lehet kérni bizonyos változtatásokat (pl. a *robots.txt*-ben, a használt technológiában), de az ajánlások vagy kérések megfogadása, teljesítése sok mindenben múlhat. Köztes megoldásként szóba jöhet valamiféle egyszerűsített adatsere-protokoll használata, netán a tartalom csomagban történő beadása az archívumba, de ilyen esetekben számolni kell bizonyos mértékű veszteséggel (például a küllalak és a funkcionalitás elvesztésével) vagy felhasználási nehézségekkel (a csomagolt és tömörített tartalom önmagában nem visszanezhető). Amivel vissza is kanyarodtunk a bevezetőben említett hibalehetőségek széles tárházához.

Ahogy a „bitpontosság” problematikájához is. Az eddigiekből talán már látható, hogy miért nem beszélhetünk bitszintű pontosságról a webarchiválás kapcsán; a „pontatlanság” mértékét azonban csak különböző ellenőrzésekkel tudjuk megállapítani, például a keletkező technikai adatok elemzésével (mely linkeket nem tudtunk követni, mekkora a lementett fájlok mérete, és milyen az összetételük) vagy a mentés visszanezésével (küllalak összehasonlítása, kritikus megoldások, hiányok keresése). Ez élő munkát kívánó tevékenység, ráadásul az automatizált statisztikai adatok kinyerésével csak korlátozott információhoz jutunk, de azt is szakembernek kell kiértékelnie.⁶ Mindez azért fontos, hogy egyrészt képet kapjunk arról, mit sikerült archiválni és mit nem, másrészt ezek mentén tudjuk megállapítani, mi miatt nem sikerült valamit lementeni vagy reprodukálni, ebből mit tudunk korrigálni, és mi az, ami túlmutat

a lehetőségeinken. Az ellenőrzés során arra is gondolnunk kell, hogy bizonyos esetekben az egyébként sikeresen lementett tartalom valamilyen oknál fogva nem jelenik meg a *wayback*-programokban, mert mondjuk a linket nem sikerült átírni lokálisra (pl. egy ékezetes fájlnev miatt), vagy az eredeti szerver olyan *cookie*-t vagy *session*-azonosítót használ, amely az archívumban már lejárt, vagy mivel bizonyos tartalmak (pl. videók) lejátszása az eredeti szerveren futó programokhoz van kötve.

Tipikus problémák, hibajelenségek

Az egyik leggyakoribb hibajelenség, hogy vagy semmit sem sikerül letölteni az adott webhelyről, vagy bizonyos fontos fájlok hiányoznak a mentésből. Az előbbinek két fő oka lehet: elérhetetlen az adott webhely (pl. szerverhiba vagy végleges megszűnés miatt), vagy ki vannak róla tiltva a robotok, esetleg csak bizonyos típusú böngészőket szolgál ki a webszerver. Sajnos a *robots.txt* (amelyben a robotok működését szabályozza egy adott webhely) hiányát is tiltásként értékeli a Heritrix, így el sem indul az adott helyen. A különböző okokra eltérő módon tud reagálni az archiváló munkatárs. Bizonyos idő elteltével ellenőrizheti a webhely elérhetőségét, tiltás esetén a webmestertől kérheti a robot beengedését, a *robots.txt* megváltoztatását, esetleg módosíthatja a *crawler*⁷ „álcaruháját”, hogy más típusú böngészőnek adja ki magát. Ha csak bizonyos elemek (pl. a küllalakat beállító CSS-fájl vagy egyes beágyazott képek, videók) hiányoznak, annak is több magyarázata lehet. Okozhatja ezt is a *robots.txt*, mert például bizonyos CMS-rendszerekben a *.css* kiterjesztésű fájlok alkönyvtára eleve ki van tiltva, hiszen a *Google* és más keresőgépek számára ezek érdektelenek; vagy pedig az aratásnál túlságosan szigorúan állítottuk be a paramétereket (méret, mélység, bejárható tartomány), így a robot nem jutott el addig, ahonnan letölthette volna a szóban forgó elemeket. Ez esetben a beállítások módosításával, esetleg további *seed*-URL-ek hozzáadásával orvosolhatjuk a problémát.

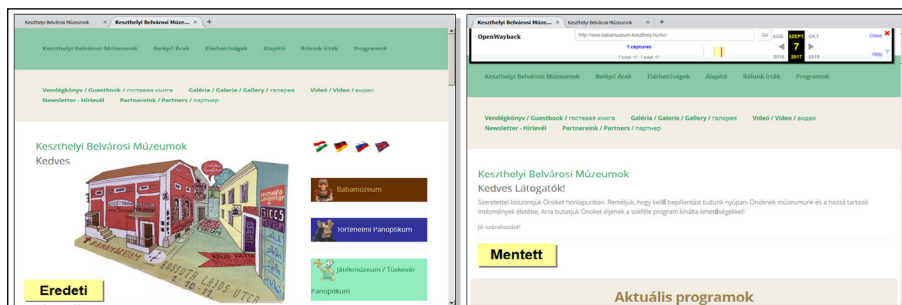
Főleg a közösségi médiában (pl. *Facebook*, *Twitter*, blogok) és a hírportálokon gyakori megoldás, hogy az oldal felső része alatti, illetve régebbi tartalmak csak olyankor töltődnek be a szerverről, ha a felhasználó lejjebb görget, amit a Heritrix-szerű robotok nem tudnak imitálni, ezért csak az oldal tetején levő szöveget, képeket mentik le. Ilyenkor érdemes egy olyan archiváló eszközt választani, amelyben van *autoscroll* (automatikus lapozás) funkció, vagy böngészőmotort használ a letöltéshez.

Végül, de nem utolsósorban sokszor azért hiányoznak egyes elemek az archivált webanyagból, mert az azokra hivatkozó linkeket olyan programok állítják elő, vagy olyan fájlokban található, amelyeket a robotunk nem értelmez. Zárásképpen említsük meg azt a problémát is, hogy az elavuló technológiák vagy formátumok is hibát okoznak, sőt, akár a korábban sikeresen archivált változat is „elromolhat”, mert az azt használó megoldások nem jelennek meg a böngészőkben. A weben is megfigyelhető, hogy technikai divatok jönnek-mennek és üzleti konkurenciaharc zajlik, aminek az a következménye, hogy olyan megoldásokat használnak, melyeket nem minden böngésző támogat egyformán, és amelyek gyakran biztonsági okok miatt hosszú távon nem fenntarthatók. Ilyen volt például az interaktív médiatartalmak szolgáltatására kitalált *Silverlight*, melyet a Microsoft fejlesztett, az *Adobe* cég *Flash* formátuma vagy az *Oracle Java* megoldása. Ezek hosszú távú szolgáltatása vagy a korabeli böngészők virtuális gépen való futtatásával (pl. *Oldweb.Today*), vagy pedig a megjelenítő funkcióik mai böngészőkben való emulálásával (pl. *Ruffle Flash Player*) oldható meg. Pozitív ellenpéldaként említhető maga a HTML nyelv, amelyet egy közösség fejleszt és nyílt forráskódú, ezáltal rugalmasabb és biztonságosabb.

Mindezek miatt fontos lenne, hogy a fejlesztők gondoljanak az archiválási szempontokra, legalább alternatívaként használjanak robot- és archívumbarát nyílt megoldásokat, és működjenek együtt a memóriaintézményekkel is. Erre szeretne volna felhívni a figyelmet ez a rövid cikk is.

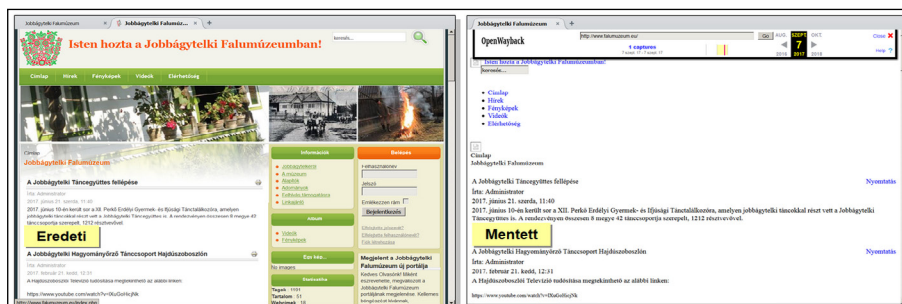
Képmelléklet

Hiba-és problémátípusok (Forrás: OSZK Webarchívum)

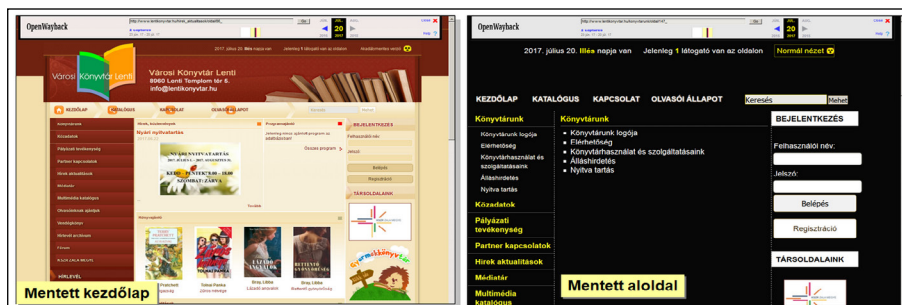
1. képpár

Valamiért nem sikerül reprodukálni az archivált oldal külalakját, az egyes elemek átrendeződve jelennek meg.

2. képpár

Csak a szöveges tartalom maradt meg, a külalakot meghatározó stílusfájl hiányzik.

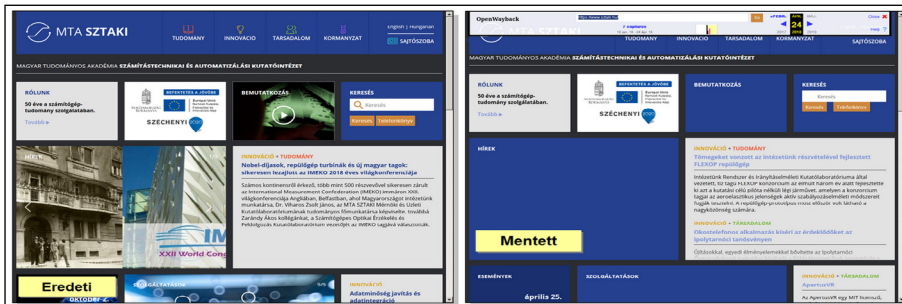
3. képpár

A webhely megoldásai miatt a kezdőloldalról a menüpontok az akadálymentes felületre visznek.

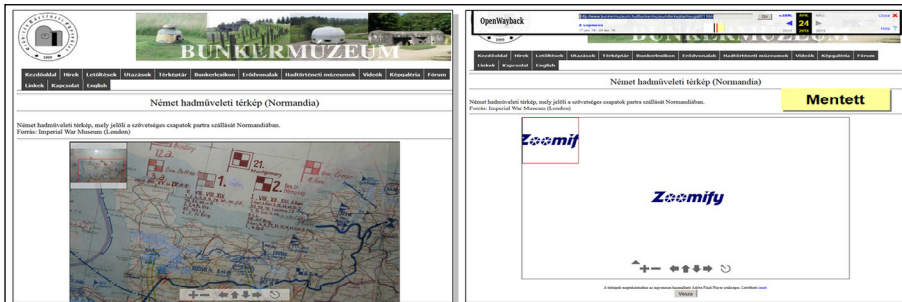
4. képpár

Az oldal tetején lévő képek kivételével csak görgetésre letöltődő fotók nem kerültek archiválásra.

5. képpár

Az állóképeket vetítő és a videókat lejátszó modulok nem működnek a kezdőlapon.

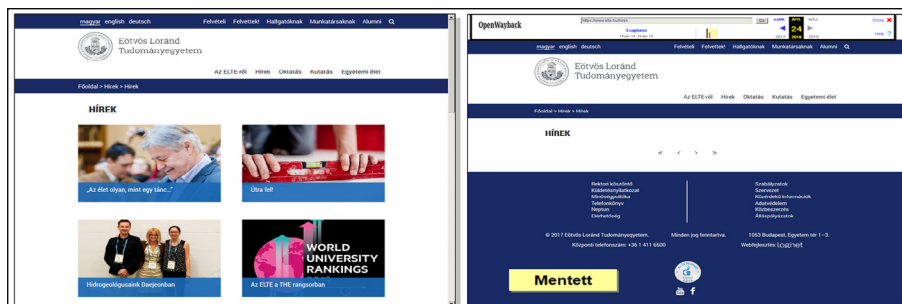
6. képpár

A térkép csak egy interaktív Flash-alapú megjelenítővel nézhető meg, amelyet se archiválni, se a mai böngészőkkel visszanezni nem lehet.

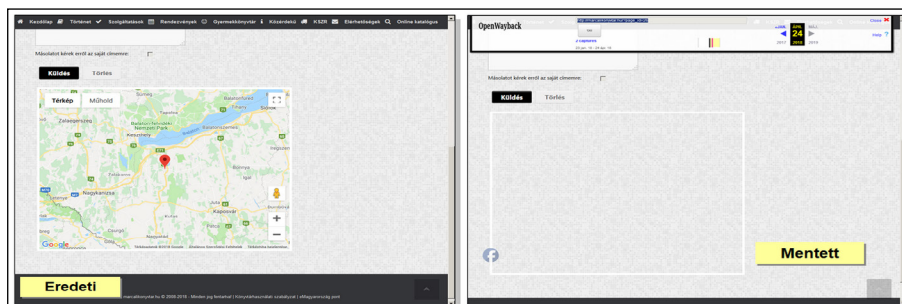
7. képpár

A robots.txt-ben lévő tiltás miatt az archiváló szoftver semmit nem tudott lementeni.

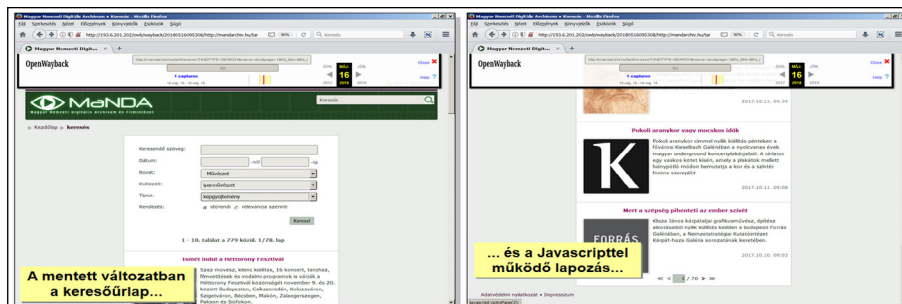
8. képpár

A hírek Ajax scripttekkel vannak beágyazva a weboldalba, amelyeket a robot nem tudott végrehajtani, ezért ezek hiányoznak.

9. képpár

A külső szerverről beágyazott GoogleMaps és a Facebook-widget nem jelenik meg.

10. képpár

Nem működő belső kereső a háttéradatbázis hiánya miatt és nem működő lapozónyílak a javascriptes megoldás miatt.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

- OSZK Webarchívum – Az Országos Széchényi Könyvtár webarchiváló projektjének honlapja. MIA Wiki – tudásbázis oldal. Budapest: OSZK, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/mia-wiki/> [Megtekintve: 2021.11.30.]; OSZK Webarchívum – Az Országos Széchényi Könyvtár webarchiváló projektjének honlapja. Az internet archiválása mint közgyűteményi feladat oldal. Budapest: OSZK, cop. 2022. Hozzáférhető: <http://webarchivum.oszk.hu/honlap/tananyag/> [Megtekintve: 2021.11.30.]; Az internet archiválása mint közgyűteményi feladat: Akkreditált tanfolyam [online]. == A Könyvtári Intézet honlapja. Tanfolyamok aloldal. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-internet-archivalasa-mint-kozgyujtemenyi-feladat> [Megtekintve: 2021.11.30.]
- Az előadás címe: A Berzsényi Dániel Könyvtár első lépései a webaratás útján – A bdmk.hu honlap archivumbarattá alakítása. Ld. „404 Not Found” workshop – 2021. november 23–24. [online]. == OSZK Webarchívum – Az Országos Széchényi Könyvtár webarchiváló projektjének honlapja. Szak-

embereknek – „404 Not Found” workshop – 2021. november 23-24. oldal. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/404-not-found-workshop/404-not-found-workshop-2021-november-23-24/> [Megtekintve: 2022.09.01.]

3. Heritrix [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php/Heritrix> [Megtekintve: 2021.11.30.]
4. Crawler-friendly website. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php/Crawler-friendly_website [Megtekintve: 2021.11.30.]
5. Archive-friendly website. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php/Archive-friendly_website [Megtekintve: 2021.11.30.]
6. Az adatok elemzésével észrevehetjük, hogy valami történt, például jelentősen kisebb méretű lett a mentésünk, mint a korábbiak voltak, vagy sokkal több link maradt feladatban (azaz hiúsult meg a letöltés), mint máskor, de az okokra nem kapunk automatikus, kész választ; és természetesen mindez másképp jelenik meg egy gyűjtemény vagy egy webhely

aratásánál. Más jellegű probléma, hogy tömeges archiválás esetén milyen mértékben tudjuk ellenőrizni az eredményt, van-e kapacitás több száz vagy akár több ezer cím átnézésére. Hasznos lehet az adott webhelyről más gyűjteményben készült mentések átnézése is, hogy mennyire sikerült elérni azt a szintet, mint amit azokban látunk. Könnyű belátni, hogy az ellenőrzésnek is különböző mértéke lehet annak függvényében, milyen minőségű mentés elérése a célunk. Ennek a tevékenységnek lehetnek még a mentést megelőző lépései is (például annak ellenőrzése, hogy milyen technológiát használ az adott webhely), de mivel ez sokszor nem perdöntő, inkább az utólagos minőség-ellenőrzés a jellemző.

7. A crawlerek különféle webtartalmak teljes körű mentésére szolgáló szoftverek, ellentétben a scraperekkel, amelyek csupán a weblapok bizonyos részeit (pl. a metaadatokat, szövegeket, képeket) mentik. Ld. DRÓTOS László. Crawlerek és scraperek: Webes tartalmak mentésére szolgáló programok. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros [online], 30. (2021) 9., p. 18–28. HU ISSN 1216-6804 (Nyomatott), HU ISSN 2732-0375 (Online). Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/3k/article/view/3393/> [Megtekintve: 2021.11.30.]

(Beérkezett: 2022. március 30.)

Az e-mailek hosszú távú megőrzése

KALCSÓ Gyula – SZÚCS Kata Ágnes

A digitális megőrzés problémái és az e-mail

Az e-mail mint *born digital* objektum hosszú távú (köz)gyűjteményi megőrzése hazánkban új terület. A *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* keretében elkészült *Fehér könyv 1.0*¹ még nem tárgyalta, de a megújított második változatába² már bekerül a *born digital* objektumokról szóló fejezetbe. Az e-mail egész életciklusát digitális környezetben tölti; napjaink egyik legáltalánosabban és legszélesebb körben használt kommunikációs formája, a formátum sajátosságai miatt azonban különösen nehéz a kezelése. Az elektronikus levelek és levelezések hosszú távú megőrzési módszertanának részletes kidolgozása sürgető igényként fogalmazódik meg, hiszen már jelenleg is van feldolgozásra váró gyűjteményi tartalom, és a jövőben az ún. LAM-szektor (*Libraries, Archives, Museums* – könyvtárak, levéltárak, múzeumok) intézményei egyre növekvő intenzitással számíthatnak ilyen feladatokra.

A *born digital* témakörében már magyarul és idegen nyelven is elég kiterjedt szakirodalom hozzáférhető,

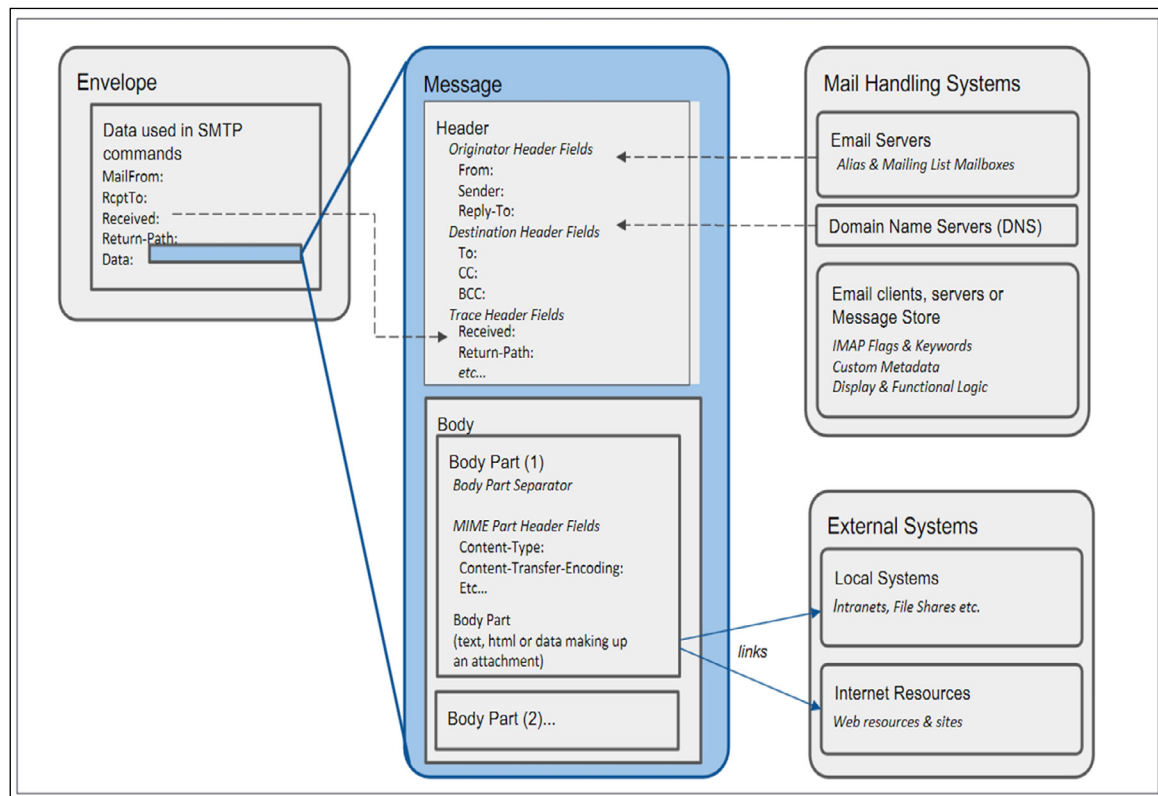
ugyanakkor ezen belül az e-mailek kezelése még nemzetközi szinten is viszonylag kevésbé kidolgozott terület. Ebben éppen az utóbbi néhány évben történt előrelépés. Az *Andrew W. Mellon Foundation* és a *Digital Preservation Coalition* (DPC) 2016-ban hozott létre egy kifejezetten az elektronikus levelek archiválásával foglalkozó munkacsoportot (*Task Force on Technical Approaches for Email Archives*, TFTA EA),³ amely azzal a céllal jött létre, hogy segítse a nemzetközi gyűjteményi közösséget abban, hogy képes legyen kezelni a tudományos és kutatási célokra megőrzendő elektronikus levelezést. A munkacsoport közreadta a *The future of email archives*⁴ [*Az e-mail-archívumok jövője*] című dokumentumot. Ez egy olyan fogalmi és technikai keretet biztosít, amelyben az e-mailek megőrzésére irányuló jelenlegi erőfeszítések nem egymással versengő megoldásokként, hanem egy interoperábilis eszköztár elemeiként működhetnek. Nem sokkal később a DPC is megjelentette *Preserving email* [*Az e-mail megőrzése*] című kiadványát,⁵ amely a 2011-es első

kiadást váltotta fel, és amely a munkacsoport eredményeit összegzi.

Az e-mail mint *born digital* objektum esetében egyszerre merülnek fel a digitális megőrzésre általában jellemző problémák, valamint a kifejezetten az elektronikus levelekre és levelezésekre vonatkozó kérdések. Elsőként érdemes tisztázni a *born digital* fogalmát.

A *born digital* (digitálisan született) meghatározásakor a szakirodalom jó része nem lép túl azon, hogy ezek digitálisan keletkező egységek: a digitális objektumok világában a *born digital* a digitalizálttal állítják szembe. Igaz ugyan, hogy a *born digital* objektumoknak nincs analóg előzményük, viszont ezek sem csak digitális formában létezhetnek (készülhet róluk analóg másolat). Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy – miként az analóg objektumokról készült digitális másolatok sem – az analóg változatok soha nem tudják maradéktalanul leképezni a forrásukat. Azaz a *born digital*nak nincs analóg előzménye, de pontos analóg másolata sem lehet, mivel a digitális létmód egyik fontos velejárója, hogy – az *Open Archival Information System* (OAIS: *Nyílt Archívumi Informá-*

ciós Rendszer) referenciamodell szerinti értelemben vett – tartalmi információján túl eleve akár analóg módon reprodukálhatatlan vagy a nem számítógépes közegben értelmezhetetlen metaadatokat is tárol. Egy PDF vagy éppen egy e-mail egyszerű kinyomtatása akár igen nagy számú, a digitális objektumban eredetileg benne lévő, az értelmezhetőség fenntartásához elengedhetetlen metaadat elvesztésével is járhat. Ilyen értelemben a *born digital* objektum – legalábbis az eredeti rendeltetése szerint – a legtöbb esetben *digital exclusive* (azaz kizárólag digitálisan létező) is. A *born digital* kellőképpen árnyalt definiálásában az objektum mint terminus technicus használatának is fontos szerepe van. A *born digital* az esetek nagy részében nem egyetlen fájlból álló egységet jelent. Csakúgy, mint az analóg világ könyvsorozatai, műtárgyegyüttesei, levéltári fondjai, a fájlhalmazok, fájlstruktúrák is igényelhetnek együttes kezelést, sőt: bizonyos esetekben nem is kezelhetők másként. Még ha egy-egy elektronikus levél átkódolt formában akár egyetlen fájlban is tartalmazhatja a csatolt fájlok bitsorozatait, a levélváltások vagy akár teljes levelezés (amennyiben a gyűjteményi szempontok ezt

1. ábra

A szabványos e-mail felépítése. Forrás: PROM 2019 (ld. az 5. jegyzetet), p. 16.

indokolják) együttes megőrzése esetén már egy több fájlból álló egység kezelendő. A *digitális objektum* kifejezés a digitális megőrzésben elterjedt PREMIS metaadatszabvány⁶ szakkifejezése, használata a *Fehér könyv* által is javasolt.

A *born digital* objektumok tehát analóg előzmény nélküli, digitálisan létrejött fájlok vagy strukturált fájlhalmazok, amelyek nem konvertálhatók pontosan (információvesztés nélkül) analóggá. Kezelésük nehézségei egyfelől digitális létmódjukból adódnak, és sok tekintetben nem különböznek a digitális megőrzés általános problémáitól: igen nagy mennyiségben, rendkívüli változatosságban, az értelmezhetőség fenntartását megnehezítő formában (pl. elavult fájlformátumokban) kerülhetnek a gyűjteményekbe. Mielőtt megvizsgálánk, hogy a fenti problémák hogyan vonatkoztathatók az e-mailre mint *born digital* objektumra, valamint hogy ezeken túl milyen speciális nehézségek merülnek fel, célszerű áttekinteni az e-mail technikai hátterét.

Az e-mail felépítését tekintve komplex, és így számos kérdést vet fel. Egyrészt ma már nemcsak egy egyszerű szöveges üzenetről van szó, mint a kommunikációs forma kialakulásakor, hanem többféle tartalom (pl. kép, videó, linkek stb.) és mellékletek kapcsolódhatnak hozzá, továbbá más rendszerekkel (pl. naptár) is össze lehet kötni. Másrészt a szabványos e-mail mint fájl maga is több részből épül fel. A *header* (fejléc) tartalmazza az üzenet szabványban meghatározott metaadatait, a *body* (törzs) pedig az e-mail szöveges részét, illetve a csatolmányokat is. Az e-mailt az *Internet Engineering Task Force* (IETF) 1981 óta szabványosítja. Ezeket a dokumentumokat *Request for Comments*-nek (RFC) hívják [*Felhívás megjegyzésekre*]. A jelenlegi standardot az üzenetformátumra vonatkozóan az *RFC 5322* (IMF – *Internet Message Format*),⁷ az üzenetküldésre vonatkozóan az *RFC 5321* (SMTP – *Simple Mail Transfer Protocol*)⁸ tartalmazza. A fentiek mellett a hozzáférést szabályozó protokollok az *Internet Message Access Protocol* (IMAP)⁹ és a *Post Office Protocol v3* (POP3),¹⁰ továbbá a csatolmányokat és beágyazott, nem szöveges tartalmakat szabályozó *Multipurpose Internet Mail Extensions* (MIME).¹¹

Az *RFC 5322*-ben meghatározottak szerint az e-mailnek alapvetően két szabványos formátuma van, az *.eml* és az *.mbox*. Az *.eml* fájlok minden egyes üzenetet (a fejlécét, a törzsét, beleértve a csatolmányait is) egyetlen fájlként tárolnak. Az *.mbox* formátum hasonló alapon működik, csak egy teljes mappa (nem

feltétlenül egy teljes postafiók) összes üzenetét tárolja el egyetlen fájlban (ún. konténerformátum).

Az e-mailek megőrzésének módjai

Az elektronikus levelezést sokféle szolgáltató teszi lehetővé, de nem létezik univerzális szabványosított eljárás az e-mailek hosszú távú megőrzésére, archiválására. Ezek a kliensalkalmazások különböző formátumokat használnak az egyes e-mailek vagy egész e-mail fiókok exportálására, melyek különböző mértékű beavatkozásokat igényelnek az archiválás során. Az e-mailek kezelésénél többek között figyelni kell arra is, hogy a fájlok és a metaadatok együtt maradjanak. Egy hosszú távú megőrzési rendszer kialakításakor a digitális megőrzés alappilléreire kell támaszkodni, azaz csomagokban szükséges gondolkodni (ld. alább), és egyaránt figyelembe kell venni a formátum egyedi és a digitális objektumokat érintő közös tulajdonságait, ügyelve arra, hogy az eljárás a nemzetközi szabványoknak is megfeleljen.

A DPC által kiadott *Preserving email 2nd edition* (ld. az 5. jegyzetet) című útmutató mellett az e-mailek hosszú távú megőrzésének másik fontos dokumentuma a TFTA EA konzorciumi munkacsoport által kidolgozott jelentés, a *The future of email archives* (ld. a 3–4. jegyzetet). Ebben – a DPC-vel is együttműködve – javaslatot tesznek az e-mail-archiválás standard eljárásaira. A jelentés széles körű célközönségnek készült: a köztintzmények és a GLAM-szektor (*Galleries, Libraries, Archives, Museums* – galériák, könyvtárak, levéltárak, múzeumok) képviselőitől kezdve az informatikusokon és szoftverfejlesztőkön át a kereskedelmi szállítóig és a kutatókig.

Az eddig kialakult nemzetközi gyakorlatok három fő irányt különböztetnek meg az e-mailek hosszú távú megőrzésére:¹²

- A *bitszintű másolat* esetében megmarad az eredeti formátum, amely elsősorban archiválásra alkalmas, ebben a formában nehézkesen lehet szolgáltatni a fájlokat, és a későbbi hozzáférhetőségük is kérdésessé válhat. Szokás a csatolmányokat kibontva, csomagban megőrizni az eredeti fájl mellett.
- A második a *migráció*, amelyen az e-mail-fájlok valamely szabványos és elterjedt formátumra való konvertálását kell érteni. A megőrzendő fájlokat EML-lé vagy MBOX-szá, esetleg tovább, XML-lé – ez utóbbira már van egy kidolgozott ajánlás is, az ún. *Email Account Schema*¹³ – vagy más szabványos formátumra konvertáljuk, majd

repozitóriumba helyezzük. Egészen új elképzelés a TFTA EA munkacsoportjéé, amely egy erre a célra kidolgozott PDF-formátumban képzelel el az e-mailek archiválását és hosszú távú megőrzését.¹⁴ A migráció esetében is szokás a csatolmányokat kibontva, csomagban megőrizni az eredeti fájl mellett.

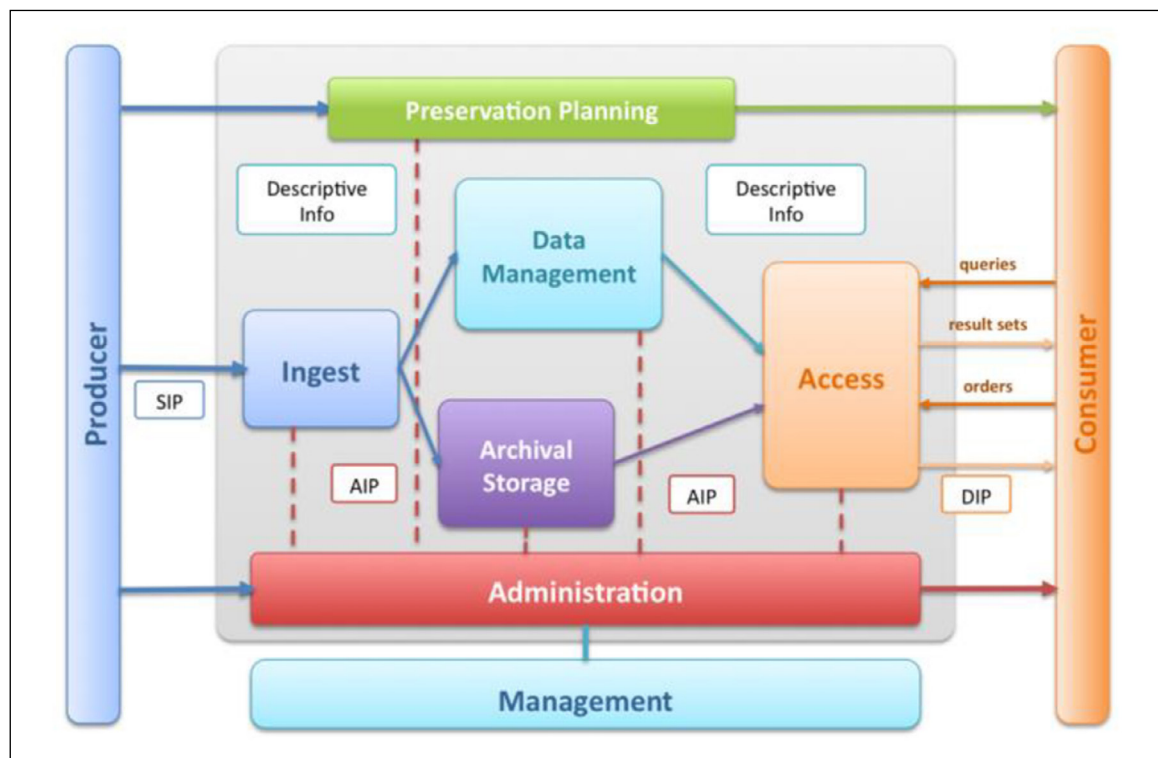
- A harmadik lehetőség az *emulálás*, amely az eredeti szoftveres környezet lehető leghívebb utánzásával vagy annak működő rendszerként történő felépítésével érhető el. Ezt az eljárást azonban általános e-mail-archiválási gyakorlatként nem érdemes használni, mert olyan informatikai igényeket támaszt az intézménnyel szemben, amelyek lassítják a folyamatot. Inkább egy-egy kiemelt projekt esetében lehet érdekes vagy hasznos, illetőleg akkor, ha a használt szoftverkörnyezet olyan kontextuális információt jelent, amely az értelmezhetőséghez fontos vagy elengedhetetlen.

Külön szükséges szólni a célszoftverek használatáról. Az e-mailek kezelésére és archiválására számos kereskedelmi és ingyenes (akár nyílt forráskódú) szoft-

ver áll rendelkezésre. Alkalmazásuk sok szempont mérlegelésétől függhet, a ráfordítható költségkerettől a fenntarthatóság biztosításáig. Nagy hátrányuk, hogy általában viszonylag kis méretű archívumok létrehozására és kezelésére képesek, ezért a nagyobb léptékű archiváláshoz más megoldásra van szükség. Mindenképpen jobb választás az a módszer, amely a lehető legkevésbé teszi függővé a digitális megőrzést speciális szoftverektől és szolgáltatásoktól. Erről lesz szó a következőkben.

Az OAIS és megőrzés csomagban

Az OAIS referenciamodell a digitális archívumok működésének absztrakt leírására létrejött ajánlás.¹⁵ 2012 óta szabványos eljárás,¹⁶ melyet egy NASA-hoz kapcsolódó szervezet (a CCSDS)¹⁷ fejlesztett ki más szervezetekkel együttműködve, és mostanra nemzetközi szinten egyre több intézmény használja (Magyarországon elsőként a Magyar Nemzeti Levéltár).¹⁸ Az OAIS modell sikere egyrészt abban rejlik, hogy megfogalmazza azt a konceptuális keretrendszert, amelynek segítségével a szervezetek elindulhatnak

2. ábra

Az OAIS referenciamodell fő komponensei. Forrás: KÓMÁR – BÁNKI 2019 (ld. az 1. jegyzetet), p. 125.

a hosszú távú megőrzést biztosítani képes archívum létrehozása felé, másrészt pedig ez a magas szintű elméleti modell lefekteti a digitális környezetben keletkező adat és információ hosszú távú megőrzésének minimális követelményeit.

A referenciamodell egyik legfontosabb eleme a csomagokban történő archiválás alapvetővé tétele. Ez azért fontos, mert a digitális objektumok a legtöbb esetben nem egy fájlból állnak, hanem sok összefüggő – és bizonyos esetekben különböző formátumú – fájl alkotja őket, valamint ezzel a módszerrel olyan metaadatok is tárolhatók, amelyek a csomagban található információ hosszú távú, platformfüggetlen értelmezhetőségét biztosítják.

A modell három ágenszt különböztet meg (az információ létrehozója, a megőrző szervezet, valamint a felhasználó), ennek megfelelően három csomagot határoz meg: a létrehozó által benyújtottat, az archiválási célból létrehozottat, valamint a felhasználó számára előállítottat.

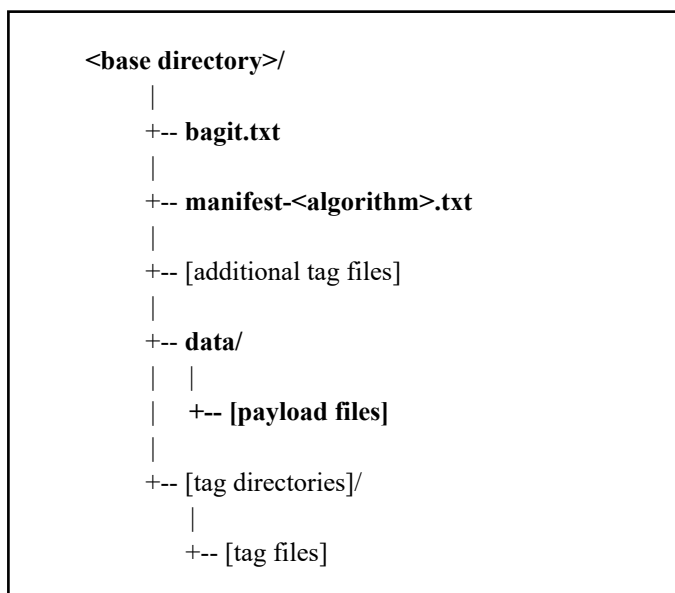
1. *Submission Information Package* (SIP) = átadási információs csomag.
2. *Archival Information Package* (AIP) = megőrzési információs csomag.
3. *Dissemination Information Package* (DIP) = disszeminációs információs csomag.¹⁹

Az OAIS modell középpontjában a menedzsmentfeladatok állnak – mint például a megőrzési terv létrehozása –, melyek a különböző adminisztrációs

tevékenységeket, a befogadást és a szolgáltatást is magukban foglalják. A modell emellett előírja azt is, hogy milyen típusú metaadatokot kell az információs csomagoknak tartalmazniuk, ugyanakkor ezek előállításának mikéntjéről nem rendelkezik.

A fent tárgyalt három elektronikuslevél-megőrzési módszer (de az első kettő különösen) megköveteli a megőrzendő digitális objektumok ún. csomagolását, az OAIS-modell alkalmazását. Akár a bitszintű megőrzés, akár valamilyen migrációs megoldás, akár ezek keveréke mellett dönt egy gyűjtemény (de még az emuláció esetében is igaz ez), digitális objektumokat kell megőriznie, amelyek változatos fájlstruktúrában és -típusokként kezelendők. Az OAIS-csomagok létrehozásával garantálható ezek hosszú távú megőrzése, oly módon, hogy a bennük tárolt információ bármikor szoftver- és platformfüggetlenül reprodukálható és értelmezhető marad.

Az OAIS-csomagok felépítésére technikai javaslat a szabványban nincs, hiszen ez egy konceptuális keretrendszer, és (nagyon helyesen) nem kötődik semmilyen fájlrendszerhez vagy -formátumhoz. Emiatt azonban szükség van olyan ajánlásokra is, amelyek a konkrét megvalósítást szabályozzák. A *Library of Congress* által ajánlott *BagIt* egy ilyen csomagolási eljárás, amely megfelel az OAIS-modell elvárásainak is. Tulajdonképpen egy fájlrendezési és -elnevezési konvencióról van szó, amely tetszőleges digitális tartalom tárolását és továbbítását teszi lehetővé.²⁰

3. ábra

A BagIt csomagolóeljárás csomagfelépítése (félkövérrel kiemelve a kötelező elemek)

A *BagIt* legfőbb komponense tehát a struktúra, amelynek vannak kötelező tartalmi elemei. A *data* almappában van a *payload*, az ún. hasznos fájlok összessége, azaz maga az adat, amit szeretnénk továbbítani, archiválni. A *bagit.txt* szövegfájl azonosítja, hogy a csomag a *BagIt* konvenciói, illetve annak mely verziója szerint készült. A címkefájlok (*tag*) magát a csomagot írják le, beleértve a fájlok listáját (*manifest-<algorithm>.txt*) és az ellenőrzőösszegeket (*checksum*), melyek a csomagban található fájlok integritását ellenőrzik. A *BagIt* rugalmas rendszere azt is megengedi, hogy a kötelező elemeken kívül további tetszőleges mappákat és fájlokat adjunk hozzá a csomaghoz. Ez tette lehetővé egy kifejezetten e-mailek kezelésére ajánlott csomagtípus kifejlesztését.

A Mailbag

A *Mailbag*²¹ a New York-i állami egyetem (*University at Albany*) M. E. Grenander Különgyűjtemények és Archívumok Tanszékének (*Department of Special Collections and Archives*) kezdeményezése a hosszú távú e-mail-archiválás *BagIt*-en alapuló szabályozására. A projekt 2021 márciusában indult. A specifikáció²² részletesen leírja, hogy a *BagIt*-nek megfelelő elektronikuslevél-archiváló csomagnak mit érdemes tartalmaznia. Az ajánláshoz szoftvert is fejlesztek,²³ amely alkalmas lesz a *Mailbag*-csomagok létrehozására.

Ajánlásuk szerint a *Mailbag*-csomag a 4. ábra szerinti felépítésű.

Az ún. *payload folder*en (*data*) kívüli fájlok megfelelnek a *BagIt*-specifikációnak, ezen kívül két többletelem van: a *Mailbag*-nek tartalmaznia kell egy *mailbag.csv* fájlt, amelyben *comma separated values* (CSV) formátumban a csomagban tárolt e-mailek bizonyos, az ajánlás által előírt metaadatai szerepelnek; valamint az ugyancsak meghatározott metaadatokat tartalmazó *bag-info.txt* fájlt, amelyet a *BagIt* javasol, a *Mailbag* viszont kötelezővé tesz. A *data folder* legalább egy formátumban tartalmazza a megőrzendő e-mail(ek)e)t az alábbiak közül: MBOX, PST, MSG, EML, PDF, WARC. Mindegyik formátum a megfelelő nevű mappába kerül (pl. az MBOX az *mbox* nevűbe). Az *attachments* mappa csak akkor kötelező, ha vannak csatolmányok. Amennyiben vannak, az adott e-mailhez hozzárendelődik egy, az üzenet fejlécéből nyert *Message-ID* azonosítóval elnevezett mappa, benne a csatolt fájlokkal.

A *Mailbag* a *payload*-ban található fájlok elnevezésére vonatkozóan is megfogalmaz ajánlásokat. Mind

```
<base directory>/
|
|-- bagit.txt
|
|-- bag-info.txt
|
|-- mailbag.csv
|
|-- manifest-<algorithm>.txt
|
+-- tagmanifest-<algorithm>.txt
|
+-- data/
|
|-- mbox/
|   +-- [payload files]
+-- <optional format1>/
|   +-- [payload files]
+-- <optional format2>/
|   +-- [payload files]
+-- ...
|
+-- attachments/
|   +-- [Mailbag-Message-ID]/
|   +-- [payload files]
|   +-- [Mailbag-Message-ID]/
|       +-- [payload files]
|
|   ...
```

4. ábra

A *Mailbag* csomagolójárás csomagfelépítése
(félkövérrel kiemelve a kötelező elemek)

a *BagIt*, mind a *Mailbag* alkalmas az OAIS-csomag szerepére, azaz képezhető belőlük SIP-, AIP- és DIP-csomag, csak a *payload* tartalmát kell megfelelően kialakítani. Az eredeti formátumok SIP-csomagban, a migrált formátumok (pl. a csatolmányok hosszú távú megőrzésre konvertált változatai) az eredetiekkel együtt az AIP-csomagban, a szolgáltatási formátumok pedig a DIP-csomagban szerepelhetnek.

A Petőfi Irodalmi Múzeum tervezett workflow-ja²⁴

A Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központja kidolgozott egy eljárásrendet a múzeumi gyűjteményi e-mailek archiválására. A folyamat legfontosabb célkitűzése a múzeumi e-mailek szakszerű

és szabványos archiválása. Mivel a fenti ajánlásokon alapul, ezért egyaránt alkalmas az adattári célú dokumentációs gyűjteményi elemek, de akár írói elektronikus levelezések kezelésére is.

Az elképzelés lényege, hogy az OAIS-nak megfelelő csomagok beilleszthetők legyenek a meglévő integrált múzeumi gyűjteménykezelő rendszerbe. Ez azonban csak egy olyan szoftverkomponens közbeiktatásával volt lehetséges, amely képes a csomagok automatikus előállítására és kezelésére.

A pilotprojekt során egy teljes postafiók tartalmának gyűjteményi archiválása volt a feladat. A folyamat első lépése a gyűjteményezési folyamat részeként elvégzett válogatás, valamint a szükséges metaadatfájlok automatikus előállítása. A válogatás során manuálisan eltávolításra kerülnek a feldolgozandó fiókból a felesleges mappák (spam, törölt üzenetek), valamint az esetleg spamszűrőn átment üzenetek. A pilotprojektben a válogatás után exportált PST-fájlból a *Bitcurator*-be épített konverziós eszköz segítségével (*readpst*) MBOX-fájl készül, amelyből kibonthatók az EML-ek. A forrásfájlokból kibontott és szükség esetén EML-lé konvertált üzenetek megfelelő mappastruktúrába kerülnek egy *Python-script*²⁵ segítségével, ez kiolvassa az e-mailek *header*jéből a metaadataikat is, valamint beírja azokat a megfelelő metaadatfájlba. A válogatás részeként vírus- és *malware*-ellenőrzés is történik (a fertőzött állományok eltávolításra kerülnek), az erről készült reportfájl bekerül a SIP-csomagba.²⁶ Ezután a *RODA-In*²⁷ nevű eszközzel elkészül a SIP-csomag.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. KÓMÁR Éva – BÁNKI Zsolt, szerk. Fehér könyv: Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez [elektronikus dok.]. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. 258 p. Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/sites/default/files/Feher_Konyv.pdf [Megtekintve: 2021.12.08.] További hozzáférés: https://mandadb.hu/dokumentum/1096777/feher_konyv.pdf [Megtekintve: 2021.12.08.] További hozzáférés: http://mnl.gov.hu/sites/default/files/feher_konyv_0.pdf [Megtekintve: 2021.12.08.]
2. Megjelenés alatt.
3. A munkacsoport működéséről jó összefoglalót ad: PROM, Chris – MURRAY, Kate. Task Force on Technical Approaches to Email Archives: DPC Briefing Day: July 6, 2017, The National Archives, Kew [elektronikus dok.]. = A Digital Preservation Coalition honlapja. Dokumentumtár aloldal. Digital Preservation Coalition, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.dpconline.org/docs/miscellaneous/events/2017->

A SIP-csomag előállításának részeként keletkeznek a csomag *checksum*jai, valamint bekerül a csomagba egy METS-²⁸ és egy PREMIS-fájl is a strukturális és adminisztratív metaadatok tárolására. A létrejövő csomag egy tömörített állomány.

Ezen a ponton szükség van egy olyan szoftver alkalmazására, amely be tudja fogadni a SIP-csomagot, előállítja belőle a megfelelő AIP-csomago(ka)t, valamint minden elvégzett műveletet naplóz (beírja a PREMIS-fájlokba). Minderre több lehetőség is van, melyek közül a RODA²⁹ nevű ingyenes és nyílt forráskódú repozitóriumszoftver talán a legjobb megoldás, mivel képes a fenti követelmények teljesítésére, valamint kiváló REST API-val rendelkezik, ami alkalmassá teszi arra, hogy együttműködjön más rendszerekkel. A RODA-val előállított AIP-csomagokkal további műveletek végezhetőek (a hosszú távú megőrzési formátumok bekerülhetnek a csomagokba stb.), ezekről PREMIS-bejegyzések készülnek. Amennyiben szükséges, a szoftver létre tudja hozni a megfelelő tartalmú szolgáltatási csomagot (DIP) is. A tervek szerint a PIM rendszerei (*Médiaweb*, *Huntéka*) elérik a RODA API-ját, és a segítségével előállítják a megfelelő tartalmakat. Az OAIS-csomagok tömörített állományként kerülnek a múzeumi rendszerekbe, azokból szükség esetén a RODA állítja elő a szolgáltatandó tartalmat. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az e-mailek szolgáltatása meglehetősen problematikus terület, számos tisztázásra váró jogi és egyéb kérdéssel, amelyek tárgyalása már túlmutat jelen cikk keretein.

[events/1697-2017-july-email-prom-and-murray-session-1](https://www.loc.gov/standards/premis/) [Megtekintve: 2021.12.08.]

4. The future of email archives: A report from the Task Force on Technical Approaches for Email Archives [elektronikus dok.]. Washington DC: Council on Library and Information Resources, 2018. 120 p. ISBN 978 1 932326 59 8. Hozzáférhető: <https://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/2018/08/CLIR-pub175.pdf> [Megtekintve: 2021.12.08.]
5. PROM, Christopher J. Preserving email [elektronikus dok.]. 2. kiad. Digital Preservation Coalition, 2019. 51 p. ISSN 2048-7916. Hozzáférhető: <http://doi.org/10.7207/twr19-01> [Megtekintve: 2021.12.08.]
6. PREMIS: Preservation metadata [online]. = A Library of Congress honlapja. Szabványok aloldal. Hozzáférhető: <https://www.loc.gov/standards/premis/> [Megtekintve: 2021.12.08.]

7. IMF: Internet Message Format: RFC 5322 [online]. IETF Trust, 2008. Hozzáférhető: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc5322> [Megtekintve: 2021.12.08.]
8. SMTP: Simple Mail Transfer Protocol: RFC 5321 [online]. IETF Trust, 2008. Hozzáférhető: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc5321> [Megtekintve: 2021.12.08.]
9. IMAP: Internet Message Access Protocol – Version 4rev1: RFC 3501 [online]. IETF Trust, 2003. Hozzáférhető: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc3501> [Megtekintve: 2021.12.08.]
10. POP3: Post Office Protocol – Version 3: RFC 1939 [online]. IETF Trust, 1996. Hozzáférhető: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc1939> [Megtekintve: 2021.12.08.]
11. A sztenderd MIME-t a következő RFC-kben határozták meg: RFC 2045, RFC 2046, RFC 2047, RFC 4288, RFC 4289 és RFC 2049.
12. PROM, i. m., p. 15.
13. FERRANTE, Riccardo – SCHMITZ FUHRIG, Lynda. Digital preservation: Using the email account XML schema [elektronikus dok.]. == Archiving 2009: May 4–7, 2009, Arlington, Va.: Preservation strategies and imaging technologies for cultural heritage institutions and memory organizations: Final program and proceedings. Society for Imaging Science and Technology, 2009. 8 p. Hozzáférhető: https://siarchives.si.edu/sites/default/files/pdfs/Archiving2009_EmailAccountSchema_0.pdf [Megtekintve: 2021.12.08.]
14. A specification for using PDF to package and represent email [online]. University of Illinois at Urbana-Champaign, cop. 2021. 34 p. Hozzáférhető: <https://zenodo.org/record/5747194> [Megtekintve: 2022.09.01.]
15. Recommendation for space data system practices: Reference model for an Open Archival Information System (OAIS): Magenta book, June 2012 [elektronikus dok.]. Washington, DC: Consultative Committee for Space Data Systems, 2012. 135 p. (Recommended practice 2., CCSDS 650.0-M-2). Hozzáférhető: <https://public.ccsds.org/pubs/650x0m2.pdf> [Megtekintve: 2021.12.08.]
16. ISO 14721:2003: Space data and information transfer systems: Open archival information system: Reference model [online]. == Az ISO honlapja. Standards catalogue oldal. Geneva: ISO, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.iso.org/standard/24683.html> [Megtekintve: 2021.12.08.]; illetve ISO 14721:2012: Space data and information transfer systems: Open archival information system (OAIS): Reference model [online]. == Az ISO honlapja. Standards catalogue oldal. Geneva: ISO, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.iso.org/standard/57284.html> [Megtekintve: 2021.12.08.]
17. The Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS) honlapja [online]. [S.I.]: CCSDS/ASRC Federal Agile Decision Sciences, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://public.ccsds.org/default.aspx> [Megtekintve: 2021.12.08.]
18. OAIS – Open Archival Information System [online]. A Magyar Nemzeti Levéltár honlapja. Szabványok oldal. Budapest: MNL, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://mnl.gov.hu/mnl/szkk/szabvanyok> [Megtekintve: 2021.12.08.]
19. Az MSZ ISO 14721 megjelenés alatt álló magyarítása szerinti kifejezések.
20. The BagIt File Packaging Format (V1.0): RFC 8493 [online]. IETF Trust, 2018. Hozzáférhető: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc8493> [Megtekintve: 2021.12.08.]
21. A Mailbag projekt weboldala. M. E. Grenander Department of Special Collections & Archives, University at Albany, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://archives.albany.edu/mailbag/> [Megtekintve: 2021.12.08.]
22. A Mailbag-specifikáció [online]. == A Mailbag projekt weboldala. M. E. Grenander Department of Special Collections & Archives, University at Albany, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://archives.albany.edu/mailbag/spec/> [Megtekintve: 2021.12.08.]
23. A Mailbag projekt GitHub-repozitóriuma [online]. == A GitHub honlapja. M. E. Grenander Department of Special Collections & Archives, University at Albany oldal. GitHub, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://github.com/UAlbanyArchives/mailbag> [Megtekintve: 2021.12.08.]
24. Az előadás időpontjában (2021. november 24-én) tervezett workflow. Időközben szervezeti változások miatt a megvalósulás OSZK–PIM együttműködésben történhet meg, és részleteiben az előadottaktól eltérést mutathat.
25. A bagit-python nevű script implementációja [online]. == A GitHub honlapja. Library of Congress oldal. GitHub, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://github.com/LibraryOfCongress/bagit-python> [Megtekintve: 2021.12.08.]
26. Az előfeldolgozás részben automatizálható a BitCurator nevű Linux-disztribúció használatával. Ld. BitCurator [számítógépes szoftver]. [S.n.], [s.a.]. Hozzáférhető: <https://bitcurator.net/> [Megtekintve: 2021.12.08.]. Ennek előre telepített eszközei számos művelet elvégzését teszik lehetővé: PST konvertálását MBOX-szá, EML-ek kibontását MBOX-ból, vírus- és malware-ellenőrzést reportfájlok előállításával stb.
27. A RODA-In weboldala. Keep Solutions, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://rodain.roda-community.org/> [Megtekintve: 2021.12.08.]
28. METS: Metadata Encoding and Transmission Standard [online]. == A Library of Congress honlapja. Standards oldal. Washington: Library of Congress, 2022. Hozzáférhető: <https://www.loc.gov/standards/mets/> [Megtekintve: 2022.09.01.]
29. A RODA weboldala. Keep Solutions, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.roda-community.org/> [Megtekintve: 2021.12.08.]

(Beérkezett: 2022. február 17.)

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár újjászületése

SCHMELCZER-POHÁNKA Éva

Bevezető

Kevesek számára ismert – még Pécs városában is –, hogy a püspökség és a mindenkori pécsi ordinárius az 1923 óta egyetemi kezelésben levő, hajdani nyilvános püspöki (ismertebb nevén a Klimo Könyvtár)

1. kép

*A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár új épülete.
Fotó: Schmelczér-Pohánka Éva*

mellett egy másik, korábbi századokból származó történeti állományokat magába foglaló bibliotékának is a tulajdonosa: ez az 1968-ban dr. Cserhádi József káptalani helynök, későbbi megyéspüspök által felállított *Pécsi Egyházmegyei Könyvtár*. Bő fél évszázad után, 2021. október 7-én a megújult és megszépült épületének átadásával új időszámítás kezdődött a könyvgyűjtemény életében, és csaknem 15 év zárt raktárkönyvtári szolgáltatást követően végre méltó helyen folytathatja működését: a Rózsakert mellett lévő, Janus Pannonius utca 8. szám alatti felújított, középkori alapokkal is rendelkező kanonoki lakóépületben Pécs jelentős muzeális egyházi szakkönyvtára a régi és az új könyvtári enteriőrökben éledt újjá.

Az első korszak – a Pécs-Szigeti Külvárosi Szent Ferenc Templom

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár történetével kapcsolatban igen kevés forrás maradt fenn. Ezek egy része – zömében az iktatott iratok – a Pécsi Egyházmegyei

Levéltárban található, másik része pedig – főként a működtetéssel és a használattal kapcsolatos források – intézményi működési dokumentumokként a gyűjtemény költöztetése során került elő. Ez utóbbiakat kronológiai rendezést követően a könyvtárban történeti irattári anyagként őrizzük. A könyvtártörténet megírásához használt főbb források az alábbiak. A bibliotéka működéséről a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztályának és az Országos Katolikus Gyűjteményi Központnak (OKGyK) 1973 és 2006 között benyújtott éves jelentések adnak árnyaltabb képet. Ezek beszolgáltatott adataiból, valamint az 1984 és 2002 közötti időszakban vezetett olvasónaplók alapján rekonstruálható a gyűjtemény használata, és rendelkezésünkre állnak 2001 utáni, a könyvtárvezető által a szakmai munkáról készített feljegyzések, az általa benyújtott javaslatok és a kötelező éves statisztikák is.

A Pécsi Egyházmegye egyes épületeiben a XX. század derekára számos könyvgyűjteményt őrzött rendezetlenül, ám a használatukat szervezett keretek között biztosító elhelyezésre nem volt lehetőség. 1951 augusztusában a Pécsi Egyházmegyei Hivatalnak kellett kipakolnia az eredeti épületéből az 1948-ban államosított Pécsi Püspöki Szeminárium könyvtárait (tanári könyvtár, a növendékpapság bibliotékája és a Szent Pál Irodalmi Társulat könyvgyűjteménye). Ekkor a duplumokkal együtt közel 33 000 kötetes könyvtári anyagot ideiglenesen a Székesegyház délkeleti tornya alatti alagsorban berendezett Dómkótarban és a püspöki palota régi levéltártornya alatti szobában tudták elhelyezni. A kötetek tárolására ezeken a helyszíneken csak alig megközelíthető állványokon, károsodásnak kitéve volt lehetőség. Az átmeneti raktárak – mind nagyságuknál, mind szétszórt elhelyezésüknel fogva – teljesen alkalmatlanok voltak egy állandó, használható könyvtár céljaira.¹

A későbbiekben két neves püspök, *Virág Ferenc* (1926–1958) és dr. *Rogács Ferenc* (1958–1960) könyvkollekciója is a püspökség kezelésébe került.² Előbbinek mintegy 1500 kötetnyi, XX. századi vonatkozásban értékes anyagot tartalmazó magánkönyvtára, utóbbinak kb. 3000–3500 kötetes könyvhagyatéka maradt az utókorra.³ Ehhez csatolták az egyházmegye kanonokjainak és papjainak könyvészeti örökségeit, amelyek közül dr. *Szőnyi Ottó* művészettörténeti gyűjteménye, valamint dr. *Gálos László* egyházjogi és egyháztörténeti speciális könyvkollekciója emelendő ki.⁴

A fentiekben felsorolt könyvgyűjtemények méltó elhelyezésére és szervezett keretek közötti haszná-

latának elősegítésére csak az 1960-as évek elejére nyílt lehetőség. A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár felállításának gondolatát elsőként, 1961-es káptalani helynöki kinevezését követően dr. Cserháti József, későbbi megyéspüspök (1969–1989) fogalmazta meg azzal a kiemelt céllal, hogy annak összevont állományát hozzáférhetővé kell tenni az egyházmegye papjai számára.

1961. május 13-án Cserháti hathatós segítség reményében megkereste a római katolikus egyházi könyvtárak központi igazgatóját, dr. *Várkonyi Imrét*, hogy felvázolja számára a helyi lehetőségeket. Könyvtári helyszínek két hatósági engedélyhez kötött megoldás látszott alkalmasnak: egyrészt a hajdani püspöki szeminárium nagy méretű ebédlője, másrészt ugyanitt a régi könyvtárhelyiségek. A közös működtetés az épületet használó, 1955-ben alapított Pécsi Állami Gyógy- és Pedagógiai Nevelőintézettel fennakadásoktól mentesen megvalósíthatónak tűnt, hiszen a könyvtárhelyiségek közvetlenül a porta mellett voltak.⁵ A további megbeszélések során két új helyszín neve is felmerült: az egyik a Szeminárium régi kápolnája, a másik a Miasszonyunkról Nevezett Női Kanonokrend zárdájának két hajdani kápolnája volt. Ám az előbbit nehéz megközelíthetősége, az utóbbit pedig nem megfelelő födémterhelhetősége, valamint a kórus felőli megközelíthetőség miatt⁶ hamar elvetették.⁷ Legvégső megoldásként Cserháti a püspöki palota egy nagyobb termét – egy 17,8 x 5,8 méteres szobát – is felajánlotta a könyvtár céljaira. Ide 11 könyvvállványt kívántak készíttetni egy asztalosmesterrel, ám ezek csupán a teljes állomány egy részének, mintegy 20 000 kötetnek az elhelyezésére lettek volna alkalmasak.⁸

Időközben még egy alternatíva került a tervezés látókörébe. A Pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, dr. *Fényes Miklós* már 1961 folyamán jelezte az Egyházmegyei Hatóságnak, hogy amint új raktározási lehetőség adódik számukra, ki fogják üríteni a Pécsi-Szigeti Külvárosi Plébánia Szent Ferenc Templomának (Sallai utca 37.⁹) gyóntatófolyosója feletti, 1951 óta duplumraktárként használt helyiségeket és a padlásteret. Cserháti József örömmel konstataulta, hogy az egyházmegye használhatná a hajdani ferences rendi könyvtár helyiségeit, a raktározásra alkalmas padlástérrel egyetemben. A helyszín legfőbb előnye a benne található könyvtári bútorzat volt, amely alkalmas lehetett az egyházmegyei gyűjtemények befogadására. A helyiségek átadására azonban csak évekkel később, 1966. október 22-én került sor, amivel elkezdődhetett az egyházmegyei könyvtár költöztetésének előké-

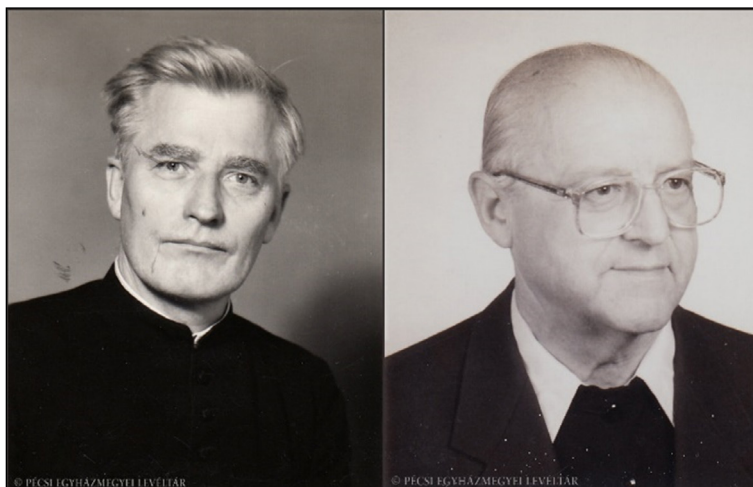
születi munkálatai. *Mecséri István* püspöki szertartó szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy a Dómkötérből a köteteket bedobozolva és kosarakba pakolva ő segítette átvinni egy Opel kombival, és cipelte fel a templomi könyvtárhelyiségekbe.¹⁰

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár a fent felvázolt előzményeket követően hivatalosan 1968. október 1-jén alakult meg. Cserháti József a könyvtári személyzet ekkori kinevezése kapcsán külön kiemelte az egyház által gondozott közgyűjtemények iránti elköteleződését, valamint hitvallását, miszerint a katolikus egyház minden korszakban igyekezett nagy tiszteletben tartani az emberi szellem kincseit, az elődök értékes lelki hagyatékát, és nagy gondnal megőrizte azokat könyvtáraiban és levéltáraiban. Elhatározása szerint a felállítandó bibliotékában kell összegyűjteni „*az egyházmegye területéről a volt egyházi tulajdonú könyvtárak maradványait, valamint a megszűnt plébániákon talált, ill. elhunyt lelkészek hagyatékából származó könyveket.*”¹¹

A korábbiakban bemutatott számos lehetőségből a könyvtár kijelölt helyszíne végül az 1769-es alapítású ferences rendi könyvtárnak a Szent Ferenc-templom gyóntatófolyosója felett 1931-re kialakított könyvtárhelyiségei lettek. Innen „örökölt” az egyházmegyei bibliotéka 11 apácarácsos könyvszekrényt (*bibliothèque grillagée*), amelyeket még 1771-ben készítettek el a laikus ferencesek a rendház azóta elbontott, külön szárnyában levő könyvtára számára.¹² (Ezekon kívül a félköríves fal mentén az 1930-as években készített, nyitott könyvespolcok is rendelkezésre álltak.)

A ferences templom helyszínén a korábban említett egyházmegyei könyvvállományokhoz csatolták az 1950 szeptemberében feloszlott pécsi szerzetesrendek (ciszterci rend, jezsuita rend, irgalmas rend, pálos rend, ferences harmadrend, Miasszonyunk női kanonokrend, karmelita rend) és helyi, szintén beszüntetett katolikus társadalmi szervezetek (Szociális Missziós Társulat, Mária-kongregációk, Pécsi Katolikus Kör) országos válogatás – melyet az Országos Könyvtári Központ végzett – után visszamaradt köteteit is. (A ferences könyvtár helyiségei ugyanis az 1950-es évek után gyűjtőraktárként is funkcionáltak.) Az 1980-as évek végén az egyházmegyei könyvgyűjteménybe kerültek az ideiglenesen vagy véglegesen megszűnt plébániák (pl. Keszü, Szakadát) könyvei is.

A bibliotéka megalapításával egy időben Cserháti József kinevezte könyvtárigazgatónak a Pécs-Szigeti Külvárosi Plébániáról *Fényi Sándor*¹³ kanonok-plébánost, könyvtárosnak pedig *Kersák Pál*¹⁴ segédlelkészt, későbbi püspöki tanácsost. (A forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy Fényi Sándor csak névleg viselte a vezetői pozíciót 1987-ig.) A gyűjtemény szellemi vezetője és működtetője Kersák Pál atya volt, aki csaknem 33 éven keresztül munkálkodott a könyvtárért: 1968 és 1987 között könyvtárosi, majd 2001-es nyugdíjazásáig könyvtárvezetői minőségben.¹⁵ Az évek során számos segédkönyvtáros fordult meg a Pécsi Egyházmegyei Könyvtárban, segítve az állomány feldolgozásának és kutathatóságának biztosítását; volt, aki magas fokú tudományos szak-tudással bírt, de könyvtárosi szakképzettséggel csak kevesen rendelkeztek.

2. kép

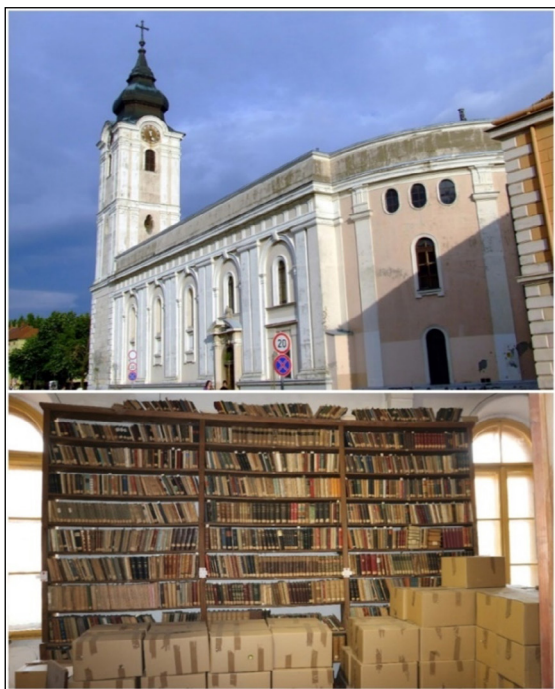
Fényi Sándor könyvtárigazgató és Kersák Pál könyvtáros. Fotó: Pécsi Egyházmegyei Levéltár

Segédkönyvtárosok:¹⁶

- id. *Kruchina Béla* (1970 körül – 1984) (világi)
- *Petrás Gyula* plébános (1970–1980)
- *Meskó Orsika* (1985–1999) (világi)
- Dr. *Szász Leventéné* (1985–1999) (világi) – szakképzett könyvtáros
- *Weber János* (1992–2002) (világi) – teológiai szakreferens

Külsős könyvtáros:

- *Surján Miklós*, a Baranya Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, majd igazgatója (1980–1997) (világi)

3. kép

*A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár a Szent Ferenc Plébániatemplomban (1968–2020).
Fotó: Schmelczer-Pohánka Éva*

A könyvtár 1969-re, a rendezési munkálatok elvégzését követően került használható állapotba. Az akkori könyvtárrendezés fő szempontja az volt, hogy a kallódó könyvállományokat teljes egészében megmentsék az enyészettől. Ekképpen az elsődleges példányok – méret szerint rendezve – felkerültek az első emeleti könyvtárhelyiség polcaira, és ezek bibliográfiai leírásait rendszerezték a katalógusban is, a másod-, harmad- és többpéldányok pedig 1987-től a második emeleti padláson gyűltek, polcok nélkül, rendezetlenül.

Az egyházmegyei bibliotéka számára fontosak voltak a szakmai felügyelet látogatásai. Elsőként, 1973. október 18-án az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ és az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Könyvtártudományi és Módszertani Központja egyházi könyvtáros továbbképző tanfolyamának résztvevői tettek látogatást a bibliotékában *Farkas Attila*, az OKGyK múzeumi előadója és *Pintér Márta* tudományos munkatárs kíséretében.¹⁷ 1974. május 9-én szintén az OKGyK-ból érkezett hivatalos szakfelügyeleti látogatásra dr. *Kovách Zoltán* könyvtári előadó, dr. *Kókay György*, az egyházi könyvtárak állami szakfelügyelője, valamint az OSZK két munkatársa, dr. *Borsa Gedeon* és *Nagy László*.¹⁸

A könyvtár működésében az aktuális politikai be rendezkedés mellett nehézséget jelentettek maguk a helyszíni adottságok is, hiszen a gyűjtemény egy templomépületen belül működött, ahová a bejutás kizárólag annak északi kapuján, majd a gyóntatófolyosón keresztül volt megoldható. 1971-ben a templom tatarozása kapcsán egy új feljáró megtervezése is felmerült, de nem valósult meg.¹⁹ A fizikai körülmények is nehezítették a használatot, hiszen a könyvtárterem fűtetlen volt, ekképpen télen meg kellett oldani az olvasóteremként és munkaszobaként funkcionáló kis helyiség fűtését. A könyvtár helyszűke miatt 1987-ben – egy kisebb mértékű renoválást és tetőjavítást követően – rendezte a könyvtárhelyiség feletti padlásteret, ahol a duplumpéldányokat helyezték el. Ide eredetileg faállványokat terveztek, de végül 1994 őszén Dexion-Salgó polcokat építettek fel. Az évek hosszú során a könyvtár első emeleti folyóiratraktárának északi fala, mennyezete és a padlás számos esetben beázott, kisebb-nagyobb károkat okozva ezzel az állományban.

Az egyházmegyei könyvtár helyi szerepében a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola 1991-es újjáalapításával, valamint az ahhoz tartozó intézményi könyvtár felállításával új helyzet állt elő. A modern állományt rendszerező könyvgyűjteménye mellett a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár egy rendkívül értékes, történeti kutatásokra alkalmas különgyűjteményi státuszra emelkedett. 1999 márciusában a Magyar Akkreditációs Bizottság a meglévő főiskolai könyvtárat (akkor Hunyadi u. 11.) elhelyezés és használat szempontjából nem találta megfelelőnek, egyúttal javaslatot tett annak egy új helyszínen való összeolvasztására a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár állományával.

2001. július 1-jével nevezték ki a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola bibliotékájának könyvtárosa,²⁰

Boda Miklósné dr. Szepes Zsuzsanna személyében a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár első világi vezetőjét.

4. kép

Boda Miklósné dr. Szepes Zsuzsanna könyvtárvezető (2001–2012). Magánfelvétel.

2001 nyarától a kinevezett könyvtárvezető folyamatosan napirenden tartotta a gyűjtemény méltó és a használhatóságát biztosító épületbe való költöztetésének ügyét: „csak” az alkalmas ingatlan és a felújítási költségek hiányoztak.

A ferences templom állapota miatt és az aktív használat biztosítása érdekében átmeneti megoldásként a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár állományából kiemelték a „modernebb”, II. vatikáni zsinat utáni anyagot (mintegy 4–5 ezer kötetet), és helyben használatra, különgyűjteményi státuszban áthelyezték a főiskolai könyvtárba. Ahogy Boda Miklósné megfogalmazta: „Így találkozok újra a hajdani Szeminárium tanári és diákkönyvtára az új életre kelt intézmény könyvtárával.”²¹

2003-ban előirányozták a Ferences Templom második emeleti padlásterének felújítását és modernizálását, hiszen az oda felvezető falépcsők igencsak rossz állapotban voltak, a korlát kilazult, így feljutni csak óvatosan, kapaszkodva lehetett. A nagyobb mennyiségű szolgáltatandó könyvet csak egy falra erősített csigával, kézi erővel tudták mozgatni. A padlásterben nem volt áram, a világítás forrását csak az alsóbb szintről, hosszabbítóval lehetett biztosítani.²²

Az északi oldal felőli folyamatos beázások veszélyeztették, majd meg is károsították az értékes állományt (ld. a külföldi folyóiratanyag elázását). Ennek megszüntetésére lefektették a szigetelést, a fűtőkorrosztást, a klímaberendezés beszerelése mellett a

raktárkialakítás, a műanyag padlóborítás, valamint a biztonsági rendszerek be- és felszerelésének (pl. a könyvtári bejárati ajtó cseréjének) szükségességét is. A tervek között szerepelt továbbá egy alapos takarítás és portalanítás, valamint az elengedhetetlen könyvrestaurálások és kötésjavítások elvégzése. Az átalakítási munka és a két helyszínen működtetett könyvtár komoly személyi fejlesztéseket is követelt volna, de végül egyik lépés sem kapott zöld utat a Hivatal részéről.²³

2003-ban egy új elgondolás szerint az egyházi tulajdonba visszakerült, korábban a Pécsi Katolikus Kör és a Pécs egyházmegyei Takarékpénztár által használt Janus Pannonius utca 11. számú épület (a mai Csontváry Múzeum) földszinti tereit jelölték meg lehetséges helyszíneként a könyvtár befogadására. A nyár folyamán előkészítették a könyvállományt a költöztetésre: 592 dobozba csomagolták be a nagyrészt védett, régi könyves állományt. A költöztetés azonban innentől leállt, a múzeumépület könyvtári célokra való használatba vételét elvetették.

A két pécsi egyházi bibliotéka (főiskolai és egyházmegyei) összeolvasztásának terve később – a hatékonyabb működés érdekében – több szakmai fórumon is újra felmerült.²⁴ Így az egyházi könyvtárakban 2006 és 2012 között lefolytatott szakfelügyelet is ezzel a javaslattal élt, noha a Pécsi Egyházmegyei Könyvtárban az ellenőrzést – annak zárt, raktárkönyvtári jellege miatt – nem tudták elvégezni.²⁵

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár 1968-as alapításától az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ szakmai felügyelete alá tartozik, 1995 óta pedig tagja az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének.

Az állomány és használata

Az egyházmegyei bibliotékának rendszeres, tervezett gyarapodása nem volt; papi hagyatékokkal, cserepéldányokkal, ajándékokkal bővült, és csak kisebb mértékben vásárlással. Folyóiratrésze helyszűke miatt kezelhetetlen volt, aktuális periodikákat nem gyűjtött, gyarapítása sem volt folyamatos, végül 1996-ban a magyar nyelvű anyagot leválasztották, és évfolyamok szerint rendezték.

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár nyitvatartása a 2001-es év második feléig hétfőn, kedden, szerdán és pénteken 8–12 óra volt, ezután azonban már csak heti egy alkalommal fogadtak olvasókat. 2002-ig a bibliotéka kölcsönző könyvtárként működött. 2002 júliusában meghalt az egyházmegyei könyvtár egyetlen segédkönyvtárosa, Weber János, aki addig

a könyvtár kezelését és az olvasószolgálatot biztosította. Innentől esetenkénti kiszolgálásra, valamint a referenz kérések teljesítésére volt csak lehetőség; az intézmény használati statisztikáját pedig a főiskolai könyvtárba számolták bele. A 2006-os egyházmegyei sematizmusban a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár mint önálló intézmény már nem szerepelt,²⁶ Boda Miklósné 2012-es nyugdíjba vonulásával pedig kikerült a helyi és az országos könyvtári hálózatból. A könyvtár használati statisztikája az állomány feldolgozottságával egyenes arányban és a politikai enyhüléssel párhuzamosan növekedett. Az 1970-es években évente 10 fő alatti új beiratkozási létszámot jegyeztek fel a jelentésekbe, majd az 1980-as évekre az olvasók száma megközelítette a 20 főt, sőt 1988-ban túl is haladta azt. Az 1990-es évek fellendülést hoztak a használati statisztikában: a hittudományi főiskolai hallgatók, az egyetemi hallgatók, valamint a *Szalai János* teológiatanár, karitászigazgató által jegyzett hároméves teológiai tanfolyam résztvevői nagyobb számban vették igénybe az egyházmegyei könyvtár állományát. Az új használók létszáma a legtöbb esetben az évi 50 főt is elérte. Kiemelkedő évnek könyvelhető el 1997, amikor 104 beiratkozott olvasót dokumentáltak. 2001–2002-ben Weber János munkáállomását is a főiskolai könyvtárba helyeztette át a könyvtárvezető, így ő is csak heti egy alkalommal tartózkodott a ferences templomi helyszínen. A 2000-es évek elejére – mint láthattuk – a könyvtári helyiségek mostoha körülményei, valamint a főiskolai könyvtári helyben használatra kiemelt állományrész miatt a könyvtár látogatottsága erősen megcsappant, Weber János könyvtáros halálával pedig elenyésző lett. A 15 éves zárt raktárkönyvtári működést és a több éves személyzet nélküli időszakot követően 2018. november 1-jétől a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár új vezetőt kapott jelen sorok szerzője, dr. *Schmelczer-Pohánka Éva* személyében, aki 2002 és 2018 között a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Egyetemi Könyvtár által gondozott *Klimo Könyvtárban* dolgozott. Fő feladataként a gyűjtemény felmérését, állományvédelmi takarításának, valamint egy új helyszínre való átköltöztetésének előkészítését, irányítását és levezénylését jelölték ki. 2020 áprilisában a könyvtár személyzetéhez csatlakozott *Takács-Papp Csilla* főkönyvtáros, aki digitális tartalomfejlesztő informatikus könyvtárosi és általános hitoktatói végzettséggel is rendelkezik. Ugyanezen év júniusában lépett be *Stocker Miklós* nyugdíjas könyvtári munkatárs, aki a digitalizálási munkákat végzi. 2021 augusztusa óta *Bertáné Németh Ágnes*, a PTE Egyetemi Könyvtár

és Tudásközpont nyugalmazott osztályvezetője – külsős feldolgozó könyvtárosként – segíti az online katalógusépítést. Két önkéntes kolléga is nagyban hozzájárul munkájával a könyvtár gyűjteményeinek feldolgozottságához, használhatóvá tételéhez. 2019-től ifj. *Kruchina Béla*, a Pécsi Tudományegyetem Tóth József BTK-TTK Kari Szakkönyvtárának nyugalmazott könyvtárosa a szentkép- és imalapyűjtemény, a képeslapkollektívó, valamint a liturgikus könyvek rendezésében nyújt segítséget. *Bernáth Zoltánné Kántás Marianna* nyugdíjas tanítónő pedig 2022 januárjától egyes különgyűjteményeink rendezését és jegyzékezését végzi.

A közelmúlt és a jelen

Az új befogadó épület keresésének ismételt, csaknem egy évtizedes, több helyszínt is terbe vevő folyamata után végül a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár ügye 2016-ra kapott új lendületet dr. *Udvardy György* megyéspüspök (2011–2020) hathatós támogatása, valamint Magyarország Kormánya által az *Egyházi közösségi célú programok és beruházások támogatására* kiírt és a Pécsi Egyházmegye által benyújtott pályázat révén. Ennek kiemelt részeként, a *Pécs, Janus Pannonius utca 8. (hrsz.18361), továbbá a Rózsakert és volt káptalani borozó (hrsz. 18360) műemléki épületének átalakítása és felújítása* cím alatt valósulhatott meg a pécsi egyházmegyei bibliotéka leendő otthonának a felújítása, a könyvanyag állományvédelmi tisztítása, átköltöztetése, újrarendezése és kutatásra való alkalmassá tétele.

A könyvtárszakmai feladatok megtervezésében két korábbi pécsi könyvtárvezető is nagy segítségünkre volt: a korábbi vezető, Boda Miklósné mint a pécsi egyházmegyei bibliotéka és az állomány legjobb ismerője, valamint *Markó Tamás*, a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont nyugalmazott főigazgató-helyettese.

Az új könyvtári helyszínül választott egyemeletes, hajdani kanonoki lakóépület a XVIII. század első évtizedeitől 1950-ig pécsi kanonokok és személyzetük lakóhelyeként szolgált, majd több mint 50 évig papi lakás és szociális szükséglakások voltak benne. Az adott helyiségstruktúrában a lehetőségekhez mérten kellett a raktárakat és az irodákat kialakítani, leképezve a korábbi könyvtári helyszínen meglévő raktári rendet. A tervezést nagyban nehezítette, hogy az állományvédelmi munkák során kiderült, hogy az összesített állomány a tervekben megjelölt 35 000 helyett megközelíti a 60 000-et (ebbe az összes, kü-

lönböző tárolási körülményt kívánó dokumentumtípus beleértendő), és ez nem kis fejtörést okozott a tervezésben részt vevő könyvtárosoknak.²⁷

A sokszínű, történeti gyűjteményeket magába olvasztó könyv- és egyéb dokumentumállomány költöztetésének előkészítése 2019 őszén kezdődött meg, még az eredeti ferences templomi helyszínen. Ennek leglényegesebb eleme egy alaptakarítás után a 2020. április 16-án meginduló állományvédelmi tisztítás volt *Rétfalvi Orsolya* könyv- és papírrestaurátor és segédje, *Orbán István* által. Ennek keretében történt meg az összes kötet és egyéb dokumentum megtisztítása porszívózással, továbbá a kötések (anyaguk szerinti) ápolása, hogy azok alkalmasak legyenek az új helyszínen való végleges elhelyezésre. A raktári rendet szigorúan figyelembe vevő és a logisztikát szem előtt tartó dobozolás követően a megtisztított dokumentumok külsős szállító segítségével először egy átmeneti raktárba (Szent István tér 11.) kerültek, és csak később jutottak a végleges helyükre. Ekként lehetett biztosítani a megnyitás után is a régi katalógus általi visszakereshetőséget. A dobozok kipakolásában, valamint az ideiglenes és a végleges helyszínen való rendezésben – a 2020 tavaszán kezdődő járványhelyzet miatt – az egyházmegye Turisztikai Csoportjának munkatársai is aktívan részt vettek, mint ahogy a kötetek polcokon való rendezésében is oroszlánrészt vállaltak.

Az új időszámítás – az új könyvtárépület

A felújított épület L alakú, egyemeletes, az utcafronton a kapubejáró két oldalán egy-egy önálló bejárattal rendelkező földszinti traktussal. A kaputól nyugatra levő, több helyiséget magába foglaló, az emelettel semmilyen összeköttetésben nem levő szárnyat nem a könyvtár használja. Ide költöztek a Pécsi Székesegyház kórusai – a Pécsi Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara, a Palestrina Kórus, a Pécsi Bazilika Bárdos Kórusa –, a kottatár és a próbaterem, továbbá egy tantermet is kialakítottak.

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár feljárata a kapubejárattól keletre van. A földszint helyiségelosztása egyetlen szobából, a mellék helyiségből, a liftből, valamint a hozzá tartozó gépházból áll. A középkori falakkal rendelkező épületrész legutolsó és egyben leghíresebb lakója az 1960-as évek derekától 2005-ig dr. *Horvát Adolf Olivér* ciszterci szerzetes, Széchenyi-díjas botanikus, gimnáziumi tanár volt. Hajdani lakószobája közösségi térként fog funkcionálni. Ez a hajdani kanonoki épület egyetlen szobája, amely-

ben a műemlékvédelem kérésére visszaállították a díszítőfestések közül a két XIX. század végi réteg közül a korábbi. A szobának a *Horvát Adolf Olivér terem* nevet adtuk. Berendezési tárgyként a modern, spanyoltölgy tárgyalóasztalok és szürke szövetborítású székek mellett a ferences könyvtárból megmentett, felújított, hosszúkás, zöld polcos kutatóasztalok szolgálnak.²⁸

5. kép

*A Horvát Adolf Olivér terem – a közösségi tér.
Fotó: Schmelczner-Pohánka Éva*

A könyvtári funkciót ellátó helyiségek az emeleten találhatóak, és lifttel is megközelíthetők. Az irodák és a raktárak, valamint az egyéb helyiségek egymásra merőleges folyosókról nyílnak.

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár átköltöztetésének hangsúlyos eleme – a könyvállomány áthelyezése mellett – a korábbi századok értékes könyvtári bútorainak megmentése volt: ezt *Fertői Miklós* bútorrestaurátor és csapata végezte. Ezáltal lettek az új terek díszei a ferences templom különböző korszakokban készült régi könyvtári bútorai.²⁹ A legszebb és legértékesebb – korábban már említett – 11 darab apácárcsos könyvszekrény mellett a XVIII–XIX. század fordulójáról származó felolvasószekrény, három hosszúkás, khakizöld polcos asztal, valamint 6 darab XX. század eleji, fenyőfa alapon tölgyfurnérozással kivitelezett Lingel-szekrény került át az új épületbe.

6. kép

A laikus ferencesek által készített apácarácsos könyvszekrény és a felolvasószekrény. Fotó: Bodnár Boglárka

7. kép

A ferences könyvtári enteriőr – a Tárgyaló. Fotó: Kalmár Lajos

A helyiségek enteriőrjeiben *V. Harcos Kornélia* belsőépítész tervei alapján megvalósult a régi és az új bútorok anyagainak és színeinek harmóniája is. Az antik bútorok egy új spanyoltölgy irodabútorcsaláddal³⁰ és egy szintén spanyoltölgy szabadpolcos polcrendszerrel³¹ együtt járulnak hozzá az egyes helyiségek szép és egységes látképéhez.

Az utcafronti déli szárnyban folyosóra nyíló, de egymásból is megközelíthető ajtókkal rendelkező szobákban irodák és raktárak lettek kialakítva. A Tárgyalóként funkcionáló helyiségben az egyes sarkokban elhelyezett, L alakú apácarácsos szekrények egy XVIII. század végi, régi bibliotéka enteriőrjét adják vissza. (A terem kisebb megbeszéléseknek, szimpóziumoknak adhat impozáns helyszínt.)

A 250 éves, koronájával együtt 320 cm magas, különleges apácarácsos bútor kollekció többi darabja a folyosókon kapta meg végleges elhelyezését (hat darab egyoldalas, kétajtós és egy darab a térbe állított kétoldalas, háromajtós könyvszekrény). E régi könyvszekrényekben található a könyvtár korábban leválogatott és méret szerint rendezett, leltározott, mintegy 4500 kötetes muzeális könyvészeti anyaga (az 1801. január 1. előtt nyomtatott dokumentumok). A Tárgyaló melletti legnagyobb alapterületű szobában került kialakításra a gyűjteményi raktár. Az állomány nagysága és dokumentumtípus alapján külön raktározást igényelt a magyar nyelvű, főként 1950 előtti egyházi folyóirat-állomány, valamint Pécs város az 1990-es évek során kiemelt helyismereti

8. kép

A gyűjteményi raktár és digitalizáló. Fotó: Schmelczer-Pohánka Éva

👁 A PÉCSI EGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁR ÚJJÁSZÜLETÉSE 👁

gyűjteménye, továbbá a Pécsi Egyházmegye méret szerint rendezett nyomtatott forrás- és másodlagos szakirodalmá, valamint a helytörténeti folyóiratok is. A berendezése teljesen új: egyedi megvilágítással rendelkező, fakeretes, antracitszürke fémpolcos könyvszekrények alkotják. Itt kapott helyet a digitalizáló berendezés is, így a raktár egyúttal Stocker Miklós könyvtári munkatárs munkaszobája is. A soron következő, külső bejárattal nem rendelkező munkaszobaként funkcionáló iroda egyben a leválogatott művészeti segédkönyvtár helyszíne. Az állományfeldolgozás során folyamatosan kerülnek

ide a különböző időszakokban kiadott, művészeti témájú könyvek. A proveniencia alapján egyértelműen látszik, hogy itt lesz a végső helye *Szőnyi Ottó* (pécsi pap, könyvtáros-levéltáros, régész, jogtanár, a XX. század első harmadának meghatározó műemlékvédelmi szakembere) összegyűjtött szakkönyvtárának is. Az egyházmegyei művészettörténész-muzeológus kolléga (*Bodnár Boglárka*) a tudományos kutatási területét és a leendő kutatók munkáját szem előtt tartva a könyvtárépületben végzi napi és időszakos feladatait.

9. kép

A múzeumi munkatársak irodája a művészeti segédkönyvtári gyűjteménnyel. Fotó: Schmelczer-Pohánka Éva

Az utcafronti szárny utolsó, délre és nyugatra néző ablakokkal rendelkező szobájában a könyvtárvezető (dr. Schmelczer-Pohánka Éva) irodáját rendezték be, amely egy kisebb gyűjteményi raktárként is funkcionál. A modern, spanyoltölgy irodabútor mellé a hat darab, korábban Cserháti József megyéspüspök által használt, „üvegajtóval zárt, belül nem porosodó, puritanizmusával minden környezetbe jól illő, mégis elegánsan konzervatív bútordarab”³², azaz századfor-

duló korabeli Lingel-könyvszekrény³³ került. Ezekbe a különböző korszakbeli, több nyelven (magyar, latin, német, horvát, angol, francia, lengyel stb.) kiadott, kis alakú liturgikus könyvek (bibliák, bibliarészletek, ima- és énekeskönyvek, misekönyvek, zsolozsmások, graduálék, breviáriumok, antifonálék stb.) közel 3000 kötetes – listázott, de utolsó tárolási helyén teljesen rendezetlenné vált – gyűjteménye került.

10. kép

A könyvtárvezetői iroda Lingel-könyvszekrényekkel. Fotó: Schmelczer-Pohánka Éva

Ezzel az irodával szemben található – rózsakerti kilátással – az olvasók által is látogatható Kutatóterem, ahol szintén a korábban bemutatott helyiségekből ismert új könyvespolcok állnak. Itt van lehetőség a raktári kötetek helyben használatára, illetve a kutatók számára tematikusan rendezett, folyamatosan bővülő,

általános gyűjtőkörrel rendelkező segédkönyvtárat is kialakítottunk. A szoba egyben Takács-Papp Csilla főkönyvtáros irodája. Itt kapott helyet a katalóguscédulákat tartalmazó szekrény is. Ez a spanyoltőlgyből készült, 80 fiókos katalógusszekrény három régi, 1970–1980-as évekbeli elődjének kiváltására készült el, azok fiókjainak felhasználásával. Jelenleg nyomtatott vagy kéziratos katalógus, valamint hivatalos leltárkönyv hiányában ez a katalógus az egyetlen, teljes feldolgozottságú útmutató a törzsállományról (könyvek, folyóiratok).

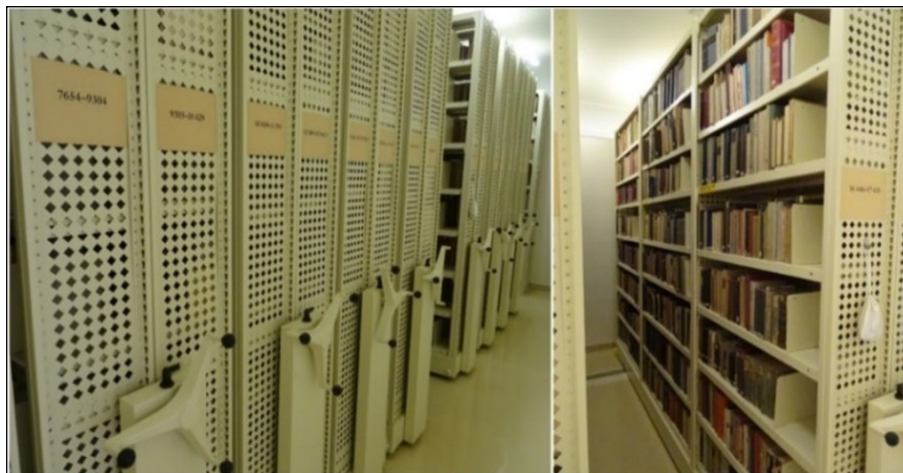
A nyugati szárnyban, a Kutatóterem helyén levő korábbi nagyszobából egy gipszkarton fallal leválasztott egyablakos kis konyha-ebédlő helyiség mellett egy nagyobb és egy kisebb raktár következik. Az épület ezen, nagyobb mennyiségű könyvek tárolására kialakított helyiségeinek födémét a hatalmas megterhelés miatt mintegy 30 centiméterrel megvasalták.

A kötetszám tekintetében legnagyobb raktárban Vaszter-típusú gördíthető állványrendszert, azaz könyvtári tömörraktárat állítottunk fel.³⁴ A rendelkezésre álló 46,82 m²-en 706 polcfolyóméternyi, azaz mintegy 30 000 kötet elhelyezésére van lehetőség. Ide került az egyházmegyei könyvtár numerus kurrens leltári számokkal ellátott törzsállománya, amelynek legnagyobb hányada a Pécsi Püspöki Szeminárium 1801 utáni nyomtatott köteteit foglalja magába.

11. kép

Az egyházmegyei bibliotéka kutatóterme. Fotó: Schmelczer-Pohánka Éva

12. kép

A közel 30 000 kötetet befogadni képes tömörraktár. Fotó: Schmelcz-Pohánka Éva

A mellette levő védett raktárban a legértékesebb, legrégebb, egyedi kötésű vagy egyéb tematikai jellegzetesség okán kiemelt, egyedi klímát igénylő dokumentumokat őrizzük (védett gyűjtemény, fotótár, kottatár, művészeti alkotások, térképgyűjtemény, képeslap-, aprónyomtatvány-, azon belül is szentkép- és imalapgyűjtemény, kéz- és gépirattár, személyi gyűjtemények, a könyvekből kipotyogó egyéb „kincsek” stb.). A bekamerázott helyiségben külön páratartalom- és hőmérséklet-szabályozás is működik. Az itt található teljes állomány a dokumentumtípus szerinti leválogatáson kívül teljesen feldolgozatlan, leltározatlan. Végezetül a folyosó végén egy kis szerszoba található.

Az állomány összetétele és nyilvántartása

A Pécsi Egyházmegye muzeális vallástudományi szakkönyvtárának állományában dominál a teológia, a dogmatika, a morális teológia, a szentírás, az egyháztörténelem, az aszketika-misztika és a lelkiségi irodalom. Felülreprezentált továbbá a kateketika, a biblikum, a patrisztika, a lelkipásztorkodástan, az egyházi jog és az egyháztörténet, valamint jelentős pécsi helyismereti, egyházmegye-történeti különgyűjteménye is van a könyvtárnak. Kisebb számban filozófiai, természettudományos és szépirodalmi munkák is találhatóak az állományban. (A könyvtár költözése előtti, feldolgozott alapállományt mintegy 35 000 kötetre becsülték, de a másodpéldányokkal együtt 40 000, a harmad- és többpéldányokkal pedig a 60 000-et is elérheti a dokumentumok száma.)

A muzeális könyvtári állomány nyilvántartását és a felügyeletét az OSZK látja el. A védett – 1801. január 1. előtt – nyomtatott kötetek száma a korábbi statisztikák szerint kb. 4500. A régi könyves állomány feldolgozását sokáig nem tudták megkezdeni, és az egyetemi könyvtár által gondozott Klimó Könyvtárban is alkalmazott címlapfotó-katalógus elkészítésére technikai és anyagi okok miatt nem volt lehetőség. Ennek okán Kersák Pál könyvtáros az OSZK szakembereinek segítségét kérte.³⁵ 1974. október 21-én egy 62 tételes lista készült az egyházmegyei könyvtárban őrzött muzeális értékű könyvekről (ősnymtatványok, antikvák, XVII. századi nyomtatványok).³⁶ E lista darabjait a Kulturális Minisztérium az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelete (A muzeális emlékek védelméről) 10. §-ának (2) bekezdése, valamint az 5/1971. számú MM rendelet alapján 1974. október 21-én védetté nyilvánították. 1976-ra a nemzeti könyvtár munkatársaiból álló Hungarika Bizottság³⁷ instrukciói szerint elkészült az 1801 előtti hungaricanyag³⁸ címszókatalógusa; a könyvtáron belül a kb. 4500 kötetnyi gyűjteményt külön kezelték. Ugyanezen évben a nemzeti könyvtár szakemberei elvégezték a plébániai könyvtárak magyar vonatkozású régi könyves köteteinek összeírását is.³⁹ A védett tárgyak nyilvántartásával és felügyeletével kapcsolatos igazgatási feladatokat az illetékes országos vagy megyei múzeum látta el – ekképpen Pécsen a Janus Pannonius Múzeum –, ahonnan a berendezés mellett a könyvészeti anyagra vonatkozóan kötelező, évenkénti ellenőrzési feladatokat a Pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársainak bevonásával végezték el.⁴⁰

Az 1976. március 17-én lefolytatott ellenőrzéskor mindent rendben találtak.⁴¹

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár a megalapítást követően nagyobb létszámú, szakértő személyzet hiányában csak a minimális munkafolyamatok elvégzését vállalta, de nem tudta a könyvtáros szakma által megkövetelt összes feladatot elvégezni. Az 1970-es években a raktári rend kialakításával egy időben megkezdődött az állomány bibliográfiai feltárása. Ennek minél gyorsabb elkészülése érdekében elhagyták az állami könyvtárakban kötelező állományba vételt, a cím- és csoportos leltárak vezetését abban a reményben, hogy később majd lehetőség adódik az elmaradt munkafolyamatok pótlására, erre azonban később sem kerülhetett sor. A szerzői és cím szerinti betűrendes katalógus mellett a tárgyi (szak-) cédu-lakatalógus szerkesztése is megkezdődött, továbbá külön rendszerezve betűrendes katalógus készült az egyházmegye történeti anyagáról, a muzeális könyv-állományról, valamint a folyóiratokról.

A gyűjteménynek tehát korábról nincs leltárkönyve: a már említett, összevont, nagy katalógusszokrény fiókjaiban rendezett cédulák adnak képet állományának összetételéről.⁴²

- a) név és cím szerinti betűrendes katalógus,
- b) tematikus szakkatalógus,
- c) Pécs város és a Pécsi Egyházmegye forrás és szakirodalmi gyűjteményének szerzői és cím szerinti betűrendes katalógusa,
- d) *rara*-katalógus, azaz a régi, 1801 előtt kiadott kötetek szerzői és cím szerinti betűrendes katalógusa,
- e) a periodikák betűrendes katalógusa.

A 2020-as tavaszi járványhelyzettől kezdődően a Pécsi Egyházmegye Turisztikai Csoportjának munkatársai besegítettek az online katalógussal nem rendelkező könyvtár meglévő betűrendes katalóguscéduláinak (40 fiók) Excel-táblázatba való begépelésébe, amely elsődleges, hiánypótló leltárkönyvként is szolgál a jövőben. Munkájuk révén a korábbi évtizedekben feldolgozott állománynak elkészült egy átlátható és kereshető adatbázisa. A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár online is elérhető *Corvina* katalógusának építése is folyamatban van.

Ugyanígy táblázatokba rendszereztük az aprónyomatvány-gyűjtemény szentképeit és pécsi papi emlékeit is.

A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár a könyvészeti állomány mellett számos különgyűjteménnyel rendelkezik, amelyek leválasztására a költöztetéssel és az állományrendezéssel párhuzamosan került sor:

- nyomtatott könyvek,
- a Klimó Könyvtár áthelyezett kódex-, ősnymotatvány- és ritkasággyűjteménye,
- egy kisebb régi könyves gyűjtemény (1801 előtti kiemelt anyag),
- liturgikus könyvek kollekcója,
- magyar és külföldi periodikák,
- kéz- és gépirattár,
- kottatár,
- térképgyűjtemény,
- fotótár,
- képeslapgyűjtemény,
- személyi gyűjtemények (dr. Udvardy György, dr. Cserháti József, dr. Dóry László, dr. Szalai János, Klein Mihály, Szabó József, Petz József, Kele Pál),
- aprónyomatvány-gyűjtemény:
 - imalap- és szentképgyűjtemény,
 - könyvekből kipotyogott nyomtatványok (pl. sajtó kivágatok, börcndcímkek, csekkek/szám-lák, jegyzetek stb.),
- liturgikus kisnyomatványok (imafüzetek, társulati belépési nyilatkozatok stb.),
- egyebek (csomagolópapírok, könyvjelzők, préselt virágok stb.),
- könyvtári irattár.

Az állomány nyelvi megoszlása egy 1994-es felmérés szerint a következő: 40% magyar, 25-25% német és latin, összesen 10% az angol, a francia, a horvát, a spanyol, az olasz anyag, végül a héber és a görög anyag 1% alatti.⁴³

Zárszó

A könyvtár személyzeti és kutatási téren a jövőben együttes, összehangolt munkát folytat az egyházmegye múzeumi részlegével, közösen fogadva az olvasókat, illetve prezentálva mindenki számára a könyvtárban fellelhető másodlagos szakirodalmat. A gyűjteményeink előzetes bejelentkezéssel kutathatók, és rendszeresen indítunk történeti vonatkozású könyvtárbemutatókat is. A könyvtárápület akadálymentesített, kisgyermekes kutatóinkat segítő pedíg egy kis gyereksarkot is kialakítottuk, hogy lefoglalva csemetéiket, biztosítsuk számukra a nyugodt munka lehetőségét. Kis létszámú személyzettel működő könyvtárunk legfőbb célja, hogy minél jobban használható, a XXI. századi kívánalmaknak megfelelő személyes és online könyvtári szolgáltatásokkal tudjuk fogadni kutatóinkat, olvasóinkat.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Pécsi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: PEL), A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Egyházmegyei Hatóság (Dr. Cserhádi József káptalani helynök) jelentése Dr. Várkonyi Imrének (OKGyK igazgató) (Pécs, 1963. május 13.); PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Kersák Pál levele a könyvtárban őrzött „védtett műtárgyak” ügyében (Pécs, 1977. december 7.).
2. A XVIII–XIX. századi pécsi püspökök könyvei abba az 1774-ben Klimó György ordinárius (1751–1777) által alapított püspöki bibliotékába kerültek, amely Magyarország első nagy nyilvános könyvtára volt. Ezt a gyűjteményt adta át gr. Zichy Gyula megyéspüspök 1923-ban – a tulajdonjog megtartása mellett – egy „haszonkölcsön-szerződés” keretében a Pozsonyból Pécsre menekülő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem számára.
3. Ezek a püspöki magánkönyvtárak már a Klimó Könyvtár 1923/25-ös átadását követően kerültek az egyházmegye kezelésébe. Átadási jegyzékek hiányában egyelőre nem tudni, hogy ezek az állományok valaha is azonosíthatók lesznek-e. A jelenlegi feldolgozottság mellett a két egyházfőtől való possessor-bejegyzéseket és/vagy ex libriseket nem találtunk a kötetekben.
4. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – [Cserhádi József]: Javaslat az egyházmegyei könyvtár elrendezésére (Pécs, 1961. július 9.).
5. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Cserhádi József levele dr. Várkonyi Imrének (Pécs, 1961. május 13.).
6. Alá volt dúcolva. Ld. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – [Cserhádi József]: Javaslat az egyházmegyei könyvtár elrendezésére (Pécs, 1961. július 9.).
7. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Cserhádi József jelentése dr. Várkonyi Imrének (Pécs, 1961. július 9.).
8. Cserhádi József megyéspüspök még a leltározás rendjét és a szükséges munkaórák számát is átgondolta. A több példányban meglévő műveket a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat vette volna át, amelyekért még pénzt is kaphattak volna. Ld. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – [Cserhádi József]: Javaslat az egyházmegyei könyvtár elrendezésére (Pécs, 1961. július 9.).
9. Ma Ferencesek utcája 37.
10. Mecséri István nyugalmazott plébános közlése. Segítségét ezúton is köszönöm!
11. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – 891/1968 – Fényi Sándor kanonok-plébános és Kersák Pál segédlelkész kinevezése (Pécs, 1968. október 1.). A könyvtárnak külön alapító okirata nem készült, így a kinevezési dokumentációk egyben az alapítás forrásai is.
12. Érdekes módon e bútordarabok 2005 nyaráig a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár gondozásában levő műtárgylistán maradtak (száma: 65 449). Ekkor vezették át őket a Pécsi Egyházmegye tulajdonába. Ld. KÖH 401/397/6/2005 (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal).
13. Fényi Sándor (Vrbovec [Verbász], 1910. február 26. – Pécs, 2002. május 13.).
14. Kersák Pál (Tamási, 1923. szeptember 9. – Pécs, 2010. augusztus 15.).
15. A nyugdíjazás dátuma 2001. június 30. Kersák Pál nemcsak az egyházmegyei bibliotéka, hanem a Püspöki és a Káptalani Levéltárak levéltárosa is volt egy személyben. Fényi Sándor és Kersák Pál könyvtárosi működéséről bővebben ld.: SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. Az egyházmegyei könyvtárosok hivatása [online]. == A Pécsi Egyházmegye honlapja. Hozzáférhető: <https://pecsiegyhazmegye.hu/intezmenyek-szervezetek/pecsi-egyhazmegyei-konyvtar/3213-az-egyhazmegyei-konyvtarosok-hivatasa> [Megtekintve: 2022.03.27.]
16. Két, huzamosabb ideig segédkönyvtárosként működő munkatársnak – id. Kruchina Bélának és Weber Jánosnak – fiai múltbéli elbeszéléseikkel segítették a kutatásunkat. Köszönet a kutatás árnyaltabb mivoltát elősegítő személyes emlékekért ifj. Kruchina Bélának, a PTE Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Kari Szakkönyvtár nyugalmazott könyvtárosának és Weber Kristóf zeneszerző-muzikográfusnak, a Pécsi Tudományegyetem oktatójának.
17. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Az OKGyK levele a Pécsi Egyházmegyei Hatóságnak (Budapest, 1973. október 9.).
18. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – OKGyK 1346/Gy/74. – Állami szakfelügyeleti ellenőrzés.
19. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – 1/ Kersák Pál levele az Országos Katolikus Gyűjteményi Központnak a könyvtár aktuális helyzetéről (Pécs, 1970. november 10.), 2/ Kersák Pál levele az Országos Széchényi Könyvtárnak a muzeális értékű könyvek bejelentési kötelezettsége kapcsán (Pécs, 1971. december 29.).
20. Boda Miklósné dr. Szepes Zsuzsanna 2001 és 2012 között volt a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola könyvtárának munkatársa, de már korábban is besegített a bibliotéka szakmai munkájába.
21. A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár (a továbbiakban: PEMK) Irattára – [Boda Miklósné]: Tervek 2002 [Pécsi Egyházmegyei Könyvtár] (Pécs, 2002. január).
22. A PEMK Irattára – Boda Miklósné: Feljegyzés az Egyházmegyei Könyvtár jelenlegi helyzetéről (Pécs, 2001. július 10.).
23. A PEMK Irattára – Boda Miklósné Szepes Zsuzsanna: Feljegyzés az Egyházmegyei Könyvtár jelenlegi helyzetéről (Pécs, 2001. július 10.).

24. A PEMK Irattára – Boda Miklósné: Felterjesztés a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Könyvtára és a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár állományának összevonása, megfelelő elhelyezése és fejlesztése tárgyában (Pécs, 2001. augusztus 28.).
25. ÁSVÁNYI Ilona. Egyházi Könyvtárak Szakfelügyelete 2006–2012. == EKE Hírlevél, 10. (2013) 1., p. 4–6. Hozzáférhető: <https://eke.hu/hirlevelek/10-efolyam-2013-1-szam> [Megtekintve: 2022.01.13.]
26. A PEMK Irattára – Beszámolók és tervek az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ számára – 2011/2002, 2002/2003, 2003/2004, 2004/2005. (2004-ben már mint részegység adott le jelentést Boda Miklósné az Országos Katolikus Gyűjteményi Központnak.); A pécsi egyházmegye schematismusa 1972. Pécs, 1972. p. 33.; A pécsi egyházmegye schematismusa 1981. Pécs, 1981. p. 161.; A pécsi egyházmegye schematismusa 1991. Pécs, 1991. p. 135.; A pécsi egyházmegye schematismusa 2006. Pécs, 2006.
27. A tervező Viczencz Ottó, a belsőépítész V. Harcos Kornélia volt. Az előmunkálatokról lásd: SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. Új életre kel a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár. == EKE Hírlevél, 17. (2020) 3–4., p. 37–40. Hozzáférhető: https://www.eke.hu/sites/default/files/uj_eletre_kel_a_pecsi_egyhazi_konyvtar.pdf [Megtekintve: 2022.01.13.] Az új könyvtár funkcióiról és berendezéséről részletesen: SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. A megújult Pécsi Egyházmegyei Könyvtár terei, berendezései és funkciói. == EKE Hírlevél, 18. (2021) 4. p. 36–50. Hozzáférhető: <https://eke.hu/hirlevelek/18-efolyam-2021-4-szam> [Megtekintve: 2022.01.13.]
28. SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. Gondolatok egy hajdan volt lakoszoba megújulása kapcsán [online]. == A Pécsi Egyházmegye honlapja. Hozzáférhető: <https://pecsiegyhazi.hu/hirarchivum/4608-gondolatok-egy-hajdan-volt-lakoszoba-megujulasa-kapcsan-horvat-adolf-oliver-emlekezete> [Megtekintve: 2021.11.30.]
29. Fertői Miklós korábban a Janus Pannonius Múzeum főrestaurátora volt.
30. DOM Bútorgyártó és Kereskedelmi Kft. – ügyvezető: Táló Zoltán. Hozzáférhető: <https://dombutor.hu/> [Megtekintve: 2021.12.01.]
31. Gyulai Fafém Bútor Zrt. – ügyvezető: Zsarnóczy Gyula. Hozzáférhető: <https://fafem.hu/> [Megtekintve: 2021.12.01.]
32. Idézet Vadas Józseftől a Lingel bútor (Lingel Design Kft.) honlapján. Hozzáférhető: <https://lingel.hu/lingel-butor-tortenelem/> [Megtekintve: 2021.11.30.]
33. A Lingel-könyvszekrényt 1906-tól kezdte árusítani a Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyár. Különlegessége, hogy aajtait felnyitva a könyvek fölé be lehet csúsztatni, majd visszazárni. Ekképpen elegáns bútor darab volt, továbbá megfelelő védelmet nyújtott a porosodás ellen is. Hozzáférhető: <https://lingel.hu/bemutakozas/> [Megtekintve: 2021.11.30.]
34. Vasszer Raktártechnika Kft. – ügyvezető igazgató: Bede Tibor. Hozzáférhető: <https://www.vasszer.hu/> [Megtekintve: 2021.12.01.]
35. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Kersák Pál levele az Országos Széchényi Könyvtárnak a muzeális értékű könyvek bejelentési kötelezettsége kapcsán (Pécs, 1971. december 29.).
36. PTE Egyetemi Levéltár – PTE EL VIII. 214. PTE Egyetemi Könyvtár iratai 1950–1999 – I-15/1975 1/ Muzeális értékű könyvek ellenőrzése a Szt. Ferenc Templomban (Pécs, 1976. március 18.), 2/ Kondor Istvánné: Egyházmegyei Könyvtár Pécs – Védetté nyilvánítási határozat – Muzeális értékű könyvek jegyzéke (Budapest, 1974. október 21.).
37. A Hungarika Bizottság 1967-ban jött létre az Országos Széchényi Könyvtár legkiválóbb szakértőiből.
38. Hungarikum a Magyarország mindenkori területén megjelent minden mű, bármilyen nyelven, bármilyen nemzetiségű szerzőtől, bármilyen témában, továbbá a külföldön magyar nyelven, magyar szerzőtől, illetőleg magyar vonatkozású tartalommal keletkezett valamennyi dokumentum, függetlenül attól, hogy nyilvánosságra hozták-e vagy sem.
39. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Kersák Pál: Működési jelentés az 1976. esztendőről (Pécs, 1977. január 27.).
40. Az ellenőrzés érdekessége az, hogy az egyetemi könyvtár részéről kiküldött szakember Bérdi György könyvtáros mellett Boda Miklósné könyvtáros volt, aki később (2001 és 2012 között) a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár vezetője lett. Ld. PTE EL VIII. 214. PTE Egyetemi Könyvtár iratai 1950–1999 – I-15/1975 – Muzeális értékű könyvek ellenőrzése a Szt. Ferenc Templomban.
41. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – [Kersák Pál]: Főegyházmegyei Könyvtár. Működési jelentés az 1980. esztendőről. Ld. még: HAJNAL WARD Judit. Hungarika dokumentáció: Beszélgetés Kovács Ilonával, az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztályának nyugalmazott vezetőjével. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros [online], 23. (2014) 1., p. 3–13. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/2014/04/hungarika-dokumentacio/> [Megtekintve: 2022.04.10.]
42. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – Weber János és Surján Miklós: Felmérés a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár állományáról (Pécs, 1995. április 3.).
43. PEL, A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár iratai – 1/ [Weber János]: A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár [Pécs, 1997.], 2/ Weber János és Surján Miklós: Felmérés a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár állományáról (Pécs, 1995. április 3.).

(Beérkezett: 2022. május 9.)

Aulich Nándor, Kossuth Lajos kalandos életű titkára. Művelődéstörténeti kapcsolódások a Kossuth-könyvtár történetéhez

ELBE István

A cikk az Országos Széchényi Könyvtár alapítási ünnepének 2021. november 25-i eseményére készült előadás írott változata.

Bevezető

Kossuth Lajos könyvtára 1894. június 19-én érkezett meg Budapestre, a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárába, és a gyűjtemény azóta is a nemzeti könyvtár kincseit gyarapítja. A könyvtár dokumentumainak Torinóból való hazahozatalát, lajstromba és átvételét *Fejérpataky László*, a Széchényi Könyvtár igazgató-őre intézte, „és 10 napi megfeszített munka után a könyvtár leltárát, mely 2698 tétel alatt 4299 darab kötetet, füzetet és egyéb apró nyomtatványt foglal magában, elkészítettem és azt Kossuth Ferencz mint átadó, alulírott mint átvevő aláírtuk” – írta jelentésében.¹

A könyvtár megvásárlásáról még Kossuth Lajos életében tárgyalások kezdődtek, amelyeket egy, országgyűlési képviselőkből és Kossuth más tisztelőiből álló bizottság (a továbbiakban: *Kossuth-könyvtár bizottság*) folytatott le. Ennek eredményeképp az 1894.

február 12-én kelt eladási okirat szerint a bizottság a magyar nemzet számára a megboldogulttól és örököseitől megvásárolta a gyűjteményt 16 000 forintért, s az 1894. március 15-ei alapító levéllel örök tulajdonul a magyar nemzeti múzeumnak adományozta azzal a kikötéssel, hogy „*mint »Kossuth Lajos könyvtára« külön állíttassék föl és annak anyaga a muzeumi könyvtár anyagába soha be ne osztassék.*”²

E könyvtár történetének, dokumentumainak kutatása, amelyet e sorok írója évek óta folytat, rendkívül érdekes, ám igen hosszadalmas és aprólékos munka. Néhány évvel ezelőtt *Szita Gábor*, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárának munkatársa hívta fel a figyelmemet egy, a Tárban található, rendezetlen iratesomóra. Mivel tudta, hogy a benne található levelek erősen köthetők a Kossuth-könyvtár eladásához, megkérdezte, hogy lenne-e kedvem segíteni a tár feldolgozóinak munkáját az iratok előrendezésével és tartalmi feltárással. A téma iránti érdek-

lódésem miatt nagyon szívesen vállaltam a feladatot. A dokumentumok átnézése során megbizonyosodtam arról, hogy az ügyiratok többsége valóban a Kossuth-könyvtár eladásával foglalkozik. Az is egyértelművé vált, hogy a levelek és jegyzőkönyvek eredeti tulajdonosa nem más, mint a Kossuth-könyvtár bizottság elnöke, *Eötvös Károly* ügyvéd, a tiszzaeszlári „nagy per” védője. Az előkerült dokumentumok alapvetően nem változtatták meg a történetekkel kapcsolatos eddigi ismereteinket, de kiegészítették és néhány esetben árnyalták azokat.

A Kossuth-könyvtár eladásának történetét a hivatalos közleményeken és a sajtóban megjelent híreken kívül elsősorban *Herman Ottó* tolmácsolásából ismerjük. A természettudós az események után *A Kossuth könyvtár ügye* cím alatt egy 20 ív terjedelmű emlékeztetőt írt,³ továbbá egy iratsomagot állított össze, amelybe a Kossuth-könyvtár megvásárlásával kapcsolatos levelezését, az adománygyűjtés adminisztrációját és pénzügyi elszámolásait helyezte el.⁴ Tette ezt mintegy önigazolásul, azok után, hogy erőteljes támadások érték a parlamentben, és nézeteltérése támadt párttársával, *Eötvös Károllyal* is. Az önigazolások magukban hordozzák a tények egyoldalú bemutatásának, felnagyításának vagy kisebb-nagyobb elferdítésének esélyét – kétségtelen tény ugyanakkor, hogy *Herman Ottó* a könyvtár megvételéhez szükséges pénz összegyűjtésében oroszlánrészt vállalt, és nagyon valószínű, hogy a fellépése nélkül nem sikerült volna a megfelelő összeget olyan rövid időn belül előteremteni. Ugyanakkor – mivel a könyvtár megvásárlásának körülményeiről a már említett sajtóinformációkon kívül más forrás nemigen állt rendelkezésre – a történészek is *Herman Ottó* ügyiratsomagjára hagyatkoztak.⁵ Ilyenformán *Kossuth* könyvtárának megvásárlásában *Herman Ottó* szerepe felértékelődött, ellenben a bizottság többi tagjának, különösen *Eötvös Károlynak* a szerepe elhalványult. A könyvtár megvásárlásának eseményéhez sajátos történelmi keretet ad az ismételt kettészakadt Függetlenségi Párton belül vívott harc, az egyéni politikai ambíciók gerjesztette viszályok és az agg *Kossuth* kegyeiért való versengés. A *Kossuth-könyvtár* eladásáról kialakult, *Herman Ottó* által befolyásolt képet árnyalja tehát a fent említett *Eötvös-féle* ügyiratsomó, amely abba is betekintést enged, hogy a könyvtár megvásárlásának időszakában hogyan mérgesedett el kettejük kapcsolata. Az ellentét később nyilvános sajtócsatává fajult, ahol egymást vádolták a könyvtárra gyűjtött pénzadomány egy részének elsikkasztásával. Jelen írás keretei között egy – a fent említett iratsomóban

fellet, és a *Kossuth-könyvtár* eladásához szorosan kötődő – mellékszálát fejték fel némi művelődés-történeti adalékkal, amely a reflektorfényt *Kossuth* eddig meglehetősen homályban rejtőzködő utolsó titkárnak személyére irányítja. Ez a férfi – *Kossuth* húga, *Ruttkayné Kossuth Lujza* mellett – részese volt az öreg kormányzó utolsó napjainak. Közvetlen szemtanúja az utolsó hónapok eseményeinek, és – bár eredetileg *Kossuth* nem erre a feladatra szerződtette – tevékeny résztvevője a könyvtár eladásra történő előkészítésének.

Meghalt!

A titkárnak jóformán még a neve sem maradt volna fenn a köztudatban, ha egy drámai intermezzo erejéig nem villan fel a történelem színpadán. Az időpont 1894. március 20., éjjel 10 óra 55 perc, a helyszín Torino, a Via dei Mille 22. szám alatti lakás. A pillanatot így örökítette meg a korabeli sajtó:

„– *Meghalt! Ezzel a kiáltással rohan be a kormányzó titkára, Aulich Nándor.*”⁶

A későbbi tudósítások a jelenetnek még több teatralitást kölcsönöztek azzal, hogy a titkár „*elcsukló hangon*”, „*dült arccal*” jelentette be *Kossuth* Lajos halálát. A volt kormányzó személye körül még életében kialakult óriási kultusz egyik megnyilvánulása volt az is, hogy egy ország figyelte lélegzet-visszafojtva az agóniáját. Torinói lakásának egyik szobájában „sajtóközpontot” rendeztek be, ahol a magyarországi napilapok kiküldött tudósítói lesték a híreket változó állapotáról. Egy korabeli szemtanú, *Kovács Dénes* újságíró negyven év után így emlékezett vissza a Via dei Mille 22. szám alatt töltött szomorú napokra: „*Társaságunk, amelynek tagjai voltak: Lukács Gyula képviselő, Rákosi Viktor, Bródy Sándor, Salamon Ödön, Zsigány Árpád, Abrozovics Dezső írók, Lyka Károly, Réthy István, Kimnach László, Linek Lajos festőművészek és e sorok írója, együtt töltötte újszólván a nappalt és az éjjelt. Kossuth lakásának egyik legnagyobb helyisége volt az úgynevezett billiárd-terem, amelyet a család valóságos sajtóirodának rendezett be. Aulich Nándor, a kormányzó titkára, itt tartott felügyeletet és a család itt fogadta állandóan a sajtó képviselőit. [...] mihelyt megkaptuk a jelentést, azonnal táviró-hivatalba siettünk és megtáviratoztunk mindent haza, ahol az egész nemzet leste aggodalommal a mi híradásainkat.*”⁷ Mindezt Krúdy frappánsan megírta *A Kossuth fiúk* című eszszeregényében.⁸

A Kossuth betegségéről szóló hírek mellett így kapott széles nyilvánosságot minden olyan személy is, aki azokban a napokban, órákban az agg kormányzó körül megfordult. A legtöbbit ebből természetesen Kossuth háziorvosa, *Giuseppe Basso-Arnoux* „profitált”, de jutott még címoldalmi rész a titkárnak is, aki a *Budapesti Hírlapban* éppen Kossuth halálának napján tudósított bizakodó hangon a nagy államférfi állapotáról.⁹

Az unatkozó titkár

De ki is volt Aulich Nándor, hogyan került Kossuth mellé, és miben állt titkári feladata? Levélváltásuk során ezeket a kérdéseket tehette fel neki Eötvös Károly is.

A könyvtár megvásárlásának jogi eseményei az 1893–1894. év fordulóján gyorsultak fel. Az eljárást, hanyatló egészsége miatt, maga Kossuth is sürgette. A Herman- és az Eötvös-fondban fennmaradt négy, Aulich Nándortól származó levél témája is Kossuth egészségi állapota és a könyvtár eladásának adminisztrációja körül forog. A titkár első levelét 1893. november 6-án Herman Ottónak címezte. Aulich a természettudós kérésének eleget téve, Kossuth díszpolgári okleveleiről készített jegyzéket, és ezt mellékelte is a leveléhez. Herman néhány évvel később, az iratainak rendezésekor már nem emlékezett pontosan a titkár nevére, ezért az aláírását tévesen kiolvasva következetesen Aulich Sándornak nevezte.

Aulich Eötvös Károlynak 1894. február 26-án címzett első leveléből kiderül, hogy Kossuth megbízásából tájékoztatta a könyvtár-bizottság elnökét arról, hogy az eladási okirat aláírása folyamatban van, csak a kormányzót betegsége idáig akadályozta a választásban. Ezután a titkár részletesen beszámolt Kossuth állapotáról: „[...] Kormányzó úron néhány nap óta oly nagy fokú gyengeség vett erőt, hogy igen gyakran önmagától még a székről sem tud felkelni, hanem úgy kell felemelni, magára hagyni pedig egy pillanatig sem tanácsos, mert minden pillanatban megtörténhetik, mint már néhány nap óta két ízben meg is történt, hogy elesik.”¹⁰

Néhány nappal később kelt levelében Aulich folytatta a beszámolóját: „E megjegyzésemet szükségesnek látom ma azon szomorú hírrel kiegészíteni, hogy a futólagosnak hitt gyengeség napról napra fokozódik, ma már oly mérvet öltött, hogy bennünket a legnagyobb aggodalommal tölt el, s szemben a magas korrall valószínű, hogy nem egyéb, mint kezdete a végnek. [...] Megjegyzem még, hogy a kormányzó úr által fel

vagyok jogosítva arra, hogy Önt felkérjem miszerint az egészségi állapotára vonatkozó fentebbi hírt közléstétel végett valamelyik magyar lap szerkesztőségével közölni szíveskedjék.”¹¹

Eötvös ahhoz volt szokva, hogy a Kossuth állapotára vonatkozó bizalmas információkat Ruttkayné Kossuth Lujza írta meg neki. Különösen így volt ez azt követően, hogy a volt kormányzó a Függetlenségi Pártban kialakult viszályok miatt megnehezítelte a pártvezérré. Aulich fellépése meglephetette Eötvöst, és a titkár személye iránti alaposabb érdeklődésre készíthette.

Aulich Eötvös feltehetőleg „káderező” kérdéseire március 9-én kelt levelében válaszolt, bár némi álszerénységgel a levél nagy részében újfent Kossuth egészségi állapotáról számolt be, magáról igyekezett a lehető legkevesebb adatot megadni.

*„Áttérve a kívánatahoz mérten csekély személyemre, én 1892 év óta működöm a kormányzó úr oldala mellett. Fő teendőm iratainak befejezésénél szerény tehetségemhez mérten segédkezet nyújtani, a kéziratokat letisztítani és sajtó alá rendezni akkép, hogy Helfy képviselő urat ne terhelje egyéb, mint a mű tördelésének ellenőrzése; ezen kívül teendőm kiterjed az idegen lapokban megjelenő, s részint a kormányzó úr személyét, részint pedig Magyarországot illető közlemények figyelemmel kísérésére, s a netán tévedésen alapuló ily közlemények helyreigazítására, végre az összes levelezés eszközzésére. Díjam élelmezésen kívül havi hatvan líra, mit a kormányzó úr azon megjegyzéssel ajánlott fel, hogy bár tudja miszerint az nincs arányban azon teendővel, melyeket végezniem kell, de többet fizetni az idő szerint körülményei nem engedik, s melyet én, tekintve azt, hogy alkalom nyílt a legnagyobb élő történelmi alak közvetlen közelében élni, s a szenvedő emberiség jótétére irányított magasztos eszméket saját szájából hallani, siettem a felajánlott megtisztelő állást a legnagyobb készséggel elfogadni. Az előadottakban szerény nézetem szerint röviden bár, de teljesen kimerítettem azt, mit Ön tudni óhajt [...]”*¹²

A titkár e rövidre szabott életrajzi beszámolójának fele részében, jól felfogott érdeke szerint, a javadalmazásáról ír. Feltételezhető, hogy Eötvös – mint Kossuth anyagi helyzetének gondos felügyelője – erre külön is rákérdezett. Ugyanakkor ebből a pár mondatból magáról Aulich Nándorról nem sokat tudunk meg. Ha hinni lehet a korabeli hírlapok állításának, a titkári állásra *Figyelmessy Fülöp* ezredes ajánlotta be, aki svájci tartózkodása idején ismerkedett meg a kényszerű emigrációját szintén ott töltő

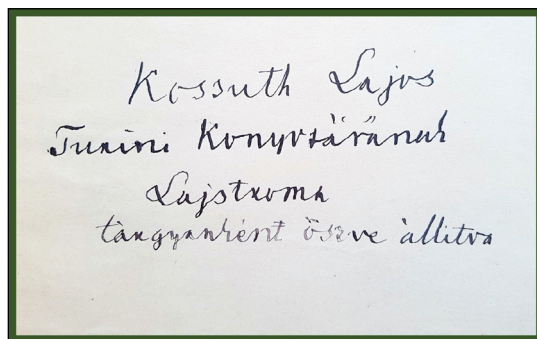
Aulichhal.¹³ Az is elképzelhető, hogy mindez *Helfy Ignác* közvetítésével történt, hiszen Kossuth *Irataim az emigrációból* című munkáinak gondozója választotta ki Aulich elődjét, *Gunszt Bertalant* is, aki 1879 és 1882 között látta el a titkári feladatokat a volt kormányzó mellett.¹⁴

Hogy mennyire volt meglepődve Kossuth az új titkárával, ma már nehéz lenne kideríteni, de vannak arra utaló jelek, hogy voltak fenntartásai Aulich szorgalmát és alaposágát illetően. Másrészt az is igaz, hogy a 90 éves kormányzó „szeszélyeit”, egyik napról a másikra változó útmutatásait nehéz volt követni. Tény, hogy Gunszt titkári szolgálata alatt a nyolcvan éves Kossuthnak még volt elég ereje és munkabírása, hogy emlékiratainak első három kötetét az Athenaeumnál megjelentesse. Tíz év múlva, Aulich szolgálati ideje alatt már csak egy kötet kiadására futotta. Ennek okát Helfy az ötödik kötet előszavában részletezi, ahol említést tesz arról is, hogy az öreg kormányzónál járt néhány nappal halála előtt. „Mikor múlt év [1894] márczius közepén utoljára mentem Turinba, Kossuth már végső napjait élte. Dolgozó-szobájában rendezetlenül heverték utolsó dolgozatai, a hozzá érkezett levelek és sürgönyök nagy tömegével. Én, Kossuth Ferencz beleegyezésével (a ki egy perczig sem távozott édes atyja betegágyától), azonnal hozzá láttam az iratok összeszedéséhez; tárgy szerint külön-külön csomagoltam s zár alá helyeztem.”¹⁵

Különös, hogy az akkor még szolgálatban álló titkárról említést sem tett, sőt a leírtak alapján úgy tűnik, mintha az iratoknak és a levelezésnek nem lett volna előtte gondos felügyelője, aki rendezze azokat. Vagy Helfy bizalma megrendülhetett Kossuth titkárában? Ezt támasztja alá Kossuthnak az a levele is, amelyet néhány hónappal előtte Helfynek írt, és amelyben többek mellett arról panaszkodott, hogy Aulichot nem tartja alkalmasnak a rendszerező munkára.¹⁶ Ennek ellenére (vagy jobb munkaerő híján) Kos-

suth mégis a titkárával közösen próbálta meg összeállítani könyvtárának jegyzékét. E szándékát az *Eladási okiratban* is megfogalmazta: „[...] föltétlen jogi erővel kijelentem, hogy torinoi könyvtáramat [...] oly könyvjegyzék mellett, melyet lehető gondossággal magam készítetek, vagy készíttetek, netán halálom esetén pedig fiaim készíttetnek 's melyet a már többször említett bizottságnak átadandók, vagy fiaim átadni fognak, teljes tulajdoni joggal eladtam [...]”¹⁷ Az bizonyos, hogy az *Eladási okirat* mellé nem csatolták a könyvtár jegyzékét, nyilvánvalóan azért, mert az az átadás idejére még nem készült el. A titkár alkalmatlanságát vagy a személye iránti bizalomvesztést támasztja alá az is, hogy a kormányzó halála után a hagyatéki ügyeket intéző fia, *Kossuth Ferenc* nem foglalkoztatta tovább Aulichot, hanem helyette megpróbálta visszahívni az előző titkárt, *Gunszt Bertalant*. Ez Eötvös Károlyhoz írt leveléből derül ki: „*Gunszt tudatta, hogy nagy értékű közbenjárásod folytán megnyerte a hosszú szabadság időre szóló engedélyt, és így velem Turinban fog találkozhatni azon czélból, hogy a könyvtár átadásában, és az irományok összeszedésében segédkezzék. Ezen munkájáért, mint szinte itt Nápolyban, a (valószínűleg) két hónapot igénylő lajstromozásért fogok neki havi pótlékot fizetni, azért hogy ne szenvedjen szolgálatkészsége folytán anyagi kárt.*”¹⁸ Végül Gunszt mégsem tudott elmenni Torinóba, és így a könyvtár jegyzékelését Fejérpataky László, a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának igazgató-öre egyedül végezte el.¹⁹

A könyvjegyzék hivatalos formája tehát az eladás szentesítéséig, a legnagyobb igyekezet ellenére sem készült el. Pedig az agg kormányzó minden erejével azon volt. Igyekezetének legfőbb bizonyítéka az a torzóban maradt jegyzék, amelynek borítójára saját maga írta fel: *Kossuth Lajos Turini Könyvtárának Lajstroma tárgyanként össze állítva.*²⁰

1. kép

Forrás: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kv. 2584.

Aulich minden bizonnyal kevés könyvismerettel rendelkezett, ezért a 92 éves kormányzó próbálta a saját tudása alapján rendszerezni könyveit. Ennek nyoma most is fellelhető könyvtárának egyes darabjain. Az adott szakrendi besorolást – a titkárnak segítő mankóként – reszkető kézzel a könyvek borítójának jobb felső sarkába írta. A titkár ennek alapján vezette be a füzetbe a könyvek szerzőjét és címét. Az is látható, hogy Kossuth a bevezetett tételeket is gondosan ellenőrizte, mert néhány esetben még utólagos megjegyzést is írt melléjük. A félbemaradt szakrendi nyilvántartás mellett több ivnyi különálló füzetlapon megtalálható a könyvekről készült leltárjegyzék is, amelyet Aulich helyiségről helyiségre haladva állított össze. A Kossuth-könyvtár 2584-es számmal jelölt iratsomója tartalmaz még néhány érdekes lapot: a titkár rajztehetségének bizonyítékát. A vázlatrajzok alapján olybá tűnik, Aulich unta a könyvtár jegyzékbe vételének száraz feladatát, és üres óráiban egy monumentális inkvizíciós tablón dolgozott. Az unatkozó titkár különböző fecniken megtervezte a részleteket, majd az egyik lapon összeállította a kompozíció vázlatát. Valószínű, hogy az egyes figurák beállítását, a mozdulatokat a Kossuth könyvtárában fellelhető albumok illusztrációiból másolta. Egy ilyen forrást véletlenül sikerült beazonosítani. Kossuth az amerikai körútja során kapta ajándékba az Egyesült Államok és Mexikó háborújának csatajeleneteit több színezett litográfiában megelevenítő albumot, amelyből kompozícióinak tanúsága szerint Aulich minden bizonnyal szívesen merített ihletet.²¹

A rajzokat elnézve azt feltételeznénk, hogy az unatkozó titkár fiatal ember volt, de a valóságban Aulich Nándor 1894-ben már túl volt élete delén, abban az évben töltötte be az ötvenet. A torinói tartózkodása előtti időszakról nagyon keveset tudunk, és az is csak bizonytalan hitelességű sajtóértesülésekből származik. Ami ezekből az információkból tényként kiszűrhető, az egyértelműen az, hogy Aulich a kényszerű emigrációt a magyar hatóságok felelősségre vonása elől menekülve választotta valamikor az 1870-es, '80-as évek fordulóján. Feltételezhetően Genfben telepedett le, és az 1890-es évek elején itt került kapcsolatba Figyelmessy ezredessel. Ekkor már a genfi magyarok Aulich kapitányként ismerték. Nincs egyértelmű válasz arra, hogy katonai rangját hol szerezte. A sajtóban egyik vádként fogalmazzák meg ellene, hogy 1866-ban átszökött a Klapka-légióba.²² A homályos utalás nem tér ki rá, csak a még tíz év után is érvényben lévő hatósági körözésből feltételezhető, hogy Aulich a porosz–osztrák–olasz háború

idején az osztrák hadsereg kötelékéből dezertálhatott. (Ennek hitelességét a bécsi állandó katonai levéltári delegátus segítségével a jövőbeli kutatásoknak kell ellenőrizniük.) A zömében magyar emigránsokból álló Klapka-légió, bár a Jablonkai-hágónál átlépte a magyar határt, harci cselekménybe már nem bonyolódott, mivel időközben a szemben álló felek fegyverszünetet kötöttek. Aulich tehát huszonkét évesen, ahogy emlékiratában fogalmazott: a „*kezdetől fogva egész feloszlásáig*” tagja volt a légiónak.²³ Bevallása szerint itt több feladatot is ellátott, de rendfokozatára nem tért ki, csak utalt arra, hogy segédtszti teendők ellátásával is megbízták.

A titkár emlékirata

Érdekes története van az emlékiratnak, illetve az első kiadási kísérlet fiaskójának. Előjáróban annyit, hogy Aulich egyértelműen a Kossuth nimbuszából rá is vetülő tünékeny fénysugárban szeretett volna még egy kicsit sütkérezni. Könyve címlapján természetesen titulusként használta a „*néh. Kossuth Lajos volt titkára*” megnevezést. A kötetet is a nagy államférfi emlékének szentelte, aki – ahogy az előszóából kiderült – erősen bátorította memoárja megírására: „*Írja csak meg a művet, azután nyisson rá előfizetést s midőn ez úton a nyomtatási költségek biztosítva lesznek, bocsássa sajtó alá*” – adta ki (Aulich állítása szerint) a direktívát az idős kormányzó.²⁴ Aulich megfogadta a tanácsot, úgy tett, ahogy Kossuth javasolta, de csúfos kudarcot vallott. Pedig az előzetes beharangozás jól sikerült, újdonsült ismerőse, ifj. Haller Károly mindent elkövetett az ügy érdekében.

Aulichnak alig több mint egy évvel Kossuth halála után Svájcban, egészen pontosan Genf mellett egy határ menti kis francia településen, Annemasse-ban meggyűlt a baja a hatóságokkal. A francia csendőrök letartóztatták, és a négynapos vizsgálat ideje alatt szörnyű körülmények között tartották fogva. A bűnügyi történetnek nem is ő volt a főszereplője, csak ahogy mondani szokás: rosszkor volt rossz helyen. Az eseményeknek közvetlen szemtanúja volt ifj. Haller Károly, aki magyar diákként tartózkodott Genfben. A szerencsés kimenetelű eset után Haller sietett megírni a *Kolozsvár* című lapnak a történeteket, kiemelve az ártatlanul fogva tartott Aulich szenvedéseit. A foglyokat a francia csendőrök egy istálló melletti szűk helyiségbe zárták, ahol alig volt számukra levegő. Itt látogatta meg őket a magyar diák: „*Mikor a börtönőr kinyitotta az ajtót, fullasztó bűz áradt ki, ott feküdt*

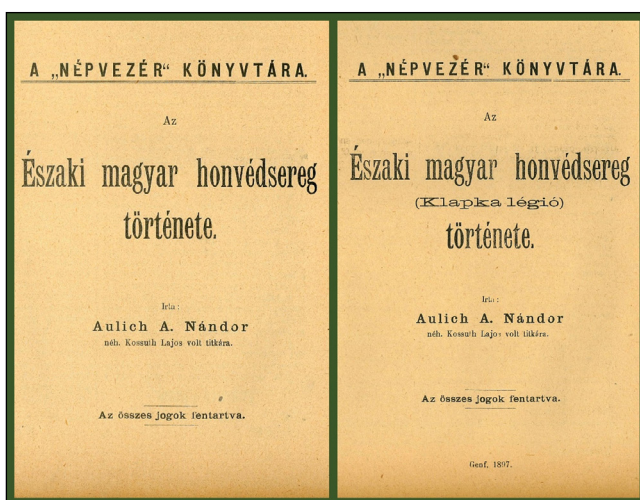
*hanyatt a ládán Aulich kapitány, de nem alva, hanem kínosan hőrögvé; sápadt volt, mint a viasz.*²⁵

Ez a történet jól előkészítette a terepet a későbbi kiadvány számára, hiszen a kolozsvári polgárokkal nemcsak megismertette Aulichot, hanem szenvedése szimpátiát is ébreszthetett bennük. Néhány hónap elteltével ugyancsak a *Kolozsvár* hasábjain féloldalas mutatót közöltek „*Aulich Nándornak, Kossuth Lajos volt titkárának »Az északi magyar honvédsereg története« című, legközelebb sajtó alá kerülő művéből.*”²⁶ Nem tudni, hogy ezt követően miért vártak az előfizetői felhívással több mint másfél évet, de tény, hogy az csak 1897 márciusában jelent meg ugyanennek az újságnak a lapjain.²⁷ A könyv *Ajtai K. Albert* nyomdájában látott volna napvilágot. Úgy tűnik, Kolozsvár magyar közönsége azonban nem volt fogékony Kossuth volt titkárának emlékirata iránt. Érdektelenségük következményét, a meghírsült kiadást, egy sajtóközlemény tudatta: „*Aulich Nándor »Az 1866 évi északi magyar honvédsereg« című munkájára elegendő előfizető nem gyűlvén beszerző a munka kiadásától ezuttal visszalép. Az előfizetési összegeket a jelentkezett előfizetőknek Ajtai K. Albert úr a mai napon visszaküldte.*”²⁸

Talán csak azon múltott, hogy rossz várost választottak a kiadás helyszínéül: hiszen Kolozsváron haltak már el ennél az ügynél sokkal nagyobb és nemesebb kezdeményezések is. (Elég, ha csak a Monarchia idején a város köztereire tervezett, de végül meg nem valósult szobrokra gondolunk.)

Aulich a kiadást illetően más módszerhez folyamodott, és így az emlékirat mégiscsak megjelenhetett

még ugyanabban az évben, a kötet címlapja szerint Genfben. Ebben az esetben azonban nem a kiadás, hanem sokkal inkább a szerző tartózkodási helyének jelöléséről beszélhetünk, ugyanis a mű a *Népvezér* című budapesti hetilapban jelent meg folytatásokban. Az egy évvel korábban, radikális politikai képes havilapként induló időszak kiadvány érdekes megoldást választott az előfizetők számának növelésére: A „*Népvezér*” könyvtára címmel könyvsorozatot indított. A lapszámokban megjelenő könyvoldalakat leválasztva össze lehetett hajtogatni, egybegyűjteni és végül bekötetni. A 27. számban meghirdették, és az első oldalakat már le is köztölték *Az északi magyar honvédsereg története* című munkából. Két lapszámokban (27., 29.) összesen 16 oldal, azaz a címlap, az ajánlás és az előszó jelent meg. Külön érdekessége ennek a nyomtatnak, hogy a címlapján még nincs feltüntetve Genf. Nem tudni, hogy ennek hiányát Aulich kifogásolta-e, vagy a szerkesztőség döntött úgy, hogy a 32. lapszámában ismét meghirdeti az emlékirat közlését, amelyet a 34. lapszámtól kezdtek megjelentetni, újra lekötölve az első oldalakat, és ezúttal már feltüntetve a „kiadás helyét”. Az emlékiratnak a valóságtól elrugaszkodott beharangozójából érdemes egy részletet idézni: „*Nagy áldozatok árán sikerült ezen becses művet megszerezniünk a jelenleg is élő és Svájcban bujdosó szerzőtől, aki mint Kossuth Lajos volt titkára, részt vett ezen honvéd hadsereg létesítésében és küzdelmében mindaddig, míg a kiegyezés meg nem kötött és a hadtest fel nem oszlott.*”²⁹

2. kép

Aulich A. Nándor. Az északi magyar honvédsereg (Klapka légió) története. Genf, 1897. A két címlapváltozat
 Forrás: OSZK Törzsgyűjt. 830.543.

A *Népvezér* megjelenését – sajtóperek sorozata miatt – a hatóságok néhány hónapra betiltották. Az 1898. június 19-én megjelenő 12. számban jelezte a szerkesztőség, hogy folytatja a félbeszakadt emlékirat közlését.³⁰ Az ily módon megjelent kiadvány oly mértékben elkerülte a bibliográfusok figyelmét, hogy *Gulyás Pál* is csak Aulich Nándornak a *Budapesti Hírlapban* Kossuth betegségéről írott cikkét jegyzi.³¹ A megjelenési formából adódik, hogy maga a könyv igazi ritkaságnak számít, az Országos Széchényi Könyvtár is csak 2011-ben jutott hozzá egy bekötött példányához.³²

De térjünk vissza a letartóztatási ügyre, amelynek valódi főszereplője *Szeless Adorján* volt. Az események egészen 1895 tavaszáig nyúlnak vissza. Ugyanis április elsejére virradó éjjel – Kossuth budapesti temetésének egyéves évfordulóján – *Szeless Adorján*, aki akkor egy radikális lap szerkesztője volt, felrobbantotta *Hentzi* tábornok emlékművét a budavári Szent György téren. A szoborban nem esett kár, a tettes pedig a felelősségre vonás elől külföldre menekült. Így találtak rá a francia hatóságok 1895. május 20-án. „*Szeless Adorján már egy hét óta Annemasseban lakott. Tegnap délután egy itt tanuló magyar ismerőse [ifj. Haller Károly Genfből] kiment oda az ő látogatására. Ugyanoda kiment Aulich János [sic!] Kossuth volt titkára is. A vendéglőben ültek hárman, a midőn egy francia rendőr az asztalukhoz lép és megszólítja őket s rövid szóváltás után felhívja, hogy kövessék őt a rendőrségre.*”³³ Ezt követően házkutatás, kihallgatás és *Szeless*, valamint *Aulich* letartóztatása következett. A *Budapesti Hírlap* távirati úton a *Genfben* tartózkodó *Figyelmessy* ezredestől kérte az információ megerősítését. Bár a francia hatóságoknak csak *Szeless* elfogására volt parancsuk, a vele lévő *Aulichot* is letartóztatták. Ennek indokát keresve a *Budapesti Hírlap* érdekes „életrajzot” állított össze. Tudni vélték, hogy *Kossuth* volt titkárának igazi keresztneve nem *Nándor*, hanem *János*, és a hatóságok elől rejtőzve kényszerült a névváltoztatásra. „*Aulichnak Szelessel való letartóztatása ennek az ügynek szenzációs mozzanata. Aulich Nándor, a ki Szeless svájci Olvasd-jába cikket is irt, Kossuth Lajos utolsó titkára volt a kormányzó halála napjáig. Aulich János szintén menekült és pedig kétszeresen. A magyar hatóságok két dologért körözik már hosszú évek óta. Aulich az 1866-iki hadjáratkor átszökött a Klapka-légióba. A prágai béke után hazatérve, szülővárosában, Zentán Aulich Nándor név alatt városi tanácsossá lett s mint helyettes polgármester az ő rá vonatkozó körözéseket a meghalt jelzéssel küldte*

*vissza. Ez Sándor Béla Gromon főispánsága alatt kiderült róla s ekkor újra menekült. A nyolcvanas években bejutott Turinba Kossuthhoz titkárnak s nála is maradt utolsó órájáig. A Kossuth fiukkal nem tért haza Magyarországra, hanem Svájcba ment, ahol megszerezte a svájci polgári jogot [...]”*³⁴ A *Pesti Napló* tudósítója ezzel szemben inkább kiállt *Aulich* mellett: „*Hogy miért tartóztatták le Aulich Nándort is, ez eddigelé érthetetlen, mert összes ügyei, amelyekért üldözhető volna, már elévültek. Aulich körülbelül 50 éves férfi, zombori származású, és öcsöcse Aulich vidéki rendőrkapitánynak. Tizennyolc évvel ezelőtt külföldre ment, Genfben megismerkedett Figyelmessy ezredessel, Kossuth Lajos legodaadóbb hivével, aki azon a réven szerette meg, hogy névrokona Aulich vértanunak. Aulich fantasztikus kapitányi egyenruhájával gyakran magára vonta a járó-kelők figyelmét, és mindenki kapitány urnak szólította. Később Figyelmessy ajánlatára Kossuth Lajos titkára lett, akinél halála napjáig maradt. Azután újra Genfbe ment vissza, és újra Figyelmessy kíséretéhez csatlakozott. Szelessel csakhamar megbarátkozott és most együtt vannak elfogva.*”³⁵

Négy nap után a megpróbáltatások véget értek. Erről maga *Aulich* táviratban értesítette a budapesti lap szerkesztőségét: „*Ma reggel szabadlábra helyeztek. E percben Szeless urtól vett sürgöny szerint kiadátását Franciaország megtagadta. Ő is szabadlábra helyeztetett. Éljen a francia köztársaság! Aulich*”³⁶ A titkár (vagy kapitány) az eset után visszament *Genfbe*, és nagy valószínűséggel nekiállt emlékiratai összeállításának. *Szelessel* továbbra is tartotta a kapcsolatot. Az izgága újságíró rövid angliai kitérő után, pár hónap múltán visszatért a francia városkába, ahol ismét meggyűlt a baja a hatóságokkal. „*A szomszéd Annemasseból jött hír szerint Szeless Adorjánt ott ma letartóztatták. Szeless mult szombat óta tartózkodott Annemasseban. Megelőzőleg Genfben töltött néhány napot, érintkezve az itt lakó magyarokkal: Figyelmessy honvédezredessel, Aulich Nándorral, Kossuth Lajos utolsó titkárával és másokkal. Egy genfi nyomdában egy magyar könyvet nyomat s azért időzött itt, bár figyelmeztették rá, hogy a svájci hatóságok le fogják tartóztatni.*”³⁷

Mint azt már jeleztük, *Aulich Nándor* irodalmi tevékenységét meglehetősen nehéz feltérképezni. A sajtóban utalást olvashattunk arról, hogy cikkei *Szeless Olvasd!* című lapjában jelentek meg. Ez a lap – akár csak a *Népvezér* – kezdetől fogva a hatóságok keresztüztüében állt, mivel *Szeless* nem politikai újságra kért engedélyt, ezért vétett a sajtótörvény ellen. A la-

pot betiltották, a szerkesztő és az egyes szerzők ellen sajtópereket indítottak. Szeless erre úgy reagált, hogy sűrűn, szinte lapszámonként módosította radikális újságjának címét, illetve illegálisan vagy külföldön (Svájcban) nyomtatta azt ki. Ezért is meglehetősen hiányosak az *Olvasd!* OSZK Hírlaptárában fellelhető lapszámjai.³⁸ Az *Olvasd!* 1900. évi első számában Szeless Kossuth végrendeletének ügyével foglalkozott. Az a szöbeszéd járta ugyanis, hogy a volt kormányzó holtában sem szeretett volna visszatérni a *Ferenc József* uralta Magyarországra, hanem felesége és lánya mellett nyugodott volna Olaszországban. Szeless tudni vélte, hogy Kossuth fiai apjuk végakarátával szemben intézkedtek a hamvak hazahozataláról. Ahogy Szeless fogalmazott: „*Mondják, a Nemzeti Múzeumba még 24 esztendőre elzárt Kossuth iratok között van a végrendelet avagy pedig ennek a története. Mondják, hogy Eötvös Károly lenne ura ennek a titoknak.*”³⁹ Tanúnak Aulichot szólította meg, akinek levelét a cikk keretében közölte. Kossuth volt titkára bizonyítékkal nem tudott szolgálni, csak ráerősített a gyanúra: „*[...] legnagyobb sajnálatomra, az Ön által kívánt felvilágosítást adni képes nem vagyok, amennyiben én épp úgy, mint mindenki, köteles vagyok*

kézpénzüln elfogadni Eötvös Károly, elhunyt Gróf Károlyi Gábor és Helfy Ignác képviselőknél, kik azonnal a halál bekövetkezése után az elhunyt összes irományait – beleértve a titkos levéltárában elhelyezve voltak is – átkutatták, azon kijelentéssel, hogy végrendelet nem maradt; ámbar ez homlokegyenest összeütközésben áll a megdicsőültnek előttem többször s egy alkalommal Figyelmessy ezredes előtt is tett abbéli kijelentésével, hogy »Végnyughelye iránt már intézkedett«, mely intézkedés szerint örök álma-it elhunyt szerettei körében a »a genuai temetőben« kellett volna aludnia.”⁴⁰

Időrendben utolsóként ezt a nyilvános megnyilatkozást találtam Aulich Nándortól. Hogy életének hátralévő részét hol és mivel töltötte, és hogy mikor halt meg, sajnos még nem sikerült kideríteni. Feltételezhető, hogy Magyarországra, ezen belül szűkebb pátriájába, Bácskába már nem tért haza.

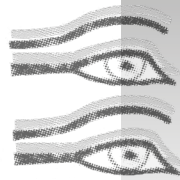
Aulich Nándor neve a csendes feledés homályába merült, bár ahogy ő fogalmazott, nem sokaknak adott meg az a lehetőség, hogy életének egy szakaszában „*a legnagyobb élő történelmi alak közvetlen közelében*” tartózkodhatott. Ezért is érdemel – legalább egy cikk erejéig – egy csöppnyi figyelmet részünkről.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. FEJÉRPATAKY László úti jelentése. Idézi: ELBE István. Kossuth könyvtára [blogbejegyzés]. == OSZK blog, 2014. június 19. Hozzáférhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2014/06/19/kossuth_konyvtara [Megtekintve: 2022.09.10.]
2. Kossuth-könyvtár. A Pallas nagy lexikona. Adatbázisok aloldal. Hozzáférhető: <https://www.arcanum.com/hu/onlinekiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/k-E039/kossuth-konyvtar-F877/> [Megtekintve: 2022.09.10.]
3. HERMAN Ottó. A Kossuth könyvtár ügye. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1583.
4. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 844.
5. Ld. SOMLYÓI TÓTH Tibor. Kossuth és könyvtárának sorsa. == Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”. Budapest: Magvető, 1985. p. 164–180. ISBN 963 14 0409 9
6. RÁKOSI Viktor. Meghalt! == Budapesti Hírlap, 14. (1894) 84. (márc. 25.), p. 1–2. Az idézet helye: p. 2.
7. KOVÁCS Dénes. Kossuth Lajos halálának negyvenedik évfordulójára. == Pesti Hírlap, 56. (1934) 63. (márc. 20.), p. 2.
8. KRÚDY Gyula. A Kossuth fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye. 4. rész. == Esti Kurir, 9. (1931) 261. (nov. 17.), p. 9. Könyv alakban Fábri Anna gondozásában jelent meg: KRÚDY Gyula. Kossuth fia, Budapest: Magvető, 1976. 412 p. ISBN 963 270 322 7
9. AULICH Nándor. Kossuth Lajos betegsége. == Budapesti Hírlap, 14. (1894) 79. (márc. 20.), p. 1–2.
10. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. febr. 26. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
11. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. márc. 2. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
12. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. márc. 9. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
13. Pesti Napló, 46. (1895) 138. (máj. 21.), p. 8.
14. SZÉCSEN József. Beszélgetés a Kossuth-család barátjával. == Esztendő, 1. (1918) 2., p. 145.

15. HELFY Ignác. Előszó. == Kossuth Lajos iratai. 5. köt. Budapest: Athenaeum, 1895. [4], XI, 500, [3] p. Az idézet helye: p. VII.
16. Ld. TÓTH-BARBALICS Veronika. Kossuth Ferenc szövegkiadási gyakorlatához. == Századok, 142. (2008) 3., p. 773–788. ISSN 0039-8098. Az idézet helye: p. 775.
17. Eladási okirat. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Irattár, 446/1894.
18. KOSSUTH Ferenc levele EÖTVÖS Károlyhoz. Nápoly, 1894. máj. 4. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/30. (Kossuth Ferenc ekkor még az Impresa Industriale Italiana hidépítő vállalat vezérigazgatójaként dolgozott Nápolyban.)
19. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1939.
20. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kvt. 2584.
21. The war between the USA and Mexico. Illustrated ... by Carl NEBEL. New York – Philadelphia, 1851. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kvt. 2573.
22. A Klapka-légióról bővebben ld.: KIENAST, Andreas. Die Legion Klapka: Eine Episode aus dem Jahre 1866 und ihre Vorgeschichte. Wien: Seidel, 1900. 386 p.
23. AULICH A. Nándor. Az északi magyar honvédsereg (Klapka légió) története. Genf, 1897. 157 p. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény 830.543.
24. Uo., p. 8.
25. HALLER Károly. Négy nap története: Eredeti tudósítás: Genf május 26. == Kolozsvár, 9. (1895) 121. (máj. 28.), p. 3.
26. AULICH Nándor. A szabadságharc történetéhez. == Kolozsvár, 9. (1895) 215. (szept. 20.), p. 2.
27. Kolozsvár, 11. (1897) 71. (márc. 29.), p. 3.
28. Kolozsvár, 11. (1897) 175. (aug. 4.), p. 3.
29. Népvészér, 2. (1897) 27., p. 9.
30. A Népvészér c. lap kiadása 1898. február 17. (11. sz.) és jún. 19. (12. sz.) között szünetelt.
31. GULYÁS Pál. Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Budapest: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1939. XVI p., 1248 col. Az idézet helye: col. 917.
32. Ld. a 23. hivatkozást.
33. Szeless Adorján elfogatása. == Budapesti Hírlap, 15. (1895) 137. (máj. 21.), p. 6–7. Az idézet helye: p. 6.
34. Uo., p. 7.
35. Szeless és Aulich. == Pesti Napló, 46. (1895) 138. (máj. 21.), p. 8.
36. Szeless szabadlábon. == Budapesti Hírlap, 15. (1895) 139. (máj. 23.), p. 6.
37. Szeless Adorján francia fogságban. == Pesti Napló, 47. (1896) 18. (jan. 19.), p. 7.
38. Olvasd! Politikai havilap. (1894–1901). Egyéb címei: Kossuth zászlója, Nyílt levél. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény MHC 5.456.
39. Hol van Kossuth Lajos végrendelete? == Olvasd!, 4. (1900) 1. (jún.), p. 2.
40. Uo.

(Beérkezett: 2022. január 19.)

A Parlamenti Könyvtár helyettes vezetői 1881–1991

II. rész

JÓNÁS Károly

1950–1991

Beöthy Ottó után tiszavirág-életű vezetők jöttek (tényleges igazgatóként már ő is az volt, egy évig töltötte be ezt a pozíciót). 1950 májusától kívülről, pártmberként érkezett a 45 éves *Daka Sándor*, aki

korábban nyomdászként dolgozott. Ő nem volt helyettes, a könyvtári munkához és a vezetéshez sem értett, mégis egyből főigazgatóként lett vezető. Vezetői tevékenysége kezdetén, május 5-én megszüntették a könyvtár irányító és felügyeleti szerveként nyolc évtizede működő könyvtári bizottságot. Ettől kezdve

24. kép

Szabó Piroska (1909–2006)
a könyvtárt felügyelő ET titkára
(1950–1952)

Benk Vilmos

**a könyvtárt irányító
ET Elnöki Hivatalának
vezetője**

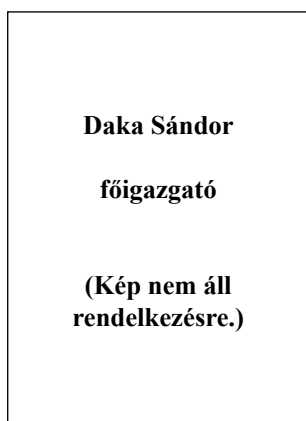
**(Kép nem áll
rendelkezésre.)**

Benk Vilmos (1895–1967)
a könyvtárt irányító ET Elnöki Hivatalának vezetője
(1950–1952)

a Parlament kulturális intézményének személyzete és tevékenysége felett két évig közvetlenül az ET titkárnak megválasztott, kommunista *Szabó Piroska* és az ő alá rendelt ET Elnöki Hivatala, illetve ennek vezetője, a vasesztergályos múltú *Benk Vilmos* („a munkásmozgalom régi harcosa”) diszponált.

Daka csupán 1 évig volt a könyvtár vezetője. Utána a 31 éves *Tordai György* következett, aki 1949 decemberében került a könyvtár állományába, előtte rendőrkapitányként dolgozott. Már a vezetési vonalon tehetetlen Daka idejében is ténylegesen ő irányította a munkálatokat, elődje eltávolításakor pedig megbízták a könyvtár vezetésével, majd két hónap múlva kine-

vezett vezető lett. Irányítása alatt intenzíven folyt a nagyrészt zárt jellegű képviselői könyvtár nyilvános közkönyvtári jellegének kiépítése, előkészítése. 1950 szeptemberében korlátozott nyilvánosságot kapott, majd erőltetett menetben, fontos személyi és tárgyi feltételek hiányában 1951. november 8-án nyílt meg a könyvtár tudományos közkönyvtárként – az ország központi jogi és politikai könyvtárának definiálva önmagát – a szélesebb nyilvánosság előtt. Tordai mindössze háromnegyed évig vezette az intézményt. 1952 februárjában – egy családtagja által elkövetett bűncselekmény miatt – elbocsátották.³⁰

*Daka Sándor (1905–195?)
főigazgató
(1950. május 1. – 1951. május 1.)*

25. kép
*Tordai György (1920–1964)
főigazgató-helyettes (1950. május 1. – 1951. május 1.)
megbízott könyvtárvezető
(1951. május 1. – 1951. június 30.)
igazgató (1951. július – 1952. február)*

Tordait már 1951 júniusától dr. *Podonyi András* helyettesítette. 1951 januárjában került a könyvtárba főkönyvtárosként, jogi doktorátusának megszerzése után (addig altiszt volt a Házban). Amikor 1952 februárjában menesztették az igazgatót, ő állt helyt három hónapig vezetőként is. A 2042/1952. Minisztertanácsi határozat meghozatala után – amely elrendelte a könyvtár nyilvánosságának teljes kiszélesítését, és az intézményt szervezetileg az Országgyűléstől elszakítva a Népművelési Minisztérium felügyelete alá helyezte – az 50 éves *Vértes Györgyöt* nevezték ki igazgatónak. Podonyi helyettesi pozícióját megszüntették, ismét főkönyvtáros, majd két évig osztály nélküli osztályvezető. 1955-től 16 évig Vértes oldalán igazgatóhelyettes.

Az illegális kommunista múlttal (pl. *Rákosi Mátyás*-sal évekig együtt ült a szegedi Csillag börtönben) érkező Vértest – pártkapcsolata révén – az ET titkára, Szabó Piroska hívta a könyvtárba. Vegyész-mérnöki végzettségű volt, korábban újságíróként, 1945 után irodalmi lapszerkesztőként, országos könyv hivatali elnökként, kiadóvállalat vezérigazgatójaként is dolgozott. 1952 második félévében az ET már a Népművelési Minisztériummal karöltve irányította a könyvtár működését. A személyzet és a könyvtári vagyont, eszközök átadása az új felügyeleti szervnek 1953. január 1-jétől történt meg. Vértes a teljes könyvtári nyilvánosság megvalósításának feladataira koncentrált, sor került átépítési, felújítási munkálatok elvégzésére is. Az új könyvtári funkció miatt jelentős létszámemeléshez sikerült jutnia. A könyvtárt politi-

26. kép

*Vértés György (1902–1976)
igazgató (1952. május – 1971. december 31.)*

27. kép

*dr. Podonyi András (1914–1985)
főkönyvtáros (1951. január – 1951. június)
igazgatóhelyettes (1951. június – 1952. február)
helyettesként látta el a könyvtár vezetését
(1952. február – 1952. május)
főkönyvtáros (1952. május – 1953. december)
osztályvezető (1954. január. 1. – 1955. március)
igazgatóhelyettes (1955. március – 1975. június 30.)*

kusi (és nem szakmai) vénával, nagyrészt hozzá nem értő módon, összeférhetetlen természettel, diktatórikus stílusban vezette. Pozitívumaként említendő a könyvtár négy különgyűjteményének létrehozása (a Magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatos dokumentumokból, az ENSZ kiadványaiból, a magyar parlamenti dokumentumokból, a külföldi parlamentek írásos anyagaiból) 1958 és 1962 között. Közel 20 éven át uralta a vezetői széket a pártközpont és – idejének nagy részében – a művelődési tárca támogatásával. Emiatt csak a 70. életében, 1972-től tudták nyugdíjba küldeni.³¹

Ez előtt fél évvel a vezetői posztra várományos személyt küldtek a könyvtárba igazgatóhelyettesként, a 49 éves *Vályi Gábort*, aki művészettörténet és muzeológia szakot végzett, és korábban több területen kulturális vezetői gyakorlatot szerzett (évekig a Külügyminisztérium sajtóosztályának osztályvezetője, 7 évig a Corvina Kiadó irodalmi vezetője, 9 évig a Kulturális Kapcsolatok Intézetének osztályvezetője, majd főosztályvezetője volt), valamint német, angol és orosz felsőfokú, továbbá francia középfokú nyelvizsgával rendelkezett. 1971. július 1-jétől foglalta el pozícióját. Vértés még igazgatóként maradt az intézményben, de már érdemi döntést Vályi nélkül nem hozhatott.

Vályi igazgatóhelyettesi fél évét a helyviszonyok alapos feltérképezésével, a munkatársak (ebben az

időben 43 nyolcórás főállású dolgozója volt a könyvtárnak) tevékenységének, véleményének, ötleteinek megismerésével és a szakirodalom tanulmányozásával töltötte. 1972. január 1-jétől kapta meg *Ilku Pál* művelődésügyi minisztertől az igazgatói (1983-ban *Köpeczi Bélától* a főigazgatói) kinevezést. 12 éves vezetői időszakában radikálisan átszervezte az intézményt, számos újítást vezetett be, a felügyeletet ellátó művelődési tárcánál elérte a személyi és tárgyi feltételek lényeges javítását. A gyarapítási, feldolgozási, tájékoztatási tevékenység és a különgyűjtemények jelentős fejlesztését, új politikai és jogi szakirodalmi szolgáltatások bevezetését, hasznos könyvtári kiadványok megjelentetését tudta megvalósítani. Komoly gépesítéssel, informatikai fejlesztéssel, a munkaerő fiatalításával, a munkatársak oktatásának, képzésének támogatásával, a középvezetői garnitúra kinevelésével, a raktározási-tárolási helyek bővítésével, a könyvtári kapcsolatok és együttműködés javításával és még sok szakmai kérdés megoldásával a számos területen elmaradottsággal küszködő kulturális intézmény magas szintű fejlődését, a kor követelményeinek megfelelő modernizálását hajtotta végre. A magyar és nemzetközi könyvtárügyben is jelentős szerepet vállalt: 1977-től 1982-ig az MKE Társadalomtudományi Szekciójának alapító elnöke, 1979-től 1989-ig az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöke,

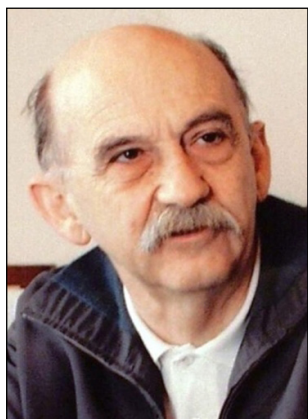
28. kép
Ilku Pál (1912–1973)
művelődésügyi miniszter (1958–1973)

29. kép
Köpeczi Béla (1921–2010)
művelődési miniszter (1982–1988)

1972-től az IFLA Parlamenti Könyvtárak Szekciójának vezetőségi tagja, 1973-tól a FID tagja volt.³² Vályi helyettese 1975-ig Podonyi András maradt. 1975 júliusától – Podonyi nyugdíjba vonulásától – dr. *Balázs Sándorné dr. Veredy Katalin* az igazgatóhelyettes, aki könyvtár szakos végzettséggel, az Országos Műszaki Könyvtárban szerzett gyakorlattal 1958-ban lépett a könyvtárba, és jó néhány munkafolyamatról sok ismeretet szerzett (volt címleíró, tudományos munkatárs, gyűjteménykezelő, dolgozott az Olvasószolgálaton helyettes vezetőként, majd a

Szaktudományi, illetve az Információs osztály vezetőjeként), angol és orosz nyelvvizsgát tett, és a franciával is elboldogult. 1969-től 1971-ig Hollandiában külföldi szakmai tapasztalatokat is gyűjtött a hágai Európai Fordítási Központ munkatársaként, majd megbízott igazgatójaként. Az 1970-es évek első felében jogi tanulmányait sikeresen teljesítette, ami igen fontos volt a jogi és politikai tudományos szakkönyvtár magas szintű feladatainak ellátásához, a könyvtár jogi információs szakközponti szerepkörének kialakításához. Vályi Gábor igazgató kiváló

30. kép
Vályi Gábor (1922–2003)
igazgatóhelyettes (1971. július 1. – december 31.)
igazgató (1972. január 1. – 1983. június 30.)
főigazgató (1983. július 1. – július 31.)

31. kép
dr. Veredy Katalin (1934–2013)
igazgatóhelyettes (1975. július 1. – 1983. június 30.)
főigazgató-helyettes (1983. július 1. – 1983. augusztus 31.)
megbízott főigazgató (1983. szeptember 1. – 1984. szeptember 30.)
főigazgató (1984. október 1. – 1989. szeptember 30.)

intézményfejlesztési céljai és ötletei megvalósításához példás együttműködéssel ő biztosította helyettesként a fő könyvtári-szakmai háttérrel (mindketten általában napi 11 órát dolgoztak), a politikatudományi mellett a jogtudományi vonal megerősítését, egyenrangúvá tételét. Külön megemlítendő, hogy sok fontos és nehéz feladatán kívül Veredy Katalin volt fáradhatatlanul az *Állam- és jogtudományi bibliográfia* című, évről évre megjelenő könyvtári kiadvány összeállításának és megjelentetésének motorja. Vályi nyugdíjba vonulása után, 1983-ban a könyvtár feletti felügyeleti jogkört gyakorló intézmény vezetője, Köpeczi Béla művelődési miniszter bízta meg Veredyt a főigazgatói teendők ellátásával, és 1984

októberétől ténylegesen is kinevezte. 6 évig, az országos takarékosági intézkedések, megszorítások miatt a korábbinál jóval nehezebb időszakban viselte a vezetői tisztséget.

Mindezek mellett 1976-tól 10 évig az MKE elnökségének egyik titkára volt. Vályit követően Veredy is évekig vezetőségi tagja az IFLA Parlamenti Könyvtárak Szekciójának. 1986-tól hat évig a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége igazgatótanácsi tagja, 1992-től 1995-ig pedig elnöke volt.³³

Veredynek évekig nem volt helyettese: a főigazgató-helyettesi munkakör 1983 szeptemberétől 1988 decemberéig betöltetlen maradt. Ekkor dr. *Pintér Katalin*, aki 1974-től dolgozott már az intézményben – a

32. kép
Glatz Ferenc (1941–)
művelődési miniszter (1989–1990)

33. kép
dr. Pintér Katalin (1955–)
főigazgató-helyettes
(1988. december – 1989. szeptember 30.)
megbízott főigazgató
(1989. október 1. – 1991. február 15.)

munka mellett megszerzett főiskolai könyvtárosi és egyetemi jogi diplomával –, előbb megbízással kapta meg ezt a státuszt, 1989. áprilistól szeptember végéig pedig ténylegesen. Ebben az időszakban ismerkedett meg a könyvtárvezetői feladatokkal, amelyek Veredy Katalin nyugdíjba vonulása után rá hárultak. *Glatz Ferenc* művelődési miniszter 1989 októberétől megbízott főigazgatóként állította a könyvtár élére. Nehéz átmeneti időszakban vállalta ezt a kötelezettséget, hiszen a rendszerváltás első szabadon választott parlamentje a négy évtizede a művelődési tárcához került könyvtár visszavételére készült. Erről *Szabad György* országgyűlési elnök és *Andrásfalvy Bertalan*

művelődési és közoktatásügyi miniszter 1990 szeptemberében meg is állapodott.

Az átadás-átvétel 1991 januárjától történt meg. *Pintér* az új főigazgató kinevezéséig, 1991. február 15-ig látta el a vezetési feladatokat.³⁴

34. kép

*Szabad György (1924–2015)
az Országgyűlés elnöke (1990–1994)*

35. kép

*Andrásfalvy Bertalan (1931–)
művelődési és közoktatási miniszter (1990–1993)*

Összegzés

A két részben 20 személy rövid könyvtári életútját vázoltuk fel. Megállapíthatjuk, hogy négy helyettes (Pikler Gyula, Sugár Kornél, Sponer, illetve Máriássy Ferenc, Tombor Tibor) kilépés, haláleset vagy elbocsátás miatt nem lett a Képviselőházi (névváltozással Nemzetgyűlési, illetve Országgyűlési) Könyvtár vezetője, egy segédkönyvtárnok pedig (Nagy Sándor, aki elesett az első világháborúban) a helyettesi funkcióig sem jutott el. Két személynek (Podonyi Andrásnak 1952 februárjától az év májusáig és Pintér Katalinnak 1989 októberétől 1991 februárjáig) teljes vezetői időszakában egyáltalán nem volt helyettese, míg Veredy Katalinnak részidőben (1983-tól 1988-ig). Három vezetőt (Bassó Ármint, Daka Sándort és Vértes Györgyöt) ellenben úgy neveztek ki az intézmény élére, hogy ők előtte senkinek nem voltak helyettesei.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

30. Részletes életrajzát lásd: JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin. Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1895. Budapest: Magyar Országgyűlés, 1995. 492 p. ISBN 963-03-3968-4. Az idézet helye: p. 100–102.
31. Uo., p. 103–120.
32. Részletes életrajzát lásd: JÓNÁS Károly. Egy könyvtárosi pálya hosszú évei. Interjú a 80 éves Vályi Gáborral. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. (2002) 3., p. 36–44. ISSN 1216-6804

A vizsgált személyek jelentős többsége, vagyis a 110 éves időszakban 12 helyettes vezető (Küffer Béla, Fülöp Áron, Plechl Béla, Nagy Miklós, Panka Károly, Trócsányi György, Salgó, illetve Beóthy Ottó, Tordai György, Podonyi András, Vályi Gábor, Veredy Katalin és Pintér Katalin) viszont elérte a ranglétra legmagasabb fokát, és ki hosszabb, ki rövidebb ideig vezette az ország egyik legjelentősebb kulturális közgyűjteményét. Láthatunk kiemelkedő és átlagos helyetteseket és vezetőket, sőt olyanokat is, akik szakmai hozzáértés és felkészültség hiányában a fejlődés útját állva ártottak e nagy könyvtár hírnevének. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a hasznos tapasztalatokkal felvértezett, nagy tudású, jó képességű, áldozatvállalásra és együttműködésre kész, a rájuk bízott intézmény helyét és szerepét reálisan látó, jó munkatársi és intézményi kapcsolatokat tartó, agilis és kreatív vezetők mekkora fejlődést tudtak elérni annak életében.

33. Részletes munkásságát lásd: JÓNÁS Károly. Balázsné Veredy Katalin (1934–2013). == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. (2014) 1., p. 48–50. ISSN 1216-6804
34. Megjegyzendő, hogy dr. Pintér Katalin később – a tárgyalt időszakon kívül – 17 éven át folyamatosan, 1997 májusától 2014. december végén történt nyugdíjba vonulásáig két könyvtárvezetőnek is helyettese volt.

Az arcképek forrása

24. Sulinet Tudásbázis, MTI Képgyűjtemény, 1953. Hozzáférhető: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/mti-kepgyujtemeny/a-kormany-tevekenysege-1953-es-1956-kozott/szabo-piroska-az-elnoki-tanacs-titkara> [Megtekintve: 2022.06.01.]
25. A könyvtár 1951-es megnyitásakor készült egyéni fotó.
26. OGYK-munkatárs által őrzött, 1962 körül készült igazolványkép.
27. OGYK-munkatárs által őrzött, 1960-as évek elején készült igazolványkép.
28. ELTE EDIT, Egyetemi Fotótár.
29. Wikimedia Commons. Hozzáférhető: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%B6peczi_B%C3%A9la.jpg [Megtekintve: 2022.06.01.]
30. OGYK-munkatárs által őrzött egyéni fotó az 1980-as évek elejéről.
31. 1980-as évek elején készült egyéni fotó, amelyet Veredy Katalin ajándékozott a szerzőnek.
32. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://tti.abtk.hu/tagok/adatlap/fglatz> [Megtekintve: 2022.06.01.]
33. 1990 körüli fotó a kép alanyától.
34. Magyar Hírlap, 27. (1994) 127. (június 2.), p. 40.
35. Wikimedia Commons. Hozzáférhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A1sfalvy_Bertalan#/media/F%C3%A1jl:Andrasfalvy_BertalanFotoThalerTamas.JPG [Megtekintve: 2022.06.01.]

(Beérkezett: 2022. március 11.)

„Bevégeztem, amit elkezdtem”

Magyar könyvtártörténeti kronológia. 5., záró kötet

A *Magyar könyvtártörténeti kronológia* 5. kötetével befejeződött a nagy mű, amelynek összeállítója, Gerő Gyula a pannonhalmi bencés monostor könyvtárának 996. évi megalapításától 2010. december 31-ig teszi számunkra lehetővé a mindenkori Magyarország könyvtári kultúrája több mint egy évezredének áttekintését. A könyvsorozat művelődéstörténeti jelentőségét megfogalmazta Pogány György a 4. kötet ismertetésekor: „A magyar könyvtárügy, könyvtártörténet eseménysorozatának közreadásával megteremtette azt a szilárd vázát, amelyre felhúzható lesz egyszer a hazai könyvtártörténet kellően részletes és tényekre alapozott szintézise.”

Az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában megjelenő, tematikájában egyedülálló vállalkozás 1–3. kötete *Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007* címmel, 2009-es kiadási évmegjelöléssel jelent meg 2010 februárjában. A nagy alakú kiadvány első két kötete 960 oldalon az eseményeket, a harmadik, 357 oldalon, a mutatókat tartalmazza. (A *Könyvtári Figyelő* 2010/2. száma közölte róla ismertetést.) A 4. kötet *Magyar könyvtártörténeti kronológia 2008–2010. Pótlások, javítások, 996–2007* címmel, 2014 őszén jött ki a nyomdából, kibővítve a kronológia évkörét, továbbá közölve az első két kötet eseménytárának pótlásait, tételeinek javításait. A kötetet a kronológiában addig említett kiadványok bibliográfiája zárja. (E munkát a 2015/1. számában ismertette a *Könyvtári Figyelő*.) A 2021-es dátummal megjelent 5. kötet 2022 májusában készült el a nyomdában. Gerő Gyula már nem foghatta kézbe, ugyanis az előző hónapban, április 13-án, 98. életévében elhunyt.

Az 595 oldalas 5. kötet *Előszó – Végző* című bevezetése röviden összefoglalja a kronológia nyomtatásban 1978-tól közreadott előzményeit, részletesen tájékoztat a jelen kötet tartalmi vonatkozásairól, statisztikai adatairól, végül (búcsúzóul) köszönetet mond az adatgyűjtő munkáját segítő, a szerkesztői feladatokat végző, a megjelenést támogató

Magyar könyvtártörténeti kronológia 5. kötet: Pótlások 1996–2010; Kiténtetések 1954–2012. Összeáll. GERŐ GYULA. A szerkesztésben közrem. RÁCZ ÁGNES. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2021. 595 p.

személyeknek, illetve a recenziók szerzőinek. (A bevezető szövegét *Hegyi közli Ilona* fordította angol nyelvre.)

Maga az érdemi rész három nagy egységből áll: az első az 1–4. kötet pótlásait, a második a kiténtetett könyvtárosok névtárát, a harmadik a megjelent könyvtári katalógusok bibliográfiáját tartalmazza. Zárásként a kötetben előforduló rövidítések feloldása található.

A *Pótlások és javítások a magyar könyvtártörténeti kronológia 1–4. kötetéhez, 1996–2010* címet viselő eseménytári rész 1451 elejétől kezdve egyetlen időfolyamban közli a pótlásokat és javításokat 2010. december 7-ével bezárólag. A vállalkozás eseménytári statisztikáját pontosan közli az előszó: „az 5. kötetben közölt 1500 új tétellel együtt az eseményleírások dátumainak száma több mint húszezer (20 310), a személyeké a 736 újjal együtt 6480; az intézményeké pedig az 531 újjal együtt több mint 4900-ra (4934), a kiadványoké az újonnan említett 164-gyel együtt 2708-ra nőtt.” Tegyük hozzá, hogy alig több mint 50 tétel a korábbi kötetekben közölt események tartalmának javítása. A leírások tipográfiai elrendezése azonos a korábbi közlésekkel, a folyamatok, események kapcsolatának megtalálását a *Lásd*, illetve *Lásd még* utalások teszik lehetővé.

A kronológia műfaja nem viseli el a forrásokra való tételes hivatkozásokat, de biztosak lehetünk abban, hogy az eseményközlések pontosak, helytállóak, kiállják a forráskritikát. Gerő Gyula hagyományos módon, kézírással jegyezte föl cédulákra adatait, s a számítógépes szerkesztést végző *Rácz Agnéstól* tudjuk, hogy 2001-től terjesztette ki a gyűjtőkör kezdő időhatárát a jelenlegi időpontig. A húsz szempontot felölelő témakör anyagának gyűjtése során szinte minden lehetséges forrást felkutatott, feldolgozott. Pontosította az egymásnak ellentmondó adatokat, tájékoztatást kért és kapott könyvtáraktól, könyvtárosoktól. Magam is többször összefutottam vele az Országos Levéltár kutatótermében, ahol az iratok áttekintése alapján írta meg céduláit. A pótlástételek egy része – Gerő Gyula megfogalmazásával élve – az eseményeknek, folyamatoknak „*egymondatos naplója, diáriuma*”, de bőven akad több évet áttekintő leírás is, amely a könyvtár működésének tömör összefoglalóját adja. Ilyen a második világháborút megelőző időszakból az egykori szakszervezeti-szakegyleti munkáskönyvtárakra vonatkozó 285 esemény-tétel is. Amint az előszóban részletesen olvasható, a cél ezzel az volt, hogy rekonstruálható legyen e véglegesen eltűnő könyvtártípus léte és működése az utókor számára.

Az eseménytári pótlásokat a személynévmutató, az intézmények, szervezetek, település- és földrajzi nevek mutatója, valamint a tárgymutató teszi több szempontból visszakereshetővé.

A *Kiténtetett könyvtárosok névtára 1954–2012* című rész – melynek előzményei a *Könyvtári Figyelőben* jelentek meg 2000 és 2008 között – a *Kossuth-díjjal*, *Állami Díjjal*, *Kiváló Népművelő díjjal* kiténtetett, továbbá a rendszerváltást követő időszak 31-féle kiténtetését megkapó, összesen 679 könyvtáros adatait és az általuk elnyert, összesen 911 kiténtetést tartalmazza. Az összeállítás több lehetőséget nyújt az adattárban való kutakodásra. A *Kiténtetett könyvtárosok névtára* betűrendben közli a nevet (névváltozatok esetében az utalót is), a születési és halálozási adatokat, a munkahelyet és a kiténtetés fajtáját. Ehhez egy földrajzi és intézményi mutató járul a főváros és a megyék szerinti bontásban, a végén a külföldi, határon túli magyar könyvtárosokkal. Ezt követi a *Kiténtetésekre szerinti mutató* és a kiténtetésekre vonatkozó *Időrendi mutató*. A névtárat a *Pro memoria* című fejezet

zárja, amely lehetővé teszi a kitüntetett könyvtárosokra vonatkozó születési/halálozási évforduló azonnali megtalálását először egy időrendi, majd települések szerinti sorrendben. Ez utóbbiban nemcsak a születési/halálozási helyre, hanem a kitüntetéskor meglévő munkahely településére is kereshetünk. Egy nyomtatványként megjelent kiadványban természetesen van helye egy ilyen sokrétű mutatórendszernek, kérdéses viszont az, hogy ha webes felületen is elérhető lesz majd ez az összeállítás, ott szükség lesz-e a mutatók ilyen változatos megjelenítésére.

Érdekessége ennek a résznek a bevezetőként közölt, kerekén 15 oldalas, 2015 pünkösd vasárnapjára datált *Kis magyar könyvtári kitüntetéstörténet* című dolgozat, amelyben Gerő Gyula a magyarországi könyvtárosok állami-társadalmi megbecsülésének (vagy meg nem becsülésének) történetét tekinti át 1812-től napjainkig. Az 5. kötet utolsó nagy egysége a *Könyvtári katalógusok bibliográfiája* címet viseli, amely az 1945 előtt nyomtatásban megjelent könyvtári katalógusok leírását tartalmazza Rácz Ágnes összeállításában. Első részében a mindenkor Magyarországon 401 településnek betűrendjében, jól áttekinthető tipográfiai elrendezésben láthatjuk az összesen 1409 könyvtár kerekén 3000 katalógusának felsorolását. (A gyűjtés nem terjedt ki a magánkönyvtárak, illetve a kölcsönkönyvtári magánvállalkozások katalógusaira.) A szabványos leírások általában hazai nagykönyvtárak katalógusaiból származnak, ha pedig a kérdéses munkák sem ott, sem egyéb bibliográfiákban nem szerepeltek, akkor a *Magyar Minerva* köteteinek hivatkozásai vagy egyéb források alapján kerültek leírásra, mindig utalva a felhasznált forrásra. A települések könyvtárainak katalógusait követik második részként a megjelent központi katalógusok, majd a népkönyvtárak és egyéb közművelődési, iskolai könyvtárak számára kiadott törzsanyag- és ajánló jegyzékek leírásai. A hazai viszonylatban egyedülálló, teljességre törekvő bibliográfia szervesen egészíti ki az öt kötet eseménytári tematikáját, lehetőséget nyújtva a könyvtárak katalógusaiból hiányzó, az összeállításban csak említett katalógusok felkutatására.

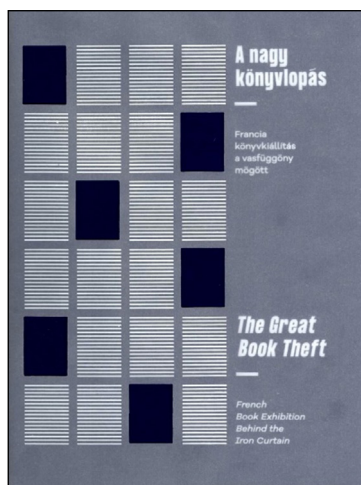
A könyvtár, dokumentumainak használata révén, nemcsak kultúráközvetítő, hanem kultúraformáló, tudatformáló közgyűjtemény is. Létrejött, működése, hatása vagy megszűnése/megszüntetése a közösség művelődéstörténetének részét képezi. Gerő Gyula még 2001-es *Kiáltvány (kiáltás) a hétköznapi könyvtártörténet-írást!* című közleményében tette fel a kérdést: „*Vállalják-e a könyvtárak, hogy [...] – a már meglévő országos*

kronológia adatainak felhasználásával – elkészítik intézményük vagy területük (városuk, megyéjük) könyvtártörténetének kronológiáját, illetve annak adatbázisát?” Ő maga – példát mutatva, és muníciót adva – nemcsak a *Magyar könyvtártörténeti kronológia* öt kötetének anyagát gyűjtötte és szerkesztette meg, hanem összeállította a Veszprém megyei, a Somogy megyei, a Vas megyei, a Komárom-Esztergom megyei könyvtárak kronológiáját, és közreműködött Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiájának összeállításában is. Az Ő anyagából és céduláiból kiindulva készült el segédletként, webes formátumban a Fejér megyei települések könyvtártörténeti kronológiája.

Egy település részletes könyvtártörténeti eseménytára, az elmúlt korszakokra vonatkozó adatok összegyűjtése és közzététele hatékony ismeretközlésként funkcionálhat addig is, amíg egy történeti feldolgozás meg nem születik. Ugyanis nemcsak jelenleg szűnnek meg közkönyvtári szolgáltatóhelyek, s homályosulnak el egy közösség emlékezetében. A második világháború harci eseményeinek befejezése után a községi jegyzők, a vármegyei alispánok jelentései számos esetben a helyi népkönyvtárak megsemmisüléséről, vagy legalábbis töredékes megmaradásukról szóltak. 1946 és 1950 között a belügyminiszter közel 700 olvasókört oszlatott fel, s emellett a belügyminisztérium számtalan további olyan szervezetet, egyesületet számolt fel, amely könyvtárral is rendelkezett. Gerő Gyula gyűjtőmunkája, a közreműködő Rácz Ágnes szerkesztői munkája, valamint az általa szerkesztett bibliográfiák kiinduló alapot nyújtanak ahhoz, hogy a települések könyvtárosai folytassák a bekövetkező helyi események kronológiájának és a 2012 után kitüntetett könyvtárosaik adatainak rögzítését. Arra is ösztönöz, hogy a kollégák a megyei hatókörű közgyűjtemények vonatkozó forrásait, a helyi hírlapok közleményeit is feldolgozva elkészíthessék és közzétehessék saját, teljes körű, részletes helyi könyvtártörténeti eseménytárukat a legkorábbi időponttól kezdve – ott, ahol ez még nem történt volna meg.

„*Quod potui, feci / Finivi, quod incepi*” – olvasható az *Előszó – Végző* című, kötetnyitó fejezet mottójaként, amely a fejezet végén magyarul is megismétlődik: „*Ami erőmből telt, megtettem / Bevégeztem, amit elkezdtem*”. Rajtunk áll, hogy amit Gerő Gyula országos léptékben már megvalósított és befejezett, azt lokális méretekben folytassuk (akár csak digitális formátumban megjelenítve) – megőrizve/továbbadva ezzel településeink kulturális örökségének, könyvtári kultúránknak emlékezetét.

Kégli Ferenc

ÁRVAI Mária – VÉRI Dániel. A nagy könyvlopás: Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 199 p. ill., részben színes

Mikrotörténelmi mélyfúrás: az 1959-es műcsarnoki könyvkiállítás mint egy generáció meghatározó élménye

Napjaink tömegkultúrájában egyre gyakrabban bukkannak fel az 1980-as éveket feldolgozó alkotások (magyar kontextusban ld. például *A besúgó* című sorozatot vagy az *Eltörölni Frankot* című filmet), amelyekkel szemben gyakori kritikaként fogalmazódik meg a hitelesség számonkérése. A kérdéses korszak óta közel négy évtized telt el, ami éppen elég a múlt elhomályosulásához, ezzel párhuzamosan az elbeszélés iránti igény felébredéséhez. Itt érdemes a nemzedéki emlékezet fogalmára utalnunk, amely *Jan Assmann* alapvető munkája, *A kulturális emlékezet*¹ szerint az ún. kommunikatív emlékezet egyik megtestesítője. A kommunikatív (eredendően szóbeliségben közvetített) emlékezet szűk értelemben kb. 40 évet ölel fel: ebben az időtávlatban a múlt még közvetlenül formálja a jelent, ezért a hozzá kapcsolódó emlékezet „forró”. Az a pont, amikor az emlékezet „kihűl”, és a múlt élő tanúk nélküli történelemmé, intézményesített (írott) kulturális emlékezzé válik, 3-4 generációnyi idő (kb. 80 év) elteltével következik be. A kétféle emlékezet közötti váltás nem egyik pillanatról a másikra történik: a régmúltat a közelmúlttól elválasztó ún. „sodródó hasadék” közegében egyszerre munkál a kommunikatív és a kulturális emlékezet. Jellemző a múltból való diskurzus felerősödése, illetve a narratívába/ellen-narratívába illesztés és az identitásképzés igénye, amit persze a politika is igyekszik kiaknázni, és a kollektív emlékezetben lévő hagyományokat a maga szolgálatába állítani. Az említett, a jelenhez képest mínusz 80–40 év közötti időablak teret ad a „nagy idők nagy tanúinak” megszólalására/megszólaltatására kvázi az utolsó pillanatban. Ennek immár tudományosan elfogadott kutatási irányzata az *oral history*: célja, hogy a kulturális emlékezetben való megtartás érdekében tudományos igénnyel, lehetőleg írott formában rögzítsék az egyének szubjektív tapasztalatának elbeszéléseit bizonyos történelmi eseményekkel kapcsolatban. Erre tesz kísérletet a következőkben ismertetendő rendhagyó kötet is az 1950-es, '60-as évek Budapestjét megidézőve.

A szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum kiadásában 2020-ban látott napvilágot az azonos címen megrendezett, 2019. szeptember 20. és 2020. március 1. között látogatható kiállításuk kísérő kiadványa, *A nagy könyvlopás: Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött* című kötet. Azért nem beszélhetünk műfajként kiállítási katalógusról, mert maga a 2019–2020-as kiállítás is inkább egy valós esemény (illetve annak elő- és utóélete) elbeszélésére, rekonstruálására tett kísérletként, mintsem hagyományos tárlatként volt értelmezhető, melyben a műalkotások he-

lyett a dokumentumok játszották a főszerepet, még ha a képzőművészeti fókusz meg is maradt. Ami a tárlaton ismeretterjesztő szövegek és szöveges források formájában volt olvasható, a kötetben tudományos igényű tanulmányok formájában nyújt – adott esetben jobb – alkalmat az elmélyülésre, a történelmi háttér megismerésére. A kiállítás részét képező videóinterjúk szerkesztett, lábjegyzetekkel és kereshathatóságokkal ellátott átiratai lehetővé teszik azt, hogy a magunk tempójában vegyük őket sorra, és ne csak egyet-egyet válasszunk ki közülük, mint ahogy az a múzeumlátogatás során életszerű. Az olvasóknak sem kell azonban nélkülözniük a vizuális források jelenlétét: a jó érzékkel kiválogatott, számos esetben színes (a források természetéből fakadóan persze sokszor fekete-fehér) képek szinte pótolják a múzeumi élményt, egyedül egy archív filmhíradó és egy propagandafilm esetén marad hiányérzet a befogadóban, akinek meg kell elégednie utóbbiakból néhány állóképpel. A videóinterjúkat ezzel szemben teljes mértékben helyettesítik az átiratok, melyeket az interjúalanyokról készült portréfotók (*Deim Balázs* munkái) illusztrálnak. A tipográfiailag és nyomdai kivitelezését tekintve is kiemelkedő minőségű, ötletes (áttört mintáival az ellopott könyvekre utaló) pausz védőborítóval, dombornyomott kék vászonkötéssel, fehér címfelirattal és piros élmezőszel ellátott (így színvilágában a francia trikolórt idéző), *Szép Magyar Könyv* díjjal elismert kötet (grafikus: *Erdélyi Sarolta Ágnes*) – igazodva a XXI. századi kiállításrendezési trendek elvárásaihoz – a kéthasábos tördelést kiaknázva párhuzamosan magyar és angol nyelven is olvasható, így nemzetközi mércével mérve is megállja a helyét. A kiadvány már csak azért is számot tarthat a külföldi közönség érdeklődésére, mert az 1956 utáni keleti blokk kulturális életébe és nemzetközi kapcsolataiba enged bepillantást egy elsöre epizodikusnak tűnő, de horderejében mégis jelentősnek bizonyuló eseményen keresztül.

Az „*elsüllyedt történet*” (p. 70.), amelyet a kötet a kiállítás kurátorai (és egyúttal a jelen kötet szerkesztői), *Árvai Mária* és *Véri Dániel* alapos kutatómunkájának köszönhetően megidézték, nem más, mint az 1959. október 24. és november 8. között a Múcsarnokban megtekinthető francia könyvkiállítás, amely az akkori gazdag francia publikációs termést hozta el a vasfüggöny keleti oldalára, a könyvek pedig olyan „kapósak” voltak, hogy anekdotikus beszámolók szerint a kiállítás végére nagy részüket ellopták. De valóban így volt? És ha igen, miért? Mit jelentettek

a lopott könyvek a fiatal értelmiségieknek (jelesül: művészeknek és művészettörténészeknek), és mi volt az esemény tágabb kontextusban értelmezhető szerepe az 1950-es, '60-as évek Magyarországon? Ezeket a kérdéseket járja körül a kötet három tanulmánya, illetve a kurátor-szerkesztők által készített, átiratban olvasható tíz *oral history*-interjú a korszak 2019-ben még élő tanúival. Az imponáns névsor (*Gábor Eszter, Gyémánt László, Jovánovics György, Klimó Károly, Kovalovszky Márta & Kovács Péter, Lakner László, Marosi Ernő, Passuth Krisztina, Pernecky Géza, Tót Endre*) az 1959-es évben főiskolára/egyetemre járó, pályájukat a '60-as években kezdő, az *Iparterv-* és a *Szürenon*-csoporthoz kötődő progresszív képzőművészek és művészettörténészek reprezentatívnak tekinthető képviselőit fedi le – de nemcsak 60 év távlatából való visszaemlékezéseik szolgálnak történelmi forrásként, hanem korabeli sajtóanyagok, levéltári dokumentumok, plakátok, levelezések stb. is. A változatos forrásbázis kellő alapot szolgáltat egy mikrotörténelmi mélyfűrészhez: mint cseppben a tenger, a könyvkiállítás kontextusában megelevenedik „az ötvenes évek szűrt levegője”, a vizuális szürkeség és az „*információs hiánygazdaság*” (p. 11.) világa, amelyben mindazoknak, akik szűkösen érezték a kereteket, megvoltak a maguk bevett, legális vagy illegális tájékozódási forrásai. A visszaemlékezők és a szerkesztők állítása egyaránt az, hogy ebben a zárt társadalomban valódi revelációként hatott a francia könyvkiállítás: a könyvek mint a nyugati kultúra eszméinek és színeinek követői jelentek meg és teljesítettek be tényleges kultúrmissziót azáltal, hogy magánkönyvtárakba vándorolva folytatták pályafutásukat – némelyiket, mint például a Lakner László által elemelt *Max Ernst*-kötetet, egyenesen kézzől kézre adták (ez a kulturális emlékezetben megőrződött történet képezte a kutatás kiindulópontját is – p. 7.). A jelen kötet hiányosságaként róható fel, hogy csak a fiatal képzőművészekre és műtörténészekre összpontosít, és nem vállalkozik például arra, hogy irodalmárok visszaemlékezéseivel árnyalja az esemény történelmi jelentőségét. Ennek oka talán abban keresendő, hogy a vizuális kultúra egyetemessége miatt a képzőművészet terén gyakorlatilag nem kellett nyelvi korlátokkal számolni, illetve itt volt tetten érhető feltehetőleg a legélesebb kontraszt a korszak „akadémiai” művészeti stílusa (a szocialista realizmus) és a kortárs nyugati neoavantgárd irányzatok között, így a jó minőségű (színes) reprodukciókat közlő francia albumok átütő erővel és újdonságértékkel bírtak a

nyugati impulzusoktól elzárt, utazási lehetőséggel nem bíró fiatalok számára.

Az első tanulmány – a szerkesztőpáros „négykezes” munkája – *A tudás topográfiája* címen számba veszi azokat a tájékozási forrásokat, amelyek hivatalosan vagy félhivatalosan rendelkezésre álltak a művészetkedvelő budapesti értelmiség számára az '50-es, '60-as években. A külföldre való utazást az államhatalom szinte teljesen korlátozta, az egyetemeken (ELTE, Képzőművészeti Főiskola) a művészettörténeti oktatás a XIX–XX. század fordulójáig ért el, a könyv- és lapkiadás és a könyvterjesztés pedig állami kézben volt. Nyugati műalkotások is csak elvétve jutottak a vasfüggöny innenső oldalára: a kortárs művészet reprezentatív kiállítóhelyén, a Múcsarnokban az 1950-es években mindössze két nyugati tárlatot rendeztek, melyek egyike a szóban forgó 1959-es francia könyvkiállítás volt. A korabeli nyomdatechnika hiányosságai miatt a Magyarországon kiadott művészeti albumok fekete-fehér reprodukciókat közöltek, ahogy a „hivatalos” művészeti folyóiratok (*Szabad Művészet: 1947–1956, Műterem: 1958, Művészet: 1960–1990*) is fekete-fehér belívvvel jelentek meg. Ezt a hazai közeget találóan jellemzik *Kovácsnai György* festő, animációs filmkészítő szavai: „*Olyan szürkeség van itt, hogy ha behoznának ide egy piros almát és letennék az asztalra, fessük meg, az magától megszürkülne.*”² (A vele készült interjúban *Perneckzy Géza* idézte fel, hogy mekkora revelációt jelentett egy-egy nyugati reklám színvilága: „*A Lufthansának volt a doboza, és az egy olyan kék volt, ami az egész országban nem volt különben. A kék színt a Népboltok képviselték. Az egy fogalom volt: »Népbolt kék«. Egy beütött, fakó, palaszínű kék. Annál erősebb kéket nem tudtak csinálni*” – p. 181.) Nagy jelentőségre tettek szert tehát az olyan könyvesboltok és könyvtárak, ahol hozzá lehetett jutni nyugati kiadványokhoz – a szerkesztők az interjúk adatközléseiből származó információkat térképre is vitték, vizuálisan is leképezve a tudás topográfiáját a budapesti értelmiségi szubkultúra vonatkozásában. Az elhelyezkedésnek abból a szempontból van jelentősége, hogy míg az Idegennyelvű Könyvesbolt (Váci utca 32.) az ELTE bölcsészkarával (Pesti Barnabás utca, ma Piarista utca 1.) átellenben, a Francia Intézet és könyvtára (1961 és 1992 között a Szegfű utca 6. alatt) a Képzőművészeti Főiskola (Népköztársaság útja, ma Andrássy út 69–71.) közelében működött. A könyvesboltok (Idegennyelvű Könyvesbolt, Horizont és Gorkij könyvesboltok, NDK Centrum)

mellét a könyvtárak játszották a főszerepet a nyugat-kelet irányú kulturális transzferben, ám az interjúk nyomán számba vett könyvtárak egy szűk, „bennfentes” kör számára voltak hozzáférhetőek (Fészek Művészkлуб könyvtára, ELTE művészettörténet tanszék könyvtára, Képzőművészeti Főiskola könyvtára, BME könyvtára, Szépművészeti Múzeum könyvtára, Múcsarnok könyvtára), ami érvényes volt a Francia Intézet, az angol követség és az Olasz Kultúrintézet könyvtárainak is. Sőt, utóbbiak látogatóinak megfigyeléssel vagy akár megfélemlítéssel is kellett számolniuk, amint arról a visszaemlékezések, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) őrzött akták tanúskodnak. (Érdekes, hogy az amerikai követség és annak könyvtára nem szerepel a sorban – ezt *Passuth Krisztina* interjújában azzal magyarázza, hogy 1956 után *Mindszenty József* követségi menedékjoga miatt az intézmény tabunak számított – p. 160.) A tanulmány anekdotikus adalékokkal is szolgál: a művészettörténet szakra beiskolázott, a meccsek miatt külföldre járó vízilabdázók például *Gábor Eszter* visszaemlékezése szerint (p. 97.) rendszeresen csempészték haza könyveket a tanszéki könyvtár számára. Több könyvtárost név szerint is érdemes megemlíteni: meghatározó volt a Fészek Művészkлуб könyvtárát 1957-től vezető *Molnár Éva* személye, de *Gál Istvánt* sem lehet kihagyni a felsorolásból, aki 1950-től volt az angol követség könyvtárosa – ilyen minőségében és kapcsolatrendszere miatt *Gált* a magyar hatóságok hírszerzéssel gyanúsították, megfigyelés alatt tartották, telefonját lehallgatták. A tanulmány végezetül teljes szövegében közli a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában fennmaradt, *Kulturált könyvdurrantók kiskatéja* című satirikus alkalmi írást, példaként arra, hogy a kispénzű magyar értelmiség előtt milyen egyéb utak álltak az áhított könyvek beszerzésére (a könyvdurrantás itt a könyvek kiadótól való elkérését takarja). A szerzők bevalottan csak egy bizonyos értelmiségi kör tájékozási forrásaira szorítkoztak, és nem tértek ki az irodalmi folyóiratok és könyvsorozatok bemutatására, illetve a helyhez nem köthető, CIA által szervezett könyvküldési akcióra (utóbbiról bővebben szót ejt a kötet harmadik tanulmánya). A kissé vázlatzerű szöveg a jegyzetapparátussal kiegészítve mégis alkalmas arra, hogy összképet adjon egy adott korszak művelődési lehetőségeiről, az információs hiánygazdaságban alkalmazott egyéni és kollektív stratégiákról.

A kötet következő írása *Rákosiné füzőitől Honegger oratóriumáig. Fejezetek a magyarországi fran-*

cia kultúrdiplomácia történetéből címet viseli. A talányos megfogalmazás a Francia Intézetre utal: a szerző, Árvai Mária annak 1950-es évekbeli történetét mutatja be az 1959-es francia könyvkiállítás kontextusba helyezése érdekében. Ugyan 1958-tól már nem tartózkodott Magyarországon, és a könyvkiállítás szervezésében sem vett részt, a szöveg „főszereplője” mégis *Guy Pierre Turbet-Delof*, 1950 és ’58 között a Francia Intézet igazgatója, diplomata státuszú kultúrattasé. Az ő működését a tanulmány diplomáciatörténeti publikációk, az ÁBTL-ben őrzött iratok, illetve Turbet-Delof ’56-os memoárja (magyar nyelvű kiadása: *Egy francia diplomata a forradalomban: Guy Turbet-Delof 1956-os naplója*³) nyomán ismerteti. Érdemes leszögezni, hogy a keleti blokk országaiban egyedül Zágrábban és Budapesten működhetett francia intézet – bizonyos források szerint többek között azért, mert *Rákosi Mátyás* felesége évente egyszer-kétszer előszeretettel lemásoltatta az intézet könyvtárában a divatlapokból az új női fehérneműk szabásmintáit.⁴ *Sztálin* 1953-as halálát követően a francia kulturális kapcsolatok terén is enyhülés volt tapasztalható, ami a francia intézet szellemi kisugárzására is rányomta a bélyegét: nőtt a nyelvtanfolyamok létszáma, a könyvtár látogatottsága, a kölcsönzések, továbbá a rendezvények, koncertek száma is. Ez persze nem maradhatott következmények nélkül – a magyar kulturális élet szereplőivel élénk kapcsolatokat ápoló, a francia kultúra közvetítését a szíven viselő Turbet-Delofot kémtevékenységgel gyanúsították meg, ám diplomáciai mentessége miatt nem őt, hanem beosztottait helyezték vád alá: *Barják János* könyvtárost és *Németh Mária* segédkönyvtárost (Barjákot életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték 1955-ben, ahonnan az 1956-os forradalom idején megszökött, majd külföldre disszidált). Az intézet 1956. október 24. és ’57. január 7. között zárva tartott, ekkor Turbet-Delof a saját lakásán rendezett be irodát, figyelemmel kísérte a forradalom eseményeit, jelentéseket küldött a francia követnek, illetve személyesen találkozott *Bibó Istvánnal*, a Nagy Imre-kormány államminiszterével, és átvette annak proklamációját, amit eljuttatott a francia és angol követségekre. A forradalom leverése után több művésznek (például *Czóbel Bélának*) segített disszidálni. Mindezek miatt Turbet-Delof egyre inkább nemkívánatos személynek számított, amit jól mutat titkárnőjének, *Halkó Marianne*-nak 1957-es letartóztatása is, amely komoly diplomáciai felháborodást váltott ki a francia fél részéről. Végül a kultúrattasé 1958 nyarán elhagyta az országot (tit-

kárnőjét ezután kiengedték); gesztusértékű, hogy a nevéhez fűződő egyik utolsó esemény *Arthur Honegger Johanna a máglyán* című oratóriumának francia intézetbeli bemutatása volt. Turbet-Delof távozása után a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok rendeződni kezdtek, amire az 1956-os forradalom leverése miatt nemzetközileg elszigetelődő magyar államnak is szüksége volt. Ebben a folyamatba illeszkedik az 1959-ben megrendezett budapesti francia és párizsi magyar könyvkiállítás is. Összegezve a tanulmány fő megállapításait: az 1950-es években a Francia Intézet munkatársait és látogatóit, a francia kultúra iránt tanúsított érdeklődést a hatalom gyanakvással szemlélte, és a könyvtár használóinak, a rendezvények résztvevőinek, a diplomaták ismerőseinek számolniuk kellett megfigyelésük lehetőségével. A hagyományosan franciás műveltségű értelmiségiek és művészek jó része mégis vállalta a kockázatot. A rövid tanulmány hibájaként egyedül az róható fel, hogy túl keveset idéz az állambiztonsági jelentésekből és jegyzőkönyvekből – hiába ismerjük meg a levéltári források jelzeteit, ha azok nem kutathatók a nagyközönség számára. Jó lett volna az ideológiai sikon, kulturális terepen vívott háború több adalékát, a megfigyelések részleteit terjedelmesebben megismerni, bár ez talán már szétfeszítette volna jelen kötet kereteit.

A harmadik, egyúttal legterjedelmesebb tanulmányt *Véri Dániel* jegyzi *Könyvek útja a vasfüggönyön át: franciák, magyarok és a CIA* címen. Ez az a szöveg, amely a legközelebb viszi a fókusz a francia könyvkiállításához, egyúttal érezhetően ez támaszkodik a legtöbb eredeti kutatómunkára is. A szerző mellett érvel, hogy a vasfüggöny keleti oldalára juttatott „nyugati” könyvek a hidegháborús versengés, az ideológiai harc szolgálatában álltak a „puha hatalom” fegyvereiként – hasonlóan az absztrakt expresszionista művészet CIA általi nemzetközi támogatásához (utóbbiról ld. *Frances Stonor Saunders Who paid the piper? CIA and the cultural Cold War*⁵ című monográfiáját). A könyvek egyszerű szállíthatóságuk, relatív olcsóságuk miatt könnyen betöltötték a kultúraközvetítés, illetve a világképek, ideológiák közvetítésének funkcióját. A legális csatornákra szolgálnak példaként a könyvkiállítások, míg a féllegális, fedett csatornákra a CIA könyvküldési akciója (utóbbi témakört a közelmúltban dolgozta fel *Alfred A. Reisch Hot books in the Cold War* című munkája⁶). 1956 két szempontból is mérföldkőnek bizonyult: *Hrucsov* februári beszéde a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XX. kongresszusán, melyben szakított Sztá-

lin örökségével, előrevetítette a keleti blokk ideológiai enyhülését, az '56-os forradalom október-novemberi leverése ellenben évekre elszigetelte Magyarországot a nemzetközi szinten (az ENSZ magyar ügyet vizsgáló bizottsága egészen 1963-ig működött). Ebben a közegben kiemelt jelentőséggel bírt minden kulturális cserekapcsolat, így került sor magyar részvétellel az 1958-as brüsszeli világkiállításon és ugyanebben az évben a Velencei Biennálén, illetve 1959-ben rendezték meg a budapesti francia és a párizsi magyar könyvkiállítást is. Noha például Lakner László a vele készült interjúban úgy emlékezik (p. 145.), hogy a magyarországi volt a keleti blokkban az első francia könyvkiállítás, ez korántsem felel meg a valóságnak: 1956 és 1960 között tartották meg sorrendben a szovjet–francia, a csehszlovák–francia, a lengyel–francia, a román–francia, a bolgár–francia, a magyar–francia és a jugoszláv–francia könyvkiállításokat, melyek szervezője francia részről a *Comité permanent des expositions du livre et des arts graphiques français [A francia könyv- és grafikai kiállítások állandó bizottsága]*, a francia helyszín pedig minden esetben a *Sorbonne* volt. Mint arra a tanulmány zárszava is utal, érdemes lenne egy összehasonlító elemzés keretében megvizsgálni e könyvkiállítások történeteit – a sajtóhírek tükrében való felsoroláson túl a szerző erre nem vállalkozott, éppen csak felvillantja például a „*könyvlopások éva-da*” (p. 86.) párhuzamba állítható eseményeit: a szófiai könyvkiállítás kapcsán a francia sajtó megengedően számolt be az ottani könyvlopásokról,⁷ az 1959-es moszkvai Amerikai Nemzeti Kiállításról pedig egyes források szerint a látogatók még a csomagolóanyagként használt amerikai újságlapokat is elkapkodták.⁸ Míg a francia–magyar képzőművészeti kapcsolatok (kiállítások) '50-es évekbeli történetét az ideológiai rokonság határozta meg (a kommunista/népi művészekkel), az 1959-es, Műcsarnokban rendezett francia könyvkiállítás tematikáját tekintve sokszínű volt, a francia könyvtermés egészét reprezentálta a művészeti kiadványoktól az útikönyvekig. Nemcsak a nagyszámú látogató (több mint 35 ezren tekintették meg az ingyenes kiállítást) árulkodik a rendezvény sikeréről, hanem az is, hogy a kéthetes nyitvatartási idő végére a kiállított több mint 3000 könyv és 600 folyóirat nagy részét ellopták. (Volt lehetőség ugyan a kötetek megvásárlására is, de a borsos árak miatt erre csak elvétve került sor – p. 66.) A visszaemlékezők egybehangzó véleménye szerint a francia szervezők ezt nem nehezményezték, tudniillik nem rendelték meg a kiállított tárgyak vissza-

szállítását, számítva a könyvek valamilyen fajta hasznosulására (p. 67.). Véri a lopások elterjedtségére és azok ironikus tudomásulvételére vonatkozóan számos forrást – interjúkat, e-mailben kapott információkat – idéz, emellett bemutatja a könyvkiállítás korabeli sajtóvisszhangját is, ahol a lopásokat a „pesti humor” örve alatt említik (*Gyergyai Albert* így fogalmazott az *Élet és Irodalom* hasábjain: „rossznyelvű budapestiek [...] e könyvkiállítás sikerét naponta el-eltűnő könyvek számán mérik kárörvendőn”⁹), hivatalos reakció ellenben nem született az esemény e vetületéről. (A könyvtári folyóiratok is cikkeztek a könyvkiállításról – a *Magyar Könyvszemlébe Fogarassy Miklós* írt¹⁰ –, bár a tanulmány hivatkozásai közül hiányzik *A könyvtáros* című lap névtelen beszámolója,¹¹ feltehetőleg azért, mert az 1959-es évfolyam nem lelhető fel az EPA-ban.) A Műcsarnok archívumában fennmaradtak a kiállítással kapcsolatos dokumentumok (pl. plakátok, költségvetési iratok), valamint MTI sajtófotók és egy rövid filmhíradó¹² a megnyitóról – ezeket a tanulmány kellő forráskritikával vizsgálja, szembeállítva a rendezvény hivatalos olvasatát, illetve a sajtófotókon és a filmhíradóban megjelenített könyvcímeket és -borítókat (pl. *Larousse-lexikonok*, útikönyvek, Ermitázs-album, alumíniumipari szaklap) a visszaemlékezők tapasztalataival, valamint az általuk elemelt, túlnyomórészt modern vagy kortárs művészetet bemutató kötetek rekonstruált lajstromával. A budapesti francia könyvkiállítás párjaként, azt követően szerveztek Párizsban egy közel 1700 kötetet felvonultató és 8000 látogatót vonzó magyar könyvkiállítást, amelyet a tanulmány szintén behatóan elemez, kiemelve a rendezvény ideológiavezérelt pozicionálását és felemás sajtóvisszhangját. (Érdekesség, hogy éppen a párizsi kiállítást megelőzően indult a magyar könyvek „kulturális exportjának” reprezentatív folyóirata, a *Livres de Hongrie* is.¹³) Példának okáért ezt olvashatták a magyar újságolvasók: „*»A magyar kultúra nagykövetei« népi művészeink és könyveink. Láttukra sokakban születik meg a megállapítás: csak szocialista országban fejlődhet ilyen mértékben a kultúra [...] a könyvkiállításon pedig mindenkit megragadott egy dokumentációs tábla egyetlen mondata: Magyarországon egy kiló kenyér, vagy egy liter tej árért már lehet könyvet vásárolni. Ez pedig Franciaországban elképzelhetetlen.*”¹⁴ A francia sajtó utalt arra, hogy az '56-os forradalom miatt bebörtönzött írók művei nem képviselték a magyar irodalmat a könyvkiállításon, és a megnyitót is megzavarta egy politikai töltetű incidens: francia fiatalok *Liberez Tibor Déry!*

[*Engedjék szabadon Déry Tibort!*] címmel osztogatták a *Comité Déry [Déry Bizottság]* által jegyzett röplapokat. A kelet–nyugati ideológiai szembenállás, a könyvekkel vívott hidegháború további „hadműveleteinek” ismertetése zárja a tanulmány gondolatmenetét. Reisch már említett hiánypótló monográfiája feltárta, hogy 1956 és 1991 között a CIA különböző fedőszervezeteken (alapítványokon, kiadókon, magánszemélyeken, emigráns közösségek könyvlerakatain) keresztül összesen közel 10 millió kötetet juttatott a keleti blokk országaiba; Véri csak a fő téziseket közli a programról, amelyről magyar nyelven egyelőre sajnos nem olvashatunk forrásmunkákat. A korabeli magyar hatóságok figyelmét azonban mindez nem kerülte el: 1958-ban propagandafilm foglalkozott a hidrogénballonokat is bevető, felforgató tevékenységgel (*Imperialista kémtevékenységek a Magyar Népköztársaság ellen*¹⁵), *Aczél György*, a kommunista korszak befolyásos, a titkosszolgálatokat is irányító kultúrpolitikusának a kulturális intézményvezetőkhez intézett 1959-es belső körlevele pedig felszólította a címzeteket, hogy szolgáltatassák be a tőkés országoktól postai úton érkező, „*ellenséges politikai propagandát szolgáló kiadványokat, sajtótermékeket*” az Országos Széchényi Könyvtár zárt anyaga számára.¹⁶ (Érdeemes lenne egy kiegészítő kutatás keretében a végére járni, pontosan mennyi kötet érkezett így módon a zárt anyagba; a tanulmány szerint elenyésző lehetett a számuk.) Véri konklúziója az, hogy az ’50-es években a keleti blokk országaiban a könyvkiállítások, illetve a CIA könyvküldési programja a „*kulturális elsajátítás*” (p. 88.) adekvát eszközeül szolgált az információs hiánygazdaságban élő helyiek számára, ahogy például az angol követség/*British Council* által a korszakban a keleti blokkban szervezett, szintén relevatívnak bizonyuló *Henry Moore*-vándorkiállítások is. A francia könyvkiállítás szerepe és hatása mindezek miatt túlmutat egy kéthetes „protokolleseményen”; a látogatók által hazavitt könyvek anyagszerűségükben (is) a „nyugat” egy darabját képviselték, új világokat tártak fel, és szimbolikus jelentőségre tettek szert. A felsorakoztatott, egymást jól kiegészítő forrásokat látva nehéz lenne ezekkel az állításokkal vitatkozni. Mint már szó esett róla, a kötet második felét tíz interjú szerkesztett, lábjegyzetekkel és keresztvitatkozásokkal ellátott leiratai teszik ki. A tizenegy interjúalany (ti. egy páros interjú is készült) visszaemlékezései színes adalékokkal, anekdotákkal egészítik ki a tanulmányokat, nemcsak a könyvkiállítás

és a könyvlopás, de a korszak képzőművészeti élete vonatkozásában is. Vannak visszatérő kérdések, amelyeket mindegyik interjúalanyunk feltesznek (a műcsarnokbeli könyvkiállítás; könyvesboltok, könyvtárak, követségek látogatása), de persze a beszélgetések minden esetben az egyéni élettörténethez igazodnak, érintve az első saját kiállításokat, a külföldi utazásokat stb. is. A „nagy könyvlopásról” szólva többen felidézik, hogy szájról szájra terjedt annak lehetősége: „*Ráharaptunk, és szemérmetlenül megindult a lopás, különösen, mikor kiderült, hogy a franciák nem fogják üldözni mindezt*” (interjú Marosi Ernővel, p. 153.). Volt, aki nem beszélt aztán az egészről, és volt, aki megmutatta a barátainak, mit vitt haza a kiállításról. A hatástörténet szempontjából sokatmondó, amikor a számos kézen átmenő, Lakner László által elemelt Max Ernst-album inspirációs erejéről esik szó (interjú Lakner Lászlóval, p. 146–151., interjú Tót Endrével, p. 189–191.), de Klimó Károly is kitér arra, hogy szomorú módon a magyar művészet 20–30 évig tartó elzártsága, az információhiány máig tartó lemaradást eredményezett (p. 133.). „Könyves” szemmel kiemelhető az interjúkból, mennyien említik a Fészek Művészklub könyvtárát és név szerint Molnár Évát, illetve az *Albert Skira* kiadó nívós művészeti albumsorozatait, amelyek több művészeti könyvtár akkori gyűjteményében is megtalálhatóak voltak. Gábor Eszter könyvtárosi nézőpontból is feleleveníti a Kádár-korszak egy későbbi időszakát (1971 és 1987 között a Szépművészeti Múzeum könyvtárának vezetője volt). A CIA könyvküldési akciójáról Gyémánt László mesél részletesebben (megtudjuk például, hogy egy űrlapot kitöltve lehetett megadni az érdeklődési területet vagy másokat ajánlani a programba), Passuth Krisztina pedig a szamizdatokról és az OSZK *Országos Gyarapodási Jegyzékéről* mint a tájékozódás forrásairól is ejt néhány szót. A könyvkiállítás kapcsán többen is kiemelik, mennyire abszurd mai szemmel az egész: „*Ha ma elmondjuk egy festőnövendéknek ezt a végtelenül nevetséges történetet... Szerintem ma már Afrikában is [nevetséges lenne], ha egy festő akarna egy könyvet Rembrandtról vagy Braque-ról, és ahhoz lopó zsebet kellene varrnia a kabátjába, egy barátjának falazni, a teremőr nénit pedig meggyőzni, hogy ne nézzen oda...*” (interjú Jovánovics Györggyel, p. 121.). Árukladó, hogy mindenki élénken emlékszik a könyvkiállításra és a lopás mozzanatára, az ellopott könyveket pedig a legtöbben egészen máig megőrizték: a kötetben közölt fotókon a kezükben tartják azokat, a 2019–2020-as szentendrei kiállításra pedig lehetőség szerint köl-

csönadták a sajátos életúttal rendelkező példányokat. A kötetet névmutató zárja, segítve az eligazodást a XX. századi képzőművészet magyar és külföldi alakjainak világában.

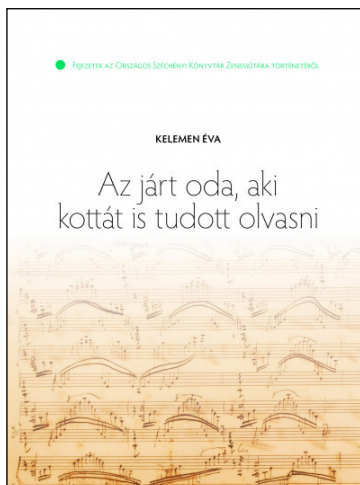
A nagy könyvlopás olvasója óhatatlanul behelyezkedik egy immár letűnt korszakba, amelyet a diktatúra, a hatalom paranoiája, a vizuális szürkeség és az információs elzártság fémjelzett, ami abszurd és tragikus (bizonyos fénytörésben tragikomikus) helyzeteket szült. Ebben a keretben értelmezhető az is, hogy az értelmiség tömegesen lopta el kabát alatt a francia könyvkiállítás darabjait. A jelen kötet nem kínál átfogó korszakmonográfiát, „mindössze” egy sajátosan

kelet-európai jelenség anekdotákkal tűzdelt, mégis tudományos igényű körüljárásával szolgál, az utolsó pillanatban összegyűjtve az akkor fiatal, ma már a nyolcvanas éveikben járó képzőművészek és művészettörténészek vallomásait. (Az interjúk felvétele óta Marosi Ernő művészettörténész elhunyt.) Noha a kutatást több irányból is érdemes lenne folytatni, ez a kiemelkedően szép kiállítású kötet mindenképpen méltó lenyomata egy fontos művelődéstörténeti jelenségnek, ezért a képzőművészet és a könyvkultúra iránt érdeklődő olvasóknak egyaránt ajánlható.

Szabó Piroska

Irodalmi hivatkozások

1. Első magyar nyelvű kiadása: ASSMANN, Jan. A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest: Atlantisz, cop. 1999. 313 p. ISBN 963-9165-36-0
2. IVÁNYI-BITTER Brigitta, szerk. Kovásznai György: Túl a húsdarálón. Budapest: Kovásznai Kutatóműhely, 2008. 69 p. ISBN 978-963-06-4585-0. Az idézet helye: p. 6, 10.
3. Egy francia diplomata a forradalomban: Guy Turbet-Delof 1956-os naplója. Budapest: Francia Intézet – 1956-os Intézet, 1996. 178 p. ISBN 963-04-7139-6
4. KECSKÉS D. Gusztáv. Kulturális diplomácia a nemzetközi feszültségek közepette: Franciaország Közép- és Kelet-Európában (1936–1940, 1944–1951). == Világtörténet, 6. = 38. (2016) 3., p. 409–494. ISSN 0083-6265
5. STONOR SAUNDERS, Frances. Who paid the piper? CIA and the cultural Cold War. London: Granta Books, 1999. 544 p. ISBN 1862070296
6. REISCH, Alfred A. Hot books in the Cold War: The CIA-funded secret Western book distribution program behind the Iron Curtain. Budapest – New York: CEU Press, 2013. XXVIII, 549 p. ISBN 978-615-5225-23-9
7. KAYSER, Jacques. Présence française en Bulgarie. == Le Monde, 1958. 04. 24. ISSN 0395-2037, E-ISSN 1950-6244. Hozzáférhető: https://www.lemonde.fr/archives/article/1958/04/24/presence-francaise-en-bulgarie_2297682_1819218.html [Megtekintve: 2022.10.01.]
8. Parting the Curtain: Propaganda, culture, and the Cold War, 1945–1961. New York: St. Martin's Press, 1997. 304 p. ISBN 978-0333731239
9. GYERGYAI Albert. Francia könyvkiállítás Budapesten. == Élet és Irodalom, 3. (1959) 45., p. 5. ISSN 0424-8848
10. FOGARASSY Miklós. Francia Könyvkiállítás. == Magyar Könyvszemle, 76. (1960) 2., p. 204. ISSN 0025-0171
11. A francia könyvkiállításról. == A könyvtáros, 9. (1959) 12., p. 930–932. ISSN 0450-7886
12. Francia könyvkiállítás a Mücsarnokban: Magyar Filmhíradó 45. [videó]. == A Filmhíradók Online honlapja. 7:23 perc. Hozzáférhető: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=15204> [Megtekintve: 2022.10.01.]
13. Ld. Exposition du livre hongrois. == Bulletin des bibliothèques de France, (1959) 11., p. 519. ISSN 0006-2006. Hozzáférhető: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1959-11-0519-011> [Megtekintve: 2022.10.01.]
14. PÁLFFY József. A francia közvélemény nagy érdeklődéssel tekint az MSZMP kongresszusa elé. == Hétfői Hírek, 3. (1959) 48. (nov. 30.), p. 3. ISSN 0437-3715
15. Imperialista kémtevékenységek a Magyar Népköztársaság ellen, Minisztertanács Tájékoztatói Hivatala, magyar propaganda-dokumentumfilm, fekete-fehér, 1958, 30 perc [videórészlet]. == Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára honlapja. 5:02 perc. Hozzáférhető: <https://www.abtl.hu/node/215> [Megtekintve: 2022.10.01.]
16. A könyvtárak és a hatalom: Tanulmányok és dokumentumok. Szerk. MONOK István. Budapest: OSZK – Gondolat Kiadó, 2003, p. 139–140. (Nemzeti téka). ISBN 963-200-470-1

KELEMEN Éva. Az járt oda, aki kottát is tudott olvasni: fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára történetéből. Budapest: OSZK, 2020. 215 p. : ill., színes

Portrék a Zeneműtárból

A recenziót október 1., a Zene világnapja alkalmából publikáljuk.

A „különgyűjtemény” a könyvtári világ színes, érdekes, sokrétű és sokjelentésű szervezeti egysége. A XIX. században kezdett kialakulni, akkor, amikor az állomány nagysága már szükségessé tette a korábinál differenciáltabb gyűjteményszervezési és szolgáltatási formák megteremtését. Ez az egységes egésznek felfogott könyvtári állomány törzsállományra (törzsgyűjteményre) és az attól valamilyen szempont szerint elkülönülő, de ahhoz szervesen kapcsolódó állományrészekre – különgyűjteményekre – tagolását jelentette. Elméletben három metszet alapján különíthetők el szervezeti egységek a törzsgyűjteménytől. Az első a dokumentumok formai sajátossága, a második az információhordozók tematikai azonossága. Formai szempontok alapján kialakított különgyűjtemény lehet a kézirat, a régi és ritka nyomtatványok gyűjteménye, a hírlapok és folyóiratok, a térképek stb. szervezeti egysége. Tematikai szempont szerint megszerzett különgyűjtemény esetében a legkülönfélébb dokumentumok kerülhetnek össze, a köztük lévő kapcsolatot a tartalom határozza meg. Jó példa erre a helytörténeti gyűjtemény, amelyben egy-egy településre vonatkozó, mindenféle hordozón rögzített információ megtalálható: könyv, hírlap, kézirat, térkép, plakát, metszet, hangfelvétel, fénykép, film stb. A tematikus elv alapján megszerzett különgyűjteménynél alapvető szempont a használó érdeke: a cél az, hogy minél egyszerűbben érje el a számára szükséges, ugyanakkor különféle hordozón található információt. Fontos szempont, hogy a különgyűjteménynek speciális gyűjtőköri és használati szabályzata legyen, retrospektív szerzeményezést is folytasson, és egyedi feltárási eszközöket alakítson ki, továbbá a szolgáltatást nyújtó könyvtárosok megfelelő szakismeretekkel rendelkezzenek. A harmadik „metszet” a speciális használói igények alapján kialakított szolgáltatási forma lehet, bár utóbbi szempont önmagában nem alkalmas a szó klasszikus értelmében vett különgyűjteménnyé válásra. E csoportba tartoznak például a könyvtárak gyermekrészlegei, amelyek nem folytatnak visszamenőleges, retrospektív beszerzést, és az állományt sem szükséges sajátosan sokrétű információkeresést biztosító eszközökkel feltárni. A gyermekrészleg pedagógiai, illetve fejlődéslélektani okokból különül el a törzsgyűjteménytől, nem az ott található információhordozók és információk egyedi, különleges volta, hanem azok használatának speciális módszerei miatt válik el az állomány egészétől.

Nemzeti könyvtárunk egyik legrégebbi különgyűjteménye a zenei. Zenei dokumentumok már a XIX. században is voltak a bibliotékában; *Mátray Gábor*, aki 1846-tól évtizedeken át volt a könyvtár őre, képzett zenész-

ként és a korabeli zenei élet jelentős szereplőjeként fontosnak tartotta a zeneművek megőrzését, szolgáltatását. Önálló szervezeti egységgé mégis csak a XX. században, 1924-ben vált a *Zenei Osztály*. Néhány év múlva az egység helyzete megváltozott, kikerült a könyvtár keretéből, és a *Magyar Nemzeti Múzeum* egyik intézménye, igazgatósága lett *Zenetörténeti Osztály* néven. Az új egység a könyvtár zenei osztályát, a múzeum néprajzi tárát – pontosabban annak zenei vonatkozású dokumentumait – és a Nemzeti Múzeum *Történeti Osztálya* szintén zenei műtárgyait integrálta virtuális módon, vagyis a dokumentumok megmaradtak eredeti helyükön. Az új egységbe kéziratok és nyomtatott zeneművek, fonográffelvételek, zenei vonatkozású képzőművészeti alkotások és hangszerek tartoztak. 1934-ben a közgyűjteményi intézményrendszer szerkezete módosult, megszűnt a *Gyűjteményegyetem*, és ennek egyik következményeként a Nemzeti Múzeum zenei gyűjteménye is átalakult: a Széchényi Könyvtár addig önálló igazgatóságai egyetlen könyvtári főigazgatóság alá kerültek, a zenei osztály *Zeneműtár* néven lett a bibliotéka egyik különgyűjteménye, és a néprajzi, illetve képzőművészeti dokumentumok, valamint a hangszerek nem kerültek a gyűjtőkörébe. (Az ekkor történt szervezeti változásnak köszönhetően lett 1934-ben *Fitz József* az intézmény vezetője, és indulhattak el a bibliotéka működését alapvetően korszerűsítő, nagy jelentőségű reformok.)

Kelemen Éva, a Tár korábbi munkatársa a szervezeti egység történetét feltáró tevékenysége során az írott források mellett kiaknázta az elbeszélte történelem, az *oral history* lehetőségeit is. Az *oral history* eredetileg a szociológiában jelent meg: az egyének tapasztalatait, emlékeit kívánták interjúk készítésével megörökíteni, és az egyén kapcsolatrendszerét feltárni. Csakhamar azonban a történettudomány is felfedezte, és a jelenkortörténet egyik fontos forrásává vált. A szóbeli történelem, az események, történések résztvevőinek emlékezése megvilágíthatja azokat a momentumokat, amelyekről nem maradt fenn írásos forrás, illetve értelmezheti, tisztázhatja a nem egyértelmű kérdéseket. Az *oral history* kétségtelenül sok szempontból emlékeztet a visszaemlékezésre mint történeti műfajra, fontos elvi különbség azonban, hogy az interjú készítő szakember irányíthatja az emlékezést, rákérdezhet olyan történésekre is, amelyekre az interjúvált nem vagy rosszul emlékszik, netán magától nem is hozná szóba. Vagyis az *oral history* mint történeti műfaj két személy bizalmon alapuló kapcsolatán jön létre, és mint ilyen válik jelentős forrásértékűvé.

Kelemen Éva a *Zeneműtár* öt egykori munkatársával – *Falvy Zoltánnal*, *Somfai Lászlóval*, *Hamburger Klárával*, *Vavrinecz Veronikával* és *Eckhardt Mariával* – készített interjúkat, és jelentette meg azokat az *Az járt oda, aki kottát is tudott olvasni* című kötetben. A különgyűjtemények kritériumai között korábban említettük, hogy a munkatársaknak magas szintű szakismeretekkel kell rendelkezniük az adott területen. Nos, mind az öt interjúalany beható zenei, zeneelméleti és zenetudományi tanulmányok után lett a *Zeneműtár* tudományos munkatársa. Az interjúkat kiegészíti két „szabályos” könyvtártörténeti tanulmány: az egyik az 1929–1934 közötti zenetörténeti osztály története, a másik pedig a Tár egykori legendás vezetője, *Vécsey Jenő* portréja.

Az öt interjú a *Zeneműtár* egyfajta történetéről ad keresztmetszetet az 1950-es évektől az 1990-es évek közepéig. De nemcsak a Tár története bontakozik ki a beszélgetésekből, hanem az olvasó megismerkedhet öt rokonszenves, jelentős tudományos életművet magáénak mondható személy életútjával, hivatali működésével, és persze a háttérben – néha nem is olyan nagyon a háttérben – feltűnik a XX. századi magyar történelem is.

A szerző az interjúkat 2014–2018 között készítette az *Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Történeti Interjúk Tárában*. Nem a felvételek időrendje szerint sorakoznak a beszélgetések írott változatai, hanem aszerint, hogy mikor került az interjúalany a Tárba. *Falvy Zoltán* (1928–2017) 1952-ben a *Hírlaptárban* kezdte pályáját, 1954 és 1961 között volt a *Zeneműtár*, 1961-től pedig a *Bartók Archívum*, a későbbi *MTA Zenetudományi Intézet* munkatársa, az 1980-as években igazgatója. Akadémiai doktori értekezését 1979-ben védte meg.

Falvy Zoltán a középkori zene, főleg a trubadúrzene kutatója volt, első jelentős publikációjában pedig a *Pray-kódex* zenei paleográfiáját elemezte. Zenei tanulmányai mellett az ELTE magyar-történelem-könyvtár szakán végzett, a könyvtári munka iránti érdeklődése innen is datálódik; a néhai *Dán Róberttel*, az *ELTE Könyvtártudományi Tanszékének* vezetőjével együtt szervezte meg a zenei könyvtárosok posztgraduális képzését az 1980-as években. Az interjúban életútjának első szakaszáig, 1961-ig jutott el, a folytatásra egészségi állapot, majd 2017-ben bekövetkezett halála miatt már nem kerülhetett sor. *Zeneműtári* emlékezései nyomán sok apró történet segítségével ismeri meg az olvasó az egység mindennapjait, a tatai *Esterházy-kottatár* feldolgozása során előkerült különlegességeket. (Utóbbi nem té-

vesztendő össze a szintén az OSZK-ba került Esterházy hercegi ág kottatárával, benne *Joseph Haydn* zeneműveivel.)

Joseph Haydn életműve átvezet a következő interjúalanyhoz, Somfai László (1934–) zenetudóshoz, az MTA rendes tagjához. Somfai pályakezdő muzikológusként professzora, *Bartha Dénes* támogatásával került 1958-ban a Zeneműtárba. Mondhatjuk, jó időben volt jó helyen: 1959-ben Budapesten rendeztek nemzetközi konferenciát Joseph Haydn halálának 150. évfordulója alkalmából, és Somfai mesterével közösen publikálta a Haydn-kutatásban azóta is alapvető műnek számító munkát: *Haydn als Opernkapellmeister: die Haydn-Dokumente der Esterházy-Opernsammlung* (Budapest: Akad. Kiadó; Manz: Schotts, 1960.) A fiatal kutató bekerült a nemzetközi zenetudomány vérkeringésébe – muzikológusi kutatómunkájának módszertanát egyébként nem kis részben a Zeneműtárban alakította ki. Somfainak azonban zenetudósként – ahogyan ő fogalmazott – két lába van, az egyik XVIII. századi, a másik XX. századi, vagyis Haydn mellett *Bartók* életművének is nemzetközileg jegyzett, elismert kutatója. 1963-ban a Zeneműtárat felcserélte a Bartók Archívummal, ahol új alapokra helyezte a Bartók-kutatást. Elbeszélése nyomán feltárulnak az olvasó előtt a kutatás nehézségei, amelyeknek alapvető oka, hogy a zeneszerző hagyatéka két helyen – New Yorkban és Budapesten – található.

Hamburger Klára (1934–) zenetörténész, az MTA doktora viszonylag rövid ideig, 1961 és 1966 között volt a Zeneműtár munkatársa. Az ő szakmai pályafutása az *MTA Könyvtár*ából indult, onnan került 1961-ben az eltávozott Falvy Zoltán helyére a Széchényi Könyvtár zenei részlegébe. A Zeneműtár vezetője, Vécsey Jenő támogatta *Liszt*-kutatásait, ennek köszönhetően látott napvilágot a Zeneműkiadó gondozásában 1966-ban a zeneszerzőről írt monográfiája, amely később idegen nyelveken – angolul és németül – is megjelent. Érdekes és jellemző, amit a kötet születéséről mond. Amikor a kiadó felkérte, tanácsot kért *Szabolcsi Bencétől*, elvállalja-e. A professzor az idősebb, tekintélyesebb zenetörténészekről tette függővé választát: amikor kiderült, hogy közülük senki sem kíván élni a lehetőséggel, csak akkor hagyta jóvá tanítványa tervét. A kötet megjelenésének évében Hamburger Klára a Zeneműkiadó szerkesztője lett. *Liszt*-kutatásait kiadói munkája mellett, szabadidejében végezte, és tudományos eredményei alapján nyerte el 1981-ben a kandidátusi, 2003-ban pedig az MTA doktora fokozatot.

Vavrincez Veronika (1933–) 1963–1994 között dolgozott a Zeneműtárban, amelynek 1984-től vezetője volt. Pályafutása neki sem az OSZK-ban kezdődött, a zenetudomány szak elvégzése után az akkori *Gorkij Könyvtár* zeneműtárába került, ahol megismerte a könyvtári munka alapjait. Az OSZK-ba 1963 elején hívta Vécsey Jenő. Könyvtári tevékenysége során elsősorban feldolgozással foglalkozott, korszerűsítette a Vécsey által készített címléírásai szabályzatot, és csakhamar a zenei könyvtári feldolgozó munka elismert szaktekinétye lett. 1970-ben indult az *MNB Zeneművek Bibliográfiája*, amelynek szerkesztésével őt bízták meg. A '60-as években bekapcsolódott a *RISM (Répertoire International des Sources Musicales, Nemzetközi Zenei Forrásrepertórium)* munkálataiba, amelynek célja a régi zenei kéziratos és nyomtatott dokumentumok feltárása. Ekkor ismerte meg a hazai székesegyházi kottatárak régi zenei anyagát, és *Bárdos Kornél* városmonográfiáihoz ő készítette el a zeneművek tematikus jegyzékét. Vavrincez Veronika az évtizedek során a hazai zenei könyvtárosi élet fontos személyisége lett, továbbképző tanfolyamok megbecsült előadója és az *MKE Zenei Könyvtáros Szervezetének* alapító tagja, valamint a nemzetközi zenei könyvtári közösség tevékeny közreműködője is volt. Amikor 1981-ben az *AIBM (Association Internationale des Bibliothèques, Archives et Centres de Documentation Musicaux, Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége)* Budapesten tartotta tanácskozását, az előkészítő munkában komoly szerepet vállalt. 1995-ben vonult nyugdíjba, de az eltelt évtizedekben is aktív résztvevője a zenei könyvtárakban folyó munkának: a Zenetudományi Intézet régi kottáinak feldolgozását végezte, illetve Győrben *Richter János* (1843–1916) zeneszerző hagyatékának feltárása fűződik a nevéhez.

Eckhardt Mária (1943–) 1966 és 1973 között volt a Tár munkatársa. Ő nem zenetudomány szakon végzett a Zeneakadémián, hanem énektanár és karvezető képesítést szerzett, pályáját is tanárként kezdte. 1966-ban elhunyt a Zeneműtár vezetője, Vécsey Jenő, és utóda, *Kecskeméti István* hívta Eckhardtot a könyvtárba. Némi habozás után középiskolai énektanára, *Mohayné Katanics Mária* tanácsára fogadta el a felkérést. Zeneműtári hivatali munkája során került kapcsolatba *Liszt* Ferenc kézirataival, ami eldöntötte későbbi tudományos pályáját: 1973-ban létrejött az MTA Zenetudományi Intézete a Bartók Archívum és a Népzene kutató Csoport integrálásával, és ennek a XIX. századi zenetörténeti osztályára került, vagyis főállású *Liszt*-kutató lett. Intézeti munkája mellett

kezdte megszervezni az Andrássy úti ún. *Régi Zeneakadémia* épületében kialakítandó *Liszt Múzeumot*, amelynek 1986-tól főállású vezetője lett. A Széchényi Könyvtárral azonban nem szakadt meg a kapcsolata: még 1970-ben szervezte meg az OSZK kórusát, melynek mai napig vezetője.

A kötetben megszólalók Eckhardt Mária kivételével Vécsey Jenő (1909–1966) beosztottaiként kezdték meg munkájukat a Zeneműtárban. Emlékezésük nyomán plasztikusan kirajzolódik egy karizmatikus, kiváló adottságokkal rendelkező munkahelyi vezető portréja, melyet tudományos kutatásai eredményeivel Kelemen Éva *Vécsey Jenő, a magyar zenetudomány fáradhatatlan munkása* című tanulmánya egészít ki. Vécsey eredetileg zeneszerzést tanult, 1942-től volt az OSZK munkatársa, 1945-től haláláig a Tár vezetője. A Tár akkoriban az Esterházy-palotában működött, és a háború alatt súlyos károk érték. Vécsey elsődleges feladata a helyreállítás volt, valamint az állomány többszöri költöztetése, 1946-ban ugyanis az Esterházy-palota köztársasági elnöki rezidencia lett, és az OSZK-nak el kellett hagynia az épületet. Ugyanakkor az államosítások következtében hatalmas mennyiségű anyag került be a nemzeti könyvtárba, ezek közül kiemelkedett a herceg Esterházy-féle kottatár. Vécsey Jenő szervezte meg a korszerű feltáró munkát, és kezdeményezésére indult meg a

kézírtos zeneművek közreadására vállalkozó *Musica Rinata* sorozat. Munkássága, eredményei beépültek a Zeneműtár munkájába, és máig hatóan átörökítették azt a zenei könyvtárosi ethoszt, amelyet ő is képviselt. A kötet másik történeti tanulmánya a kezdeteknek állít emléket *A Magyar Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya 1929–1934* címmel. Ahogyan az 1945 utáni korszak meghatározó személyisége Vécsey Jenő volt, úgy ezekben az években *Isoz Kálmán* (1878–1956) működése volt kiemelkedő a Tár szempontjából. Ő indította meg a *Musicologia Hungarica: A Magyar Nemzeti Múzeum zenetörténeti kiadványai* című sorozatot, a magyar muzikológia jeles vállalkozását, amelyben az akkori pályakezdő fiatal zenetörténészek – Bartha Dénes (1908–1993), *Gombosi Ottó* (1902–1955) és *Gárdonyi Zoltán* (1906–1986) – kötetei láttak napvilágot.

A mű fontos hozzájárulás a nemzeti könyvtár egyik különgyűjteménye múltjának megismeréséhez, de jó szívvel ajánlható mindazoknak, akiket érdekel a zene, illetve a zenetudomány. És jó lenne, ha a szerző folytatná az interjúk készítését; némileg érthetetlen, miért maradt ki a sorból *Szőnyiné Szerző Katalin* (1949–), aki 1989-től volt a Tár munkatársa, 1994 és 2008 között pedig a vezetője.

Pogány György

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

121/2022

SAVOLAINEN, Reijo: Cognitive authority as an instance of informational and expert power. – Bibliogr. In: Libri. – 72. (2022) 1., p. 1–12.

A kognitív autoritás mint az információs és a szakértői hatalom esete

Információ; Információs társadalom; Terminológia

A szerző az információ és a hatalom viszonyát 25 kulcsfontosságú tanulmány elemzésére támaszkodva vizsgálta. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik a kognitív autoritás (szakmai hozzáértés és befolyás) klasszikus fogalma, amelyet *Patrick Wilson* könyve tett ismertté 1983-ban.

Figyelembe kell vennünk, hogy az autoritás egy bizonyos területre korlátozódik, és egy személy csak ezen belül rendelkezik tekintéllyel. Nemcsak embereknek, hanem intézményeknek (pl. egyetemek, lexikonok, újságok) is tulajdoníthatunk kognitív autoritást.

A kognitív autoritás alkotóelemei az információs hatalom és a szakértői hatalom. Az előbbi a felsorakoztatott érvek és tények meggyőzőerejéből fakad, az utóbbi forrásai a kompetenciák és az információforrások megbízhatósága. Az autoritással rendelkező szakemberek nem mondhatják meg másoknak, hogy mit gondoljanak, viszont befolyásolhatják az emberek meggyőződéseit és attitűdjeit. Az információs és a szakértői hatalom tehát egyaránt meggyőző természetű, amelyet az információkeresők elfogadhatnak vagy elutasíthatnak, főként saját tapasztalati tudásukra támaszkodva.

Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy a kognitív autoritás alakzatait ki kell dolgozni, újragondolva annak jelentőségét, hogy a hálózatos információs környezetben a hiteles információforrásokról alkotott hagyományos kép egyre inkább erodálódik. Az is tudnunk kell, hogy hatalom sokrétű jelenség, amely ellenáll minden egyértelmű osztályozási próbálkozásnak.

Kognitív autoritást nem csupán egy tudáskészlet (zárt kérdésekre adott válaszok), hanem vélemény (nyílt kérdésekre adott válaszok) alapján is tulajdoníthatunk valakinek/valaminek. Megbízhatóságának kritériuma az, hogy mennyire találjuk önmagában hihetőnek, meggyőzőnek és hitelesnek.

Megkülönböztethetünk technikai jellegű autoritást, ha az a dolgok pontos meghatározásán és mérésén alapul. A formális kognitív autoritás általában egy adott kulturális kontextus társadalmi és szervezeti normáin nyugszik. A szakmák (pl. orvosok), a formális eredmények és bizonyítványok (pl. doktori fokozat), a társadalmi pozíciók (pl. tanár) és az intézmények (pl. meteorológiai szolgálatok) tipikus példái az ilyen típusú kognitív autoritás elismerését igazoló és befolyásoló formális alapoknak.

Az informális kognitív autoritás viszont erősen szubjektív, ezért nehéz igazolni vagy megmagyarázni. Akkor van jelen, amikor az emberek véleményt, tanácsot és támogatást várnak, főként olyan helyzetekben, amikor fontos döntéseket kell hozniuk. Ez a fogalom napjainkban jelentős változásokon kezd keresztül menni, ami hatással van arra, hogy azok, akik információt keresnek, hogyan ítélik meg a szakértői és az információs hatalmat. Diskurzuselemzésre támaszkodó tanulmányok például kimutatták, hogy a kognitív autoritás nem stabil konstrukció, hanem kontextusspecifikus társadalmi jelenség, amelyet megtárgyalunk, megvédünk és megvitatunk.

Beszélhetünk affektív autoritásról is, amely magában foglalhatja az empátiát és a támogatást, de a negatív minősítéseket is. Az erősen részrehajló forrásokból származó információkat sokan azért tekintik kevésbé hitelesnek, mert általában magasabb fokú negatív érzelmek, például düh és undor társulnak hozzájuk. Mivel az affektív és a kognitív elemek általában együttesen jelennek meg az információ relevanciájának megítélése során, az affektív autoritás jellemzőit a jövőben alaposabban kell majd vizsgálni.

Az elmúlt években nyilvánvalóvá vált, hogy a statikus kognitív autoritásról vallott elképzeléseket egyre nehezebb megvédeni, ami különösen igaz a közösségi média fórumain. A posztigazság korszakában a kognitív autoritás kérdése nagyon is összetettevé vált a tények hitelességének értékelése során.

(Koltay Tibor)

Terminológia

Lásd 121, 133

Történet

Lásd 122, 140

Kutatás

122/2022

NUOVO, Angela – COLETTI, Aldo: Gli incunaboli di Umberto Eco. – Bibliogr. In: AIB studi. – 62. (2022) 1., p. 9–25.

Res. angol nyelven

Umberto Eco ősnymtatványai

Bibliofília; Hagyaték; Katalógus; Könyvtörténet -egyetemese; Magánkönyvtár; Ősnymtatvány; Proveniencia; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

2021-ben Olaszország Kulturális Minisztériuma megvásárolta *Umberto Eco* magánkönyvtárát, melynek 1200 régi és ritka könyvből álló gyűjteménye a milánói *Biblioteca Nazionale Braidense*-be került. (A minisztérium megvette az író és tudós személyes archívumát – 400 mappányi levelezést és egyéb kéziratokat –, valamint mintegy 44 000 kötetes modern könyvtárát is; ezek kilencven évre a Bolognai Egyetem kezelésébe kerültek, ahol Eco 1971 óta tanított.) Az új fond otthonául a Braidense egy, az olvasók számára is hozzáférhető termet jelölt ki, ahol a könyvek pontosan a szerint a rend szerint lesznek elhelyezve, ahogyan azt a professzor az otthonában kialakította. Eco esszéiben és regényeiben számos esetben utal az általa *Bibliotheca semiologica curiosa lunatica magica et pneumatica*-nak, más néven az okkult tudás és a hamis ismeretek könyvtárának nevezett gyűjteményre, tanúbizonyságot téve a tudományos kutatás, a művészi alkotás és a gyűjtői érdeklődés szoros kapcsolatáról.

A Braidense-be került Eco-kollekció 36 ősnymtatványt tartalmaz. Mindegyik kötet rendelkezik a gyűjtő által készített, számítógépről kinyomtatott és kartonlapokra ragasztott, sokszor az antikvár kereskedelem nyelvezetét követő leírással; a cikk e cédu-

lák átiratait közli az egyedi példányokra vonatkozó információkra összpontosítva. (A teljes bibliográfiai leírások és az ősnymtatvány-katalógusokra való hivatkozások helyett az ISTC-azonosító szerepel.) A cédlulák tartalmának közzététele egy újabb lehetőség arra, hogy belépünk a szerző híres könyvtárába, mely konkrét helyként és metaforaként egész életművén végigvonul.

(Autoref. alapján)

Lásd még 123, 163

Tudománymetria, bibliometria

123/2022

EREMENKO, Tat'ána Vadimovna: Ocenka međunarodnoj aktivnosti v sferu bibliotekovedčeskih issledovanij (2011–2020 gg.) na osnove onlajn platformy SciVal. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2022) 1., p. 35–56.

Res. angol nyelven

A nemzetközi tudományos aktivitás értékelése a könyvtártudományi kutatások területén a SciVal online platform alapján (2011–2020)

Adatbázis; Bibliometria; Könyvtártudományi kutatás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

Az Elsevier kiadó SciVal nevű online tudománymetriai platformját sokan használják a tudományos kutatások elemzésére és nyomon követésére. Az egyes kutatási területeken a trendek tanulmányozásához a SciVal egyik eszköze a témák (Topics) és a tematikus klaszterek (Topic Clusters) mérése. A tematikus klaszterek a hasonló kutatási témák egyesítésével jönnek létre: a rendszerben lévő 96 ezer téma a másfél ezer tematikus klaszter egyikébe (és csak oda) tartozik, a publikációt is csak egy témához (következésképpen egy klaszterhez) lehet besorolni. Minden tematikus klaszter legalább 5 ezer, 1996-tól a Scopusban indexelt publikációt tartalmaz. A klaszter alapja a klaszterek közötti közvetlen hivatkozás gyakorisága; a publikációkat témák szerint szintén a közvetlen hivatkozás alapján a SciVal Topics algoritmussal csoportosítják, és ezt használják az új témák meghatározására is (pl. 2021-ben a 112 új téma mintegy fele a Covid19-cel függött össze). A cikk célja a nemzetközi aktivitás értékelése a 2011-től 2020-ig terjedő időszakban a könyvtártudományi kutatások területén, a 128 té-

mát és 2021 júliusában 22 945 publikációt tartalmazó „Könyvtár. Könyvtáros. Információ” tematikus klaszter alapján.

A kutatás eredményei a következők:

- A publikációs tevékenység dinamikája: a publikációk száma a vizsgált időszakban lassan csökkenő tendenciát mutatva, különösebb kiugrás nélkül 2039 és 2780 között ingadozott. Ennek egyik oka az lehet, hogy a publikációk egy része nem a könyvtártudományi klaszterbe került; ugyanakkor a megnevezésében a „könyvtár” szót is tartalmazó másik 4 klaszterből 3-nak az elemzése a publikációs tevékenység viszonylag állandó szintjét mutatja.
- Az országok rangsorolása publikációs tevékenység alapján: az élen az USA áll (10 341 publikáció), majd Nagy-Britannia (1315) és India (1082) következik; Oroszország a 29. helyet foglalja el (103).
- A hivatkozások számát tekintve az élen itt is az USA áll (47 056), a 2. és 3. helyen pedig Nagy-Britannia (6641) és Ausztrália (5289); Oroszország a 60. helyen található (109).
- Az intézmények rangsorában mind a publikációs tevékenység, mind a hivatkozások tekintetében az első az Illinois-i Egyetem (241 publikáció, 1219 hivatkozás). Az első 10 helyen csak egyetemek vannak, nagyrészt az USA-ból, míg Nagy-Britanniából egy sem.
- Tudományos eredményesség: a forrásokat tekintve a legnagyobb számban a *Library Philosophy and Practice* című elektronikus folyóirat cikkei járultak hozzá a klaszterhez (1251 db). Pontosabb mutató azonban a hivatkozottság szakterület szerint súlyozott értéke (*Field-Weighted Citation Impact, FWCI*): ez az adott cikkre történt hivatkozások számának és a szakterületen várható átlagnak az aránya (értéke 1, ha a hivatkozások száma átlagos). Az élen a *College and Research Libraries* folyóirat áll, cikkeinek FWCI-mutatója 1,98; a klaszterben 12 forrás mutatója nagyobb 1-nél, közülük 8 az USA-ban jelenik meg.
- A könyvtártudományi kutatások aktualitása a kiválósággal (*Prominence*) értékelhető, amely a SciVal rendszer egyik leggyakrabban használt eszköze. A mutatóval meghatározható a tudományos kutatások iránti igény, és mérhető a tudósok érdeklődése az egyes témák iránt. A kiválósági adatokat a kutatások finanszírozását érintő döntéshozatalban használják. A klaszterek és a témák kiválóságának

számított értéke 1 és 100 között lehet. A vizsgált klaszter értéke 50,368, ami közepesnek számít. A cikk 14 olyan témát sorol fel, amelynek kiválósági értéke meghaladja a 75-öt.

- Az egyes témákban megjelent publikációk részletesebb vizsgálatához a kulcskifejezések (*Keyphrases*) és a reprezentatív publikációk (*Representative publications*) mutatóit használták. A legfontosabb 50 kulcskifejezést a címből, az annotációból és a kulcsszavakból nyerik, a kulcskifejezés relevanciájának értéke 0 és 1 között lehet. 10 reprezentatív publikáció (melyek kiválasztását idézettségük határozza meg) képet ad a témával kapcsolatos kutatások lényegéről.

Összefoglalva: a *SciVal* eszközeivel és mutatóival bonyolult tudományometriai feladatokat lehet megoldani; elemző-értékelő potenciálja magas, és eredményesen használható a kutatásokat támogató tudományos könyvtárakban.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

124/2022

VLASOVA, Svetlana Aleksandrovna – KALENOV, Nikolaj Evgen'evič: Mnogofunkcional'naâ veb-sistema registracii i učeta rezul'tatov intellektual'noj deâtel'nosti učenyh. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 2., p. 29–48.

Res. angol nyelven

Sokfunkciós webes rendszer a tudósok kutatási eredményeinek regisztrálására és nyilvántartására

Adatbázis; Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Kutatásnyilvántartás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

Oroszországban a tudományos intézményekben folyó kutatások hatékonyságának értékelésére használt rendszerek nagy része a munkatársak intellektuális tevékenységének publikációk és tudományos konferencia-előadások formájában közölt eredményeire épül. Az akadémiai intézetekben az 1930-as évek óta folyik a munkatársak publikációinak nyilvántartása, kezdetben kartotékrendszerben, ma már hálózati adatbázisokban. Az adatbevitel nagyrészt a hagyományos bibliográfiai leírási szabványnak megfelelően történik, aminek következtében problémát jelent például a szerzők nevének különböző leírása (elsősorban a cirill betűk transliterálása miatt), valamint az intéz-

mények átnevezése, átszervezése. Oroszországban a Tudományos és Felsőoktatási Minisztérium előírásai szerint az automatizált rendszernek ún. beszámoló jellegű adatokat is tartalmaznia kell: a szerzőnek a publikációban feltüntetett hovatartozását (munkahelyét), a kutatás finanszírozóját, előadás esetén a tudományos rendezvény státuszát.

A szerzők áttekintették a szakirodalmat, és megállapították, hogy jelenleg nem létezik a fenti követelményeknek eleget tevő rendszer; a cikk a néhány évvel ezelőtti fejlesztésükre épülő önálló megoldást ismerteti. Ez a verzió, az *Intellektuális tevékenység eredményeit nyilvántartó rendszer* (SURID) az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtárának (BEN RAN) hálózatában ma is működik.

A rendszer a következő objektumok metaadatainak létrehozását és kezelését biztosítja:

- analitikus és monografikus szintű publikációk;
- források (a publikációt közreadó kiadványok);
- előadások;
- tudományos rendezvények, ahol az előadás elhangzott;
- személyek (a publikációk és előadások szerzői);
- intézmények és részlegeik.

Az objektumok között létesíthető kapcsolatok: publikáció–forrás, előadás–rendezvény, publikáció–személy–intézmény, előadás–személy–intézményi részleg, előadás–személy–előadó, előadás–személy–társelőadó, valamint az intézményi hierarchiában egymást követő szinten lévő szervezeti egységek kapcsolata. Az ún. ekvivalens rekord típusú kapcsolattal összekötött objektumokat a rendszer azonosnak tekinti.

A rendszer adminisztrációs modulja a nyilvántartásba vételt és az adatok szerkesztését végzi. A szabad hozzáférésű felhasználói felület (<http://dirmsc.ru/bd>) egy különböző bonyolultságú kérdések feldolgozására képes keresőrendszer. A kérdések az objektumok metaadataiban rögzített, logikai műveletekkel összeköthető elemeket tartalmazhatják. A felhasználó megadhatja, hogy az objektumok melyik osztályában (publikációk, források, előadások stb.) kíván keresni, majd azt tovább szűkítheti. Publikációk keresése esetén a találati lista tartalmazza a bibliográfiai leírást és a következő kiegészítő információkat: DOI, annak az állami feladatnak (projektnek) a száma, amelynek keretében a kutatás folyt, valamint információk a cikkben szereplő kutatások támogatásairól. A forrás megnevezése egyben utaló (link) az abban

megjelent publikációk jegyzékéhez. A publikáció címe akkor aktív utaló, ha metaadatai tartalmazzák a teljes szöveg webcímét (URL); ennek eléréséhez a felhasználónak a rendszertől kapott azonosítóra és jelszóra van szüksége. A DOI-ra kattintva megnyílik a cikk leírása vagy teljes szövege, az állami feladat számára kattintva pedig az adott feladat keretében végzett kutatásokról megjelent publikációk. A szerző neve nyomán láthatóvá válik a személyhez tartozó összes ekvivalens rekord (pl. névváltozatok), az ORCID, *Scopus*, *WoS*, RINC rendszerekben rögzített azonosítók, valamint a szerzőnek a rendszerben a publikációval vagy előadással együtt rögzített intézményi hovatartozása(i). Előadások keresése esetén a találatok tartalmazzák az előadás szerzőit, címét és a rendezvény leírását, ahol az előadás elhangzott. Ha a rendezvény leírása magában foglalja a prezentáció vagy a videófelvétel címét, akkor az előadás leírása alatt található utalók segítségével a prezentáció letehető, a videófelvétel elindítható.

A rendszer tartalma: 51 intézményből 338 személy, 362 kiadványban megjelent 802 cikk, 34 rendezvényen elhangzott 58 előadás a 2018–2021-es időszakból.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Információszerzés (information management)

125/2022

ZANGERL, Lina Maria – PETERS-KOTTIG, Wolfgang – OSSWALD, Achim: Personal Digital Archiving : eine neue Aufgabe für Öffentliche und Wissenschaftliche Bibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 46. (2022) 1., p. 152–161. Res. angol nyelven

Egyéni digitális archiválás – a közkönyvtárak és a tudományos könyvtárak új feladata

Adatvédelem; Egyéni dokumentáció; Használó; Információszerzés; Közgyűjtemény; Megőrzés

Az embereket már régóta izgatja, hogyan kezeljék hatékonyan a számukra fontos információkat; ezt a tevékenységet korábban *Personal Information Management* (PIM) nevezték. Ebből nőtt ki a *Personal Digital Archiving* (PDA), amely a hosszú távú digitális archiválással foglalkozik, és szorosan

kötődik a kutatási adatok kezeléséhez és a kulturális emlékezethez is. Napjainkban az egyéni digitális archiválás egyre számottevőbb feladatot jelent. E tevékenységben a digitális archívumokat létrehozó egyének mellett azok az intézmények is érdekelték, amelyek ezeknek az archívumoknak a kezelését átveszik, és rájuk építve információt szolgáltatnak. A PDA felöleli a digitális formátumban született dokumentumok (objektumok) létrehozását, összegyűjtését, feldolgozását és tartós megőrzését.

Németországban 2020-tól a <https://meindigitales.archiv.de/> weboldal foglalja össze az egyéni digitális archívumokkal kapcsolatos tudnivalókat. A *Nestor* cég működteti, amely a digitális források hosszú távú archiválásának kompetenciaközpontja. Célja, hogy közérthető, gyakorlatias információkat szolgáltatson a hosszú távú egyéni archiválás elvégzéséhez (az adatok proaktív kezeléséről, a tárolási stratégiákról stb.). A használók döntenek a digitális formátumú személyes dokumentumok kiválasztásáról, a dokumentumok elnevezéséről és strukturálásáról, a tárolási és ellenőrzési megoldásokról. A weboldalt az általános érdeklődésű abszolút kezdőknek, a konkrét céllal rendelkező gyakorló használóknak és a konkrét problémára megoldást keresőknek egyaránt ajánlják. A weboldalra való belépés három, egymással szorosan összefüggő ponton lehetséges: (fiktív) személyek, történeteik, illetve a hasznos információk/eszközök szerint. A „digitális örökség” témára keresve például egy rövid bevezetőt követően eljuthatunk egy infoboxhoz, amely az érvényben lévő rendelkezésekről szól, ajánlásokat, további irodalmat és szoftvereszközök linkjeit tartalmazza. A személyek történetei egy-egy tipikus élethelyzetet jelenítenek meg, és azok kezeléséhez adnak tippeket. Szerepel például *Helena*, aki 38 éves, a *self-coaching*ról készít podcastot, és audiofájljait szeretné megőrizni. Az elképzelt személy példáján bemutatják, mit kell mérlegelniük az érdeklődőknek, milyen forrásokat használhatnak stb. A közkönyvtárak aktív szerepet vállalhatnak a szükséges PDA-kompetenciák átadásában, mivel amúgy is élen járnak az információs és médiakompetenciák oktatásában, a lakosok számára egyszerűen elérhetők, és nem üzleti célú tevékenységet folytatnak. A PDA-val kapcsolatos tanácsadásra eddig inkább a levéltárakban és a családfakutató egyesületekben bukkant fel igény. Az alkalmazandó módszerek és technikák egyelőre még nem feltétlenül állnak rendelkezésre a könyvtárakban, utóbbiak viszont mindenképpen alkalmasak lennének arra, hogy közvetítő szerepet töltsenek be: külső tudásforrásokat vegyenek igény-

be, és felhívják a figyelmet a PDA fontosságára. Ehhez a *Nestor Arbeitsgruppe (AG) PDA* megfelelő információs és szolgáltatási kínálatot fejlesztett ki, amelyet az egyének önállóan, az intézmények pedig az általuk szervezett tájékoztatás és képzés kiindulópontjaiként használhatnak. A személyes digitális fájlok archiválásához kapcsolódó fogalmak és útmutatások lényegében a kutatási projektek tudományos adatainak kezelésére is vonatkoznak, tehát a tudományos intézmények is alkalmazhatják azokat alacsony küszöbű érzékenyítés és képzés céljából.

A Kongresszusi Könyvtár kezdettől élen járt a PDA terén: segédleteket állítottak elő az archiválást végző egyének számára, 2007 és 2013 között pedig kampányt folytattak *Preserving Your Digital Memories [Hogyan őrizzük meg digitális emlékeinket?]* címmel, emellett tanácsokat adtak a digitális fotók, videók, hangzó fájlok, e-mailek, szöveges üzenetek és más, digitálisan született vagy digitalizált személyes dokumentumok kezeléséhez. Módszertani anyagaikat köz- és tudományos könyvtárak egyaránt felhasználták különböző rendezvények során. A tapasztalatokat egy blogon (*The Signal*) gyűjtötték össze. 2010 és 2018 között konferenciákat is tartottak, amelyeken

elsősorban a fotókkal foglalkoztak, később a közösségi média kezelése volt a téma.

Németországban a kölni műszaki főiskola és a kölni városi könyvtár együttműködése bizonyult példamutatónak. A könyvtártudomány szakon tanulókat is érzékenyítették a kérdéskör iránt. Segédanyagaik elérhetők a Nestor-AG PDA weboldalán. Németországban és Ausztriában az utóbbi időben a nagykönyvtárak arra vállalkoztak, hogy ún. kávé melletti előadások (*coffee lectures*) keretében bemutassák a PDA lehetőségeit. A *MeinDigitalesArchiv* platform és a Nestor-AG PDA *YouTube*-csatornája a figyelem felkeltése érdekében rövid (15 perces) videókkal is tájékoztat. Nagy érdeklődésre tartanak számot a természeti katasztrófák és a megőrzés témájával foglalkozó segédanyagok, amelyek sikeres és eredménytelen esettanulmányokat is bemutatnak.

A könyvtárosok mellett könyvtárpedagógusok, önkéntesek, számítógépes klubok és családfakutató egyesületek tagjai is segítik az egyéni digitális archiválást. A közkönyvtárak főként közösségi archívumokkal, honismereti egyesületekkel és népfőiskolákkal működhetnek együtt a terület előremozdításáért.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 172

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 128, 136, 163, 166, 174

Nemzeti könyvtárügy

126/2022

ZHAO, Yuan – WAN, Yi – CHUN, Jiao: An unbalanced and inadequate development of the Chinese public library

ies' Public Culture Services : an investigation of 31 senior library specialists. – *Bibliogr. In: Libri.* – 71. (2021) 3., p. 293–306.

A kínai közkönyvtárak közművelődési alapszolgáltatásainak kiegyensúlyozatlan és nem megfelelő fejlődése: 31 vezető könyvtári szakember véleménye

Feladatkör; Könyvtárügy; Közművelődés; Közművelődési könyvtár

Válaszul arra az újonnan jelentkező központi ellentmondásra, amely Kínában az emberek jobb élet iránti növekvő igényei és a különböző társadalmi területek nem megfelelő és egyenlőtlen fejlődése között feszül, a kínai közkönyvtárak gyors ütemben kialakították a közművelődési alapszolgáltatásokat (*Public Cultural Services*) a használói igények kielégítése

céljából. A tanulmány azt vizsgálja, hogyan látják a vezető könyvtári szakemberek a kínai közkönyvtárak közművelődési alapszolgáltatásainak kiegyensúlyozatlan és nem megfelelő fejlődését. A kutatás 10 tartomány vagy település 31 vezető könyvtári szakemberétől gyűjtött adatokat online felmérés segítségével. Emellett nyolc közkönyvtári szakértővel is interjú készítették. Az adatokból kiderül, hogy a közművelődési alapszolgáltatásokat nyújtó közkönyvtárak fő szerepei közé tartozik a kulturális forrásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása, a kulturális örökség védelme, egyedi kulturális termékek vagy szolgáltatások fejlesztése, valamint a nyilvános kulturális termékek népszerűsítése a kulturális sokszínűség biztosítása érdekében. A tartományi és a prefektusi könyvtárak vállalják a legtöbb feladatot a közművelődési alapszolgáltatásokkal kapcsolatban, míg a megyei, városi és falusi könyvtárakra kevesebb feladat jut. Ezenfelül Kínában a könyvtári közművelődési alapszolgáltatások fejlődése egyenlőtlen és nem megfelelő. Az olyan külső tényezők, mint a gazdaság fejlődése, a kulturális tevékenységekre fordított kormányzati kiadások és az oktatás fejlődése, valamint az olyan belső tényezők, mint a belső irányítás gyengesége és a könyvtárak kulturális szolgáltatásokra fordított befektetései képezik a legfontosabb összetevőket. Ez azt jelenti, hogy ha a kínai közkönyvtárak jobban kívánják fejleszteni a közművelődési alapszolgáltatásokat, akkor meg kell próbálniuk pénzügyi támogatást keresni, valamint javítani belső irányításukat. Jelen tanulmány értékes a közkönyvtárak vezetése és a különböző igazgatási szintek döntéshozói számára a kínai közművelődési alapszolgáltatások körüli problémák megértéséhez. Segít továbbá a közkönyvtáraknak abban, hogy jobban megismerjék erősségeiket és gyengeségeiket a közművelődési alapszolgáltatások terén.

(Autoref.)

Lásd még 178

Központi szolgáltatások

127/2022

BYRD-MCDEVITT, Dominic – DEWEES, John: Using DPLA and the Wikimedia Foundation to increase usage of digitized resources. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 1., p. 1–18.

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár és a Wikimedia Foundation használata a digitalizált források felhasználásának növelése érdekében

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Enciklopédia, lexikon; Gépi dokumentumleírás; Központi szolgáltatások; Portál

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (*Digital Public Library of America*, DPLA) új munkafolyamata lehetővé teszi az aggregátorszerepet betöltő DPLA által leartott, közkinccs státuszú vagy nyílt licenc alatt közzétett források átemelését metaadataikkal együtt a *Wikimedia Commons* gyűjteményébe. Ennek legfontosabb hozadéka, hogy az így átmásolt fájlok beilleszthetők válnak Wikipédia-szócikkekbe, és a felhasználók egy helyen, a különböző könyvtárak digitális gyűjteményeinek felkeresése nélkül léphetnek interakcióba azok forrásaival.

A DPLA az Amerikai Egyesült Államok több mint 4000 könyvtárának, levéltárának és múzeumának gyűjteményéhez kínál hozzáférést egy egységes keresőfelületen, amihez az intézmények – az egységes technikai és metaadat-követelmények betartása érdekében – mediátor szervezeteken keresztül, illetve közvetlenül is hozzájárulhatnak. A *Wikimedia Commons* a *Wikimedia Foundations* szabadon felhasználható médiafájlokat tartalmazó projektje, amely képekkel, videókkal és hangfájlokkal látja el társprojektjeit, a Wikipédiát és a Wikidatát.

A DPLA által vezetett projekt 2020-ban indult az *Alfred P. Sloan Foundation* finanszírozásával. A DPLA-ba történő aratás következtében jelenleg több mint 42 millió elérhető tétel szerepel az aggregátorfelületen, melyek közül 18 millió elem rendelkezik a *Wikimedia Commons*szal kompatibilis, szabványos szerzői jogi közlésben rögzített *Creative Commons* nyílt licenccel vagy közkinccs jogállással. Noha a *Wikimedia Commons* egy nonprofit és oktatási célú gyűjtemény, a médiafájlok szabad felhasználása érdekében nem gyűjt méltányos használat alá eső, illetve csak oktatási/nonprofit célt megengedő licenc alatt közzétett műveket. A projekt keretében a DPLA-ból a *Wikimedia*

Commonsba történő aratás automatizált módon történik: a forrásfájl az IIIF API-csomag vagy direkt URL-ek segítségével másolják át, a metaadatokat pedig a helyi metaadat-alkalmazásprofil alapján „wikikódolják”. 2022 márciusáig 780 ezer tétel több mint 2,25 millió fájlját importálták a Wikimedia Commonsba.

Egy, a DPLA adminisztrátorai számára elérhető opció megmutatja egy adott gyűjtemény készleteti állapotát, azaz hogy rekordjainak hány százaléka rendelkezik az importáláshoz szükséges feltételekkel. Manuális válogatású kollekciónak nem másolható. A nyílt licenck miatt további szerződésre vagy nyilatkozatra nincs szükség a donorintézménytől.

Az áttöltött fájlok automatikusan generált fájlnevei tartalmazzák többek között a mű címét, a DPLA-rekord egyedi azonosítóját, valamint komplex dokumentum esetén az adott oldalszámot is. (A Wikimedia Commons nem tud kezelni komplex digitális objektumokat, ezért részeire – oldalakra – bontja azokat.) A közreműködő intézmények Wikidata-azonosítóit a DPLA egy JSON-fájl alapján rendeli a médiafájlokhoz, ami segíti a visszakeresést és a kategorizálást. A Wikimedia Commons *forrás* és *engedély* mezői jelzik a mű eredetét és újrafelhasználási lehetőségeit.

A fenti lépések végső célja az intézmények digitalizált forrásainak megjelenítése a Wikipédia-szócikkekben, ami a Wikimedia Commonsba történő feltöltést követően már csak egy szerkesztésnyi távolságra van. A példaként szereplő Toledo Lucas Megyei Könyvtár közel 130 ezer képpel járult hozzá a Wikimedia Commonsához. Ezek egy részéből 2020 májusa és 2021 februárja között nagyjából 38 órányi szerkesztési munkával 227 szócikket gazdagítottak, melyek összesített megtekintésszáma elérte a 11,7 milliót.

A helyi gyűjtemények DPLA-n keresztül elérhetővé tétele, majd Wikimedia Commonsba történő átmásolása és Wikipédia-szócikkekbe való illesztése kiváló lehetőség a felhasználók közvetlen elérésére, és termékeny kiindulópontot jelenthet a partnerkapcsolatok építéséhez iskolákkal, gyakoronkokkal vagy önkéntesekkel.

(Molnár Bence)

Lásd még 133, 143, 148, 176

Együttműködés

Lásd 137, 142, 149, 151, 153, 155, 165, 176, 179

Jogi szabályozás

128/2022

VOLKOVA, Kseniâ Úr'evna: Konceptii dobrosovestnogo ispol'zovaniâ (fair use) i čestnogo ispol'zovaniâ (fair dealing) v zakonodatel'stve po avtorskomu pravu i ih značeniâ dlâ bibliotek. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 10., p. 15–28.

Res. angol nyelven

A méltányos használat (fair use) és a tisztességes felhasználás (fair dealing) koncepciója a szerzői jog szabályozásában, jelentőségük a könyvtárak számára

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Nemzetközi helyzetkép; Szerzői jog

A szerzői jog szinte minden könyvtári tevékenységet érint, így a szerzői joggal védett anyagok hozzáférési feltételeinek biztosítását, az archiválási és állományvédelmi munkát vagy a könyvtárak információközvetítő szerepét. A könyvtáraknak feltétlenül a törvényeknek megfelelően kell működniük, tiszteletben tartva a jogtulajdonosok jogait, ugyanakkor kihasználva azokat a sajátos feltételeket, amelyek által gondoskodhatnak a lakosság érdekeinek kielégítéséről és a tudáshoz való széles körű hozzáférésről. A törvény által megfogalmazott kivételek a méltányos használat (*fair use*) és a tisztességes felhasználás (*fair dealing*) doktrínáival írhatók körül. Mindkét fogalom kiterjed az anyagok szabad, jogszerű felhasználására vagy sokszorosítására a szerzők, illetve a szerzői jogok vagy licenck más jogosultjainak engedélye nélkül, amennyiben említettek jogos érdekei nem sérülnek. E kivételeknek köszönhetően a könyvekből vagy folyóiratcikkekből jogszerűen lehet idézni, bírálat vagy recenzió céljából művészeti alkotások másolatát közölni.

Az USA-ban és Nagy-Britanniában a bírósági gyakorlatban alkalmazott *fair use / fair dealing* olyan törvényben rögzített doktrínák, amelyek tartalmazzák a szerzői jogi védelem alóli kivételeket, előírják a mű szabad, térítésmentes felhasználását, valamint a tisztességes gyakorlatot. A doktrínák a zenei, drámai, művészeti, nyomdai művekre is vonatkoznak, a kottákra azonban nem.

Egyes szakértők szerint a doktrínák két hasonló, de alapjaiban eltérő koncepciót valósítanak meg, mások szerint a különbségeknek történelmi okai vannak. Bár

a koncepciók ösztönösen érthetők, használatuk nem triviális, amit a két fogalom közötti eltérés is nehezít. Az alapvető különbségek oka, hogy a szerzői jog területi (territoriális), azaz a *fair dealing* a Brit Nemzetközösség 54 országára terjed ki, míg a *fair use* az USA-ban használatos.

Nagy-Britanniában a szerzői jogi törvényt 1911-ben fogadták el, 1956-ban pontosították, majd kiegészítették a szerzői jogról, az ipari mintákról és szabadalmakról szóló 1988-as törvény hatályba helyezésével. A doktrína világosan megnevezi a kivételeket: nem üzleti célú, tudományos kutatások és személyes kutatómunka, kritika és recenzálás, aktuális eseményekről történő tájékoztatás (fényképek kivételével), illusztrálás, hivatkozás, valamint paródia és karikatúra céljára történő felhasználás. A méltányosság/tisztességesség (*fairness*) fogalmát a törvény nem határozza meg pontosan.

Az USA-ban a méltányos használat doktrínáját a bírósági gyakorlatban 1841 óta alkalmazzák. Az 1976. évi szerzői jogi törvény 107. cikkelye foglalkozik a méltányos használattal. A könyvtárak és levéltárak kiváltságos helyzete külön megegyezés tárgya, a jóhiszeműséget (*good faith*) az 504(c) cikkely rögzíti. Az USA doktrínája szélesebb körű és rugalmasabb, nem tartalmazza a megengedett műveleteket korlátozó felsorolást.

A régóta létező koncepciók iránt akkor fokozódott az érdeklődés, amikor megjelent a digitális technológia és az anyagok könnyű másolhatósága. Több jogtulajdonos szerint a *fair use* manapság inkább térítésmentes használat (*free use*), míg az internetes tartalomszolgáltatók azt állítják, hogy ők törvényesen járnak el.

A méltányos használat elvének nagy szerepe volt a könyvtárak gyűjteményeinek digitalizálásában. A legismertebb példa a *Google* projektje (2002): 25 millió könyvet sikerült digitalizálni, mielőtt a projekt bíróság elé került. A teljes szövegű adatbázist ma nem lehet szabadon használni, de referenciaként kereshető a *Google Book Search*-ön keresztül, biztonsági állománya a *HathiTrust Digital Library*.

Oroszországban a méltányos használatot nem határozza meg jogszabály, úgy tekintik, hogy annak analógiája a művek szabad felhasználása a szerző vagy egyéb jogtulajdonos beleegyezése, illetve díjfizetés nélkül, ahogy azt az Orosz Föderáció Polgári Törvénykönyvében foglaltak lehetővé teszik. A „méltányos” és a „szabad” felhasználás közötti alapvető különbség abban rejlik, hogy a Polgári Törvénykönyv

megfelelő cikkelyeiben szereplő szabad műfelhasználási esetek köre nem tág értelmezés tárgya.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 132, 147

Könyvtárosi hivatás

Lásd 129

Oktatás és továbbképzés

129/2022

SINGH, Rajesh – WIDÉN, Gunilla: Toward a framework for preparing leaders in a global information context. – Bibliogr. In: *Journal of education for library and information science*. – 62. (2021) 1., p. 87–103.

A nemzetközi információszerzési környezetben dolgozó vezetők képzésének keretrendszere

Egyetemi hallgató; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Oktatási módszer; Vezetés

A könyvtári és információs szolgáltatások területe folyamatos változásokon megy keresztül. A technológiai fejlődés egyszerre bővíti és korlátozza is az információhoz való hozzáférést, az online oktatás egyre elterjedtebbé válik, a digitalizáció pedig arra kényszeríti a könyvtárvezetőket, hogy hozzák összhangba a már meglévő szolgáltatásokat az új feladatokkal. A tanulmány egy három részből álló fogalmi keretrendszert mutat be a könyvtár- és információtudomány vezetőinek felkészítéséhez a könyvtárosképzésben, a tanterv, a didaktika és az értékelés megközelítését használva (CPA – *Curriculum, Pedagogy and Assessment*). A könyvtárosképzés tantervét úgy kell összeállítani, hogy a tantárgyak felkészítsék a hallgatókat a vezetői szerep ellátására, a didaktika a tantervben rögzített ismeretek átadásának módjára irányul, míg az értékelés során összegyűjtik és elemzik a hallgatók tanulására vonatkozó adatokat a kurzusok fejlesztése érdekében.

A hatékony vezetés kulcsfontosságú szerepet játszik a könyvtárak és egyéb információs szervezetek küldetésének, céljainak és célkitűzéseinek elérésében. Ehhez az szükséges, hogy a kijelölt munkatársak

megfelelő vezetői és menedzsmentkézségek kombinációjával rendelkezzenek. A szakirodalom tanúsága szerint a *menedzsmentkézségek* csak a vezető pozícióban lévőkre vonatkoznak, míg az ennél tágabban értett *vezetői készségek* a szervezet több szintjén is hasznosak lehetnek. Ilyen például a jövőképzés, a kommunikációs készség, a kulturális készségek (interkulturális kommunikáció és szervezeti kultúra), a vezetői hatékonyság, az elkötelezettség, valamint a marketing- és PR-ismeretek, illetve a digitális és projektvezetési kompetenciák.

Noha a vezetői készségek oktatását minden szereplő fontosnak tartja a munkaerőpiacon való elhelyezkedés szempontjából, a könyvtár- és információtudományi programok jellemzően nem kötelező kurzusként kínálják a kapcsolódó tantárgyakat. A pedagógiai módszereket tekintve a hagyományos (elméleti) megközelítések dominálnak. Azzal kapcsolatban pedig, hogy milyen mértékben fejlesztik a vezetés- és menedzsmenttantárgyak a hallgatók vezetői készségeit, nem állnak rendelkezésre módszeres értékelések. Mindezek miatt a szerzők szerint a vezetői ismeretek, készségek és stratégiák tantervbe illesztésére, változtatás, az elméletet a gyakorlattal ötvöző didaktikára, továbbá holisztikus, a kurzusok és a program szintjén is véghezvitt, folyamatos értékelésre van szükség.

A cikk egy finnországi (*Åbo Akademi – Governance of Digitalization*) és egy amerikai (*St. John's University – Certificate in Management for Information Professionals*) információtudományi képzési program példáján keresztül mutatja be, hogyan alkalmazható a felvázolt keretrendszer. Mind a két képzési programban nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy az elméleti és a gyakorlati oktatás egyensúlyát fenntartsák a különböző tanulási tevékenységeken (projektmunka, stratégiai terv írása stb.) keresztül, emellett a programokat több szinten (oktatók, hallgatók, teljes program) is értékelik. Míg a finn mesterszak egy *Business School* keretében működik, ezért nem csak könyvtári irányultságú, az amerikai példa hátulütője, hogy kizárólag online valósul meg, ami megnehezíti a „puha” készségek fejlesztését és az együttműködést. A vezetői készségek átadása függ a kontextustól és az érdekelt felek igényeitől, ezért nem könnyű általános érvényű keretrendszert meghatározni a leendő vezetők felkészítésére. A CPA keretrendszer viszont támpontként szolgálhat a könyvtár- és információtudományi képzések tantervének bővítéséhez; segítségével a képzőintézmények didaktikai szempontból felülvizsgálhatják oktatási módszereiket, erősségeik és gyengeségeik figyelembevételével pedig eredmé-

nyesebben készíthetik fel hallgatóikat az információs szervezetek vezetésére.

(Szőnyegi Zsanett)

130/2022

STEPHENS, Michael – RUDIGER, Nikki – FAIRES, Debbie: Student perceptions and use of mobile devices for LIS coursework : implications for educators. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 62. (2021) 4., p. 443–459.

Hogyan látják és használják a hallgatók a mobil eszközöket a könyvtár- és információtudományi kurzusokhoz? Tanulságok az oktatók számára

Egyetemi hallgató; Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Mobilkommunikáció; Oktatási módszer; Távközlés

A tanulmány arra keresi a választ, hogyan használják az egyetemi hallgatók mobil eszközeit könyvtár- és információtudományi tanulmányaikhoz. Egy felmérés segítségével a szerzők feltérképezték a hallgatói percepciókat, azonosították, mely területeken hatékony a technológia, végül ajánlásokat fogalmaztak meg az órák mobilbarát megtervezésére és kreatív megtartására vonatkozóan. A kutatás adatai azt mutatják, hogy a hallgatók „útközben” végzik a kurzusait, és könnyedén váltanak a formális tanulási környezetről az informálisra. Az oktatók számára is megfontolandó, hogy a hallgatók milyen sokféle módon férhetnek hozzá a tananyagokhoz és léphetnek egymással interakcióba a mobil eszközök használatával.

A tanulmány elméleti háttérét az *mLearning* (mobil tanulás) koncepciója adja, amely a mobil eszközök használatának és a tanulási tevékenységnek a fogalmát ötvözi. A mobil tanulás az e-learning részeként kezelhető, jellemzője a bárhol, bármikor és bármilyen eszközön elérhető tananyag, illetve a diáktársakkal való kommunikáció. A kutatás felhasználta a technológiaelfogadás modelljét is (*Technology Acceptance Model, TAM*).

A 2020 tavaszán végzett felmérés során a kaliforniai San José Állami Egyetem Információtudományi Iskolájának (2009 óta teljes egészében online formában megvalósuló) mesterképzésén részt vevőket vizsgálták. Arra keresték a választ, hogyan alkalmazzák mobil eszközeit tanulmányaikhoz a hallgatók, hogyan értékelik a készülékek hasznosságát és hatékonyságát

a tanulásban, továbbá az oktatók hogyan fejleszthetik az online kurzusokat annak érdekében, hogy lehetővé tegyék a mobil eszközön történő hozzáférést.

A weblapú, Likert-skálát, igen/nem kérdéseket és nyitott kérdéseket tartalmazó felmérésre 195 érvényes válasz érkezett. A kvantitatív adatok alapján a résztvevők három leggyakrabban használt eszköze a laptop, az iPhone és az asztali számítógép, a leggyakrabban használt szoftver pedig az e-mail-kliens, majd a Canvas tanulásmenedzsment-platform mobilalkalmazása. Emellett többnyire a Chrome böngészőt, a Zotero hivatkozáskezelőt és az egyéb Google-termékeket részesítik előnyben. A válaszadók a mobil eszközök helyett inkább a laptopokat és az asztali számítógépeket tartják alkalmasabbnak a könyvtári források keresésére, ahogy a beadványok írására is. A szabad szöveges válaszokból kiderült, hogy a hallgatók a mobil eszközöket az osztályzatok, határidők, üzenőfalak nyomán követésére (98%), az oktatókkal és a csoporttársakkal való kommunikációra (77%), az oktatással kapcsolatos tartalmak megtekintésére (46%), kisebb mértékben pedig „útközben” (21%) vagy alkotásra/írásra (13%) használják. Arra a kérdésre, hogy milyen tevékenységekre nem alkalmas szerintük az eszköz, a legtöbben az írást emelték ki (44%), ezt követte az inkompatibilis szoftverek (34%), majd az olvasás (30%) említése.

A legtöbben úgy ítélték meg, hogy oktatójuk a Canvas szoftver használatával járul hozzá a mobil eszközön való hozzáféréshez: az alkalmazás pozitív értékelést kapott, mivel könnyen kezelhető, és új tartalmak feltöltésekor értesítést küld e-mailen vagy a kijelzőre.

A felmérés kvalitatív részének tanúsága szerint a hallgatók igénylik, hogy a tananyagok PDF dokumentumként kerüljenek fel az oktatási felületre, valamint hogy linkek segítségével férhessenek hozzá az olvasnivalókhoz és az előadásokhoz – lehetőleg mobilbarát verzióban feltöltve. Sokan nagyra értékelik a feliratozást, az audiofájl formájában elérhető előadásokat és a prezentációkat is. További kreatív fejlesztési lehetőségekre is javaslatot tettek: ilyen a felhőalapú szolgáltatások használata a hallgatói projektek esetében, a csoporttársak közötti együttműködés a különféle közösségimédia-felületeken, végül a hallgatók és az oktatók által feltöltött és megosztott képek és videók számának növelése.

A könyvtár- és információtudományi képzésen oktató tanároknak a jövőben sokkal nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a „tanulni bárhol, bármikor” és „a hall-

gató mint hozzáértő felhasználó” szemléletben rejlő lehetőségekre.

(Szönyegi Zsanett)

131/2022

VARDELL, Emily – NELSON, Sarah Beth: Teaching reference interview skills with improv. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 63. (2022) 1., p. 38–56.

A referenz interjúhoz szükséges készségek tanítása improvizációs módszerekkel

Egyetemi hallgató; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási módszer; Olvasószolgálat; Referenz; Tájékoztató munka

A tanulmány az improvizációs útmutatók és feladatok használatát vizsgálja annak érdekében, hogy feltárja a referenzszolgáltatás biztosításának legjobb gyakorlatait. A szakirodalom tanúsága szerint az improvizációs készségek az élet számos területén bírnak alkalmazási lehetőséggel, és azokat a felsőoktatási tantervekben és a könyvtárakban is használják. A szakirodalom alátámasztja azt a feltevést, hogy az improvizációs gyakorlatok felhasználhatók a referenz interjúhoz szükséges készségek oktatására. Megértve, hogy a puha készségek fontosak a tájékoztató könyvtárosok számára, de nem mindig foglalkoznak velük a tájékoztatás kurzusokon, a szerzők kísérletet kívántak tenni az improvizációs tanórai alkalmazására. Az egyik szerző improvizációs tevékenységeket épített be a tájékoztatás kurzus egy-egy órájába két szemeszter három kurzusa során. Az első félévben az órákat szemtől szemben tartották meg a csoportnak. A második félévben a Covid19-járvány miatt a két csoport szinkron online oktatásban részesült. Az improvizációs tevékenységek után közvetlenül összegyűjtött hallgatói visszajelzések alátámasztják, hogy az improvizáció innovatív oktatási megközelítésként használható a végzős könyvtároshallgatók arra való ösztönzésére, hogy foglalkozzanak a hatékony referenzszolgáltatáshoz szükséges puha készségekkel.

(Autoref.)

Szabványok, normatívák

132/2022

HRZINOVÁ, Jana – JIROUŠEK, Václav: Výběr archivačních formátů pro povinný depozit e-publikací v ČR : EPUB a PDF. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) 1–2., p. 20–34.

Mi legyen az e-kötelesspéldányok megőrzési formátuma Csehországban – az EPUB és a PDF/A a megoldás?

Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Kötelesspéldány; Nemzeti könyvtár; Szabvány

Jóllehet az e-kiadványok kötelesspéldány-szolgáltatása a mai napig nem jogszabályi kötelezettség a Cseh Köztársaságban, a nemzeti könyvtár immár több mint 10 éve gyűjti az önkéntes alapon beküldött elektronikus dokumentumokat, ami megfelelő alap lehet arra, hogy kellő tapasztalat birtokában készüljön fel az elektronikus kötelesspéldányok későbbi fogadására és archiválására. A hosszú távú megőrzés szempontjából kulcskérdés a megfelelő fájlformátum kiválasztása, melynek érdekében elengedhetetlen a szükséges könyvpiaci kutatás lefolytatása. Utóbbihoz kiindulópontot jelent az e-kiadványok számára az országban kiosztott ISBN-számok tanulmányozása az elterjedt formátumok feltérképezése céljából.

2010 és 2021 között a legelterjedtebb formátumok az EPUB (40,6%), a PDF (36,1%) és a MOBI (21,1%) voltak. 2020-ban a PDF vált elterjedtebbé, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a MOBI-formátumban megjelenő kiadványok többsége egyéb, EPUB- vagy PDF-formátumban is napvilágot látott, és ez utóbbiak a hosszú távú megőrzés szempontjából nagyobb perspektívával bírnak.

A formátum kiválasztásakor fontos kritérium az elterjedtség, a nyílt hozzáférés, a jelentős használói közösség, illetve hogy a formátum használatát ne kössék licenckorlátozások. További fontos feltétel, hogy a formátum lehetőség szerint szabványos, azaz valamely nemzetközi szabványosítási szervezet, például az ISO által elfogadott legyen. Miután a másolati példány nem csupán szolgáltatásra készül, hanem megőrzésre is, alkalmasnak kell lennie arra, hogy a forrásdokumentum legfontosabb minőségi jegyeit magán viselje. Az egyes dokumentumtípusok megőrzésére alkalmas formátum ajánlásához és értékeléséhez olyan források vehetők igénybe, mint a Kongresszusi Könyvtár formátumregisztere (<https://www.loc.gov/preservation/resources/rfs/index.html>).

A szóba jövő formátumok közül az EPUB 3.0-ra vonatkozó nemzetközi szabványosítási szervezet által kiadott ISO/IEC TS 30135 (1–7. rész) műszaki specifikáció, továbbá az EPUB 3.0.1-re az ISO/IEC 23736 (1–6. rész) szabvány. A 2020-as kiadású ISO/IEC 22424 (1–2. rész) az EPUB 3-formátumú fájlok elkészítésére fogalmaz meg ajánlást, beleértve a hosszú távú megőrzés kritériumait. Az EPUB mellett sok minden szól, de számos olyan tulajdonsága van, amely hosszabb távon tartalomvesztést okozhat, és amelyet – például a szervezet megőrzési szabályzatában – orvosolni szükséges. Ilyenek lehetnek például: a külső (pl. multimédiás) tartalomtól való esetleges függés, a *JavaScript*-támogatás vagy a DRM-védelem jelenléte.

A PDF ugyancsak szabványháttérrel rendelkezik (ISO 32000 és a PDF/A-ra vonatkozó ISO 19005 szabványcsalád). A PDF használata esetén a hosszú távú archiválás szempontjából a formátum túlzott bonyolultsága jelenthet kockázatot, így például a lehetőség, hogy gyakorlatilag bármilyen más fájlformátum beágyazható, például audiovizuális tartalom, 3D objektum vagy *JavaScript*. Kockázatot jelenthet a digitálisjog-kezelés (DRM) vagy a rosszindulatú programok jelenléte is, ugyanakkor a PDF/A az összes említett kockázatot jelentősen minimalizálja. Ennek a formátumnak viszont az a hátránya, hogy korlátozott mértékben képes hiteles digitális másolatként funkcionálni, mivel bizonyos típusú tartalmak nem konvertálhatók át rá veszteség nélkül. Az is előfordul, hogy jogi tényezők játszanak közre, például az adott licenc nem teszi lehetővé a szükséges betűtípusok fájlba való felvételét, vagy ezek a betűtípusok nem állnak rendelkezésre az átalakítás során. A betűtípus cseréje a hitelesség elvesztésén túl információvesztéshez is vezethet.

Ami a MOBI-t illeti, a szerzők úgy értékelték, hogy – a teljes dokumentáció hozzáférhetetlensége miatt – nem alkalmas hosszú távú megőrzésre.

Összefoglalva, a Csehországban forgalmazott e-kiadványok formátumainak elemzése megerősítette a PDF és EPUB formátumok fokozott jelentőségét. A vizsgálat részét képező, PDF és PDF/A formátumok közötti tesztkonverziók segíthetnek egy olyan formátumpolitika, illetve intézkedési terv megfogalmazásában, amely hosszabb távon képes minimalizálni az írott kulturális örökség elvesztésének kockázatát. Célszerű ugyanakkor további konverziós eszközökkel is kísérletezni a jövőben, valamint szükséges volna részletesebben megvizsgálni a sikeres kon-

verzió gátját jelentő egyes hibatípusokat, és egyúttal kiküszöbölni azokat.

(Dancs Szabolcs)

Lásd 136, 147

Egyesületek

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

133/2022

MAIXNEROVÁ, Lenka – JANSOVÁ, Linda – ŠTASTNÁ, Petra: Otevírání dat Národní knihovny ČR – současný stav a výhled do budoucna. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) 1–2., p. 66–72.

A cseh nemzeti könyvtár adatainak nyílt publikálása – jelenlegi helyzet és távlati kép

Besorolási adat; Feldolgozó munka; Hozzáférhetőség; Központi szolgáltatások; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Terminológia

A modern könyvtártudományban számos terminus a nyílt (angolul *open*) jelzővel kezdődik: nyílt hozzáférés, nyílt forráskódú szoftver, nyílt tudomány, nyílt adatok. A cikk utóbbiak szolgáltatását mutatja be a cseh nemzeti könyvtár gyakorlatában.

A cseh terminológiában a „nyílt adatok” kifejezés az interneten elérhető, bárki számára, bármilyen célból, technikai és jogi (szerzői jogi és licenc-) korlátozás nélkül használható adatok körét jelenti. A „nyíltság” fogalmát *Tim Berners-Lee* nyomán ötfokozatú skálán szokás értelmezni: 1. az adat nyílt licenccel elérhető az interneten; 2. géppel értelmezhető; 3. nem jogvédelem formátumú; 4. nyílt szabványon alapul (W3C); 5. más adatokhoz van kapcsolva. Az információhoz való szabad hozzáférést lefektető cseh törvény is hasonlóan definiálja a nyílt adatokhoz való hozzáférést, kiegészítve a nyílt adatok nemzeti katalógusában való elérhetőséggel. A nyílt adatok kérdése a cseh belügyminisztérium alá tartozik: ennek *eKormányzás* főosztálya működteti a nyílt adatportált, amelyen keresztül a nyílt adatok nemzeti katalógusa elérhető, kapcsolódva az európai adatbázishoz is (<https://data.europa.eu>).

Miért van szükség nyílt adatokra? A közpénzből finanszírozott tevékenységek nyomán létrejövő adatok közzététele közérdek, továbbá a tudományos és kutatási tevékenységek alapját képezi, így hozzájárul a gazdaság működéséhez. Ezeknek az adatoknak a rendelkezésre bocsátása több országban a nemzeti intézmények kötelező feladata (Németországban a nemzeti könyvtár is ebbe a körbe tartozik). Mindamelllett a nyílt adatok nemcsak az azokat (újra)felhasználók, hanem az adatokat megosztók számára is hasznosak, általuk ugyanis erősíthetik küldetésüket. A 2021–2027 közötti ciklusra szóló cseh könyvtári stratégia fontos része a nyílt adatokhoz való ingyenes hozzáférés biztosítása a digitális környezetben. (Nem minden adat nyílt, léteznek belső adatok is, amelyek hozzáférése korlátozott.) A nyílt adatok megtalálják a használóikat: ilyen a *Wikidata*-közösség, különböző adat-újságírók, honlap- vagy webshopfejlesztők. A külföldi könyvtárak bevett gyakorlata a nyílt adatok elérésének biztosítása (pl. Kongresszusi Könyvtár, német, francia, finn nemzeti könyvtárak), amit az IFLA is támogat. Ehhez a kezdeményezéshez fokozatosan csatlakozik a cseh nemzeti könyvtár is. 2006-ban kezdődött a cseh Wikipédiával való együttműködés, 2018-tól terminológiai kapcsolt-adat-projekt indult (*Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy – TDKIV*), majd 2019-től a nemzeti névauthority-adatbázis kapcsolt-adat-formában való közzétételével folytatódott a tevékenységük. Létrejött az ún. *NKLink*, amely lehetővé teszi a közgyűjtemények számára, hogy a nemzeti authority-azonosítokon keresztül kapcsolódjanak a Wikidatához, és onnan egyéb adatokat (pl. ISNI-, ORCID-azonosító) nyerjenek ki automatizált módon. (Az *NKLinket* jelenleg például az authority adatbázis webes felületén és az Országos Műszaki Könyvtár katalógusában használják.) 2021-ben a nemzeti könyvtár létrehozott egy munkacsoportot az adatbázisok külső szervezetek számára történő ren-

delkezésre bocsátására. 2022-ben kaptak engedélyt a kulturális minisztériumtól az adatok hozzáféréseinek biztosítására, három területen, ezek: a cseh nemzeti bibliográfia, a cseh nemzeti authority-adatbázis és a cseh könyvtárak név- és címtára. A *CC0 1.0 Universal* licenc értelmében az adatok kereskedelmi és nem kereskedelmi célú újrafelhasználása egyaránt biztosított a szerző megnevezése nélkül. Az adatok a nemzeti könyvtár honlapján keresztül érhetők el, OAI-PMH protokollal, MARC 21- (MARCXML-) formátumban, a nemzeti bibliográfia *Dublin Core*-formátumban is.

Wikidatával kapcsolatos képzéseket, workshopokat 2019 óta tartanak könyvtárosok számára. 2020-ban és 2022-ben a névauthority és a Wikidata összekapcsolásáról szerveztek műhelynapot, 2021-ben pedig a könyvtárak és a nyílt adatok témakörében.

A jövőben a nyílt adatok 5. fokozatának elérését tervezik, a hozzáférés optimalizálásával és a digitális világ egyéb részeihez való kapcsolódás hatékonyabb módszereivel.

(Prókai Margit)

Lásd még 132, 143

Felsőoktatási könyvtárak

134/2022

MUNIP, Lana [et al.]: Lessons learned : a meta-synthesis examining library spaces, services and resources during COVID-19. – Bibliogr. In: Library management. – 43. (2022) 1/2., p. 80–92.

Mit tanultunk? Metaszintézis a könyvtári terek, szolgáltatások és források használatáról a Covid19 idején

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Munkakörülmények; Munkaszervezés; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

A Pennsylvania Állami Egyetem (*Penn State*) könyvtáraiban 2020 tavasza és 2021 tavasza között összesen 9, különböző módszerű (kérdőív, fókuszcsoporthoz, interjú, chat-átirat, megfigyelés), hatókörű (hallgatók, dolgozók) és tárgyú (terek, szolgáltatások, források stb.) felmérést végeztek a koronavírus-járvány alatti használói igények és szokások jellemzőinek, a kapcsolódó dolgozói és hallgatói attitűdöknek, valamint a szolgáltatások hatékonyságának a vizsgálatára. Az

adatokat a statisztikai jelentésekkel (látogatók száma, kölcsönzések száma, honlaphasználat, gyűjteményhasználat, referenzstatisztika, képzések száma, kommunikációs tevékenység), illetve az egyetem IT-támogató egységének (*Teaching and Learning with Technology*, TLT) felméréseivel árnyalták. Az eredményeket a kvalitatív metaszintézis módszerével összesítették, és kísérletet tettek a tanulságok levonására a pandémia utáni időszakra vonatkozóan is.

A Penn State 24 campuskönyvtára több mint 90 ezer hallgatót lát el. Amikor 2020. március 17-én hivatalosan bejelentették az egyetemi campusok bezárását, két cél lebegett az Egyetemi Könyvtárak szeme előtt: 1. megóvni a könyvtárosok és a használók egészségét; 2. biztosítani a szükséges szolgáltatásokat, forrásokat és tudományos támogatást az egyetemi közösség számára. Miközben arra törekedtek, hogy megőrizzék a több telephelyen működő könyvtárak egészségét, több munkacsoport felállításával, alapvetően alulról felfelé szerveződő problémamegoldással képesek voltak gyors választ adni a válságra, amiben építeni tudtak a már meglévő digitális szolgáltatásokra is.

A Covid19-járvány éve a következő szakaszokra osztható az Egyetemi Könyvtárak szemszögéből:

- 1. fázis (2020. március 16-tól május 8-ig): távoktatás az egyetemen, a könyvtárak zárva tartanak, csak digitális hozzáférés és virtuális szolgáltatások lehetségesek.
- 2. fázis (május 11-től augusztus 14-ig): az 1. fázissal megegyező könyvtári működés.
- 3. fázis (augusztus 24-től november 20-ig): hibrid oktatás az egyetemen, a könyvtárak csökkentett nyitvatartással és korlátozott elérhetőséggel üzemelnek, a fizikai dokumentumokat csak könyvtárközi kölcsönzéssel és külső könyvtári átvétellel biztosítják, emellett működik néhány további virtuális szolgáltatás.
- 4. fázis (november 21-től december 18-ig): távoktatás az egyetemen, a könyvtárak működésében nincs változás a 3. fázishoz képest.

Az összes felmérésen átívelő téma volt a hagyományos szolgáltatások visszaesése. A könyvtárlátogatás, a kölcsönzés, a hagyományos tájékoztatás értelem szerűen az 1–2. fázisban gyakorlatilag megszűnt, a 3. fázisban az előző évek átlagának töredékét érte el, a 4.-ben ismét csökkent. A honlap látogatottsága és a *LibGuides*-útmutatók megtekintéseinek száma hullámzást mutatott: az 1. fázisban jóval alacsonyabb volt a 2019/2020-as tanévénel, a 2. (nyári) fázisban

tovább csökkent, a 3. fázis adatai meghaladták az elsőét, de nem érték el az előző tanévét, míg a 4. fázisban ismét visszaestek a számok. Egyedül a virtuális referenz tranzakcióinak száma volt az, ahol a 2019/2020-as évnél nagyobb érdeklődést tapasztaltak; 2019 ősze és 2020 ősze között a heti átlagos adat 25%-kal nőtt. (A – már korábban is létező – *Kérdezd a könyvtárost!* szolgáltatás mint fő kommunikációs csatorna kiterjesztett időszávokkal és megnövelt személyzettel működött a járványidőszakban a gyors válaszadás érdekében.) A használói visszajelzések tanúsága szerint szintén sikertörténetnek mondható a – könyvtárba látogatók számára *zoomos* kijelzőn keresztül elérhető – virtuális olvasószolgálati pultok bevezetése a részleges újranyitás idején. A statisztikák szerint ellenben a könyvtári használóképzési alkalmak száma és a résztvevők létszáma egyaránt nagyot zuhant 2019 ősze és 2020 ősze között: az előbbi 30%-kal, az utóbbi 41%-kal esett vissza. Bizonyos megújított szolgáltatások használata különösen alacsonynak bizonyult: a Zoomon keresztül működő kortárs kutatási konzultációkkal 2020 őszén csak 13-an éltek. Az alacsony elérés oka talán az, hogy a könyvtár nem volt kellő mértékben jelen az egyetem tanulásmenedzsment-felületén, a *Canvason*, melyet a hallgatók elsődleges információforrásnak tekintettek. A TLT felmérései kimutatták, mennyire érzékenyen érintették a hallgatókat a járvány alatt a technikai nehézségek és az internetsebesség problémái. Ezért az egyetem rögtön lépéseket tett, és többek között lehetővé tették a számítógéplabor gépeivel való távoli asztali kapcsolatot, valamint a felhőalapú nyomtatási szolgáltatást. A felmérések az idő előrehaladtával rávilágítottak a távoktatással kapcsolatos attitűdökre is. A hallgatókat rosszul érintette az izoláció és a motiválatlanság, de nagyra értékelték a virtuális fogadóórákat, illetve közel háromnegyedük igényelte a felvehető és visszajátszható online tanórákat. (Mindennek dacára általánosságban előnyben részesítették a jelenléti oktatást.)

Többféle részfelmérés is árulkodott arról, milyen nagy kihívást jelentett a forrásokhoz való hozzáférés az oktatás során. Ezért az Egyetemi Könyvtárak bekapcsolódott a *HathiTrust Emergency Temporary Access Service* (ETAS) programjába, amelynek révén a nyomtatott állomány 48%-a vált elérhetővé elektronikusan az egyetem polgárai számára. Az intézkedés hátulütője volt, hogy a részleges újranyitás és a küszöbkönyvtári átvétel idején az elektronikusan elérhető ETAS-címek fizikai példányait jogi megkövetések miatt nem lehetett szolgáltatni. (A hagyomá-

nyos kölcsönzést a kötelező karantén szabályok is nehezítették.) Mindezek miatt sok használó az elégedetlenségét fejezte ki. A nyomtatott példányok iránti igényt bizonyítja az is, hogy 2020 őszén heti 1300 ETAS-letöltés esett heti 1500 fizikai kölcsönzésre a 2019 őszi 8300 fizikai kölcsönzéssel szemben. (Ezzel összefüggésben az Egyetemi Könyvtárak 2021 közepétől az ETAS lemondása mellett döntött.)

A járványügyi korlátozások miatt az újranyitói könyvtárakat nem látogatták sokan: a megfigyelések szerint a 3. fázis során a rendelkezésre álló ülőhelyek kihasználtsága nem haladta meg a 75%-ot. Mivel egy asztalnál csak egy olvasó ülhetett, nem volt lehetséges a csoportmunka sem. Aki felkereste a könyvtárat, jellemzően célorientáltan, a kért anyagok átvétele érdekében tette ezt.

Végezetül a dolgozói felmérések pozitív megerősítést hoztak: azon túlmenően, hogy sokan aggódtak a munkájukért és az egészségükért, illetve kifejezték, mennyire stresszes és megterhelő tud lenni a rendkívüli körülmények közötti munkavégzés, a dolgozók a belső kommunikációval elégedettek voltak, és a feleltéseiket támogatóként jellemezték. A küszöbkönyvtári átvétellel foglalkozók kiemelték, hogy milyen hatékony volt a folyamat menet közbeni finomhangolása. A pandémia összességében bebizonyította, hogy a produktivitás távmunkával is fenntartható.

Tanulásként levonható, hogy az Egyetemi Könyvtárak – modellértékű intézményként a Penn State „Egy Egyetem” víziójának megvalósításában – jó munkaszervezéssel, egységes keretben számos szolgáltatást tudott távolról biztosítani, és képes volt reagálni a használói igényekre. A jövőben további észszerűsítéssel, a távoktatás és a távmunka előnyeinek beépítésével, az értékelő rendszerek finomításával érdemes felkészülni a kihívásokra és a potenciális krízishelyzetekre, továbbra is támogatni kell a hallgatók és az oktatók változó igényeit, valamint ki kell dolgozni valamilyen stratégiát a könyvtártól elfordult használókkal való kapcsolat szorosabbra fűzésére és az elsőévesek megszólítására a Covid (sokak számára) „elveszett éve” után.

(Szabó Piroska)

Lásd még 139, 141, 142, 146, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 163, 167, 168, 169

Közművelődési könyvtárak általában

Lásd 126, 137, 150, 151, 162, 165, 171

Megyei könyvtárak

Lásd 137

Városi könyvtárak

135/2022

KRATZER, Isabella – POST, Mareike – RATJEN, Melanie: *Zwischenspiel : die neuen Standorte der Münchner Stadtbibliothek* In: BuB. – 73. (2021) 11., p. 616–619.

Közzéték: a Münchener Városi Könyvtár új fiókjai

Átépités; Fiókkönyvtár; Játék; Kommunikáció -személyzetten belül; Könyvtáráépület -közművelődési; Szolgáltatások; Városi könyvtár

1984 óta működik a Rosenheimer utcában a *Stadtbibliothek am Gasteig*, a Münchener Városi Könyvtár központi fiókjá, Európa egyik legnagyobb kulturális központja. 37 év után – 2021 nyarán – felújítás miatt bezárták. Az átépítés idejére a szolgáltatást két ideiglenes helyszínen biztosítják.

A könyvtár egyik része München nyugati részébe, Sendlingbe költözött, a – Hans Preißinger utca 8. szám alatti – *Gasteig HP8*-ba, és 2021. október 8-án nyílt meg egy vörös téglából épült néhai ipari csarnokban. Az 1800 m²-es, háromszintes, körfolyósos intézményben rengeteg dokumentumot kínálnak főleg a zene, a nyelvek és az élethosszig tartó tanulás témakörében (60 000 egység – benne regények, ismeretterjesztő művek is). A zenét kedvelők e-zongorán gyakorolhatnak, hangzó székekben ülve indulhatnak akusztikus utazásra, de fel is vehetik dalaikat a zenei laboratóriumban (*MusikLab*), míg a kávézóban a látogatók lazíthatnak és újságot vagy művészeti könyvet lapozgathatnak. A filmeket kedvelők is jól járnak: nem kell nélkülözniük sem a népszerű sorozatokat, sem a nagy gyermek-mozit, de számos rendezvény és tevékenység között is válogathatnak. *Birgit Wimmer*, a HP8 vezetője szerint az intézmény

olyan közkönyvtár, amelyen korábban nem létezett. A jelentősen kibővített nyitott könyvtárnak (*open library*) köszönhetően a látogatók reggeltől késő estig (7-től 23 óráig, kivéve a vasárnapot) időzhetnek a nyitott körfolyósokon: akár társakkal, akár egyedül, könyvvel vagy lappal (150 konnektort építettek be), zenét hallgatva vagy csak nézelődve – mindenki megtalálja a helyét. Meglelni és inspirálni – erre törekszik a HP8 állományával, rendezvényeivel és szolgáltatásaival.

A könyvtár másik fele a *Motorama* bevásárlóközpontba került, közvetlenül a Gasteiggel szemben fekvő Haidhausenbe, ahol a könyvtár új élményeket kínál majd látogatóinak 2021. november 26-tól. A helyiségek mindegyike más színű: a gyermekrészleg piros, a kiállítóterem sárga. A színvilág nem öncélú, el is igazít a tájékozódásban. Itt is 60 000 médiaegység kölcsönözhető vagy használható helyben. A fókuszban a család, a játék és a digitális tanulás áll. A mintegy 3600 m²-en széles kínálat várja a gyermekeket, tinédzsereket és fiatal felnőtteket szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvekkel, újságokkal és folyóiratokkal. A földszinten és az első emeleten találhatóak a rendezvényterek és a gyakorlati tevékenységek helyiségei, a munkaállomások és a számítógépek. (Ahogy Gasteigben, itt is működik majd a *Europe direct München*, ahol az Európával kapcsolatos információk elérhetők.) *Michaela Gemkow*, a *Motorama*-könyvtár vezetője várja már a következő éveket, amikor kialakítják majd a következő generáció könyvtárát. Nagyon népszerű a *GameLab*, ahol az újonc és a tapasztalt játékosok konzolokon versenyezhetnek, és ahol olyan aktuális dolgokat is ki lehet próbálni, mint a robotika és a virtuális valóság. A játékosok lelkesedése nemcsak a formátum, hanem a könyvtár mint találkozóhely iránt is számos pozitív következménnyel jár – segítenek az estek lebonyolításában, a közösségi média felületein reklámozzák is ezeket barátaik körében, szívesen jönnek, és közben a könyvtár más lehetőségeivel is megismerkednek. (Németországban szinte minden második ember játszik, a játékosok 82%-a 10 és 59 év közötti; ezen a célcsoporton keresztül azokat éri el a könyvtár, akik különböző okok miatt még nem könyvtárhasználók.) Költöztek a könyvek, játékok, filmek, zenék, hangoskönyvek, rendezvények, szolgáltatások: sok minden más lesz az új helyszíneken. De a könyvtár dolgozóinak számára is új együttműködés kezdődött. Ahogy korábban a zenei, felnőtt-, gyermek- és ifjúsági területen végzett munka egyértelműen elkülönült, az új, átmeneti helyszíneken új kompetenciák szület-

nek. A zenei könyvtárosok, akárcsak a gyermek- és ifjúsági könyvtárosok, megosztják szakértelmüket kollégáikkal – cserébe másoktól tanulhatnak új dolgokat. Annak érdekében, hogy minden munkatárs azonos szintű tudással bírjon mind a HP8-ban, mind a Motoramában, a tudásátadás különböző formáit alakították ki (párban tanulást, szakmai gyakorlatot, digitális előadásokat). A szerzők végkövetkeztetése, hogy a régi városi könyvtár is sokrétű munkát végzett, de a tematika még változatosabb lesz az új helyszíneken. A költözés lehetőséget adott arra is, hogy új ötleteket próbáljanak ki, és kísérletezzenek mind az állománnyal, mind a rendezvényekkel. Jó, hogy a munkatársak között többéves tapasztalattal rendelkező és érdeklődő kollégák is vannak, akik eddig ismeretlen területeket sajtíthatnak el; ez a tudás és az új dolgok iránti kíváncsiság alakítja majd a jövő könyvtárát.

(Murányi Lajos)

Lásd még 149, 173, 175

Tudományos és szakkönyvtárak

136/2022

WILMS, Lotte: Digital humanities in European research libraries : beyond offering digital collections. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–23.

Digitális bölcsészet az európai tudományos könyvtárakban: túl a digitális gyűjtemények szolgáltatásán

Egyesület-könyvtári -nemzetközi; Felmérés; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

A gyűjteményi digitalizációval a könyvtárak egyre nagyobb szerepet kapnak a digitális bölcsészeti kutatásokban, ezáltal a hagyományos tevékenységeik mellett új szolgáltatásokkal is bővülnek. A cikk azt vizsgálja, hogy az európai könyvtárak hogyan kezelik ezeket a változásokat, összehasonlítva a világ más részein lévő intézmények működésével.

Európában eddig kevés felmérés született a digitális bölcsészeti kutatások és a könyvtárak közötti együttműködésekről. 2019 tavaszán a LIBER Digitális Bölcsészeti és Digitális Kulturális Örökség Munkacsoportja (*LIBER Working Group Digital Humanities*

and Digital Cultural Heritage) felmérést végzett a tagintézményei körében, hogy megvizsgálja, milyen szerepet vállalnak jelenleg az európai könyvtárak a digitális bölcsészet kontextusában. A felmérést 20, főként nyugat-európai országban végezték el összesen 54 intézmény részvételével. Ez a LIBER tagintézményeinek 12%-át, a LIBER-tagországok 50%-át jelenti. A résztvevők között kisebb múzeumi könyvtárak és nemzeti könyvtárak is voltak.

A cikk a LIBER eredményeit a világ más részein, jelesül az Egyesült Államokban (*Association of Research Libraries – ARL, 2011–2016*), Hongkongban (2014), Ausztráliában és Új-Zélandon (CAUL és CONZUL, 2017), Írországbán (*Irish Consortium of National and University Libraries – CONUL, 2018*) és az Egyesült Királyságban (*Research Libraries – RLUK, 2019*) végzett kutatások tükrében mutatja be. Az eredmények értelmezéséhez fontos figyelembe venni, hogy a felmérések eltérő időben és régiókban születtek. A témát érintő kérdések is némiképp különböztek, négy témakör azonban minden felmérésben jelen volt: az intézményi tevékenységi körök, az anyagi finanszírozás és szervezés, a személyzet és szakértelem, valamint a jövőbeli tervekre vonatkozó kérdések.

A tevékenységi körök vizsgálatánál a LIBER a *TaDiRAH (Taxonomy of Digital Research Activities in the Humanities)* szerinti taxonómiát követte, amely nyolc tevékenységet különböztet meg a digitális kutatás területén: rögzítés/felvételezés, létrehozás, gazdagítás, elemzés, feldolgozás/értelmezés, megőrzés, terjesztés és meta-tevékenységek. A kutatásból kiderült, hogy a könyvtárban végzett tevékenységek közül a „hagyományosabb” rögzítés, gazdagítás és megőrzés tartozik a leggyakoribbak közé. Ebben a LIBER, az RLUK, a CONUL és a CAUL/CONZUL is hasonló eredményeket mutatott. Ettől eltérően az Egyesült Államokban végzett ARL-felmérés szerint a könyvtárak nagyobb hangsúlyt fektetnek olyan tevékenységekre, mint a szoftverfejlesztés és a felhasználói felület megtervezése. Összességében tehát az látszik, hogy míg a többi könyvtár a kutatástámogatásban kap nagyobb szerepet, az ARL-könyvtárak már a kutatásokban is részt vesznek.

A LIBER-felmérés azt mutatja, hogy szinte minden könyvtár az általános költségvetését használja fel a digitális bölcsészeti tevékenységek finanszírozásához, és csak 7%-uk rendelkezik külön erre szánt költségvetéssel. A könyvtárak majdnem fele dolgozik külső forrásokból (öszöndíjak, nemzeti és külföldi támogatások). 25%-ukban van digitális bölcsészeti

részleg külön szervezeti egységként, 20%-uk pedig rendelkezik digitális bölcsészeti térrel is, amely a képzéseknek, oktatásoknak és munkaterületnek ad helyet.

A többi kutatás szintén arról tanúskodik, hogy a legtöbb intézmény az általános költségvetést használja a digitális bölcsészeti tevékenységek finanszírozásához, a második leggyakoribb forrást pedig a nem strukturált finanszírozás adja. Itt ismét különbség figyelhető meg az ARL-tagkönyvtárakkal, ahol az intézmények közel egynegyede rendelkezik külön digitális bölcsészeti költségvetéssel. Digitális bölcsészeti részlege az irországi és egyesült királysági könyvtárak 50%-ának, az ARL-tagkönyvtárak 59%-ának van.

A következő kérdéskör a könyvtáron belüli szerepeket és pozíciókat, valamint a készségek és készségfejlesztés témáját vizsgálta. A LIBER által összegyűjtött digitális bölcsészeti munkakörökhöz köthető leggyakoribb kifejezések a *digitális*, a *menedzser* és a *könyvtáros* voltak. A munkakörök sokfélesége arra utal, hogy a digitális bölcsészetnek még instabil a könyvtáron belüli helyzete, és szükség van a szerepek tisztázására. A szerepkörök vizsgálatából az is kiderült, hogy az európai könyvtárak kevésbé aktívak a tartalomelemzés területén az amerikai könyvtárakhoz képest. A szakmai készségek terén a technikai készségek hiányossága mindegyik felmérésben előtérbe került. Emellett a CONUL és az RLUK tagkönyvtárainál felmerült a digitális megőrzéshez kapcsolódó kompetenciák hiánya is.

A jövőbeli tervekre vonatkozóan a LIBER arra kérte a könyvtárakat, hogy egy 0-tól 100-ig terjedő skálán jelezzék, mennyire tartják prioritásnak a digitális bölcsészetet jelenleg, és milyen változásokat jósolnak 2022-ig. A LIBER és az ARL felméréseiből négy fő célirány rajzolódik ki: a tevékenységek kibővítése (laboratóriumok, rezidenciák létrehozása, adatmegosztás könnyítése), a digitális gyűjteménykezelés fejlesztése (a gyűjteményi digitalizáció bővítése, könnyebb hozzáférhetőség), a belső működés fejlesztése (technikai fejlesztés, szakmai képzések), továbbá a tudományos eredmények nyíltan hozzáférhetővé tétele.

Összességében a LIBER-felmérés rámutat arra, hogy bár a könyvtárak jelenleg a hagyományos tevékenységeiket részesítik előnyben, nyitottak a digitális fejlesztésekre és a technikai képzésekre. A többi kutatásból az is kiderül, hogy bár a tevékenységi körök országonként és intézményenként eltérnek egymástól, a könyvtárak egyre jobban bekapcsolód-

nak a digitális bölcsészeti kutatások folyamatába, és nem csak a digitális gyűjtemények szolgáltatásában kapnak szerepet.

(Varga Emese)

Lásd még 140, 151, 152, 153, 170, 179

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

137/2022

BROWN, Chris – YOUNG, Kelly B. – WONG, Cassandra: Rise Up : a program for at-risk youth. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 6., p. 710–717.

Kelj fel! Program veszélyeztetett fiataloknak

Együttműködés -regionális; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Ifjúsági olvasó; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Társadalmi követelmények

A cikk a *Kelj fel!* elnevezésű, veszélyeztetett fiatalokkal foglalkozó program kidolgozását és kísérleti alkalmazását részletezi, amelyet a Santa Clara Megyei Könyvtári Körzet (SCCLD) a megyei kerületi ügyéssel, a megyei szociális szolgálatokkal, Gilroy város önkormányzatával és a Déli Megyei Ifjúsági Munkacsoporttal együttműködésben valósított meg. A projekt kifejezetten a droghasználat és az erőszak kockázatának kitett fiatalokra fókuszált, valamint a gondviselőikre és azon gilroy-i felnőttekre, akik ezekkel a fiatalokkal és családjakkal dolgoznak. A *Kelj fel!* program bevezetésének folyamata megmutatta, milyen előnyökkel jár az előzetes elképzelések módosítása, és hogyan nyit utat a rugalmasság a jövőbeli lehetőségeknek. A projekt emellett értékes tanulságokkal szolgált a könyvtárak számára a méltányosság javításának szükségességéről – az olyan alapszükségletek kielégítése, mint a gyermekgondozás és az ételbiztonság, nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a veszélyeztetett fiatalok és családok kihasználhassák a tanulási lehetőségeket.

(Autoref.)

Iskolai könyvtárak

138/2022

KAPANKA, Heather: School library media specialists : an evolving profession in a pandemic. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 1., p. 41–49.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Iskolai könyvtári médiaspecialisták: egy fejlődő szakma a világjárvány idején

Használók képzése -iskolában; Információs műveltség; Iskolai könyvtár; Munkakörülmények; Távoktatás

2020 márciusában a michigani iskolai könyvtári médiaspecialisták az egész oktatási közösséggel együtt

példátlan kihívásokkal találták szembe magukat a Covid19-világjárvány kitörése miatt. Ahogy a tanulás az online térbe került, úgy változott az iskolai könyvtári médiaszakemberek szerepe is. A cikk szerzője három délkelet-michigani iskolai könyvtári médiaspecialistával készített interjút, hogy megismerje a távoktatás adaptálásával kapcsolatos nézeteiket, valamint azt, hogy előrejelzéseik szerint hogyan fognak fejlődni az oktatási gyakorlatok a jövőben. A közös tanulóterek, a vezetett kutatás, az egymástól való tanulás és az információs műveltség oktatási gyakorlatai különösen értékesnek bizonyultak a távoktatásra való átállás idején. Az e gyakorlatoktól való, pandémia alatti nagymérvű függés minden valószínűség szerint megnövekedett alkalmazásukat fogja eredményezni, amikor újraindul a hagyományos oktatás.

(Autoref.)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 134, 135

Állomány, állományalakítás

139/2022

MCLEAN, Jaclyn – LADD, Ken: The buyback dilemma : how we developed a principle-based, data-driven approach to unbundling Big Deals. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 81. (2021) 3–4., p. 295–311.

Visszavásárlási dilemma, avagy hogyan dolgoztunk ki egy alapelveken nyugvó, adatvezérelt megközelítést a Big Deal-csomagok szétbontására?

Állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Igény; Statisztika

A Big Deal-előfizetések visszasságai és a tudományos kiadók oligopóliuma közhelynek számítanak

a szakirodalomban. A lemondások olyannyira gyakorivá váltak a könyvtárak részéről, hogy nyomon követésükre a *Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition* 2017-ben új felületet hozott létre a honlapján (<https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>). Jelen tanulmány a kanadai Saskatchewan Egyetem előfizetés-felülvizsgálatának folyamatát mutatja be, melynek során meghatározott alapelveken nyugvó, adatvezérelt döntést hoztak két előfizetés-csomag lemondására, a kiválasztott címekre történő egyedi (újra)előfizetéshez pedig egy matematikai képletet dolgoztak ki. A Saskatchewan Egyetem könyvtárában 2015-ben merült fel a folyóirat-előfizetések felülvizsgálatának gondolata: a kanadai dollár árfolyama esett az amerikai dollárhoz képest, és mivel a beszerzés közel 87%-a USD-ben történik, a rendelkezésre álló gyarapítási keret vásárlóereje jóval kevesebb lett. Néhány évvel később világossá vált, hogy a stagnáló vagy enyhén csökkenő gyarapítási keret nem teszi lehetővé a Big Dealek fenntartását. 2019-ben ezért két előfizetést (*Taylor & Francis* és *Wiley*) lemondtak, egy megadott összeget pedig elkülönítettek a címek egy részének egyedi újbóli előfizetésére. Már csak

az volt a kérdés, mi menjen és mi maradjon a 3855 db címből. A döntés-előkészítő munkacsoport tagjai a cikk szerzői, a könyvtárvezető, egy vezetőhelyettes és egyéb könyvtári dolgozók voltak. Alapelvként megfogalmazták, hogy adatvezérelt döntést szükséges hozni, be kell vonni az oktatókat és a hallgatókat, valamint a lemondásoknak és az előfizetéseknek az egyes karokat/tudományterületeket egyenlő mértékben kell érinteniük.

A rendelkezésre álló adatok alapján összeállítottak egy képletet, amely a következő tényezőket tartalmazta:

1. Érték: a 2019-es listaár elosztva az adott cím évenkénti PDF-letöltéseinek átlagos számával (a 2015–2018. évek COUNTER 4 JR1-riportjai alapján);
2. Használat: az adott cím évenkénti PDF-letöltéseinek átlagos száma (ld. az 1. pontot);
3. Publikációk: az egyetemhez tartozó kutatók publikációinak száma az adott folyóiratban (a 2008–2017. évek adatai a *Jfigr Web of Science*-elemzése nyomán);
4. Hivatkozások: az egyetem kutatóinak hivatkozásai az adott folyóiraatra (ld. a 3. pontot);
5. Felmérés: az egyetemi oktatók és hallgatók „Top10” választásainak súlyozott értéke (ld. alább).

Az egy használatra vetített érték alapján a folyóiratokat három csoportra osztották. „Zöld” minősítést (=automatikusan megtartandó) kapott az 5 dollár alatti ár, „sárga” minősítést (=a felmérés alapján eldöntendő) az 5–75 közötti, „piros” minősítést (=automatikusan lemondandó) a 75 dollár feletti összeg. A „sárga” minősítésű címek kereshető listáját – a listaárral és az egy használatra vetített árral ellátva – egy felmérés keretében a hallgatók és az oktatók rendelkezésére bocsátották (2019. július–szeptember, 975 válaszadó). Arra kérték a kitöltőket, hogy jelöljék meg a szerintük legfontosabb 10 megtartandó címet, és ezek sorrendjét is állítsák fel. Egy megjegyzésmezőben lehetőség volt szabad szöveges kiegészítésekre, véleménymegosztásra is. (A 75 dolláros határt azért így szabták meg, hogy kezelhető mennyiségű címet kelljen a kitöltőknek áttekinteniük.) Az „osztályzatokat” a kitöltők által felállított rangsor szerint súlyozták (10 pontot kapott az első helyre sorolt cím, 9-et a második, és így tovább). Érdekes, hogy a válaszokban említett összes cím megrendelése 74,5%-kal többbe kerülne, mint a két Big Deal együttesen.

A forgalmazói információk alapján témacsoportokba osztották a folyóiratcímekeket, majd egyetemi karhoz rendelték őket. Annak érdekében, hogy egyik kar se szoruljon háttérbe, a rendelkezésre álló keretszeget az egyes karokhoz rendelt címek összesített ára alapján osztották fel a karok között, az említett öt tényező pontszámait pedig az adott karhoz sorolt címek vonatkozó átlagpontszámának viszonylatában határozták meg.

2019 őszén egy második körös elemzést végeztek az az évi használati adatok extrapolálásával, aminek eredményeképpen a 104 db „zöld” és a kiválasztott 116 db „sárga” címet 29 további címmel egészítették ki, így végezetül 249 címre fizettek elő a 2020-as évre. A döntést széles körben kommunikálták az egyetemi közösség számára, feltehetőleg ennek köszönhető, hogy a lemondások nem születtek ellenkezést.

A folyóirat-megrendelések lemondása avagy megtartása munka- és időigényes folyamat. A könyvtár a továbbiakban is építeni kíván a hasonló számításokra annak érdekében, hogy kiszolgálják az egyetemi közösség oktatási, tanulási és kutatási igényeit. A tervek szerint finomítani fognak a képletben: az egy használatra vetített 5, illetve 75 dolláros határokat nem rögzítenék az oktatók és a hallgatók megkérdezése előtt, továbbá a képletben szereplő egyes tényezőket egy-egy meghatározott állandóval súlyoznák. A COUNTER 5 bevezetésével már nem kell választani a PDF- és a HTML-formátumú letöltések mérése között, és egyértelműen ki lehet zárni a *gold open access* cikkeket a számításokból. A könyvtár ezenfelül megfontolná a Kaliforniai Egyetem modelljét is, amely decilisekre osztja az adategyütteseket. További eszközt kínál az *Unsub* (korábban *Unpaywall Journal Tool*), amely több adatforrást kombinálva állít elő egy mérőszámot, illetve lehetővé teszi egy cím több témakörbe/tudományterülethez sorolását is. Az impakt faktort vitatottsága miatt ellenben a Saskatchewan Egyetem könyvtára a jövőben sem kívánja figyelembe venni.

(Szabó Piroska)

Lásd még 142, 161

Állományvédelem

140/2022

MERTZ, Gwendolyn: „Mir Zenen Do!“ – „Wir Sind Da!“ Zur Restaurierung der Displaced Persons-Literatur der Staatsbibliothek zu Berlin – Ein Spendenprojekt des Fördervereins In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 1., p. 62–66.

„Itt vagyunk!” A menekültirodalmi gyűjtemény restaurálása – a Berliini Állami Könyvtár Barátainak adománygyűjtő projektjéről

Általános tudományos könyvtár; Könyvtörténet -nemzeti; Különgyűjtemény; Restaurálás; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

„Ez egy megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan pillanat – a felszabadulás, a háború vége. Eddig minden gondolatunk erre a pillanatra összpontosult. Túl akartunk élni; de azt nem tudtuk elképzelni, mi lesz »utána«” – írta a százéves, holokauszt túlélő Margot Friedländer, aki számára a háború a theresienstadti koncentrációs táborban ért véget. (1944 áprilisában deportálták tizenöt hónap berlini bujkálás után.) Hogyan folytatódjon az élet, amikor semmi sem úgy van, mint azelőtt? Minden túlélő ugyanezt érezte – koncentrációs táborban, bujkálva vagy partizánként. De ez a jövővel kapcsolatos kérdés nemcsak rájuk, hanem a kényszermunkásokra és hadifoglyokra is – mintegy hétmillió emberre – érvényes volt, akiket a szövetségesek *displaced persons*ként (DP), azaz menekültekként tartottak számon. A zsidó menekültek csoportja kezdetben kicsiny, de az üldöztetés miatt súlyosan érintett kisebbség volt. Számukra külön táborokat hoztak létre, főleg az amerikai megszállási övezetben, de míg a legtöbb menekült visszatért hazájába, és táborukat fokozatosan bezárták, a zsidó menekültek száma egyre nőtt. Ennek három fő oka is volt: családjuk és barátaik meggyilkolása és gazdasági megélhetésük elvesztése után a legtöbb zsidó nem látta értelmét, hogy visszatérjen hazájába. Számos lengyel zsidó nyugatra, az amerikai megszállási övezetbe menekült, hogy elkerülje az újraéledő antiszemitizmust. Ezenfelül a túlélők új életet akartak kezdeni és kivándorolni Palesztinába, az USA-ba, Kanadába. Nagy-Britannia Palesztinára vonatkozó korlátozó bevándorlási politikája azt eredményezte, hogy a táborban való átmeneti tartózkodás ideje meghosszabbodott. (Lábukkal Németországban, de

fejben már egy másik országban vagy a váróteremben voltak – jellemezték helyzetüket a zsidó menekültek.) Sebtében felhúzott épületekben éltek, de a bizonytalanság ellenére iskolákat, óvodákat hoztak létre, sportegyesületeket, zenei és színjátszó csoportokat alapítottak – és 1945 ősztől újságokat, könyveket is nyomtattak.

A táborokban készült könyvek és újságok voltak az első zsidó kiadványok a háború utáni Németországban. 2009-ben került a Berliini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) birtokába közel 200 cím a *B.H. Breslauer Foundation* támogatásával, de tovább folyik gyarapításuk, hogy minél teljesebb legyen a gyűjtemény. 2021-ben ismét a Breslauer Alapítvány jóvoltából sikerült nyolc nagyon ritka, gyerekeknek szóló olvasó- és tankönyvet beszerezniük. A bajorországi Föhrenwald tábor 1957-es bezárásáig tartó időszak nyomtatott könyveinek és újságjainak pontos száma nem ismert, de most 430 cím szerepel az SBB katalógusában, így ők rendelkeznek – a Bajor Állami Könyvtár és a hannoveri Gottfried Wilhelm Leibniz Könyvtár mellett – Európa egyik legnagyobb „DP-irodalmi” anyagával. A kiadványok többnyire szerény kivitelűek, nincs bennük kép vagy díszítés: láthatóan gyorsan, egyszerű eszközökkel, olcsó papíron állították elő őket. Mindazonáltal arról tanúskodnak, hogy mi volt fontos a túlélők számára a kezdeti időkben. Tartalmilag négy kategóriára oszthatók: vallásos művek (kb. 255), politikai, illetve a korról szóló művek (kb. 100), szépirodalom (kb. 50), kézikönyvek és tankönyvek (kb. 20). A többnyire jiddis vagy héber nyelvű kiadványok példányszáma alacsony volt, és sokan forgatták őket. Ha még hozzávesszük az egyszerű előállítási feltételeket, nem meglepő, hogy rossz állapotban vannak. Közel hét évtized után a gyűjtemény alapos restaurálásra szorult – és ezen a ponton lépett színre a Berliini Állami Könyvtár Barátai egyesület.

Minden egyes tétel esetében meg kellett határozni, milyen beavatkozásra van szükség, és ennek mi a költsége. A teljes kitűzött összeg 110 ezer euró lett. A Könyvtár Barátai kuratóriuma úgy döntött, hogy 80 ezer euró összegyűjtésére van szükség a 150 legrosszabb állapotban lévő könyv és újság számára, ezért a restauráló projektről egy prospektussal tájékoztatta tagjait. Ezután, 2021. január 27-én, a nemzetiszocializmus áldozatainak emléknapján kezdődött meg a sajtókampány. A rádióműsorok és a napilapok tudósításai hozzájárultak a támogatói kör bővítéséhez: ez idáig összesen 140-en adakoztak a gyűjtemény méltó megőrzésére. (Emellett az *Alfried Krupp von*

Bohlen und Halbach Stiftung, az Alfred Freiherr von Oppenheim Stiftung és a Wüstenrot Stiftung is nagylelkű támogatást nyújtott.) Az első adományok beérkezésekor az SBB megállapodott a lipcei Uwe Loescher Restaurátorműhellyel a munkák első részletről. Azóta az első kötetek már vissza is kerültek az SBB-be. Egy év alatt a gyűjtés elérte célját: rendelkezésre áll a 80 ezer euró a helyreállításra, de az adományozók és az alapítványok segítségével sikerült az eredetileg tervezett 110 ezer eurót is előteremteni.
„Tovább akartunk élni, minden veszteségünk és sérülésünk ellenére hittünk a jövőben” – hangsúlyozta Margot Friedländer. Felelősséggel tartozunk tehát ezeknek az embereknek, hogy megőrizzük újrakezdéshez való erejüknek a nyomtatott bizonyítékait – zárja cikkét az egyesület képviselője.

(Murányi Lajos)

Lásd még 125

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

141/2022

INGALLS, Dana: From seed to harvest : growing the Macdonald Campus Seed Library. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 1., p. 97–112.

A vetéstől az aratásig, avagy hogyan szökkent szárba a Macdonald Campus vetőmagkönyvtára?

Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Különgyűjtemény; Marketing

A Macdonald Campus a québeci McGill Egyetem mezőgazdasági és környezettudományi karának, illetve annak oktatófarmjának ad otthont. A hallgatók és dolgozók körében nagy az érdeklődés a fenntartható élelmiszerrendszerek és az igazságos élelmiszer-elosztás iránt; a campus közösségi kerttel és termelői piaccal is rendelkezik, és számos diákklub foglalkozik a fenntarthatósággal, a permakultúrával és a helyi élelmiszer-termelési mozgalmakkal. Ez az egyetemi kultúra ideális otthont teremtett egy magkönyvtár számára.

Az első feladat, aminek utána kell nézni egy vetőmagkönyvtár alapításakor, az adott állam jogi szabályozása. Kanadában a törvény lehetővé teszi a magok

kis mennyiségben való cseréjét, ezért magkönyvtár létesítésének sincs akadálya. A magkönyvtárak egyik jellemzője, hogy nagyon szűkös költségvetésből is működtethetők, mivel sok vetőmagtermelő szívesen adományoz magokat ilyen célra. Ezek a vetőmagok általában az előző évi termésből származnak, így értékesítésre nem alkalmasak, de megfelelő (száraz, sötét, közepes hőmérsékletű) tárolási körülmények között még ki fognak csírázni. A Macdonald Campus Könyvtára is elsősorban adományokból kapta a 2017-es induláshoz a magokat különböző szervezetektől, 2000 kanadai dollár értékben. Ez a mennyiség, mint később kiderült, kevésnek bizonyult, így a következő évben már 4250 dollár értékben szereztek be magokat. A tárolást egy leselejtezett katalógusszekrény és fel nem használt borítékok alkalmazásával oldották meg, a vetőmaggyűjteményt pedig kertészeti szakirodalommal egészítették ki.

A vetőmagok katalogizálására a három szintből álló alfabetikus rendszert választották. Az alapkategóriákon (virágok–fűszernövények–zöldségek–gyümölcsök) belül a vetőmagokat tovább osztályozták általános fajtacsoportok, majd fajták szerint. Minden egyes vetőmagfajta kapott egy rekordot, amely tartalmazza a vetőmag köznapi és tudományos elnevezését, a vetőmag leírását és az alapvető termesztési információkat. A vetőmagok „katalógusát” a honlapra töltötték fel böngészhető formában, ezt a könyvtáros mindig tudja frissíteni. Emellett a honlapon elérhető egy útmutató, valamint regisztrációs és vetőmagkérdő űrlap is. Ez utóbbi mellett a magok kölcsönzése a használók által kitöltött papíralapú nyomtatványokkal is lehetséges; a cél nem az, hogy a könyvtáros tudja, kinél mi van – nincs például vonalkód vagy visszahozatali határidő –, hanem inkább az, hogy naprakészen számon tudja tartani a magkészletet. A könyvtárhasználók fejenként egyszerre 25 csomagot vihetnek el, a betakarítás után pedig a saját növényeik magjait hozzák vissza a vetőmagkönyvtárba.

A szolgáltatás bevezetése előtt a magkönyvtárnak külön logót terveztek, és számos promóciós anyagot juttattak el a különböző egyetemi szervezetekhez. A 2016/2017-es tanévkezdéshez szórólapokat készítettek a leendő vetőmagkönyvtárról. A tavaszi megnyitónapján a könyvtár nagyszabású rendezvényt tartott, amely nagy visszhangot váltott ki az egyetemisták és a dolgozók körében. A nyitás óta folyamatos a népszerűsítés a közösségimédia-felületeken, de a hagyományos médiában is.

A magkönyvtár hatékony eszköze lehet a könyvtár és a közösség összekapcsolásának. E küldetés része-

ként workshopokat szerveztek olyan témákban, mint a kerttervezés, a vetési módszerek, a magok betakarítása és a házi befőzés, tartósítás. Ezek a workshopok lehetőséget adtak az egyetemi közösség tagjaival való kapcsolatteremtésre és együttműködésre is.

A vetőmagkönyvtár közel kétéves működése során időről időre problémák merültek fel. Ezek egy része előre látható volt, míg mások váratlanul jelentkeztek, és menet közben kellett megoldani őket. A GMO-magok viták által övezett kérdésében a könyvtár nem foglalt explicit módon állást, mindazonáltal a gyűjteményben nincsenek genetikailag módosított fajták. A legnagyobb kihívás azonban logisztikai volt: a vetőmagkönyvtár hirtelen vált népszerűvé, ami azt eredményezte, hogy a magok 2 hét alatt kifogytak. Idővel sikerült pótolni a hiányokat, és a következő évben eleve nagyobb beszerzéssel indították el a vetési szezont.

A 2017 márciusa és 2018 decembere közötti statisztikai adatokból kiderült, hogy a vetőmagkölcsonzések többségét az online űrlapon keresztül kéri, nem pedig személyesen a könyvtárban. A legforgalmasabb hónapnak a március bizonyult. 2018 decemberében a magkönyvtárnak 524 regisztrált használója volt, közel kétharmaduk diák. Mivel a legtöbbjük csak kis méretű kertészkedésre alkalmas földhöz fér hozzá, a könyvtár igyekszik a gyűjteményben olyan magokat is biztosítani, amelyek ládában vagy akár beltérben is megteremnek. Emellett a hallgatók számos könyvet is tudnak kölcsönözni a kis méretű kertekről, a beltéri vagy virágládás kertészkedésről, a szükséges kellékekről, a beltéri komposztálásról, valamint a városi kis lakásokban élők számára hasznos egyéb kertészeti tudnivalókról.

Összességében elmondható, hogy a Macdonald Campus magkönyvtárának működtetése időigényesebb, mint ahogy előre gondolták, de közösségi szerepvállalása kivételesnek bizonyult. Pozitív fogadtatása a könyvtárat is segítette, hogy láthatóbb részévé váljon az egyetemi életnek.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 122, 140, 159, 170, 176

Raktározás

142/2022

MICHAELS, Sherri – NEEL, Becca: Conducting an inventory with shared print in mind. – Bibliogr. In: Collection management. – 46. (2021) 2., p. 142–156.

Állomány-ellenőrzés, tekintettel a közös megőrzési programokra

Állományellenőrzés; Együttműködés -szakterületi; Felsőfokozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Leltárhány; Megőrzés; Raktározás; Szabadpolic

Ahogy egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a nyomtatott dokumentumok közös megőrzését (*shared print*) célzó kezdeményezések, úgy válik megkerülhetlenné az alapvetés: e programok sikere azon áll vagy bukik, mennyire megbízhatók a katalógusokban szereplő adatok. Megvan-e ténylegesen az a példány, amelynek a megőrzését garantálják, és amely más könyvtárak apasztási döntéseinek alapját képezi? Tudjuk, hogy semelyik könyvtár nyilvántartása és katalógusa sem tökéletes, ezért mindig kell egy (megengedett) hibahatárral számolni. A pontosságot egyedül az állomány fizikai ellenőrzésével és a rekordok naprakészen tartásával lehet biztosítani, arra vonatkozóan azonban kevés szakirodalom áll rendelkezésre, hogy ténylegesen mennyi hibát tárnak fel az elvégzett állomány-ellenőrzések – különösen a nagy felsőoktatási könyvtárakban, amelyek kulcsszerepet játszanak a közös megőrzési programokban. A cikk egy olyan esettanulmányt mutat be, melynek során egy egyetemi könyvtár nagy méretű szabadpolicos gyűjteményét leltározták a hibák felderítése céljából.

Az Indianai Egyetem Herman B. Wells Könyvtára több mint 2 millió nyomtatott kötetével az egyetem könyvtári rendszerének legnagyobb tagja. Amikor az állomány egy részét az intézmény külső tömör raktárába szállították, aggasztó hiányosságokkal szembesültek, ezért pilot projektként ellenőrizték három, találmra kiválasztott jelzettartomány 10 ezer kötetének meglétét. A tapasztalt hibaarányok (a tételek 5,7%-a hiányzott, további 10,9% rekordjaiban pedig hibákat találtak) és a „pluszban” talált kötetek miatt teljes körű leltározásba fogtak, amelynek során 2015 májusa és 2018 decembere között 354 830 kötetet ellenőriztek. (A munkálatok azóta is folynak, de ennyi idő elteltével érdemesnek tartották mérleget vonni a részeredményeiről.)

A leltározásban a raktári és a feldolgozó részleg, valamint a tömör raktár munkatársai vesznek részt. (Az állomány ellenőrzése munkaidőben, rendes dolgozói létszám mellett történik.) Első lépésként lappal és kézi vonalkódolvasóval felszerelve beolvassák egy megadott polc- és jelzettartomány kötetének vonalkódjait – menet közben félretelve a vonalkóddal nem rendelkező köteteket –, majd a kapott fájlt a feldolgozókhöz továbbítják, akik összevetik azt a katalógusból nyert adatbázissal, és a hibákat kategóriákra bontva listázzák. Végezetül a problémamegoldás és a hibajavítás fázisa következik, amelyben a raktárosok és a katalogizálók működnek közre szakértelmük függvényében. Az összetettebb esetek felfejtéséhez sokszor az intézményi emlékezetet is mozgósítani kell.

A hibák első fő kategóriájába a katalogizálási hibákat (létező vonalkód mellett hiányzó vagy hiányos bibliográfiai rekord; hibás raktári jelzet; érvénytelen vagy rosszul felismert vonalkód) és a státusszal kapcsolatos hibákat (a nyilvántartás szerint kikölcsonnózték, elveszett, törölték, más tagkönyvtárnál szerepel) sorolták. A katalogizálási hibák (5038 db) közül kiemelhetők a felcserélt számok és a félreolvasott kézírásos raktári jelzetek (pl. F3000 helyett P3000), a státusszal kapcsolatos hibák (2620 db) közül pedig a nyilvántartásokban elveszteként elkönyvelt kötetek (utóbbiak meglétének tényét 1796 esetben tudták javítani a katalógusban). Az első fő kategóriába sorolható hibák előfordulási aránya a vizsgált állományrészhez viszonyítva összesen 2,16% volt, de jelzettartományként igen nagy szórást mutatott (0,1–12,03%).

A második kategóriát a rossz helyen lévő kötetek képezik. Ezek egy részén (2162 db) rossz címke szerepelt, míg többségüket (14 387 db) egyszerűen félreosztották – általában a megfelelő hely közelébe, de teljesen eltérő jelzettartomány alá osztásra is akadt példa. A rossz helyen lévő kötetek (az ellenőrzött állomány 4,66%-a) funkcionálisan hiányzóknak tekinthetők, inkonzisztenciát hozva létre a katalógusban reprezentált állomány és a polcon lévő állomány között. (Természetesen az állomány-ellenőrzés munkafolyamatainak részeként ezeket a könyveket visszaosztották a helyükre.)

A harmadik kategóriába azok a kötetek tartoznak, amelyek rendelkeznek rekorddal, de a leltározás során nem olvasták be a vonalkódjukat. A dolgozók ellenőrzik a katalógus alapján, tartozik-e a kötethez egyáltalán vonalkód (régén feldolgozott köteteknél fordulhat elő, hogy csak példányazonosító létezik):

ha nem, akkor megnézik, hogy nincs-e ott a könyv az addig félretett vonalkód nélküli kötetek között, ha viszont igen, akkor a példányt későbbi esetleges felbukkanásáig hiányzóknak tekintik. A kategória összesen az állomány 3,05%-át érintette (10 839 db); egy második körös ellenőrzésen közel egyharmaduk megkerült (a hibát sokszor az okozta, hogy a vonalkódolvasó eszköz nem érzékelte a vonalkódot). Az utolsó kategóriát a polcon lévő, de vonalkóddal és példányrekorddal nem rendelkező kötetek alkotják. Ezeket megkeresik a katalógusban, és ha szükséges, megtartják őket és frissítik az adataikat, ha pedig úgy ítélik meg, apasztásra kerülnek. (Sokszor másodpéldányokról van szó, amelyek raktári felszerelése félbemaradt, vagy a mostani IKR és a vonalkódolvasási rendszer előtti örökséget képviselik.) Az állomány-ellenőrzés során összesen 10 552 ilyen kötetet találtak, ami a vizsgált állományrész 2,97%-át teszi ki. Mind a többlet, mind hiány, mind pedig a hibás rekordok és a félreosztások hatással vannak a dokumentumok megtalálhatóságára, így a közös megőrzési programokra is. A fent felsorolt hibakategóriák összesített aránya 12,84% volt, ami jelentős számnak mondható. (Az esettanulmány korlátja, hogy a rekordhibákat csak a „gyanús” esetekben tárták fel, így bizonyos típusú hibák rejtve maradhattak.) A szerzők javaslata szerint a közös megőrzési kezdeményezések megbízhatóságának javításához minimumkövetelményként fel kellene tüntetni az adott könyvtárban végzett utolsó leltár időpontját. Másik lehetőségként az kínálkozik, ha pusztán a tömör raktárakban őrzött anyagokra hagyatkoznak ezekben a kezdeményezésekben – tekintve, hogy a zárt raktárak kevesebb hibalehetőséget hordoznak, mint a szabadpolc –, mint azt teszik az Indianai Egyetem könyvtárai is a *HathiTrust Shared Print* repozitóriumában való részvételükkor. További kutatások szükségesek ahhoz, hogy a szakma megállapodjon egy megengedett hibahatárban a közös megőrzési programok terén.

(Szabó Piroska)

Feldolgozó munka

143/2022

APENĪTE, Mārīte: Subject indexing at the National Library of Latvia : new approach, challenges, and benefits. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 59. (2021) 4., p. 334–354.

Tárgyi feltárás a Lett Nemzeti Könyvtárban

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Gépi információkeresési rendszer; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Tárgyi feltárás; Tézaurusz

A Lett Nemzeti Könyvtárban 2000 óta használják az amerikai Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének (*Library of Congress Subject Headings, LCSH*) lett nyelvre adaptált és saját tárgyszavakkal is bővített változatát. Az adaptáció nem pusztán szó szerinti fordítás, hanem figyelembe veszi a nyelvi és kulturális különbségeket is. 2004-ben kezdtek építeni egy egyetemes authority-adatbázist. Ez két részre bontható: a lett authorityadatok országos tezauruszára (témák, földrajzi nevek, forma/műfaj kifejezések) és az RDA-entitások authorityadataira (személy- és családnevek, testületi nevek és művek). A lett tárgyi feltárás újdonsága az utóbbi években az LCSH-val kompatibilis, ám eltérő szintaxisú FAST (*Faceted Application of Subject Terminology*, tárgyi terminológia fazettás alkalmazása) bevezetése.

A hatalmas mennyiségű (26,5 millió) fogalmat tartalmazó LCSH egyik hátránya, hogy nem képes authoritykontrollt biztosítani a prekoordinált tárgyi karakterláncok mindegyik kombinációjára. A másik kritika, hogy az információ visszakereséséhez pontosan kell ismerni a tárgyszavakat, és a használóknak gyakran több munkamenetben vagy több mezőben kell keresniük, hogy az őket érdeklő forrásokat megtalálják. Sokan a FAST adaptálásában látják a problémák megoldását, amely egy teljesen kontrollált szótárat ad, megfelelően egyúttal az online környezetben történő információkeresés igényeinek.

Az OCLC a FAST fejlesztésekor a következő alapelveket tűzte ki célul: kompatibilitás már létező metaadatokkal, könnyű tárgyszavazás, hatékony visszakeresés, olcsó fenntarthatóság, szemantikus interoperabilitás. A FAST támogatja a MARC 21-formátumú bibliográfiai és authorityrekordokat, illetve a *Dublin Core*-formátumot is, elősegítve ezzel mind a nyomtatott, mind az elektronikus források tartalmi

feltárását. Az 1,8 millió authorityrekordot tartalmazó FAST kilenc fazettába osztja posztkoordinált módon a kontrollált tárgyszavakat: személynevek, testületi nevek, rendezvények nevei, preferált címek, események, kronológiai fogalmak, témák, földrajzi nevek, valamint forma/műfaj. A személy- és testületi nevek forrása a Kongresszusi Könyvtár névauthority-állománya (LCNAF), összekapcsolva a Virtuális Nemzetközi Authorityállománnyal (VIAF) és a Wikipédiával. A rendezvénynevek forrásai ezeken felül kiegészülhetnek még a *WorldCat* és más OCLC-tagkönyvtárak rekordjaival. Az események például csaták, különböző krízisek, környezeti katasztrófák stb. kontrollált névalakjait takarják. A kronológiai korszakok történelmi (köztük vallás- és művelődéstörténeti) korszakokat jelentenek. A FAST-rekordok egyben kapcsolt adatok is: összeköthetőek a Kongresszusi Könyvtár authorityrekordjaival és egyéb hasonló szolgáltatásokkal (pl. VIAF, *GeoNames*, *DBpedia*, *Wikidata* stb.).

A Lett Nemzeti Könyvtár 2015-ben határozta el, hogy minden információs forráshoz önálló hozzáférési pontként bevezeti a forma/műfaj tárgyszavakat. Ekkor a műfaj tárgyszóként (650-es mező), a formát pedig formai tárgyszóindexként (655-ös mező) kódolják. Nagy figyelmet fordítanak a különgyűjtemények tárgyszavazására és a tárgyszavak egységesítésére. Az új bibliográfiai rekordok ily módon való tárgyszavazása mellett retrospektíve a régi rekordokhoz is hozzáadják a forma/műfaj tárgyszavakat. Ezek kiterjednek audiovizuális művekre, elektronikus forrásokra és kartográfiai anyagokra is. A forma/műfaj tárgyszavakat a FAST szintaxisának és fogalomközi kapcsolatrendszerének megfelelően készítették el lett és angol, illetve kisebb részben cseh nyelven. 2017-től az authorityrekordokba illesztett módszertani megjegyzésekkel segítik a forma/műfaj tárgyszavak alkalmazását. A lett nyelv eltéréseit figyelembe véve számos kisebb-nagyobb változtatással szabták saját igényeikre a FAST szókészletét, és az angol változatban előforduló átfedéseket (pl. az *art* témát és formát/műfaj egyaránt jelent) is egyértelmű kifejezésekre cserélték. A forma/műfaj tárgyszavak nagy előnye a visszakeresés pontosságának javítása mellett, hogy lehetővé teszik a használók számára annak megkülönböztetését, egy adott forrás miről szól (téma) attól, hogy micsoda (forma/műfaj). Az ismételtető mezők újabb hozzáférési pontokat biztosítanak a különböző forrásokhoz ahelyett, hogy a forma/műfaj megjelölést egy másik tárgyszó almezőjében tüntetnék fel. A FAST és az LCSH forma/műfaj kifejezésein

felül időnként a cseh nemzeti authority-adatbázisból (NKCR AUT) is emelnek át specifikus tárgyszavakat. Ha egyik forrásban sem találunk megfelelő fogalmat, saját forma/műfaj tárgyszavakat hoznak létre. 2019-től külön alprojekt foglalkozik a szépirodalmi formák/műfajok tárgyszavaival, továbbá megkezdődött a lett tezaurusz authorityrekordjainak kiegészítése külső forrásokra (azonosítókra és enciklopédiákra) hivatkozó linkekkel. Ennek következtében a nemzeti könyvtár authorityadatai is strukturált kapcsolt adattá váltak. A fazettás keresés előnyeit a felhasználók a nemzeti könyvtár által is használt *Ex Libris Primo* keresőfelülettel tudják igazán kiaknázni.

Lettország egyike azon kevés nem angol nyelvű országoknak, ahol adaptálták a FAST fazettás rendszert. A munka még nem ért véget, 2021-től az *események* FAST-fazetta adaptálásának elméleti kérdéseinek dolgoznak a szakértők, 2022-re pedig el kívánják érni, hogy a nemzeti tezaurusz és a fazettás keresés alkalmazható legyen a lett kulturális örökséget őrző összes intézmény digitális gyűjteményeiben.

(Bódog András)

Lásd még 127, 133, 142, 177

Katalógusok

Lásd 122, 145

Információkeresés

144/2022

MATYSEK, Anna – TOMASZCZYK, Jacek: In quest of goldilocks ranges in searching for information on the web. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 78. (2022) 2., p. 264–283.

A weben való információkeresés arany középútjának nyomában

Felmérés; Használói szokások; Online információkeresés; Relevancia

Az arany középút elvét – amely angol nyelvterületen az *Aranyfűrtöcske és a három medve* című mese után *Goldilocks principles* néven is ismeretes – számos tudományterület kamatoztatja a feltételek megfelelő

egyensúlyának vagy egy rendszer optimális állapotának meghatározására. A tanulmány szerzői az információkeresés területén is be kívánták vezetni ezt a megközelítést. Ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy egy átlagos felhasználó számára a webes információkeresés során mi a „pont megfelelő”, a következő paramétereket kell számításba venni: a megtalált weboldalak száma; a kereséssel eltöltött idő; a lekérdezések (a keresőkifejezések módosításának) száma; a keresőfelületen megtekintett találati oldalak száma. A tanulmány szerzőinek hipotézise szerint ezekkel az értékekkel meghatározható a webes információkeresés aranyközépút-tartománya. Az így kapott optimális zóna tükrözi a felhasználók azon vágyát, amikor valamiből nem kívánnak sem túl keveset, sem túl sokat, tehát amikor nem elégedetlenek a túl kevés releváns találattal, viszont a túl sok találat áttekintésébe vagy a keresőkérdések finomításába sem szeretnének túl sok energiát (időt) fektetni. A szerzők célja az volt, hogy igazolják az információkeresés ezen arany középútjának kimutathatóságát.

A kutatást öt fázisban végezték a Sziléziai Egyetem számítógéplaborjában, összesen 68 elsőéves könyvtár- és információtudomány vagy információs architektúrák szakos hallgató részvételével. Azt a feladatot adták nekik, hogy keressenek önállóan dokumentumokat/weboldalakat Lengyelország 1918 és 1939 közötti történelméről egy prezentáció elkészítéséhez. A diákokat – tudtukon kívül – három csoportra osztották, amelyek három különböző keresőmotort használtak: a *Binget*, illetve két, a *Bing Custom Search* (BCS) alapján létrehozott kísérleti keresőt. Az első kísérleti keresőrendszerbe kizárólag a témához releváns több száz weboldalt táplálták manuálisan, a második kísérleti rendszerbe pedig ugyanígy kizárólag a témához nem releváns oldalakat. A résztvevőknek korlátlan idő állt a rendelkezésükre a feladat teljesítéséhez. *Chrome* böngészőt kellett használniuk, ahol egy erre létrehozott mappában kellett összegyűjteniük az általuk relevánsnak gondolt weboldalakra tett könyvjelzőket. A kutatás paramétereit (a keresésre fordított idő, a lekérdezések/módosítások száma, a megtekintett találati oldalak száma, a könyvjelzőzött weboldalak száma) hagyományos kérdőívvel gyűjtötték össze a résztvevőktől, melyben az elégedettségükre és a keresés abbahagyásának okára is rákérdeztek. A megtalált weboldalak tényleges tartalmát és relevanciáját nem vizsgálták.

A kutatás a következő eredményeket hozta a vizsgált négy paraméter legjellemzőbb tartományainak összesítésével:

- az 1. és a 2. csoport tagjai 4–32, illetve 4–23 releváns weboldalt gyűjtöttek össze (körülbelül felük 5–8 weboldalt jelölt meg releváns találatként), míg a 3. (nem releváns oldalakat mutató BCS-t használó) csoport 1–12 weboldalt talált;
 - csoporttól függetlenül a hallgatók 60%-a 21–35 percet szánt a feladatra;
 - 79%-uk 3–7 lekérdezést végzett;
 - 64%-uk 1–3 közötti találati oldalt tekintett át az egyes keresőkérdésekhez kapcsolódóan (leggyakrabban a második oldalon fejezve be a böngészést).
- Az 1. csoport szinte minden résztvevője elégedett volt a keresése eredményeivel, ám – a várakozásokkal ellentétben – a 2. csoportnak csak az 55%-a nyilatkozott így (a válaszok szerint főként az ismétlődő találatok miatt). A 3. csoport többsége elégedetlen volt. Ez utóbbi résztvevők viselkedése az időt, a lekérdezések számát és a megtekintett találati oldalakat tekintve ellenben hasonló volt, mint a másik két csoporté.

A kutatók felhívják a figyelmet a kísérlet korlátaira (pl. specifikus célcsoport, egy adott téma keresése), és leszögezik, hogy mindenképpen további vizsgálatokkal kell alátámasztani, hogy a kapott értéktartományok valóban az információkeresés arany középútját jelentik-e.

(Bódog András)

145/2022

ZAJCEVA, Ekaterina Mihajlovna: Organizaciâ poiskovogo interfejsa bibliotecno-informacionnyh sistem : prostata versus éffektivnost'. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2021) 11., p. 131–146.

Res. angol nyelven

A könyvtári-információs rendszerek keresőfelületének strukturálása: egyszerűség kontra hatékonyság

Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Igény; Online katalógus

Oroszországban és külföldön egyaránt a meglévő rendszerek keretében vagy új szoftver bevezetésével folytatódik a könyvtári információs rendszerek keresőfelületeinek továbbfejlesztése. Ugyanakkor a felhasználók továbbra is kifogásokat emelnek a rendszerek keresési lehetőségeivel szemben. A cikk célja, hogy megtalálja a használói elégedetlenség okait, és kiutat mutasson ebből a helyzetből.

A 2000-es évek eleje óta az elektronikus katalógusok keresőfelületével szemben támasztott követelmények az egyszerűség, az érthetőség, az áttekinthetőség és a kényelem voltak, aminek eredményeként megjelent az egy hozzáférési pontból történő elérés lehetősége, az ún. egységes keresőmező. Ezt a módszert vették át az elektronikus könyvtárak és a nyílt archívumok. A honlapokon megjelenő keresőfelületek elemzése a nyitóoldalak különböző változatait tárta fel:

1. „merev” keresőmező (a továbblépéshez valamit feltétlenül be kell írni, ld. például a *Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka* honlapját);
2. „rugalmas” keresőmező (üres kérdéssel is tovább lehet lépni, pl. a *Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka* honlapján);
3. részletes keresési opcióit tartalmazó keresőmező (lehetőség a keresés különböző módszerekkel történő folytatására, pl. a *British Library* honlapján);
4. keresőmező az alapvető opciók rövid leírásával (pl. a Kongresszusi Könyvtár nyitóoldalán lévő *Browse*, *Advanced Search* és *Keyword Search* opciók);
5. a keresőeszközök strukturálását, a részletes keresést és annak alapvető opcióit biztosító keresőmező, változatai a következők:
 - 5.1. bibliográfiai, azaz a bibliográfiai leírás elemei szerinti keresés;
 - 5.2. tematikus keresés: osztályozási rendszerrel vagy természetes nyelven megfogalmazott keresőkérdés alapján, amelynek további felosztása: szakrendi keresés (osztályozási rendszer alapján) és tárgyi keresés (kulcsszavak vagy tárgyi rubrikák alapján);
 - 5.3. teljes szövegű keresés;
 - 5.4. kombinált keresés: lehetőség a fentiek egyidejű használatára.

A keresőfelületek elemzésével lehetővé vált az ismert követelmények tipizálása és konkretizálása (a szerző az egyszerűséget nem tekinti alapvető követelménynek, ezért nem foglalkozik vele), továbbá újabb követelmények megfogalmazása:

- A felület legyen többszintű, többlépcsős (a követelmény az IFLA vonatkozó dokumentumában, a *Guidelines for subject access in national bibliographies* címűben is szerepel). A fejlesztők egyetértenek abban, hogy minden rendszerben kell lennie egyszerű és részletes, néhány esetben professzionális keresési lehetőségnek. Jó lenne, ha az egyetértés a keresőeszköz-készletre és annak megjelenési formáira is kiterjedne.

- Áttekinthetőség: a keresési módok legyenek áttekinthetők, tegyék lehetővé a gyors választást.
- Érthetőség: a keresőeszközöknek érthetőeknek és egyértelműeknek kell lenniük.
- Differenciálhatóság: a keresőeszközök legyenek pontosan megkülönböztethetők.
- A többféle keresési lehetőség követelménye: biztosítani kell a keresés alapvető (bibliográfiai, tematikus, teljes szövegű) fajtáit; a kombinált (összesített) keresés a részletes és/vagy professzionális kereséshez tartozhat.
- A többszintű tematikus keresés követelménye, amelynek lehetőségei a következők: a) egyszerű = egyetlen keresőmezővel (ha a keresés a bibliográfiai rekord összes mezőjét érinti, célszerű a találatokat rangsorolni); b) közepes = egyszerűsített osztályozási rendszer (pl. rövidített ETO-táblázatok) használatával; c) bonyolult = a teljes osztályozási rendszer, tematikus rubrikátor, tezausz alapján.
- Navigáció a tematikus kereséshez használt szótárban, osztályozási rendszerben, rubrikátorban a megfelelő indexek, rubrikák, kulcsszavak kiválasztásához, továbbá annak biztosítása, hogy az osztályozási rendszerbe vagy a szótárba természetes nyelven megfogalmazott kifejezéssel is be lehessen lépni (ilyen pl. a *GPNTB Rossii* elektronikus katalógusában az ETO-hoz használt navigációs rendszer).

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 124, 143, 168

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

146/2022

MICHALAK, Russell – RYSAVY, Monica: Keeping library staff safe : using Zoom TVs to bridge the gap between in-person and virtual service consultations during COVID-19. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 5., p. 588–596.

A könyvtári személyzet biztonságáért: a Zoom TV áthidalja a szakadékat a személyes és a virtuális tájékoztatás között a Covid19-járvány idején

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Munkakörülmények; Olvasószolgálat; Referenzs; Tájékoztató munka

A Delaware állambeli Goldey-Beacom Főiskola 2020 márciusa és augusztusa között a koronavírus-járvány miatt teljes egészében távoktatásra állt át. A 2020/2021-es tanév őszi félévében a főiskolán már hibrid formában hirdették meg az alsóéveseknek szóló kurzusokat, a kollégiumokba is visszaköltözhetek a rászorulóak, és a könyvtár is újranyitott – igaz, a kölcsönzést nem tették lehetővé, és a könyvtári programok és képzések is a virtuális térben maradtak. A cikk azt mutatja be, hogyan vezették be a könyvtárban a *Zoom TV*-t mint a személyes referenzst is virtuálissá tevő megoldást a járványügyi óvintézkedések részeként.

A szakirodalom tanúsága szerint virtuális referenzs immár közel két évtizedes múltra tekinthet vissza: a chatszolgáltatás után egyes könyvtárak már a 2000-es évek közepén kísérletezni kezdtek a videós tájékoztatással. A Covid19-járvány alatt azonban ez a kommunikációs forma hamar elterjedt, és számos intézmény vásárolta meg az üzleti licenccel Zoomot, de egyéb megoldásokra is akadt példa.

A Goldey-Beacom Főiskola Hiron Library and Learning Center (Hiron Library and Learning Center) a lezárások alatt az e-mail, a chat, a telefon és az előre egyeztetett Zoom-megbeszélés volt a tájékoztatás és a kommunikáció eszköze. Amikor 2020 őszen újranyitottak, a használóknak ismét volt lehetőségük a tájékoztató pulthoz fordulni, amivel a campusra visszatérve egyre többen éltek. A szolgálatot ellátó könyvtárosok azonban azt tapasztalták, hogy sem az oktatók, sem a hallgatók nem követik a közösségi távolságtartásra vonatkozó előírásokat, és hiába voltak a padlóra ragasztva a megfelelő távolságot jelző matricák, rendszeresen megkerülték a plexifalat, és a könyvtáros mellé állva tették fel a kérdéseiket. A maszkviselés előírásának dacára így a munkatársak úgy érezték, túl nagy a személyes tájékoztatás járványügyi kockázata, ezért beadvánnyal fordultak a vezetőséghez, amelyben egy korábban megvásárolt eszköz (DTEN ON 75") *Zoom Room TV*-vé alakítását kérték. A pozitív választ követően 2021 elején el is tudták indítani a szolgáltatást, amelynek segítségével a könyvtárat felkereső használók tájékoztatása személyes kontaktus nélkül, képernyőn keresztül valósulhat meg.

Az eljárás lényege, hogy a tájékoztatást ellátó munkatárs immár nem a pult mögött ül, hanem egy hátsó irodából látja el feladatát, míg a használó a könyvtár

bejáratánál található TV-n „csengetve” kérhet segítséget. A kapcsolat megteremtéséhez a könyvtáros a műszakja elején bejelentkezik a saját számítógépén a Zoom alkalmazásba, majd csatlakozik a „virtuális támogatás” nevű megbeszéléshez, melyre meghívja a Zoom TV-t is, utóbbihoz odasétálva pedig elfogadja a meghívást, valamint bekapcsolja a webkamerát és a mikrofont. A munkatárs emellett a saját gépéről megosztja a képernyőképét, amely alapértelmezetten a szolgáltatást bemutató tájékoztató és útmutató, és az irodában várja a Zoom TV-n keresztüli kérdéseket. Arra az időre, amíg nincs a helyén, egy türelmet kérő feliratot oszt meg képernyőképként.

A cikk megírásának idejéig a 2021-es tavaszi szemeszterben 18 virtuális konzultációt tartottak a Zoom TV segítségével. A könyvtár úgy látja, hogy egyszerű, hatékony és biztonságos megoldást találtak a személyes kontaktusok csökkentésére és a közösségi távolságtartásra a tájékoztatás szolgáltatásának fenntartása mellett az újraindító campuson. (A tavaszi félévben már lehetséges a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése, de az állomány használata elsősorban továbbra is a könyvtár online gyűjteményein keresztül valósul meg.)

Amellett, hogy szimulálja a hagyományos referenz interjúkat, a Zoom TV lehetővé teszi a megbeszélések rögzítését és a fájlok megosztását is, azaz hozzáadott értékkel bír a hagyományos tájékoztatáshoz képest. A jövőben fel kívánják mérni, hogyan tudnának több használót elérni ezzel az új szolgáltatással.

(Szabó Piroska)

Lásd még 131, 159

Kölcsönzés

147/2022

SCHLEIHAGEN, Barbara: #BuchistBuch : oder: Der lange Weg zur gesetzlichen Regelung für E-Books in Bibliotheken. – Bibliogr. In: BuB. – 74. (2022) 2–3., p. 96–101.

Res. angol és francia nyelven

#BuchistBuch, avagy a könyvtári e-könyvek törvényi szabályozásához vezető hosszú út

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Elektronikus könyv; Jogszabály -könyvtárügyi; Kölcsönzés; Szerzői jog

A nyomtatott könyvek világában a szerzők, a kiadók és a kereskedők hagyományosan jól együttműködnek a könyvtárakkal. Az elektronikus könyvek esetében viszont a kiadók kezdettől fogva attól tartanak, hogy a könyvtári kölcsönzés miatt veszélybe kerül az e-könyvek értékesítése, ezért az új megjelenésű e-könyveket csak több hónap elteltével bocsátják a könyvtárak rendelkezésére. Jelenleg mintegy 7200 kiadó közel 500 ezer e-könyvcímet licencelt az *Onleihe* nevű német e-kölcsönző platform számára, de ezeknek kevesebb, mint 2%-át adták ki az aktuális, 2021-es évben. Emellett az e-könyvek kereskedelmi piaca is virágzik, egy év alatt 16,2%-kal nőtt. 2020-ban ezzel szemben 6,44 millió volt a közkönyvtárakba beiratkozott olvasók száma – ez a lakosság kevesebb mint 10%-a.

Németországban 1972 óta a szerzők és a kiadók minden egyes könyvtári kölcsönzésért jogdíjban részesülnek a szövetségi és tartományi kulturális miniszterek konferenciájának (KMK) döntése alapján. Erre évente 15 millió eurót költenek. Az összeget könyvtári használati mérések után egy jogdíjkezelő szervezet (*VG Wort*) osztja el.

A német közkönyvtárak gyűjteményében 109 millió fizikai dokumentum és 4,6 millió e-könyv található. A könyvpiac védelme érdekében az e-könyvek kölcsönzésénél a fizikai könyvekkel folytatott gyakorlatból indulnak ki: egy-egy e-könyvet egyidejűleg egy beiratkozott használó kölcsönözhet, legfeljebb három hétre, utána a dokumentum már nem nyitható meg. E megoldás technikai kivitelezésében jelenleg két cég működik közre. Az aggodalmakkal szöges ellentétben a kölcsönzés nem csökkenti az eladásokat, hanem serkenti az e-könyvek forgalmazását. A közkönyvtárak a szerzők számára ingyenes reklámat biztosítanak, például író-olvasó találkozók szervezésével.

A Német Könyvtárak Egyesülete (DBV) már tíz éve követeli, hogy az e-könyvek megjelenésük után rögtön legyenek licencelhetők, azonnal lehessen beszerzésre válogatni belőlük, majd meghatározott időre méltányos feltételekkel kölcsönözni őket, a digitális kölcsönzésért a szerzők kapjanak megfelelő jogdíjat, továbbá hogy a nyomtatott és az e-könyvek kölcsönzésének feltételei is legyenek azonosak.

A DBV 2020 szeptemberében indította a *#BuchistBuch* (magyar fordításban: „a könyv az könyv”) kampányt, amelynek alcíme: *Azonos jogokat az e-könyveknek a könyvtárakban*. A kezdeményezés kiaknázza a szer-

zói jogi törvény folyamatban lévő megújítását, és el kívánja érni az e-könyvek kölcsönzésének szabályozását. Az egyesület tagjai számára állásfoglalást és más háttéranyagokat dolgoztak ki. A jogszabály tervezete 2021 januárjában került a *Bundestag* elé. A DBV nyílt levelet fogalmazott meg, amelyet a könyvtárvezetők aláírtak. A szaksajtóban is számos cikk és interjú jelent meg az e-kölcsönzésről. A kampány a 2021-es választásokat is végigkísérte, a különböző pártok is bevették az e-kölcsönzést a programjukba. 2021 márciusában a *Bundesrat* betérjesztette a szerzői jogi törvény módosítására vonatkozó törvényjavaslatot, amely szerint a kiadók kötelesek a nem üzleti alapon működő könyvtárak számára meghatározott feltételekkel biztosítani az újonnan megjelenő e-könyvek használati jogát. A kérdést egy új bekezdés (42 b) tárgyalja. (Kartelljogi okokból a *Börsenverein des deutschen Buchhandels* [a német könyvkiadók és könyvkereskedők egyesülete] és a DBV nem tárgyalhat közvetlenül a digitális kölcsönzés licencfeltételeiről, a méltányos licenckérdését ezért is kell törvényben rendezni.) A kölcsönzés továbbra is bizonyos korlátozások megtartása mellett lesz lehetséges, ezzel egyensúlyt teremtve a szerzők kizárólagos joga (hogy tudniillik eldöntsék, ki, mikor és milyen módon olvashat el egy e-könyvet) és a szabadon hozzáférhető források iránti igények között. A DBV üdvözölte ezt a kezdeményezést. A szövetségi kormányzat úgy vélte, hogy elengedhetetlen, hogy a lakosság széles köre a közkönyvtárak révén hozzájuthasson az e-könyvekhez, ám korainak ítélték a módosítást, és kevésnek a 2021 júniusáig kijelölt időkeretet. A módosító javaslat elfogadása végül nem történt meg.

Eközben a frankfurti könyvvásáron *Fair Lesen* [Méltányos olvasás] címmel a kiadók és a szerzők kampányt indítottak, amely ismét felelevenítette, hogy a közkönyvtárak az e-könyvek kölcsönzésével megzavarják az e-könyv-piacot; óvtak ugyanakkor attól, hogy politikai okokból kényszerű licenclésre kerüljön sor, amelynek keretében az e-könyveket ingyenesen kínálnák. A DBV úgy véli, hogy ez a felhívás téves információkon alapul, másrészt a könyvtári e-kölcsönzéshez szükséges licenckérdés jelenleg a magánszemélyekénél magasabb tarifáért lehetséges. A DBV felhívta tagjai figyelmét, hogy a *Fair Lesen* azt a téves benyomást kelti, mintha a közkönyvtárakon múlna az e-könyvek piacának fejlődése és a szerzők javadalmazása.

A DBV úgy látja, hogy a szerzők jobb díjazása érdekében a könyvtári jogdíj kiterjesztése és emelése

lenne a megoldás, a döntés azonban mások kezében van (a közös jogkezelőkében és a KMK-ében). Az újonnan felálló kormánykoalíció lefektette, hogy „méltányos keretfeltételeket kell biztosítani az e-kölcsönzéshez a könyvtárakban”. A DBV ennek érdekében áll ki a továbbiakban is, a kormányzat pedig az új törvényhozási ülészakban is napirenden tartja a könyvtári elektronikus kölcsönzés kérdését.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 141

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

148/2022

SOUKALOVÁ, Kateřina: ZÍSKEJ – pomocník pro meziknihovní výpůjční služby In: Čtenář. – 73. (2021) 10., p. 348–350.

Szerezd meg – a könyvtárközi kölcsönzés segédeszköze

Gépi könyvtárközi kölcsönzés; Központi szolgáltatások; Portál; Szoftver

A ZÍSKEJ [*Szerezd meg*] egy könyvtárközi dokumentumkérésre szolgáló platform, melyet a cseh Országos Műszaki Könyvtár (*Národní technická knihovna*, NTK) fejlesztett és üzemeltet. Használatával a könyvtárak közvetlenül megrendelhetik olvasóik számára a könyvtárközi kölcsönzéssel elérhető dokumentumokat, de az olvasók önkiszolgáló módon is igénybe tudják venni a szolgáltatást.

A ZÍSKEJ lényegében egy komplex webmodul a kérések feldolgozására. A platform – NCIP protokoll és ALEPH *RESTful* API révén – adatforrásként a *knihovny.cz* portálon elérhető információkat használja; a kért dokumentumot először a portálon kell megkeresni, a kiválasztott címtől pedig link vezet a ZÍSKEJ oldalára. (A *knihovny.cz* csak akkor teszi lehetővé a megrendelést, ha a ZÍSKEJ-hez csatlakozott könyvtárak közül legalább egy aktuálisan rendelkezik a kért címmel.)

A webes alkalmazás formájában elérhető felület használatához elegendő internetkapcsolattal rendelkezni. Segítségével a könyvtárosok könnyen beállíthatják az intézményi profiljukat és a kontaktinformációkat, valamint kezelhetik a hozzájuk tartozó kéréseket, és

nyomon követhetik – az NTK-nál vezetett – pénzügyi egyenlegeiket. (A rendszer számlázási és statisztika-funkciókkal is bír.)

A szolgáltatásba kapcsolódó olvasók bárholnan és bármikor megrendelhetik a kért dokumentumot, követhetik a kérés aktuális állapotát, és kártyás fizetésre is lehetőségük van.

A ZÍSKEJ működésének alaplépései: 1. a kérés leadása; 2. küldő felek keresése; 3. az egymást követő lehetőségek listázása; 4. a küldő fél kiválasztása; 5. fizetés; 6. dokumentumküldés (szállítás); 7. a kérés teljesítésének befejezése.

Akár önkiszolgáló olvasói, akár könyvtárosi kérést rögzített a rendszer, a kérő könyvtár dönti el, hogy automatikus vagy kézi kérésfeldolgozást valósít-e meg. Automatikus feldolgozás esetén a rendszer három potenciális könyvtárat választ ki, amelyeknél a dokumentum rendelkezésre áll. Ezt követően megvárja a reakciójukat: elfogadják-e vagy sem a kérést, és milyen feltételeket támasztanak. Elutasítás esetén a rendszer automatikusan a következő könyvtárhoz fordul a kéréssel. Amikor végül beérkezik a dokumentum, a könyvtáros kölcsönzi azt az olvasónak. (A rendszer minden egyes lépést dokumentál.)

A folyamatban kulcsszerepet játszó algoritmus előnye a könyvtárközi kérést teljesítő jelöltek automatikus listázása, és a legalkalmasabbak kiválasztása a dokumentum olvasóhoz való mielőbbi eljuttatása és a könyvtárak közötti méltányos tehermegosztás érdekében. A kiválasztási paraméterek közé tartozik az egyes könyvtárak könyvtárközi kérésteljesítési előzményeinek feldolgozása, a könyvtárközi kölcsönzési részlegek munkaideje, a bejelentett szabadságolási vagy zárva tartási időszakok, a választható listák a preferált és nem preferált könyvtárakról, a könyvtár állományában lévő példányok száma, valamint a kölcsönzési feltételek (helyben használat/kölcsönzés). Miután a küldő könyvtár gondoskodott a dokumentum szállításáról, a kérő könyvtár pénzügyi egyenlegét megterhelik a szolgáltatás költségével. Arról neki kell gondoskodnia, hogyan hárítja át a díjat az olvasóra: eltekinthet a befizetéstől (jellemzően a diákok vagy a személyzet esetén), de a 70 koronás fix díjat mindig levonják az NTK-nál vezetett számlájáról.

A szolgáltatásba való belépés feltétele a könyvtárak részéről két megállapodás megkötése az NTK-val: az egyik a ZÍSKEJ szolgáltatásainak biztosítására és igénybevételére, a másik a személyes adatok védelmére vonatkozó nyilatkozat. Szükséges emellett egy könyvtáros kijelölése fő kapcsolattartó gyanánt, akinek számlát is kell nyitnia. A szolgáltatással kap-

csolatos útmutatók a <https://ziskej-info.techlib.cz/> honlapon érhetők el.

2021. augusztus 31-ig 35 könyvtár csatlakozott a ZÍSKEJ-hez. A 2021-es év első 8 hónapjában összesen 1008 dokumentumot kölcsönöztek a rendszeren keresztül 37 730 korona térítési díj ellenében, ebből 265 olvasói önkiszolgáló kölcsönzéseként valósult meg (a Prágai Városi Könyvtár olvasói éltek ezzel a lehetőséggel a leggyakrabban).

(Prókai Margit)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

149/2022

LINNEBERG, Sylvia: Diversitätsorientierte Öffnung in Öffentlichen Bibliotheken am Beispiel der Bücherhallen Hamburg. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 46. (2022) 1., p. 74–81.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak nyitása a sokszínűség érdekében a hamburgi városi könyvtári hálózat példáján

Együttműködés -szakterületi; Hátrányos helyzetű olvasó; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

2018-ban indította a Szövetségi Kulturális Alap (*Kulturstiftung des Bundes, KSB*) a *360 fok: Alap az új városi társadalom kultúrájért* (röviden: *360 fok*) programot. Célja azok erősebb láthatósága, részvétele és képviselete, akik diszkriminációra és rasszista viselkedésre alapuló kirekesztést élnek át. Ebbe a körbe tartoznak mások mellett a migrációs háttérrel rendelkezők, a fizikai hátrányokkal élők, a kényes élethelyzetben lévők. 39 intézmény kapcsolódott be a programba (13 színház, 16 múzeum, egy zeneiskola, egy szimfonikus zenekar és 8 közkönyvtár). A *360 fok* négy évre fedezi a részt vevő intézményekben egy-egy teljes állású munkatárs fizetését, akinek feladatai: a sokszínűséget célzó nyitás kezdeményezése és levezénylése, tanácsadás, kommunikáció, külső és belső hálózati együttműködés, továbbképzés, tudásátadás, visszacsatolások begyűjtése.

Németországban a lakosság száma 82 millió, közel 19,3 millió fő rendelkezik migrációs háttérrel, és 10,8 millió ember él komoly hátrányokkal. A vallási közösségek száma meghaladja a 400-at, és a népesség 7,45%-a vallja magát az LMBTQI közösséghez tar-

tozónak. Ez a sokszínűség egyáltalán nem tükröződik az intézményekben és szervezetekben (az oktatásban, a politikában, a kulturális intézményekben), sem a közösség tagjaihoz való viszonyulásban. Az egyenlő bánásmódról szóló törvény 2006-ban született meg. A felmérések szerint a lakosság közel egyharmadát éri megkülönböztetés, a leggyakrabban etnikai hovatartozása miatt, és az esetek száma nő. A diszkriminációban általában egyszerre több, egymást erősítő tényező kapcsolódik össze.

A hamburgi városi könyvtári hálózat 32 fiókkönyvtárból, két bibliobusból és egy központi könyvtárból áll. Azt a célt tűzték ki, hogy a város minden közössége számára nyílt fórumot biztosítsanak, és munkatársaik összetételében is tükrözzék a társadalom sokszínűségét. A nyitást három területen valósítják meg: a személyzet, a programok és a közönség tekintetében (*3P: Personal, Programm, Publikum*).

A személyzet számára továbbképzést szerveznek, hogy elsajátíthassák a sokszínűség kezeléséhez szükséges kompetenciákat (a sokszínűség előítélet-mentes kezelését, a nyelvi érzékenységet, a diszkrimináló és rasszista struktúrák felismerését). Elengedhetetlen, hogy a munkatársak megismerjenek migrációs történeteket, konstruktívan kezelni tudják a diszkrimináló megnyilvánulásokat és összeesküvés-elméleteket, legyenek ötleteik a hozzáférési korlátok lebontására, együttműködjenek különböző partnerekkel, megfelelő helyet biztosítsanak, és továbbadják tudásukat kollégáiknak. A sokszínűséggel foglalkozó munkacsoportok platformot teremtenek a szervezeti egységeken és hierarchiakon átívelő együttműködéshez. Évente 2-3 szakmai napot tartanak külső szakemberek bevonásával. Azt tervezik, hogy az 1950–1960-as években születettek nyugdíjba vonulása után az intézmények munkatársai közé felvesznek migrációs háttérrel rendelkezőket is.

A *programokhoz* a könyvtárak helyet kínálnak. „Harmadik helyként” funkcionálnak a város minden lakója számára, ahol biztonságban és jól érezhetik magukat, és érdekes olvasnivalót és programokat találhatnak. Ehhez állandó kapcsolatot kell tartani a potenciális közönséggel, hogy eleget tegyenek sokszínű igényeiknek. Egyik nagy sikerű program volt 2020-ban és 2021-ben a négynapos *Fluctoplasma* fesztivál, ahol helyet kaptak a sokszínűséget tükröző művészeti produkciók, beszélgetések, kiállítások. A rendezvények közül sokat élőben közvetítettek. A városi könyvtár 35 helyszínén nyílt fórumot (konkrétan: helyszínt, technikát és személyzetet) biztosítottak a különböző közösségek számára.

A *közönséget* szemügyre véve meg kell vizsgálni, hogy a társadalom minden csoportja ugyanolyan jól van-e képviselve, és egyszerű nyelven (németül és egyéb nyelveken) megfelelő tájékoztatást kapnak-e a programokról, eligazodnak-e a kínálatban. A városi könyvtárban barátságos, kompetens munkatársak, akadálymentes környezet, érhető eligazító szövegek, áttekinthető weboldal és olvasótermi jelzések várják a látogatókat. Útmutatót állítottak össze a diszkriminációmentes, korrekt szóhasználatról. A szolgáltatások fogadtatásáról rendszeresen végeznek felméréseket, amelyeket gondosan kiértékelnek.

A *360 fok* program félidejében a Szövetségi Kulturális Alap ajánlásokat fogalmazott meg annak érdekében, hogy a kulturális intézményekben a sokszínűség fenntarthatóan érvényesüljön. Ezek értelmében a kultúrpolitikai döntéshozók gondoskodnak az intézményvezetők kompetenciáinak bővítéséről és sokszínűségi felelős kijelöléséről, biztosítják a pénzügyi, személyi és időbeli feltételeket, a képzést, támogatják a fiatal munkatársakat, együttműködést kezdeményeznek többek között a városi bevándorlóközösségekkel, valamint regionális és tartományi szintű tanácsadó központokat állítanak fel. A közkönyvtárakban a sokszínűség már ma is sokkal jobban érvényesül, mint a színházakban vagy a múzeumokban. A közkönyvtárak ingyenesen használhatók, nincs fogyasztási kötelezettség, vonzóak a szolgáltatások; jó példái a harmadik helyeknek. A sokszínűséget tűzik zászlajukra, és fellépnek a rasszizmus és a megkülönböztetés minden formája ellen.

(Hegyközi Ilona)

150/2022

UDELL, Emily: Relief for renters : libraries assist patrons facing eviction In: American libraries. – 53. (2022) 3/4., p. 18–19.

Esély a bérlőknek – könyvtárak segítik a kilakoltatás előtt álló használókat

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A koronavírus-járvány okozta válságból való kilakoltatást segíti az Illinois-i Közegészségügyi Minisztériumnak a Gail Borden-i Közkönyvtári Körzettel (GBPLD) megkötött támogatási szerződése, amely a pandémia miatt nehézségekkel szembenező embereket és az őket segítő közösségi és önkormányzati erő-

forrásokat kívánja összekötni egymással egy 415 ezer dolláros pályázati programon keresztül. Ebből részesült az a nyolcfős család is, ahol a szülők egyikének csökkent a munkaideje a járvány miatt, a másik pedig veszélyeztetett terhessége miatt nem tudott dolgozni, így jócskán elmaradtak a lakbérrel, és kilakoltatás fenyegette őket.

Habár az Egyesült Államokban 2020 szeptemberében moratóriumot rendeltek el a lakbérfizetések elmulasztása miatti kilakoltatásokkal szemben, ez 2021 júliusában lejárt, és a lakásügyi szakértők a kilakoltatások számának növekedését jósolták. A helyzetet súlyosbítja, hogy hitel igénylésére is kisebb eséllyel pályázhatnak az érintett családok, így mindenképpen szükség volt a szervezett segítségre, amely számos esetben a könyvtárakon keresztül érkezett. 1500 családnak a GBPLD könyvtárosai nyújtottak segítséget. A 415 ezer dolláros pályázati keretet a lakberek befizetése mellett közüzemi díjak kifizetésére, élelmiszer-vásárlásra, az oltások időpontjának megszervezésére, valamint a vilá járványhoz kapcsolódó egyéb nehézségek leküzdésére fordítják, tompítva a rekordméretű munkanélküliség okozta lakhatási válságot.

A könyvtárosok egy része habozik, ha jogi kérdésekről van szó, mert nem tud szakszerű tanácsot adni. Nekik *Deborah Hamilton*, a *Helping library users with legal questions [Hogyan segítsünk a könyvtárhazználóknak jogi kérdésekben]* című könyv szerzője azt tanácsolja, hogy a siker érdekében működjenek együtt a környékbeli jogi és lakásügyi szakemberekkel, és szorítkozzanak a segítségért fordulóknak továbbirányítására, hiszen a könyvtárosoknak sokkal inkább a megszerzendő információ forrásával szükséges tisztában lenniük, mintsem a tartalmával.

A minnesotai Hennepin Megyei Könyvtár (HCL) workshopjai a Közép-minnesotai Jogi Szolgálat (CMLS) együttműködésével a bérlők jogairól, a kilakoltatási eljárások nyilvántartásokból való törléséről és a jogi ügyek intézésével kapcsolatos költségekről szólnak. A 2020 ősze óta havonta megtartott online foglalkozásokon alkalmanként körülbelül 20-25 ember vesz részt, s a szervezők, elmondásuk szerint, amíg látják rá az igényt, addig elkötelezetten folytatni is fogják a munkát.

(Bíró Bettina)

Lásd még 137, 157

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

151/2022

BARANKO, Dávid: Predstavenie projektu partnerských knižnic CVTI SR. – Bibliogr. In: ITlib. – 25. (2021) 3–4., p. 48–52.

Az Együttműködő Könyvtárak projekt bemutatása

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Használók képzése; Információs műveltség; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A könyvtárak régóta nem csak dokumentumok fizikai tárolását szolgálják: az internet és a digitális technológiák következtében képzési, kulturális és közösségi központokká váltak. A szlovák kormány ennek jelen-

tőségét felismerve támogatja a széles nyilvánosság hozzáférését a digitális információs forrásokhoz.

A szlovák Tudományos-Technikai Információs Központ (*Centrum vedecko-technických informácií SR*, a továbbiakban: TTIK) tudományos könyvtárként és információs központként kiemelten figyelemmel kíséri a 4. ipari forradalommal bekövetkező változásokat. Feladata a lakosság információs írástudásának fejlesztése, a szlovák könyvtárak felkészítése a jövőre. Fontos szerepet kapnak ebben a járási és regionális könyvtárak, amelyek minden generációhoz közel állnak, és megfelelő felszereltséggel rendelkeznek innovatív szolgáltatások bevezetésére és a lakosság széles körű képzésének megvalósítására. Az *Együttműködő Könyvtárak* projektet azért indították, hogy a könyvtárakban felkészítsék a lakosság minden generációját az új ipari forradalommal járó információkeresési, élethosszig tartó tanulási, számítástechnikai készségek elsajátítására a kreativitás és az innováció fejlesztése érdekében. A projektben együttműködő

könyvtárak hálózatot alkotva nyújtanak innovatív szolgáltatásokat. Ehhez bármely könyvtár csatlakozhat együttműködési megállapodással, az általa választott területekhez kapcsolódva. 2021 októberéig a résztvevők száma elérte a 34-et, a többségük járási vagy regionális közkönyvtár.

A partnerkönyvtárak a csatlakozással digitalizálási, komplex feldolgozási, online hozzáférési és archiválási lehetőségeket kapnak a saját gyűjteményükhöz. A digitalizálást vagy a TTIK, vagy a helyi könyvtár végzi, amihez a központ egy ún. utazó (vándor-) szkennert juttat el a könyvtáraknak. A személyzet továbbképzése után megfelelő szoftverek biztosításával is segítik a munkát. A TTIK virtuális szakirodalmi tanulószobája révén a partnerkönyvtár részese lesz az oktatásügyi minisztérium projektjének is. Az elektronikus információk hozzáférést a TTIK adatbázisai biztosítják ingyenes regisztrációval; a legújabb szolgáltatás a BOOKPORT, ahol több mint 8500 cseh nyelvű szak- és szépirodalmi cím érhető el.

A TTIK és a partnerkönyvtárak együttműködésének célja, hogy bárki élhessen az információs műveltség fejlesztésének lehetőségével: a helyi könyvtárban a gyerekek játszva elsajátíthatják a programozási ismereteket, az idősebbek az információs technológiákat, a dolgozó vagy munkanélküli felnőttek fejleszthetik digitális készségeiket. A 3D technológiának köszönhetően a könyvtár kreatív műhelyként is működhet, segítve a diákokat és a vállalkozásokat.

2021 tavaszán 26 partnerkönyvtár és 150 könyvtáros részvételével a TTIK online képzéseket indított az információs források használatáról, ehhez összesen 25 könyvtárból 84 könyvtáros csatlakozott. A partnerkönyvtárakat meghívták a *Biblioszféra 2021* innovatív programba, ahol a mesterséges intelligencia, a 3D technológia és a *micro:bit* programozóeszköz könyvtári alkalmazásait ismerhették meg személyes konzultációk keretében. Augusztus és szeptember folyamán több könyvtárba (poprádi, nyitrai, beszercebányai, trencséni) kitelepültek a kreatív műhely munkatársai, ahol kétnapos program keretében átadták a 3D nyomtatás és a digitális írástudás készségeit, hogy a könyvtárosok aztán továbbadhassák azokat használóiknak. Ezen a képzésen 19 partnerkönyvtár 49 könyvtárosa vett részt, akik a későbbiekben gyermekek számára indítottak foglalkozásokat. A TTIK munkatársai jelenléti továbbképzést is tartottak az elektronikus információforrások használatáról, amelyen 20 partnerkönyvtár 50 könyvtárosa vett részt. 2021 szeptemberében megkezdődött a digitalizálás, melynek sorrendjét a személyzeti kapacitás, a gyűj-

temény regionális vagy országos értéke és egyéb tényezők alapján határozták meg. Az önkiszolgáló vándorszkenner elsőként a dunaszerdahelyi könyvtárba érkezett, ahol a munkatársak két hónap alatt 8000 oldalt szkenneltek a regionális időszaki kiadványokból. A szkennert útja ezután a galántai, a roznyói és további felső-zempléni könyvtárakba vezetett. Novemberben indult a központban a partnerek periodikagyűjteményeinek digitalizálása.

Végezetül a TTIK a *micro:bit* készletek kölcsönzését is biztosítja néhány hónapra a partnerkönyvtárak számára a programozás oktatásához, amennyiben részt vettek a kapcsolódó képzésen; eddig 42 készletre mutatkozott igény. Emellett széles körű tanácsadást is nyújtanak az információtechnológiához kapcsolódó kérdésekben.

A jövőben a hálózat konzorciummá alakítását tervezik, *Könyvtárak Szlovákiáért* néven, amelyről további információk a projekt honlapján érhetők el (<https://nvk.cvtisr.sk/o-kniznici/partnerske-kniznice/>).

(Prókai Margit)

Lásd még 153

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

152/2022

DANIEL, Silvia–WEISS, Philipp: ImFokus der Wissenschaft: eine Online-Befragung der Fachinformationsdienste Geschichtswissenschaft und Altertumswissenschaften
In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 1., p. 57–61.

A tudomány fókuszában: online felmérés a történet- és az ókortudományi szakinformációs szolgálatról

Általános tudományos könyvtár; Felmérés; Kutató -mint olvasó; Tájékoztatás -humán tudományi; Tudományos és szakkönyvtárak

A szakinformációs szolgálatok (*Fachinformationsdienste*, FID) könyvtári, gyakran digitális szolgáltatásokkal segítik a kutatókat Németországban. Ez magában foglalja, különösen az ún. könyvigényes tudományszakok esetében, a szakirodalom és országos licencek gyűjtését, (könyvtárközi) kölcsönzését, továbbá számos tudományterületen a kutatáshoz szükséges eszközöket, digitális bibliográfiákat,

nyílt hozzáférésű publikációs lehetőségeket, esetleg a kutatási adatokkal kapcsolatos szolgáltatásokat is. A Német Kutatási Alap (DFG) programja keretében a könyvtárak szolgáltatásai egy részét kifejezetten az érintett tudományos közösség igényei szerint alakítják: a program alapeleme a fejlesztés és az értékelés, amely párbeszédben zajlik a felhasználókkal. A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) partnereivel (*Deutsches Museum*, *Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden*, *UB Heidelberg*) közösen felel a történet-, a zene- és az ókortudomány, valamint Kelet-, Kelet-Közép- és Délkelet-Európa kutatásának témaköréért. Szakinformációs szolgáltatataik gyűjtik a tudományos tanácsadó testületek és a szakértők visszajelzéseit. Ennek kiterjesztése érdekében a történettudomány és az ókortudomány területén a második FID-finanszírozási szakaszban (2019–2021) online felmérést végeztek. (A részletes értékelést a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* c. folyóiratban közzé tették, ld. <http://dx.doi.org/10.3196/186429502068519>.)

A 2020 decemberében végzett felmérésben arra kérték a tudósokat, tekintsek át szakterületük szakinformációs szolgáltatási kínálatát, és tegyenek javaslatot a továbbfejlesztésre; emellett rákérdeztek mindkét felhasználói csoport (a történészek és az ókortudatók) információs és kutatási szokásaira is. Az e-mailben megkeresett tudósokból és a szakmai egyesületektől sokan válaszoltak (közel 900 fő); a szabadon kitölthető kérdésekre adott válaszok megerősítették, hogy nagy az érdeklődés a szolgáltatások fejlesztése iránt. Mindkét szakinformációs szolgálat célja a releváns szakirodalom biztosítása, kereshetővé és digitálisan elérhetővé tétele. A *historicumSEARCH* és a *PropylaeumSEARCH* keresőportálok például számos, a tárgyhoz kapcsolódó adatforrás kereshető. A *Deutsche Historische Bibliografie* (DHB) és a *Gnomon Bibliographische Datenbank* (GBD) révén digitális szakkibibliográfiák is rendelkezésre állnak, ezért a felmérés kezdeti fókuszja a szakkibibliográfiákra irányult. Egyértelművé vált, hogy a SEARCH-portálok és a digitális bibliográfiák bevált munkaeszközök, főként a bibliográfiák élveznek magas státuszt a vizsgált tudományokban. Hasonló eredményeket hozott a használók által elvárt funkciók rangsorolása is (teljes szövegekhez való hozzáférés, keresési lehetőség kulcsszavakkal vagy osztályozási rendszer használatával, hozzáférés a kívánt címhez a választott könyvtár dokumentumrendelési rendszerén keresztül).

A gyűjteményfejlesztés és a könyvtárközi kölcsönzés kérdésében nyilvánvaló volt, milyen fontos az országos szakirodalmi ellátás a történelem- és az ókortudomány művelői számára. Szinte minden válaszadó igényli a szakirodalmat, melyet a könyvtári dokumentumforgalmazás keretében, esetleg könyvtárközi kölcsönzéssel szerez be. Ez megerősíti a feltételezést, hogy a helyi könyvtár sok esetben nem elégíti ki a speciális igényeket. A BSB magas könyvtárközi kölcsönzési adatai mellett a kapott eredmények is azt bizonyítják, hogy a történet- és ókortudományi szakirodalmi szolgáltatásnak központi szerepe van a tudományos szakellátásban. Ezt a szakinformációs szolgálatok digitális kínálata egészíti ki (licenck, országos szakadatbázisok, e-folyóiratok és e-könyvcsomagok).

A nyílt hozzáférés és a kutatási adatok kezelésének kérdései már a könyvtárak és a tudományos kutatás, tudományos publikálás gyakorlatának közös metszéspontjaira vonatkoztak. A kutatási eredmények szabadon hozzáférhető első és másodközlésének lehetőségeiről való tájékozottság tudományáganként eltér: a klasszika-filológusok 71%-a vallotta magát „alig tájékozottnak” a kutatási eredmények nyílt hozzáférésű közzétételében, míg az ókori kelet kutatóinak csak 29%-a válaszolt így. Az is kiderült, hogy a történelem és az ókortudományok kutatói által használt források és szakirodalom zöme digitális, míg tudományos eredményeik közreadásakor továbbra is nagy jelentőséget tulajdonítanak a nyomtatott monográfiáknak. A kutatási adatok szabványosított kezeléséről főleg a Kutatási Adatok Nemzeti Infrastruktúrája (*Nationaler Forschungsdateninfrastruktur*, NFDI) keretében esik szó. A válaszadók közel fele ugyan igényli a kutatási adat-kezelési struktúrákat, de még mindig nagy a bizonytalanság a kutatási adatok meghatározásában vagy szakszerű kezelésében.

Az utolsó kérdés csoport a tudományos kommunikációval, a portálokkal (*historicum.net* és *Propylaeum*) és a közönségkapcsolati munkával foglalkozott; a tudományágakban él és fontos a belső eszmecsere számos hagyományos formája (pl. a kollégákkal folytatott konferencia-beszélgetések), de van digitális kommunikáció is. Ebben az összefüggésben pozitívum, hogy a szakportálokat jól ismerik mind a két tudományág kutatói. Végül az olyan digitális formátumokat is alkalmasnak értékelték, mint a videós oktatási anyagok és a kurzusokon való virtuális részvétel.

Összességében az eredmények megerősítették, hogy mindkét szakinformációs szolgálat kínálata releváns a

tudományos kutatók szempontjából. A felmérés időzítése kedvező volt, hiszen a 2022-ben induló harmadik FID-finanszírozási szakaszban az eredményeket figyelembe tudják venni.

(Murányi Lajos)

Kutatás és termelés információellátása

153/2022

HARTL, Nathalie [et al.]: Bibliotheken als Akteure bei NFDI : Herausforderungen, Chancen, Zukunftsaussichten. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 69. (2022) 1–2., p. 18–25.

Res. angol nyelven

A könyvtárak részvétele a Kutatási Adatok Nemzeti Infrastruktúrája Egyesület (NFDI) munkájában: kihívások, esélyek, kilátások

Együttműködés -szakterületi; Gépi könyvtári hálózat; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

Németországban a könyvtárak aktívan részt vesznek a Kutatási Adatok Nemzeti Infrastruktúrája Egyesület (*Nationale Forschungsdateninfrastruktur*, NFDI) munkájában, akár egyénileg, akár anyaintézményeik részeként. Úttörő tevékenységet vállalnak a FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – megtalálható, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható) adatkezelési irányelvek megvalósításában, továbbá fontos kapcsolódási pontot jelentenek az információk előállítói, a kiadók, az intézmények és a felhasználók között.

A könyvtárak és az NFDI együttműködésének vizsgálatára a cikk szerzői online interjúkat készítettek könyvtári szakemberekkel a következő témákról: a könyvtárak helyzete a digitális korszakban, szerepük az NFDI-ben, továbbá a könyvtárakat érő kihívások a kutatási adatok kezelése, a kutatási adatok nemzeti infrastruktúrájának létrehozása és jövőbeli fejlesztése terén.

A könyvtárak hagyományos gyűjtési, feltárási, megőrzési és szolgáltatási feladatai az utóbbi években jelentősen differenciálódtak. Új feladatok merültek fel, mint a publikáláshoz és a kutatási adatok kezeléséhez szükséges infrastruktúra kiépítése, a szöveg- és adatbányászat, a mesterséges intelligencia alkalmazása.

Paradigmaváltás van folyamatban – ennek részeként hozták létre a 2010-es évek végén az NFDI-t. Az egyesületben a könyvtárak közül főként a nagy tudományos intézmények képviseltetik magukat.

Az NFDI keretében 2023-ra 30 konzorcium jön létre. Az egyesület az új kezdeményezések mellett befogadja és támogatja az egyes tudományterületeken már létező szolgáltatásokat és infrastruktúrát is. A nagykönyvtárak több konzorciumnak is tagjai lehetnek különböző szerepekörökben. A könyvtárosok szorosan együttműködnek a számítóközpontokkal és a kutatóintézetekkel. A használók egyelőre még nem feltétlenül a könyvtárosokhoz fordulnak a kutatási adatokkal kapcsolatban; a könyvtáraknak még bizonyítaniuk kell, hogy megbízható források ezen a téren is. A könyvtárosok kompetenciáit ki kell egészíteni korszerű információs, informatikai és média-kompetenciákkal, ez már kezd tükröződni a képzési és továbbképzési tantervekben. Jó lenne képzett informatikusokat alkalmazni a könyvtárakban, de a közalkalmazotti fizetések nem vonzóak a számukra. E kihívások mellett különböző esélyek és lehetőségek is adódnak. A konzorciumi tagok olyan kérdésekben ülhethetnek tárgyalóasztalhoz, amelyek a kutatási adatok kezelését és a nemzeti infrastruktúra létrehozását érintik; tapasztalataikat felhasználva közreműködhetnek szabványok és hosszú távú megoldások kidolgozásában, és erős partnerekkel dolgozhatnak együtt hálózati keretben. A NFDI szervezetében szekciókat alakítanak ki (a jelenlegiek: metaadatok, terminológia, proveniencia; oktatás és továbbképzés; etikai, jogi és társadalmi szempontok). Igyekeznek minél közelebb kerülni a használói közösségekhez, erre a könyvtári tájékoztató és egyéb szolgáltatások kiváló lehetőséget adnak. A tudósokkal és kutatókkal való kapcsolattartás sok előnnyel jár az NFDI jövője szempontjából. A könyvtáraknak ebben nagy szerepük lehet, mivel szolgáltatásaik finanszírozása tartósan biztosítva van. Az NFDI és a könyvtárak együttműködése tehát mindkét fél számára kedvező. Az NFDI keretében a jövőben megvalósulhat, hogy a kutatási adatokat a FAIR elvei szerint kezeljék. 2023-ban indul a harmadik támogatási ciklus. Ebben az időszakban a konzorciumok mindegyikét kiszolgáló, úgynevezett bázisszolgáltatások létrehozása várható. 2025-re, amikor az NFDI tevékenységét a Tudományos Tanács értékelni fogja, már láthatónak kell lennie a kutatási adatok infrastruktúrájának és a vonatkozó fejlesztési elképzeléseknek. A 2021-ben felállt új szövetségi kormányzat normaként a nyílt hozzáférést és a tudománybarát szerzői jogi rendel-

kezéseket nevezte meg programjában. Az NFDI a tervek szerint szerves része lesz olyan nemzetközi kezdeményezéseknek, mint az EOSC (*European Open Science Cloud*), és a könyvtárak is aktívan részt vesznek egy fenntartható infrastruktúra létrehozásában, az NFDI-vel szoros együttműködésben. Partnerük ebben a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium. Kitértek a tudomány és a gazdaság közötti információcsera egyszerűsítését is. A könyvtárak és az információs infrastruktúra intézményei mindehhez jelentősen hozzájárulnak, érvényesítve sokoldalú látásmódjukat az NFDI felépítésében.

(Hegyközi Ilona)

154/2022

XIAO, SiZhe – NG, Tsz Yan – YANG, Tao T.: Research data stewardship at the University of Hong Kong. – Bibliogr. In: Library management. – 43. (2022) 1/2., p. 128–147.

A kutatási adatok kurátori gondozása a Hongkongi Egyetem könyvtárában

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Kutatási információellátás; Megőrzés; Szolgáltatások

A Hongkongi Egyetemen a kutatási adatok és nyilvántartások kezelésével kapcsolatban lépcsőzetes fejlesztési programot indítottak. A kiinduló szintet a korai ötletek és a kurátori gondozás struktúrájának tudatosítása jelentette. Ennek érdekében, figyelembe véve az oktatókkal folytatott megbeszéléseket és más országok előírásait és gyakorlatát, a tudományos integritás fenntartását és a kutatások megismételhetőségét állították a középpontba.

A következő (első) szinten munkacsoportokat hoztak létre, és kidolgozták a szükséges intézményi ajánlásokat, amelyek a kutatási adatokkal és nyilvántartásokkal szemben támasztott követelmények listájában testesülnek meg, lehetővé téve, hogy az adatok pontosak, teljesek, hitelesek és megbízhatóak legyenek, és szükség esetén azonosítható és visszakereshető formában álljanak rendelkezésre. Leszögezték, hogy a nyílt hozzáférés támogatása iránti elkötelezettségnek megfelelően az adatokat mások számára is hozzáférhetővé kell tenni. Az adatok és nyilvántartások megőrzési idejére vonatkozó előírások megkövetelik, hogy a kutatási eredményeket legalább közzétételüket vagy nyilvánosságra hozatalukat követően három évig, vagy amíg azok a jövőbeni újrafelhasz-

nálás szempontjából vagy a szélesebb tudományos közösség számára értékesek, őrizze meg az egyetem. A második szint célja a könyvtári munkatársak tudásának és az adatokkal kapcsolatos ismereteinek fejlesztése volt, új munkatársak alkalmazásával és a meglévő szakkönyvtárosok belső képzésével. Ami a szolgáltatásokat illeti, ezen a szinten valósult meg az adatkezelési tervek támogatása. Az egyetemen folyó minden kutatáshoz kötelezően kell tartoznia adatkezelési terveknek, amennyiben az adatokat valamely kutatási projekt során gyűjtik vagy állítják elő. Azon adatok esetében nem szükséges adatkezelési terv benyújtása, amelyek szabadon hozzáférhetők az interneten, könyvtárakban vagy archívumokban, vagy olyan licenccel vásárolták meg őket, amely kifejezetten tiltja a kutatásvezető ellenőrzésén kívül eső tárolóhelyen történő elhelyezést. Mentességet élveznek az olyan projektek is, amelyekben nem használnak fel adatokat. A *DMPTool* nevű ingyenes, nyílt forráskódú online alkalmazás felhasználásával létrehozta egy olyan sablont, amely lefedi az adatkezelési tervek hét alapvető aspektusát, vagyis az adatgyűjtés, a dokumentáció és a metaadatok, az etikai és jogi megfelelés, a tárolás és a biztonsági mentés, a kiválasztás és a megőrzés, az adatok megosztása, a felelőségek és az erőforrások kérdéseit. Automatizált rendszert alakítottak ki az adatkezelési tervek benyújtásához. Számos angol nyelvű tananyagot is kidolgoztak, amelyek a <https://hub.hku.hk/researchdata/> oldalon olvashatók. Emellett belső képzéseket és workshopokat indítottak az oktatók és a hallgatók számára a kutatási adatok és az adatműveltség témájában, és tanácsadó szolgáltatást is elérhetővé tettek e-mailen és telefonon, valamint személyes konzultációkon keresztül.

Az összes alapszolgáltatást létrehozva az egyetem készen állt arra, hogy fejlett adatgazdálkodási szolgáltatásokat kínáljon, így az átfogó adatkezelés harmadik szintjére lépve arra összpontosítottak, hogy az adatok letétbe helyezésének és megőrzésének területeire is kiterjesszék támogatásukat, különös tekintettel a FAIR elveknek (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – megtalálható, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható) való megfelelésre. Az adatok megőrzésének és az ehhez szükséges infrastruktúra kialakításának fontos lépése volt az ingyenes, nyílt forráskódú *DataHub* nevű intézményi adattár (<https://datahub.hku.hk>) létrehozása. A kutatásiadat-kezelésért felelős munkacsoport minden egyes benyújtott adatkészlet esetén szerzői jogi és metaadat-ellenőrzést végez, továbbá meggyőződik

arról, hogy a nyilvánossá tett adatkészletek nem tartalmaznak beazonosítható szenzitív adatokat.

A jövőben szinkronizálni kívánják a tudományos teljesítménnyel kapcsolatos eszközöket és platformokat (intézményi publikációs repozitórium, adatrepozitórium, *DMPTool*, kutatási pályázatkezelő, *Open Journals System*, tudományometriai mutatók), adatvizualizációs labor létesítését tervezik, és a nagy adatok (*big data*) kezelése és tárolása céljából együtt kívánnak működni a kari adatközpontokkal. Szükségesnek látják továbbá a nyílt adatok koncepciójának népszerűsítését annak érdekében, hogy ösztönözzék a kutatási adatok letétbe helyezését, megosztását és újrafelhasználását a hongkongi tudományos közösségben.

(Koltay Tibor)

Lásd még 124, 133, 136, 180

Oktatás információellátása

155/2022

ISUSTER, Marcela Y.: From students to authors : fostering student content creation with Scalar. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 27. (2020) 2–4., p. 133–148.

Tanulókbl szerzők: a hallgatói tartalom-előállítás támogatása a Scalar segítségével

Együttműködés -helyi; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Oktatás információellátása

A szemináriumi dolgozat bevett értékelési formának számít, de nem mindig a legjobb választás, ha házi feladatról van szó. Strukturált formátuma megfojthatja a kreativitást, és gátolhatja az egyéb módszereket a tudás létrehozására. Annak érdekében, hogy választ adjanak ezekre a felvetésekre, egy kapcsolattartó (*liaison*) könyvtáros az oktatókkal együttműködve Scalar-projektek készítettett a hallgatókkal. A *Scalar* egy ingyenes és nyílt forráskódú publikációs platform, amely megkönnyíti a multimédiás digitális kutatási anyagok létrehozását, így kiváló platformot biztosít olyan magával ragadó interaktív vizuális esszék készítéséhez, amelyek túlléphetnek a tudományos élet keretein, és elősegíthetik a hallgatók tartalom-előállítását. Jelen esettanulmány a Scalar-feladatok kiosztásának több megismételt változatát

mutatja be, amelyeket hat tudományterület hét kurzusán, négy különböző oktatási módszert alkalmazva valósítottak meg. Az e módszerek hatékonyságában tapasztalt eltérések bizonyítékokkal szolgáltak az interaktív tantermi oktatás szükségességére, valamint a könyvtárosok és az oktatók közötti együttműködés előnyeire.

(Autoref.)

156/2022

SYMULEVICH, Allison – HAMILTON, Mark: Using open access institutional repositories to save the student symposium during the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 1., p. 1–12.

Nyílt hozzáférésű intézményi repozitóriumok alkalmazása a hallgatói szimpóziumok megmentésére a Covid19-pandémia idején

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Megőrzés; Oktatás információellátása; Rendezvény

2020-ban a Covid19-járvány és az azt követő lezárások miatt a világ felsőoktatási intézményei távoktatást vezettek be. Emiatt a hallgatók tudományos bemutatkozását szolgáló hivatott szimpóziumok és konferenciák szintén az online térbe kényszerültek. A Longwood Egyetem és a Dél-floridai Egyetem (St. Petersburg campus) néhány hét alatt kidolgozta a megoldást a hallgatói szimpóziumok online megtartására, miközben arra törekedtek, hogy a jelenléti rendezvényekhez hasonló élményt nyújtsanak a résztvevőknek.

A szakirodalom tanúsága szerint a virtuális konferenciák egyik legfőbb hozadéka a rendelkezésre álló technológiák (*Canvas, YouTube, Zoom, Google Drive* stb.) kiaknázása, továbbá a regisztrációs díjak vagy az utazás jelentette korlátok megszűnése, ami elősegíti az információ demokratizálódását, mindazonáltal az interakció korlátozottsága jelentős hátrányt is képez. A hallgatók tantervi követelményeken túlmutató tudományos tevékenységének becsatornázása az egyetemek számára értékes lehetőséget jelent, amit a hallgatói tudományos konferenciák számának nemzetközi növekedése is alátámaszt. A hallgatók formális részvétele, illetve a személyes találkozásból kialakuló kapcsolati háló és tőke támogatóan hat a szakmai előmenetelre. A hallgatók tudományos ered-

ményeinek megőrzésében emellett növekvő szerepet játszanak az intézményi repozitóriumok is.

Mind a Longwood Egyetem, mind a Dél-floridai Egyetem St. Petersburg campusa a *bepress* cég *Digital Commons* platformját használja intézményi repozitóriumaihoz. A Longwood Egyetem eredetileg 2020. április 22-én tartott volna egy hallgatói tudományos és kreatív szimpóziумot, azonban a járványhelyzet miatt ezt egy háromnapos aszinkron eseményre alakították az intézményi repozitóriumba integrált *Intense Debate* kommentplatform segítségével. A résztvevők a könyvtár támogatásával feltölthették posztjeiket és videóikat, míg az előadó–néző interakciót a kommentelési funkció biztosította. A 200 előadás anyaga 2021. december 31-ig 16 190 oldalátogatást és 2541 videómegetekintést generált. A Dél-floridai Egyetem St. Petersburg campusa 2020. április 16-ára szervezte a hallgatók tudományos szimpóziумát. Az egyetem a személyes élmény megőrzésére törekedett, amit a repozitóriumban a posztjelek megetekinthetősége, valamint az audiovizuális és kommentelési funkció szolgált. Ez esetben is az *Intense Debate* szoftver beépítésére volt szükség az aszinkron interakció biztosításához. A kérdések megválaszolására az előadóknak két hétig volt lehetőségük. Az 55 előadás 2021. december 31-ig 2068 oldalátogatást és 1168 videó- és audiómegetekintést generált.

A vizsgált példák tapasztalatai alapján érdemes a szimpóziумot kezdettől fogva nyílt hozzáférésüként szervezni – volt előadó, aki későbbi publikálás okán végül csak az absztrakt közzétételéhez járult hozzá. A repozitóriumra való hivatkozhatóság szintén segíti a hallgatók tudományos pályakezdését. Egy esemény online térbe költöztetésekor elengedhetetlen a szervezői rugalmasság és a szervezeti egységek közötti együttműködés, valamint egy megfelelő jelentkezési felület (pl. *Canvas*, *Microsoft Forms*) használata. Végezetül nélkülözhetetlen az interakció (kérdés, hozzászólás) lehetővé tétele (lehetőleg moderálással), továbbá a rendezvény és a hallgatók tudományos eredményeinek népszerűsítése az egyetemen.

A jelenléti események visszatérésével az online állásból származó tapasztalatok felhasználhatók az egyre inkább elterjedő hibrid rendezvények szervezéséhez.

(Molnár Bence)

Lásd még 180

Közérdekű tájékoztatás

157/2022

ZÁBOJNÍK, Jakub: Možnosti knižnic v oblasti podpory zdravia. – Bibliogr. In: Knižnica. – 23. (2022) 1., p. 26–33. Res. angol nyelven

A könyvtárak lehetőségei az egészség támogatásának területén

Feladatkör; Használók képzése; Hátrányos helyzetű olvasó; Információs műveltség; Közérdekű tájékoztatás

Az egészség (a testi, lelki és szociális jóllét) témája mindig aktuális, amit a pandémia is megerősített, az egészségügyi információk terjedésének jelentőségére is felhívva a figyelmet. A könyvtárak az egészség támogatásában új szerepet, lehetőségeket kaptak, mivel a közösségek számára könnyen elérhetőek, nyilvánosak, rendelkeznek technológiai eszközökkel és internet-hozzáféréssel, továbbá értékteremtő és segítő funkciókkal bírnak a társadalom számára. Ezek nem csupán az orvosi szakkönyvtárakra, hanem általában a nyilvános közkönyvtárakra is jellemzőek – az egészség szempontjából is.

A járvány ideje alatt a könyvtárak alkalmazkodtak a lehetőségekhez, szolgáltatásaikat rugalmasan, az igényekhez alakították: fontos feladat lett a fertőtlenítés, a közvetlen kontaktus kerülése. A könyvtári weboldalak az intézkedésekről gyors tájékoztatást nyújtottak. Lehetőség nyílt arra is, hogy a köz- és felsőoktatási könyvtárak részt vegyenek a tesztelési folyamatban, mivel általában a közösségek szívében, sűrűn lakott helyeken találhatóak. Máshol a könyvtárak oltópontként működtek. A könyvtárak felkészültek arra is, hogy részt vegyenek az oltásregisztrációban, a kérdőívek kinyomtatásában, segítsenek az adatok kitöltésében, az online jelentkezésben, főként olyanok esetén, akik nem rendelkeznek a megfelelő technológiával vagy készségekkel. Számos könyvtár szervezett (online) egészségügyi felvilágosító előadásokat. Tájékoztattak a közösségi médiában a friss információkról, a megváltozott szolgáltatásokról, a koronavírussal kapcsolatos fejleményekről. A közösségi felületek nemcsak az általános információk, hanem az egészséggel kapcsolatos tájékoztatás szempontjából is közvetítő csatornaként működtek. A járványügyi védekezésen túlmenően a könyvtárak hosszú távú szerepe is nélkülözhetetlen az egész-

ség támogatásában. Rendkívül fontos a felvilágosítás, képzések, oktatás biztosítása, ami összefügg az ún. egészségügyi írástudással: az egészségügyi információk keresése, értelmezése és felhasználása hozzájárulhat az egyének és közösségek egészséges életmódjához. Az egészségügyi írástudás a digitális környezetben valósul meg; fejlesztésére képzések, előadások, szemináriumok, webináriumok, workshopok stb. szervezhetőek.

A nyilvános könyvtárak az előregedő társadalomban egyre több kihívás elé néznek. Az idősek számára fontos az egészségügyi információkhoz való hozzájutás, az ehhez szükséges technológiai ismeretek elsajátítása. A könyvtárak a világon mindenütt felvállalták az ezredfordulót követő évtizedben az idősek oktatását, a korosztály digitális írástudásának fejlesztését, aminek rendkívül pozitív visszhangja lett.

Az egészségügyi írástudásra nem csak az idősebb generációknak van szükségük. A rosszabb szociális helyzetűek vagy kisebbségben élők többnyire egészségi problémákkal is küzdenek. Egy 2015-ös, 8 európai országban végzett kutatás szerint a megkérdezettek felének voltak egészségügyi írástudás-

sal kapcsolatos hiányosságai. A könyvtárhasználók képzése mellett a köz- vagy orvosi könyvtárosok számára is szerveznek egészségügyi információkkal kapcsolatos képzéseket. Ezeket a következőket lehet elsajátítani: közösségi és fogyasztói ismeretek, egészségügyi információk értékelése, kommunikáció, egészségügyi írástudás, továbbá technológiai, etikai és jogi kérdések.

A könyvtárak számos egészségügyi területhez kapcsolódhatnak, kiemelhetők például a függőséggel (alkohol- és drogproblémákkal) élőköt érintő szolgáltatási lehetőségek. Végezetül sok könyvtárban szerveznek stresszoldó foglalkozásokat (meditáció, jóga, kutyaterápia, egzotikus sportok, tánc stb.), ami szintén ide köthető.

Az egészséget támogató könyvtáraknak etikai és jogi (adatvédelmi) kérdések kezelésével is foglalkozniuk kell. Az egészség érzékeny téma, diszkrét párbeszédet, a magánélet tiszteletben tartását és nagyfokú bizalmat igényel. A könyvtáraknak, könyvtárosoknak tehát föl kell készülniük az egészség támogatásához nyújtott szolgáltatásokra.

(Prókai Margit)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 129, 158, 163

Tervezés

Lásd 162, 172, 173

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

158/2022

YEH, Shea-Tinn – ARTHAUD-DAY, Marnie – TURVEY-WELCH, Michelle: Propagation of lean thinking in academic libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 3., 102357

A lean gondolkodás népszerűsítése a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Munkaelemzés; Rendszerelemzés; Vezetés

A közelmúlt gazdasági kihívásait követően elengedhetetlen, hogy a felsőoktatási könyvtárak megtalálják a módját, hogy fenntartsák szolgáltatásaikat. Számos folyamatfejlesztési módszertan létezik egy szervezet működési hatékonyságának és eredményességének növelésére. E módszerek közül a karcsúsító (*lean*) gondolkodás azért érdemel figyelmet, mert a fő hangsúlya jól illeszkedik a felsőoktatási könyvtárak küldetéséhez – az ügyfelek által meghatározott értékteremtéshez. Ez a cikk a *lean* gondolkodás filozófiáját, módszereit és a felsőoktatási könyvtárakra alkalmazható eszközeit ismerteti. A szerzők kidolgoztak egy úszósávós (*swim lanes*) folyamatértékelést a Kansasi Állami Egyetem Könyvtárának elektronikusforrás-menedzsment munkafolyamatáról, hogy

bemutassák, hogyan használható a *lean* gondolkodás a nem értékteremtő tevékenységek azonosítására. Egy szabványos költségvetési jelentést is elemeznek, hogy azonosítsák a digitális pazarlást, amely a gyarapítási tevékenységekből származó, nem értéknövelő adatokban nyilvánul meg.

(Autoref.)

Lásd még 134

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 140, 173, 176

Személyzet

159/2022

WARREN, Kellee E. – SCOULAS, Jung Mi: Excessive workload in special collections public services librarianship : challenges, feelings, and impact. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 3., p. 312–331.

Túlzott munkaterhelés a különgyűjtemények kutatószolgálatain: kihívások, érzések és hatások

Felsőoktatási könyvtár; Különgyűjtemény; Munkakör; Munkakörülmények; Munkapszichológia; Olvasószolgálat; Személyzet

A szerzők kérdőíves kutatás végeztek 2020-ban. Ennek előzménye egy 2019-ben lefolytatott vizsgálat volt, melynek két célja a különgyűjtemények szakképzettséget igénylő munkaköreinek álláshirdetések alapján történő elemzése és összehasonlítása, valamint azoknak a feladatoknak az azonosítása volt, amelyek túlterjednek a munkaköri leírásokon. Mindezt annak érdekében vizsgálták, hogy hozzájáruljanak a munkahelyi kiégés, valamint a munka és magánélet egyensúlya témájának diskurzusához. A kutatás nagy mennyiségű túlmunkára derített fényt. A szakirodalmi áttekintésből kiderül, hogy a könyvtárosok kiégésének egyik oka az intézmények krónikus létszámihiánya. A túlzott munkaterhek rossz közérzetet, alacsony munkamorált és elégedetlenséget okozhatnak, ami a munkahely egészére rossz hatással van. A munka és a magánélet egyensúlya nem könnyen megfogható fogalom: sok tényezőtől függ, és

a határ a kettő szféra között gyakran elmosódik. Az idő- és összpontosításiigényes munkát a könyvtáros szakemberek gyakran hazaviszik, ezzel megkurtítva saját szabadidejüket.

A jelen kérdőíves kutatás az egyesült államokbeli felsőoktatási könyvtárak keretében működő különgyűjtemények azon kutatószolgálatával (is) foglalkozó könyvtárosaira irányult, akik legalább három éve dolgoznak mostani munkakörükben. A vizsgálatnak három célja volt: 1. azonosítani a munkaköri leírásban szereplő feladatokon felüli kötelezettségeket; 2. felderíteni, hogyan kezelik ezeket a szakkönyvtárosok; 3. feltérképezni azokat a hatásokat, melyeket a túlmunka gyakorol a munka-magánélet egyensúlyra és a produktivitásra. A kérdőív feleletválasztós és nyitott kérdésekből állt, 2020. április és június között gyűjtötték be a válaszokat. A beérkezettek közül összesen 91 értékelhető kérdőívvel dolgoztak. A munkakörök és az azon túlnyúló feladatok osztályozására az *Association of College and Research Libraries* (ACRL) régikönyves szekciójának (*Rare Books and Manuscripts Section*) különgyűjteményi könyvtáros kompetenciákról szóló útmutatóját használták. A túlmunka hatásait tartalom-elemzés segítségével határozták meg a válaszokból. A kitöltők többségében fehér (81%), könyvtáros MA diplomával rendelkező (57%) nők (72%) voltak. Munkakörük és képesítési besorolásuk szerint három nagy kategóriába sorolták őket: szakértő (*expert level* – 32%), szakképzett (*skilled level* – 60%) és egyéb munkatárs (*staff level* – 8%). Azok a feladatok, amelyekre a szakkönyvtárosok számítottak a munkakör alapján, és azok, amelyeket ténylegesen végezniük kell, nincsenek teljesen átfedésben. Például sokkal többen jelölték meg a referenszt általuk elvárt feladatként, mint ahányan a tényleges feladatok között, ezzel szemben az információtechnológia nagyobb számban jelent meg a tényleges feladatok listájában. A válaszadók nagy többsége (80%) gondolta úgy, hogy a napi munkája lényegesen tágabb körű, mint ami a munkaköri leírásban szerepel, és ez a válaszadók több mint felében (56%) negatív érzeteket keltett (túlterheltség, stressz, boldogtalanság). 11% gondolkodott az állás elhagyásán. A többletmunkák nagy része a státuszok csökkenése miatt hárul a munkatársakra. Nem ritka, hogy egy szakkönyvtáros határozatlan ideig két munkakört lát el. Többen arról számoltak be, hogy az eredeti munkakörük – hivatalosan vagy nem hivatalosan – folyamatosan bővült, egészen addig, hogy az alapfeladataikkal már alig van idejük foglalkozni.

A munkaköri feladatokon felüli teendők hatása megjelenik a munkaidőn túli munkaórák kényszerében, a befejezetlen vagy késedelmes feladatteljesítésben, a rövid és hosszú távú munkák közti kétes eredményű egyensúlyozásban, a frusztráció, stressz, szorongás, kimerültség érzetében és a gyakornokok, munkatársak, hallgatók által végzett munka időigényes ellenőrzéséből fakadó nyomásban. (Ezek mindegyikére szemléletes példák olvashatók a résztvevők válaszaiból.) A többletmunka csökkentését legtöbbször a vezetői felelősség körébe sorolják, megoldását több munkatárs, több adminisztratív segítség, magasabb fizetés megadásával képzelik el.

Nincs kellőképpen feltárva, de létezik pozitív stressz is. Ez azoknál jelentkezik, akik az új feladatokat kihívásként értékelik, szívesen tanulnak új dolgokat. Ám jellemzőbb a kihasználtság érzése, mely kiegészítést és gyenge munkamorált eredményezhet.

Munkahelyi EDI (*Equity, Diversity, and Inclusion* – egyenlőség, sokszínűség és befogadás) kezdeményezésekről a válaszadók 84%-a számolt be, 78% már részt is vett ilyenben. Saját részvételükkel kapcsolatban sokféle akadályt soroltak fel, melyek közül 42%-ban az időhiányt jelölték meg legfőbb tényezőnek. Nagyon sok intézmény küzd létszámihiánnyal. A vizsgálat nyomán felmerülő kérdések: hogyan tudják a könyvtárvezetők orvosolni ezt a problémát? Képesek lennének-e az érintett intézmények és szakemberek a szolgáltatások csökkentését elfogadni a kiegészítés érdekében?

(Fazokas Eszter)

Marketing, közönségkapcsolatok

160/2022

GOEDERT, Kyle H.: #PowerInNumbers : how digital libraries use collaborative social media campaigns to promote collections. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 15. (2021) 4., p. 195–218.

#EgységbenAzErő, avagy hogyan használják a digitális könyvtárak az együttműködésen alapuló közösségimédia-kampányokat a gyűjtemények népszerűsítésére?

Elektronikus könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Közgyűjtemény; Marketing

A közösségi média lehetőséget kínál a digitális könyvtárak számára, hogy népszerűsítsék a gyűjteményeiket, de ennek ellenére az intézmények ritkán működnek együtt egymással a közösségi platformokon. Jelen tanulmány az amerikai szövetségi kormányzati levéltár, a *National Archives and Records Administration* (NARA) minden hónap első péntekén rendezett közösségimédia-kampányának, az *#ArchivesHashtagParty*nak a hozadékait vizsgálja. ANARA 2017-ben indította az *#ArchivesHashtagParty* kampányt: az első alkalommal több mint 200 intézmény csatlakozott, és bár eredetileg a projekt hosszát csak hat hónapra tervezték, a hatalmas sikernek köszönhetően az állandó közösségimédia-stratégia részévé vált. A 2021. június 22-i állapot szerint 1240 intézmény vesz részt rendszeresen az *#ArchivesHashtagParty*ban.

A kutatás arra a kérdésre kereste a választ, nő-e a felhasználók aktivitása a kampány hatására, valamint kapcsolatba lépnek-e egymással a kampány idején a részt vevő szervezetek (digitális könyvtárak, levéltárak, különgyűjtemények). Ennek érdekében a 2021. áprilisi kampányt vizsgálták a *Twitter*en. (Az aktuális *#ArchivesHashtagParty* mindegyik hónapban rendelkezik egy egyedi *hashtaggal*, tematikával is – a kutatás az áprilisi *#ArchivesTipOfTheHat* [kb. *LevéltáriEmeljükKalapunk*] *hashtaget* követte nyomon.) Az analitikus adatok kinyerésére a *TrackMyHashtag* elemzőeszközt használták. Ez információt szolgáltat az egyes *tweetekről* (URL, közzététel ideje, tartalom, típus) és a felhasználókról (név, felhasználónév, bemutatkozás, hitelesítési státusz, profil URL, követők és követések száma, profil létrehozásának dátuma). A szoftver által nem biztosított egyéb adatokat manuálisan gyűjtötték össze a kampány idején. Mivel az esemény 2021. április 2-án volt, a különböző időzónákat figyelembe véve az *#ArchivesTipOfTheHat* *hashtag* nyomon követése április 1. 15:00 órától április 3. 23:00 óráig tartott. Mindenkit megvizsgáltak, aki a *hashtaget* használta, és két kategóriába sorolták őket: „könyvtári felhasználó” (könyvtárak, múzeumok, levéltárak, különgyűjtemények, oktatási intézmények, történelmi társaságok) és „normál felhasználó” (nincs kapcsolata ilyen típusú szervezetekkel). Az azonosítás manuálisan történt, ugyanis a normál felhasználók között is akadtak hitelesített státusszal rendelkezők, míg sok könyvtárnak nem volt hitelesített fiókja.

A vizsgált időszakban az #ArchivesTipOfTheHat hashtaget 3291 tweet használta, amit 1523 felhasználó posztolt. A tweetek 10 249 822 felhasználó idővonalán jelentek meg, összesen 61 632 901 alkalommal. A tweetek 88,7%-át péntek 12:00 és 00:00 között posztolták; a hashtag pénteken 15:00-kor volt a legaktívabb, ekkor 421 posztban jelent meg. A legtöbb interakciót (hozzászólást, retweetet) a *John F. Kennedy Presidential Library*, a *Jimmy Carter Presidential Library*, a *National Archives*, a *Getty Museum* és a *Franklin D. Roosevelt Presidential Library* kapta. A résztvevők közül a normál felhasználók száma (1158) jelentősen nagyobb volt, mint a könyvtári felhasználóké (365). A posztok 59,7%-át normál felhasználók írták, az ő posztjaik elsősorban többsége (97,1%) retweet volt, a többi (2,1% és 0,8%) tweet és hozzászólás. Ez azt jelzi, hogy a normál felhasználók elsősorban reagáltak a tartalmakra, nem pedig létrehozták azokat. A könyvtári felhasználók posztolták az eredeti tweetek 98,1%-át, ám nemcsak saját tartalmat hoztak létre, hanem más intézmények tweetjeire is reagáltak, ezzel is segítve egy online közösség létrehozását.

A kampány hozadékainak számszerűsítésére megvizsgálták a befektetések megtérülési rátáját (*Return On Investment*, ROI). Ha a posztokra érkezett reakciók számát tekintjük, még a kisebb intézmények is 5–10-szeres megtérülést – és így az elérésük megsokszorozódását – könyvelhették el; ha pedig az új

követők számát vizsgáljuk, itt is minden esetben növekedést tapasztalunk a kampány után.

Az együttműködésen alapuló hashtag-kampányok előnye, hogy a felhasználóknak nem kell ismerniük a különböző közgyűjtemények fiókjait, elég az is, ha csak tudnak a hashtagről, vagy valamelyik ismerősük megosztja azt. Még a legkisebb intézmények Twitter-fiókjainak is nagymértékben megnövekedett az elérése az áprilisi #ArchivesHashtagParty nyomán, alátámasztva azt a feltevést, hogy a közösségi média képes növelni a gyűjtemények láthatóságát. Arra is több példa volt, hogy a könyvtári felhasználók átvettek egymástól tartalmakat vagy ötleteket, illetve megosztották egymás tweetjeit vagy hozzászólást írtak azokra. A kampány alatti efféle közösségimédia-interakciók egyszerűek és nem igényelnek nagyfokú tervezést, aminek köszönhetően bármekkora méretű és költségvetésű intézmény profitálhat belőlük.

Az #ArchivesHashtagPartyhoz hasonló sikeres kollektív közösségimédia-kampányok jellemzője, hogy kiemelik a gyűjteményt és felkeltik iránta az érdeklődést, továbbá „könnyedebb” témákkal alacsony részvételi korlátokra törekszenek, ami lehetővé teszi a bekapcsolódást bárki számára, és a „digitális színhagyomány” és a láncreakció-szerű terjedés révén megsokszorozza a felhasználók elérését.

(Németh Alexandra)

Lásd még 141, 156

Felhasználók és használat

Általános kérdések

161/2022

HARRIS, Kayla – BEIS, Christina A. – SHREFFLER, Stephanie: Citizen web archivists : applying web archiving as a pedagogical tool. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 33. (2021) 4., p. 262–272.

Közösségi webarchiválók: a webarchiválás alkalmazása pedagógiai eszközként

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Használók képzése -felsőoktatásban; Megőrzés; Web

A webarchiválás kapcsán fontos felhívni a felsőoktatási alapképzésben részt vevők figyelmét is arra, hogy mennyire tűnékenyek a weben tárolt információk. Az Ohio államban működő Daytoni Egyetem könyvtárosai és levéltárosai egy tanterven kívüli programot indítottak *Állampolgári webarchiválás (Citizen Web Archiving)* címmel, melyben felhívják a hallgatók figyelmét a webarchiválás jelentőségére, bemutatják a számukra, hogy az intézmény keretei között milyen eredményei vannak a webarchiválási tevékenységnek, milyen etikai alapelveket kell szem előtt tartani az internetről származó információk gyűjtése köz-

ben, illetve miként tudnak ők maguk részt vállalni e tevékenységben.

Az intézményben a közjót és a helyi egyetemi közösséget szolgáló, szociális támogatásért is elszámolható projektek nagy hagyományokkal bírnak: ebbe a sorba illeszkedett be a webarchiválással kapcsolatos kezdeményezés is, amelyet a koronavírus-járvány miatt online formában valósítottak meg. A hallgatók egy *LibWizard* nevű oktatási felületen (https://udayton.libwizard.com/f/citizen_web_archiving) szöveges útmutatók, weboldalak és videoanyagok segítségével sajátíthatták el a webarchiválással kapcsolatos alapismereteket, melyek ellenőrzése is ugyanezen a felületen történt. Az interaktív tananyag fejlesztői aktuális társadalmi, politikai témák webes visszhangjának felvillantásával is érzékeltetni próbálták azt, hogy a történelem mennyire a saját szemünk előtt alakul, és mennyire sérülékenyek azok a webes források, melyeknek a mentéséről gondoskodni kell. Terítékre kerültek a webarchiválás során felmerülő etikai és szerzői jogi dilemmák is. Az oktatóanyag végén a résztvevők gyakorlati archiválási feladatot kaptak: le kellett menteniük egy általuk fontosnak tartott oldalt „a közjó érdekében” az *Internet Archive* számára a *Save Page Now* funkció segítségével. A programban szándékosan nem határozták meg a történeti jelentőség fogalmát, ehelyett a közösségek és az egyének egyedi nézőpontjaira helyezték a hangsúlyt. Az utolsó kérdéssorban a hallgatókat magukat biztatták arra, hogy indokolják választásaikat, illetve fejték ki véleményüket az állampolgári webarchiválásról. A 2020 őszén elérhető oktatóanyagot 1343 diák végezte el, rögtön az első napon 100-an. Ami a résztvevők által archivált weboldalakat illeti, az első három leggyakoribb kategória a „társadalmi aktivizmus”, a „vallás” és a „hírek” volt. (Az egyetem katolikus szellemiségben működik.) 97,5% válaszolta azt, hogy fontos, hogy a nagyközönség is aktívan részt vállaljon a webarchiválásból.

Az *Állampolgári webarchiválás* program ezáltal megfelelt az egyetem átfogó tantervi céljainak (közösségi gondolkodás, kritikai szemlélet), igazolva, hogy a webarchiválás pedagógiai eszközként is alkalmazható. Sikerült tudatosítani a hallgatókban, hogy a ma archivált anyagok a jövő fontos történeti forrásai, és amit ma feltesznek az internetre, az dokumentálja az egyén látásmódját a jövő számára, és mint ilyen, értékkel bír. Az állampolgári webarchiválás erősíti az egyéni szerepvállalást a kulturális örökség sokszínű megőrzésében. Ezen a tanterven kívüli programon keresztül a hallgatók megtanulhatták, hogy a

webarchiválás nem kizárólag közgyűjteményi feladat: a jelen webes lenyomatainak gyűjtése közös társadalmi felelősségünk, melybe önkéntesként bárki bekapcsolódhat.

A jövőben hasznos lenne célzottabban bevonni a hallgatókat az egyetemi könyvtár *Archive-It*-tel zajló webarchiválási tevékenységébe, amihez jobban meg kell őket ismertetni az egyes részgyűjtemények gyűjtőkörével.

(Németh Márton)

Lásd még 125

Használat- és igényvizsgálat

162/2022

BROWN, Jennifer A. Scott: Developing a needs assessment plan : a practical guide for public libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 6., p. 557–569.

Igényfelmérési terv kidolgozása: gyakorlati útmutató közkönyvtárak számára

Felmérés; Igény; Közművelődési könyvtár; Módszertani útmutató; Tervezés

Az amerikai Virginia államban működő *Suffolk Public Library*ben közösségi tanulási menedzserként tevékenykedő szerző cikkében a használói igényfelmérés megtervezésének és kidolgozásának hatlépéses folyamatát mutatja be. A közkönyvtárak szolgáltatósainak fejlesztésére nem létezik egy minden könyvtár számára érvényes megközelítés, hiszen a különböző adottságok, a szolgáltató közösség eltérő összetétele nagymértékben befolyásolja a folyamatot. Ezért a szolgáltatások fejlesztésekor a közösségre való odafigyelés, az adatok és információk gyűjtése, a társadalmi trendek figyelemmel kísérése szükséges ahhoz, hogy az erőforrásokat jobban kihasználó, a közösség általános jólétére is kiható projektek valósuljanak meg. Ehhez pedig fel kell mérni az igényeket.

Az idézett szakirodalom alapján az igényfelmérés az igények azonosításának, a prioritások meghatározásának, az igényeken alapuló döntések meghozatalának, az erőforrások elosztásának és a fontos igények mögött meghúzódó problémák megoldására irányuló szervezeti intézkedések végrehajtásának folyamata (Altschund & Kumar, 2010). A szakemberek a legtöbb tervezési alapú területen (pl. építészet, oktatás-tervezés) alkalmazzák az igényfelmérést. E tervezési

(*design*) modellek alapelvei a következő fázisokra vezethetők vissza: elemzés, tervezés, fejlesztés, megvalósítás, értékelés (*Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation – ADDIE*). Az igényfelmérések nemcsak az igényeket azonosítják, hanem azt a szakadékot is, amely a könyvtár jelenlegi és vágyott állapota között tátong. Ezt a szakadékot cselekvési tervekkel lehet áthidalni.

A szerző az igényfelmérés kidolgozására és elvégzésére ugyanazt a hat lépést ajánlja egy széles körű és egy szűkebb területet vizsgáló felmérés esetén is. A folyamat *első lépése* a probléma azonosítása, azaz a kérdésfeltevés. Mi az, amit meg akarunk tudni? Milyen információk lennének hasznosak a közösség jobb megismeréséhez? Az egyes területek feltérképezéséhez feltehetjük többek között az alábbi kérdéseket: Milyen a település jelenlegi demográfiai összetétele? Hogyan szeretnek a tizenévesek információt kapni? Milyenek a település gazdasági kilátásai? A felhasználók hogyan választanak olvasmányt? Milyen technológiát vásároljon a könyvtár a következő évben? Milyen hozzáférési akadályokkal kell szembenéznie a közösségnek? Ha egy kérdéskör túl tág, akkor érdemes több kérdésre bontani.

A kérdések azonosítása után *második lépésként* át kell gondolni, hogyan szerezzük meg a válaszokat, azaz milyen adatgyűjtő eszközöket használjunk. A szerző a teljesség igénye nélkül öt általánosan használt adatgyűjtési eszközt sorol fel (nyers adatok, felmérés, megfigyelés, interjú, fókuszcsoporthoz), kiegészítve azok meghatározásával és használati példákkal. Így a nyers adatok mindig mennyiségi (számszerű) adatok, amelyek segítenek meghatározni a közösség összetételét, célcsoportokat azonosítani, rámutatni olyan igényekre, amelyek megnöttek valamilyen létező szolgáltatás iránt, vagy azonosítani azokat a területeket, ahol a kínálat és a kereslet nem találkozik. Példa a nyers adatokra a kölcsönzési statisztika, a rendezvények látogatottsága, a demográfiai információk, valamint az iskolai eredmények.

Harmadik lépésként az adatgyűjtési terv kidolgozása javasolt. Végig kell gondolni, hogy az adatgyűjtés milyen célcsoportra irányul, annak érdekében, hogy az adatgyűjtő eszközöket megfelelő módon alkalmazzuk, és a felmérésre fordított idő és erőforrások a lehető legjobban megtérüljenek. Az adatgyűjtési terv az alábbi adatokat tartalmazhatja: a feltenni kívánt kérdések (pl. milyen eszközökre lenne szükség a kialakítandó *makerspace*-ben?); a kérdéshez kapcsolódó információs szükséglet (pl. a közösség véleménye arról, hogy mit használnának és mihez szeretnének

hozzáférni a *makerspace*-ben); a célközönség, vagyis hogy kiktől szerezhető be az információ (pl. a könyvtár jelenlegi használói, nem könyvtárhasználók); az alkalmazni kívánt adatgyűjtő eszközök (pl. igényfelmérés, interjú, fókuszcsoporthoz).

Miután definiáltuk, hogy milyen információra van szükség a meghatározott kérdések megválaszolásához, valamint azonosítottuk azt a célközönséget, amely alkalmas arra, hogy megválaszolja ezeket a kérdéseket, *negyedik lépésként* elérkezett az ideje a terv végrehajtásának és az adatgyűjtés elvégzésének. *Az ötödik lépés* az adatelemzés. Az adatgyűjtés után fontos, hogy megvizsgáljuk az adatokat, és meghatározzuk, hogy mit jelentenek. Ebben segítségünkre lehet, ha felteszünk magunknak bizonyos kérdéseket, többek között: Melyek azok a központi témák, amelyek végighúzódnak az adatokon? Mi jelenik meg leghangszúlyosabban? Mi jelenik meg legkevésbé? Mi hiányzik? Milyen következményekkel járnak a feltárt információk? Vannak-e további kérdések? Vannak-e kiugró értékek? Vajon mit árul el ez az összegyűjtött adatokról?

Végezetül – *hatodik lépésként* – át kell gondolni, hogy mit szeretnénk tenni az összegyűjtött adatokkal, információkkal. Hogyan tudjuk felhasználni azokat egy stratégiai vagy cselekvési terv kidolgozásához annak érdekében, hogy a szervezet az ideális állapot felé mozduljon el?

A szerző azzal a gondolattal zárja a tanulmányát, hogy szükséges lenne a könyvtárak által jelenleg használt módszerek azonosítása és hatékonyságuk vizsgálata, valamint a más területeken alkalmazott módszerek megismerése, majd ezek alapján a jelenlegi módszerek körének kiszélesítésével könyvtárspecifikus modell(ek) kialakítása. További kutatásoknak kell irányulniuk a megvalósíthatóság és a hatékonyság tesztelésére különböző közösségekben és különféle típusú könyvtárakban.

(Juhász Réka)

163/2022

CARLSSON, Håkan – TORNGREN, Tore: Understanding library users via surveys and other methods—best practices for evidence-based library development. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 8., p. 925–944.

A könyvtárhasználók véleményének feltérképezése felmérésekkel egy egyéb módszerekkel: jó gyakorlatok a bizonyítékalapú könyvtárfejlesztéshez

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvtártudományi kutatás; Nemzetközi helyzetkép

A cikk szerzői 2017-ben felmérést végeztek az Európai Tudományos Könyvtárak Szövetsége (LIBER) felsőoktatási könyvtárai körében. Arra keresték a választ, hogyan alkalmazzák a tagkönyvtárak az általános használói felméréseket és egyéb használói „input”-okat, az ezekből nyert információkból milyen tudásra tesznek szert, és a felméréseket milyen cselekvések követik a szolgáltatásfejlesztés érdekében. A könyvtártudományi szakirodalomban már az 1990-es években megjelent a minőségmenedzsment fogalma, továbbá a gyűjteményközpontú szemléletet felváltotta a használóközpontúság. A minőségbiztosításnak több eszköze lehet: használói felmérések, a statisztikák elemzése, etnográfiai módszerek (pl. megfigyelés, interjú, fókuszcsoport), valamint közgazdasági módszerek. A fentiek közül az általános használói felmérések olcsó, megbízható és hatékony eszközt jelentenek ahhoz, hogy megismerjük a használók nagyobb csoportjainak véleményét. A felmérések időbeli és térbeli összehasonlíthatóságát (*benchmarking*) szolgálja példának okáért a LibQUAL rendszere, amelyet számos európai könyvtár is átvett az amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségétől (ARL).

A cikkben ismertetett kutatáshoz 2017 májusa és júniusa között a LIBER-tagok közül az összes felsőoktatási könyvtárat megkeresték (308 db). 127-en töltötték ki az angol nyelvű online kérdőívet. (Reprezentativitás tekintetében Észak-Európa az arányosnál nagyobb súllyal szerepelt, amit Nyugat-Európa követett.) Arra a kérdésre, hogy az elmúlt négy évben végeztek-e általános használói felmérést a könyvtár egészében vagy egy részében, 77% válaszolt igennel. (A nagykönyvtárak körében ez az arány magasabb volt, ahogy a bölcsészeti- és társadalomtudományokat kiszolgáló könyvtárak körében is.) A használói felmérést nem végzők jellemzően a források hiányára hivatkoztak, valamint arra, hogy amúgy is napi kapcsolatban állnak a használóikkal. Azok közül, akik végeztek ilyen felmérést (98 könyvtár), az intézmények közel fele utoljára az előző évben tette, negyedük két évvel korábban, 10 könyvtár három éve, 13 pedig négy éve. 42% saját maga dolgozta ki a kérdőívet, 22% az egyetemmel közösen készítette el azt, 23% a LibQUAL platformját használta, 4% esetében más külső szervezet kérdőívét használták, 5% más belföldi könyvtárakkal működött együtt, 3% pedig a nemzeti könyvtár felmérésére támaszkodott.

(Régiók szerint vizsgálva: Észak-Európában volt a leggyakoribb a LibQUAL alkalmazása, míg Kelet-Európa válaszadó könyvtárai egyáltalán nem éltek ezzel a lehetőséggel.)

Ami a felmérések után tett lépéseket illeti, a 98 könyvtár 71%-a írt jelentést, 69% azonosított szükséges lépéseket a változáshoz, 55% tartott prezentációt a vezetőségnek, és 54% eszközölt ténylegesen változtatásokat. (A LibQUAL-t alkalmazók és a nagykönyvtárak nagyobb arányban, az anyaegyetem felméréseit használók és a kiskönyvtárak kisebb arányban hajtottak végre változtatásokat.) Ezek eredményeit 30% kísérte figyelemmel, míg mindössze 19% végzett követő vizsgálatot is.

Milyen fejlesztések történtek a könyvtárakban az általános használói felmérések nyomán? A leggyakoribb válaszok a következők voltak: több tanulohely elérhetővé tétele, új kommunikációs stratégiák kidolgozása sajátos célcsoportoknak, a webes jelenlét újratervezése, bővített dokumentumkínálat, az e-dokumentumok mennyiségének növelése, a nyitvatartási idő meghosszabbítása. Azaz a használói felmérések eredményei jellemzően valamely már létező szolgáltatás kiterjesztését tették lehetővé, új stratégiai területek kijelölésére ez a módszer kevésbé alkalmas. Azt is megkérdezték, hogy a könyvtárak használtak-e egyéb eszközöket a használók véleményének feltérképezésére. Azok a könyvtárak, amelyek készítették általános használói felmérést, hajlamosabbak voltak további módszerek alkalmazására. A legtöbben a könyvtár honlapján lévő „Javaslatok” menüpontot, valamint a fokozatos fejlesztést támogató rendszert jelölték meg; a legkevésbé választ a könyvtári minőségmenedzsment-rendszer és a *balanced scorecard* módszer kapta. A kiskönyvtárak előnyben részesítették a fizikai könyvtárpépületben végezhető eljárásokat, a nagyok ellenben gyakrabban alkalmaztak indikátorokat. Az is világossá vált, hogy a könyvtárosok megítélése szerint egyes célcsoportokat könnyebb elérni, mint másokat (a hallgatókat könnyebb elérni, mint az oktatókat).

A használói felmérések egyik lehetséges hozadéka a könyvtár erősségeinek azonosítása a bizonyítékalapú önkép részeként. A kutatók arra is kíváncsiak voltak, milyen erősségekre világítottak rá az egyes könyvtárak használói a felmérésekben. A leggyakoribb válaszok a következők voltak: tanulótér, nyitvatartási idő, információs műveltségi oktatás, kutatószolgálat, széles körű hozzáférés az e-tartalmakhoz, hatékony keresőrendszer, odafigyelés a közösségi médiára. Érdekes összefüggés, hogy azok a válaszadók, amelyek

a UX (*user experience*) vagy a folyamatfeltérképezés (*process mapping*) módszerét alkalmazták, több – használók által azonosított – erősséget soroltak fel. Mennyire voltak elégedettek a könyvtárak saját felmérési módszereikkel? A válaszok tanúsága szerint összességében minden módszert megfelelőnek találtak, a leghatékonyabbnak pedig a UX és a folyamatfeltérképezés módszereit (is) alkalmazók tartották saját választásukat.

Tanulásképpen megfogalmazható, hogy a használói „input” felmérésére és a cselekvés előkészítésére nem mindegyik módszer egyformán alkalmas. Más lehet „kézreálló” egy kisebb és egy nagyobb könyvtár számára, ahogy más alkalmas a fenntartó meggyőzésére vagy a szolgáltatásfejlesztés megalapozására. Az általános használói felmérések hatékonyak ugyan, de megvannak a maguk korlátai. Korábbi tanulmányokkal egyetértve a kutatás végkövetkeztetése azt javasolja, hogy a használók véleményét minél sokrétűbben tükröző összképhez érdemes először egy általános használói felmérést végezni, majd analízis és/vagy a használókkal való közeli interakción alapuló (etnográfiai) módszerek segítségével elmélyíteni a tudásunkat. Végezetül a jelentések írása kulcsfontosságú lépés a felmérések szolgáltatásfejlesztésre való váltása során.

(Szabó Piroska)

164/2022

UDARCEVA, Ol'ga Mihajlovna: Virtual'naâ geografîâ posetitelej bibliotečnyh sajtoj. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2021) 12., p. 91–108.

Res. angol nyelven

A könyvtári honlapok látogatóinak virtuális földrajzi megoszlása

Felmérés; Használó; Honlap; Információtechnológia; Szolgáltatások használata

Az internetes térben folyó könyvtári munka értékelése a könyvtár honlapjának elemzésével kezdődik. Általában a honlap fogadja először a látogatót, tájékoztatja a forrásokról és a szolgáltatásokról. A *web analytics*-eszközök megjelenésével új lehetőségek nyíltak a látogatók virtuális földrajzának felmérésére. A honlap látogatottságának webanalitikai eszközökkel történő rendszeres vizsgálata lehetővé teszi a látogatók részletes megismerését és csoportosítását aktivitásuk, nemük és koruk, a területi különbségek és

egyéb paraméterek szerint. Ahhoz, hogy a könyvtár szolgáltatásai és a honlap tartalma megfeleljen a követelményeknek, ismerni kell a virtuális használókat. A szakirodalomban megjelent publikációk szerzői a látogatók földrajzi helyének meghatározásához általában hagyományos módszereket (megfigyelések, kérdőívek, interjúk) alkalmaznak. A használó viselkedésének megértéséhez és tevékenységének irányításához egyes kutatók a különböző nemzedékek (Z, Y, X stb.) tulajdonságait vizsgálták, mások a születési dátum szerint osztályozták a generációkat, vagy felhívták a figyelmet az új generációk (digitális bennszülöttek) információs igényeire.

A szerző kutatásának célja a különböző könyvtári honlapokat látogatók virtuális földrajzi megoszlásának felbecsülése és a célközönség meghatározása volt. Első lépésként 11 különböző típusú könyvtár honlapjainak (köztük a novoszibirszki akadémiai könyvtár, a GPNTB SO RAN) adatait gyűjtötte össze a *Ándeks.Metrika (Yandex.Metrika)* webanalitikai eszközével. A második lépésben a hangsúly a látogatottsági mutatókon volt (látogatások; felhasználók; új és visszatérő látogatók, összevetve a látogatásaik számával; a megtekintés mélysége; a honlapon való tartózkodás átlagos ideje; a látogatók földrajzi megoszlása világ- és regionális szinten, valamint nemek és korosztály szerint). A kutatási célok elérésére a következő módszerek szolgáltak: a látogatók felosztása újakra és visszatérőkre; a visszatérő oroszországi és regionális látogatók lojalitásának felbecsülése; a nemi és korosztálybeli hovatartozás elemzése; az aktív közönség meghatározása a lojalitási mutató magas értékei alapján; a célközönség összetételének meghatározása.

Az online felhasználók földrajzi megoszlását vizsgálva közvetlen kapcsolatot találtak a könyvtárak offline szolgáltatásaival. A GPNTB SO RAN honlapja orosz és angol nyelvű verziót tartalmaz, a honlapot 2019-ben 171 országból keresték fel; a többi honlap csak orosz nyelvű volt. A legtöbb látogató Oroszországból, 6 FÁK-tagországból, az USA-ból, Németországból és Hollandiából származott. A látogatások időbeli megoszlása: az oroszországi látogatók a nappali órákban, főleg 11 és 16 óra között aktívak, a GPNTB SO RAN esetében inkább délután; éjszaka általában külföldről keresik fel a honlapokat. Regionális szinten vizsgálva azok a régiók vezetnek, amelyekben az adott könyvtár található; ezeknek és a szomszédos régióknak a használói nagyon lojálisak, alacsony az abbahagyott keresések száma, hosszabb a honlapon töltött idő, és nagyobb a megtekintés mélysége.

A célközönség vizsgálata azt mutatta, hogy a honlapokat 90–99%-ban új látogatók keresik fel, ugyanakkor cél a visszatérő látogatók számának növelése is. Ez utóbbiak esetében is igazolódott, hogy arányuk 5–15%-kal magasabb azokban a régiókban, ahol a könyvtár offline tevékenységet folytat. A nemek szerinti megoszlás függ a könyvtár típusától: sokkal több nőnemű látogatója van a gyermekkönyvtárak honlapjainak (férfiak: 17–20%), kisebb a különbség a tudományos és a közkönyvtáraknál (férfiak: 24–31% és 29–39%). A látogatók 87,8%-a tölt 5 percnél kevesebb időt a honlapokon (ezen belül a nők többet). Korosztályt vizsgálva a legtöbben az Y és az X generációhoz tartoznak, lojalitásuk a regionális könyvtárak esetében a legmagasabb.

Összegezve: a könyvtári honlapok célközönségét főleg a könyvtár székhelyén élő nők képezik, kivétel a GPNTB SO RAN, ahol a helyi 18 és 34 év közötti férfiak jelentik ezt a csoportot. Ugyanakkor a könyvtárak honlapjai általában politematikusak, ezért a látogatók összetétele meglehetősen heterogén.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 134, 139, 144, 152

Olvasás

165/2022

GRIMES, Neil: Real Men Read – A library led reading initiative program. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 28. (2021) 1., p. 105–118.

Az Igazi Férfiak Olvasnak: egy könyvtár által vezetett olvasásnépszerűsítő program

Általános iskolás; Együttműködés -helyi; Ifjúság nevelése olvasásra; Kapcsolat intézményekkel; Közművelődési könyvtár; Olvasás; Óvodás

Az Igazi Férfiak Olvasnak (*Real Men Read*) kezdeményezés célja az volt, hogy lehetőséget biztosítson a Pre-K-6 osztályos [4–12 éves] kisiskolásoknak, különösen a fiúknak arra, hogy olyan férfi mentorokkal találkozzanak a William Paterson Egyetem közösségéből, akik szeretik az olvasást és a tanulást. A mentorok életkoruknak megfelelő könyvekből olvasnak fel Észak-New Jersey iskolai körzeteiben a Pre-K-6 osztályosoknak [nagy csoportosoknak és 1–6. osztályosoknak]. A kezdeményezést a David és

Lorraine Cheng Könyvtár szervezte, és az egyetem pedagógiai főiskolájával együttműködve mentorokat kerestek és helyeztek el a közeli iskolákban. A sikeres projekt a mentorokat különböző iskolákba vitte, és pozitív visszhangot váltott ki az összes érintett általános iskolai osztályból.

(Autoref.)

Lásd még 166, 171, 175

Olvasáskutatás

166/2022

LIZUNOVA, Irina V. [et al.]: Reading on paper and screens: advantages, disadvantages, and digital divide. – Bibliogr. In: Annals of library and information studies. – 69. (2022) 1., p. 34–43.

Olvasás papíron és képernyőn: előnyök, hátrányok és a digitális szakadék

Elektronikus dokumentum; Információs műveltség; Információs társadalom; Nemzetközi helyzetkép; Olvasás; Olvasáskutatás

Az olvasás az emberek közti nyelvi kommunikáció egy speciális formája, amely különböző típusú (kézírásos, nyomtatott és elektronikus) szövegek közvetítésével zajlik. Az olvasás jelenségét mindig is nagy érdeklődés övezte, és a Covid19-járvány után, amely az elektronikus (képernyőről történő, online avagy digitális) olvasás elterjedésének felgyorsulását és a digitális szakadék mélyülését idézte elő, ez csak fokozódott.

A szakirodalom sokféle megközelítést és véleményt tükröz a digitális olvasással kapcsolatban. A kutatók általában úgy vélik, a képernyőről történő olvasás nem azonos minőségű a hagyományossal, nemcsak technológiai, hanem pszichológiai szempontból is eltér tőle. Az elektronikus olvasási szokásokra a szöveg „letapogatása”, kulcsszavak alapján történő keresések, szövegek párhuzamos és nem-lineáris, szelektív olvasása a jellemző. Az elmélyült, kitartó, koncentrált olvasás elenyészőnek mondható. A digitális olvasás pozitívuma az információk gyors megtalálása, a papírtakarékosság, a különböző eszközök egyidejű használatának és a figyelemmegosztás képességének kialakulása, valamint az olvasott szöveg lényegének gyors megragadása.

A cikk szerzőinek fő célja az olvasási szokások változásának vizsgálata volt. Megállapításaik szerint a digitális olvasás eszközévé a pásztázó olvasás (*scanning*) és a gyorsolvasás (*skimming*) vált. A digitális szövegek jellegzetessége a megfoghatatlanság, a fluiditás és az instabilitás, melyek minden valószínűség szerint hozzájárulnak a figyelem töredezetté válásához. A hagyományos, „mély” olvasás általában magányos tevékenység, amikor az elmélyülésre megfelelő időt szánunk, a digitális olvasás ezzel szemben valamilyen probléma vagy kérdés gyors megoldására, megválaszolására szolgál. Nagyon érdekes az a 2018-as vizsgálat, melyet az egész lakosság bevonásával több évig folytattak az igen magas internethasználattal büszkélkedő Új-Zélandon az olvasási szokások változását figyelve. Az eredmények szerint az olvasás napjainkban főként az interneten zajlik, de ez nem szorította ki a hagyományos olvasási formákat. A szövegértést és a percepciót is számos kutatás vizsgálta. Pszichológusok és idegtudósok szerint is különböző a kétféle olvasásban a megértés mélysége. A digitális tartalmak, platformok nem hagynak időt a szövegek kritikai átgondolására, a kiegyensúlyozott reflexióra és a források objektív értékelésére. A több irányú problémamegoldás és a *multitasking* hiperaktivitással és figyelemzavarokkal járhat. Emellett a szövegben való elmélyedés képessége helyett a vizuális szimbólumok előnyben részesítése felé terelik a kortárs olvasót.

Különböző országban zajló kutatások metaanalízisei a következőket mutatták ki: egy történet megértésének és beépülésének szintje kedvezőtlenebb volt a képernyőről olvasók csoportjában, mint a papírról olvasókéban. A papíron történő olvasás ellenben növeli a megértést, és támogatja a komplikáltabb, összetettebb szövegek befogadását. Azok az iskolások és felsőoktatási hallgatók, akik elsősorban képernyőről olvasnak, hátrányba kerülnek a szövegértésben. Az információk áradatához való könnyű hozzáférés pedig végeredményben unottá teszi a diákokat.

A digitális kommunikáció erős hatással van a kognitív képességekre (például a türelemre és fegyelemre), a szociális megismerésre, valamint az olvasók személyes és kulturális jellemzőire. A 2019-es PISA-eredmények szoros kapcsolatot mutattak a fiatalok olvasási szokásai és a szövegértés romlása között. Hollandiai, németországi és oroszországi – könyvtári kölcsönzési számokra, könyvpiaci statisztikákra és önbevallásos felmérésekre alapozó – kutatások szerint jelentősen visszaesett a könyvolvasás aránya a társadalomban.

Egyes optimista hangvételű tanulmányok szerint a digitális környezet ösztönzően hat a rosszul teljesítő diákokra, mert az e-könyvek és az applikációk biztosította visszajelzések fontos szerepet játszanak érdeklődésük fenntartásában.

Úgy tűnik, a digitális technológia használatának felgyorsulása tovább mélyíti a globális digitális megosztottságot. A Covid19-járvány a korábbinál jobban előtérbe állította az internetelérésben megnyilvánuló társadalmi szakadékokat. A közép-afrikai tanulók 90%-ának nem volt számítógép-elérése, 82%-uk pedig nem tudott az internethez kapcsolódni, de az Egyesült Államokban is felmerültek hasonló gondok. Létezik mentális/kognitív szakadék is, például az alacsonyabb jövedelmű családokból érkező tanulók esetében. Ők jellemzően több időt töltenek videójátékokkal, tévénézéssel, elektronikai eszközökkel, mint jobb anyagi helyzetben levő társaik, és ez részben magyarázhatja rosszabb tanulmányi eredményüket.

A tanárok és a könyvtárosok megpróbálnak új stratégiákat alkalmazni, hogy népszerűsítsék az elmélyült olvasást, illetve csökkentsék a szociális és kognitív digitális szakadékot az iskolások és felsőoktatási hallgatók körében. Sok jó ötlet felmerült az olvasók vonzására a digitális történetmeséléstől az online olvasókörök alakításáig, wiki-oldalak iskolai újságként való alkalmazásától online magazinok és blogok indításáig, mítoszok és mesék podcastben való megjelenítésétől a történelmi alakok és irodalmi karakterek nevében történő tweetelésig, a könyvtrailerektől a könyvajánló-sablonokig. Az ALA mindezek mellett különböző képzési modulokat ajánl angol és spanyol nyelven a *DigitalLearn.org* portálján, hogy segítsenek az embereknek a digitális kompetenciák elsajátításában.

A tudósok és a gyakorlati szakemberek véleménye a hagyományos és a digitális olvasás jövőjét illetően meglehetősen ellentmondásos. Annyi bizonyosnak látszik, hogy mindkét forma gyakorlására szükség van, méghozzá olyan módon, hogy kiegészítsék egymás pozitív tulajdonságait és hatásait.

(Fazokas Eszter)

Használók képzése

167/2022

LIU, Grace – GUTH, LuMarie – STONEBRAKER, Ilana: "Information Has Value" in business library instruction : approaching the frame three ways. – Bibliogr. In: *Journal of business & finance librarianship*. – 26. (2021) 1–2., p. 32–45.

„Az információk értéke van” az üzleti könyvtári oktatásban: a keretfogalom megközelítése három nézőpontból

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of College and Research Libraries, ACRL*) „Az információk értéke van” / „Az információ érték” elnevezésű keretfogalmának három megközelítése lehetséges: az információk mint árunak van értéke; az információ érték mint a döntéshozatal eszköze; a különböző perspektívák értékkel bírnak. A cikk szerzői – három különböző egyetem munkatársa – mindezt információs műveltségi órák ismertetésén keresztül mutatják be, elsősorban üzleti könyvtárosi nézőpontból.

Az elsődleges megközelítés szerint az érték dimenzióihoz tartozik az információ mint áru fogalma, illetve az információ mint a hatás/befolyás elérésének az eszköze. Ide köthető az az állítás is, hogy aki információs írástudó, az értékelni tudja az információ előállításához szükséges készségeket, időt és erőfeszítést. Az ezt a megközelítést használó órán elsőéves üzleti tanulmányokat folytató hallgatóknak (egy másik változatban pedig egy piackutatási kurzuson) mutatták be a Western Michigan Egyetemen (Kalamazoo, MI) a könyvtári forrásokat. A különböző forrástípusokat (pl. sajtóforrások, iparági/piaci jelentések, kormányzati adatok) a hallgatóknak a *Nandakumar*-féle költség-hatás mátrixban kellett elhelyezniük, a költségek közé sorolva a pénzügyi és időbeli befektetéseket, illetve az elvárt szakértelem szintjét is. Az óra azt demonstrálta, hogy az információ kereskedelmi értékkel bír, továbbá hogy a könnyen beszerezhető információk mellett a költségesebb információk begyűjtése stratégiai versenyelőnyhöz vezethet.

A második megközelítés abból indul ki, hogy az információ a döntéshozatalt szolgálja társadalmi-gazdasági kontextusban. A kapcsolódó oktatási anyag a Purdue Egyetem (West Lafayette, IN) Krannert Menedzsment Iskolája egy bevezető menedzsmentkurzusának a ré-

szét képezte. A hallgatók azt a csoportfeladatot kapták, hogy vizsgáljanak meg három piaci szereplőt, és válasszák ki közülük a legjobbat az egyetemen való együttműködéshez méret, gazdasági kilátások, a projekthez való illeszkedés, valamint az információk transzparenciája szempontjából. A cégeket pontozniuk kellett az egyes szempontokból, továbbá rangsorolniuk kellett az egyes szempontok fontosságát is. A végső döntésnél meg kellett indokolniuk, melyik szempont(ka)t vették figyelembe. Tanulásként levonható, hogy az információs túlterhelés folytán olykor szem elől tévesztették, hogy miért is gyűjtik az információkat, mik a döntéshozatal kritériumai. A kurzus után mindegyik csoport azt állította, sokat javultak a döntéshozatali képességei.

Az utolsó megközelítés szerint az információt mint tudásgyakorlatot megcélözva arra is koncentrálnunk kell, hogy a jövő gazdasági szakemberei ne csak az információ fogyasztóinak, hanem az információs piac aktív résztvevőinek tekinthessék magukat, megértve egyúttal, hogy egyes egyének vagy egyének csoportjai miért lehetnek az információt előállító és terjesztő rendszerekben alulreprezentálva vagy szisztematikusan marginalizált helyzetben. Az ehhez kapcsolódó óra egy elsőéves üzleti szakos hallgatóknak szóló bevezető kurzus könyvtári része volt a Pennsylvaniai West Chester Egyetemen (West Chester, PA). Egy szerepjáték keretében különböző egyetemi szereplők nézőpontjába helyezkedve vitatták meg a campus közösségi ügyeit (pl. fenntarthatóság, sokszínűség stb.), amihez el kellett gondolkodniuk azon is, hogyan teszik közzé, terjesztik és osztják meg az egyes szereplők az információkat, és hogy az egyes „hangoknak” különböző értékük van. A könyvtáros végül felhívta a figyelmet, hogyan lehet módszeresen keresni az alulreprezentált nézőpontokra a könyvtári adatbázisokban és a *Google* segítségével.

A fenti példák igazolják, hogy egy jól megtervezett képzéssel segíthetünk a hallgatóknak megérteni az (üzleti) információ való életbeli értékét.

(Koltay Tibor)

168/2022

MCGREW, Sarah – CHINOY, Ira: Fighting misinformation in college : students learn to search and evaluate online information through flexible modules. – Bibliogr. In: *Information and learning sciences*. – 123. (2022) 1/2., p. 45–64.

Harc a félretájékoztatás ellen a főiskolán: a hallgatók rugalmas modulok segítségével tanulják meg az online információk keresését és értékelését

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Online információkeresés

A Marylandi Egyetem (College Park, MD) újságírás szakon tanuló hallgatóit két kurzus keretében aszinkron oktatóanyagok segítségével ismertették meg az információkeresési és -értékelési taktikákkal annak érdekében, hogy támogassák a digitális felretájékoztatással és dezinformációval szembeni védekezésüket.

Ehhez az ACRL információs műveltségi keretrendszerének (*Framework for Information Literacy for Higher Education*) a „szakmai tekintély konstruált természetű és kontextuális fogalom” és az „információkeresés stratégiai felfedezés” elnevezésű kereteit használták fel. Az első keretfogalomhoz kapcsolódóan megismertették a hallgatókkal az ún. laterális olvasás módszerét, amelynek lényege, hogy rövid időre hagyják el az adott oldalt, nyissanak új lapokat, és keressenek információt más, hiteles forrásokból. Ennek során elemezzék az információforrás tekintélyét, és vizsgálják meg a forrás szakszerűségét a nézőpontjára és megbízhatóságára vonatkozó nyomok elemzésével. A másik keretfogalom esetében figyelembe vették, hogy a kezdő tanulók általában kevés keresési stratégiát használnak, míg a szakértők az információigény forrásaitól, terjedelmétől és kontextusától függő keresési stratégiák közül választanak. A hatékony kereséshez a hallgatóknak először is a megfelelő keresőkifejezést kell megtalálniuk, amelyet operátorokkal és egyéb keresőeszközökkel szabhatnak testre. Másfelől tisztában kell lenniük azzal is, hogy miként épülnek fel a találati oldalak, ezért megtanították őket, hogy a találatok között az egyes weboldalak tekintélye alapján válogassanak. Az oktatóanyag moduljai eloszlatták azt a tévhitüket, hogy az első találat mindig a legmegbízhatóbb, bemutatva, hogy a tudáspanelet és a kiemeléseket algoritmikusan generálják, és hangsúlyozták, hogy a találati lista más részeihez hasonlóan az ezeken a helyeken található információkat is értékelnük kell. A „kattintási önuralom” gyakorlása azt jelenti, hogy áttekintjük legalább az első találati oldal elemeit, mielőtt a forrásokra kattintanánk.

A rugalmas, aszinkron képzés első moduljának témája a keresőmotorok működésének megértése, ideértve a találatok rangsorolását, megjelenítését és viszonyát információs igényeinkhez. A második modul a keresések testreszabását, valamint az operátoroknak és a keresési eszköztárnak a keresés átfogalmazásához,

szűkítéséhez vagy bővítéséhez történő felhasználását mutatja be. A harmadik modul a keresőmotorok találati oldalain való navigálásról és a megfelelő speciális keresőmotorok jellemzőiről és kiválasztásáról szól, míg a negyedik modul az online tartalmak értékelését tárgyalja. A modulok elvégzése egyenként kb. 30 percet igényel.

Az oktatás előtt és után is 10-10 kérdésből álló teszttel mérték fel a hallgatók készség szintjét. A képzés utáni tesztekben az előzetes tesztekhez képest kevesebben válaszolták tévesen, hogy a .org doménű weboldalak mindig megbízhatóbbak, mint a .com-os oldalak, és többen alkalmazták a laterális olvasást a weboldalak értékelésére. Szignifikánsan több hallgató használta helyesen az operátorokat a keresések finomítására. Végezetül a résztvevőknek a találati oldalak felépítésével és az egyes elemek értékelésével kapcsolatos jártassága is javult.

A vizsgálat igazolta, hogy egy viszonylag rövid képzéssel jelentős eredményeket lehet elérni a keresés és az értékelés (egymással szorosan összefüggő) készségének fejlesztésében.

(Koltay Tibor)

169/2022

TOMASZEWSKI, Robert: A STEM e-class in action : a case study for asynchronous one-shot library instruction. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 5., 102414

Egyszeri, aszinkron könyvtári oktatás a természettudomány, a technológia, a mérnöki tudományok és a matematika területéről

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Távoktatás

Az egy alkalomra szorító információs műveltségi műhelymunkák vitathatatlanul a leggyakoribb oktatási módszerek közé tartoznak. A velük kapcsolatos kihívások főként ugyanannak a foglalkozásnak a megismétléséből fakadnak. Emellett kezelni kell a hallgatók nagy számát, valamint az időbeosztás és az időbeli korlátok okozta konfliktusokat. Az egyik stratégia e problémák egy részének leküzdésére az, hogy a jelenléti oktatás helyett online, aszinkron videókat alkalmazunk. Egy első szemeszteres, bevezető biológia szakos kurzus esetében a Kalifornia Állami Egyetemen (Fullerton, CA) a természettudományi-

műszaki (STEM) könyvtáros 2018 és 2020 között vizsgálatot végzett a jelenléti képzés, a laboratóriumi foglalkozásokon megnézett oktatóvideók és a foglalkozások előtt megnézendő videók módszereinek összehasonlítására az információs műveltségi képzésben. A hallgatók körében elvégzett felmérés azt mutatta, hogy az online oktatóvideóknak egyedülálló előnyeik vannak, amelyek túlmutatnak az Y és a Z generációs hallgatók preferenciáinak való megfelelésen.

Az aszinkron videók mindig ugyanazt az információt közvetítik, míg a jelenléti oktatás esetében problémát jelenthet, ha valamelyik hallgató hiányzik a személyes műhelymunkáról. Ezek a videók többször felhasználhatók, testreszabhatók, ráadásul felhasználásuk nyomon követhető és elemezhető. A tanulás ütemét a hallgatók maguk határozhatják meg, viszont az együttműködésen alapuló tanulás és a csoportmunka csak korlátozottan érvényesülhet.

Az aktív tanulást szolgáló, interaktív és vonzó videók készítése viszont időigényes és kihívásokkal jár. Az információk aktualitásának és relevanciájának rendszeres fenntartása és frissítése is jelentős terhet ró a könyvtárosra. Ráadásul nehéz ellenőrizni, hogy minden hallgató megnézte-e a teljes videót. Az sem biztos, hogy a könyvtár tényleges fizikai tárgyai, terei és egyéb fizikai előnyei megismerhetővé válnak a hallgatók számára, ráadásul a személyes interakció hiánya a könyvtáros és a hallgatók közötti kapcsolat megszakadásához vezethet.

Az esettanulmány tárgyát képező műhelymunka moduljainak tantervi céljai megjelölik az ACRL (*Association of College and Research Libraries*) információs műveltségi keretrendszeréből leginkább odaiálló kereteket is. Az első, 10 perces modul elvégzésével a hallgatók megismerik az ingyenes szoftvereket, a könyvtár kölcsönzési szabályzatát, a szakterületi adatbázisokat és online útmutatókat, továbbá a könyvtárközi kölcsönzés folyamatát. (Kap-

csolódó keretfogalmak: „Az információnak értéke van”, „Az információkeresés stratégiai felfedezés” és „A kutatás kérdezés”). Az ugyancsak 10 perces, második modul a hiteles és megbízható weboldalak értékelésére szolgáló CRAAP-tesztek (*Currency, Relevance, Authority, Accuracy, Purpose* – aktualitás, relevancia, megbízhatóság, pontosság, cél) használatával foglalkozik. („A szakmai tekintély konstruált természetű és kontextuális fogalom”). A harmadik, 20 perces modul a keresési stratégiákról szól. („Az információkeresés stratégiai felfedezés”, „Az információ előállítása folyamat” és „A kutatás kérdezés”). Végezetül a negyedik modul a hiteles forrásokat és az APA hivatkozási stílust mutatja be 5 percben. („A tudomány párbeszéd” és „Az információ előállítása folyamat”).

A hallgatói felmérés tanúsága szerint a résztvevők mindhárom oktatási módszert (jelenléti képzés, az órán megtekintett oktatóvideó, az óra előtt megtekintett oktatóvideó) „jónak” vagy „kiválónak” értékelték, emellett mindegyik esetén hasonló mértékben érezték úgy, hogy nőtt a magabiztoságuk az irodalomkutatás terén: közel egynegyedük „viszonylag magabiztosnak”, közel háromnegyedük pedig „magabiztosnak” érezte magát a képzés után. A szabad szöveges válaszok pedig azt mutatták, hogy a hallgatók mindegyik oktatási formának értékelték az előnyeit; változtatásként a jelenléti oktatásnál a videók bevezetését javasolták, míg az aszinkron online képzésnél csak kisebb módosításokat tartottak indokoltnak. A jövőre nézve arra számíthatunk, hogy az egyszeri, aszinkron műhelymunkák iránti preferencia nőni fog, mivel a Z generáció és a fiatalabbak számára a videók számítanak a leggyakrabban használt információforrásnak.

(Koltay Tibor)

Lásd még 125, 138, 151, 157, 161

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

170/2022

CEYNOWA, Klaus [et al.]: Wie digitalisiert man 15 Millionen Pressefotos? Das analoge stern-Fotoarchiv der Bayerischen Staatsbibliothek und seine digitale Transformation. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 6., p. 328–337.

Res. angol nyelven

Hogyan lehet digitalizálni 15 millió sajtófotót? A Bajor Állami Könyvtárba került Stern-fotóarchívum digitalizálása

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Fénykép; Fotoarchívum; Munkafolyamat

A *Stern* hetilap sokáig képriportjairól volt igazán híres; 1948-ban alapították, és az 1960-as, '70-es években lett jelentős világlap. Fotóarchívuma a Német Szövetségi Köztársaság képes történetét adja, illetve az újságírás jelentős dokumentumtára. Az ezredfordulón már digitális képek készültek, csökkent az archívum használata, mígnem 2016-ban Hamburgban két nagy raktárba került az 1948 és 2001 közötti anyag. 2019-ben – a magazin kiadójával folytatott tárgyalások után – ajándékként Münchenbe, a Bajor Állami Könyvtárba (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) szállították a nyolc kamionnyi anyagot: több mint 15 millió negatívot, diaképet és papírképet (kópiát).

A BSB a '80-as évek közepétől épít képarchívumot; ennek magva a portrégyűjtemény, amely mára 33 ezer lapot számlál, és folyamatosan gyarapodik. A helyi fotós, *Felicitas Timpe* (1923–2006) fényképarchívumának és *Hitler* fényképésze, *Heinrich Hoffman* (1885–1957) anyagának megszerzésével a gyűjtemény az évek során történetivé, dokumentumjellegűvé vált. (Gyűjtik a weimari köztársaság, a nemzetiszocialista rezsim és a háború utáni időszak éveit dokumentáló fotókat, de fotóművészek alkotásait is.) A *Stern* anyagával a képarchívum megnyolcszorozódott, 18 milliósra nőtt. A hetilap archívumának képeit

a sokféleség jellemzi: témái a német és nemzetközi politika, kultúra és tudomány, bűntények, katasztrófák, híres emberek, divat, autók stb.

A tömeges digitalizálási projekt célja az volt, hogy a *Stern* fotóanyagát feldolgozzák és digitálisan elérhetővé tegyék mind kereskedelmi, mind tudományos célra. A digitalizálás a gyűjtemény egészére kiterjed, melynek nagysága már az elején több akadályt állított a könyvtárosok elé. Az archívum heterogén volta és eltérő feldolgozottsága jelenti az első problémát. Az anyag alapvetően három részből áll: 12 millió (túlnyomórészt 35 mm-es) negatívból a hozzájuk tartozó kontaktmásolatokkal, valamint 3 millió papír- és diaképből. Feltártsága is különböző mélységű és formájú (cédulakatalógus, jegyzékek, táblázatok). Tisztázni kellett a fotók szerzői jogi vonatkozásait is – csak a negatívek becslések szerint 80–100 különböző szerzőtől származnak. Végezetül fontos volt a projekt személyzeti és időbeli feltételeinek meghatározása is: a kép- és térképosztály vezetője, öt könyvtáros és nyolc diák-segéderő alkotja a csapatot.

A munkát egy jól körülhatárolható állományrész, az 1973 és 2001 között készült, 35 mm-es negatívek digitalizálásával kívánták kezdeni, mivel ezek részletes leírással rendelkeznek a kontaktmásolatok hátoldalán. Kulcsfontosságú volt a szerzői jogokról való megállapodás is: a könyvtárnak 2021 őszére 30 fotóssal sikerült szerződést kötnie, közülük 15 volt érintett az 1973 utáni negatívek esetében. (A BSB a képeket digitalizálhatja és szolgáltathatja, de felhasználásuk díjköteles, az alkotók pedig a bevétel 50%-át kapják.) Az időkeret, a formátum, a kontaktmásolat általi feltártság és a szerzői jogi megállapodás feltételeinek kombinálásával végül 3 millió kép digitalizálása alkotta a projekt első szakaszát.

A negatívek digitalizálására nemzetközi tendert írtak ki; három külső szolgáltatót választottak, akik négy év alatt szkennelik az anyagot (TIFF- és JPG-formátumban), és új védőtasakban szállítják vissza. A 15 ezer kontaktmásolat szkennelését eközben a BSB csapata végzi, akik a negatívek szállításra való előkészítéséért, a metaadatok rögzítéséért és a minőség-ellenőrzéséért is felelnek.

A részletes munkafolyamat – melyet a cikk egy folyamatábrán szemléltet – magában foglalja egyebek mellett a kontaktmásolatok OCR-ezését, a TIFF-formátumban való archiválást, továbbá a gyermekeket ábrázoló vagy potenciálisan becsületsértő képek letiltását a felhasználói képadatbázisból.

Ami a képek további feldolgozását és szolgáltatását illeti, két részből álló adatbázist hoztak létre: a belső felület a *Canto* cég *Cumulus* tartalomkezelő szoftverével működik, erre épül a felhasználói portál az *Attention Web Platform* szoftver alkalmazásával. (A digitális másolatokat és a metaadatokat kizárólag a müncheni Leibniz Számítóközpont szerverein tárolják.) A feldolgozás alapja nem az egyes kép, hanem a *riport*, mégpedig a kontaktmásolatok hátlapjáról származó adatok (fotós, hely, idő, téma megnevezése) alapján, melyeket az egyes fotók automatikusan „megörökölnek”. A 2022-ben induló nyilvános portálon – amelyen a keresés és a megrendelés lesz lehetséges – meg lehet tekinteni a kontaktmásolatokat is, de a hátlap felirataihoz csak a könyvtárosok férhetnek hozzá. Tervezik a metaadatok összekapcsolását a szabványosított besorolási adatokkal (GND) is. A projekt következő ütemének meghirdetésére várhatóan 2025-ben kerül majd sor. Hosszú időbe telik, mire a munka végére érnek, hiszen még 3 millió dia- és papírkép, továbbá 9 millió 1973 előtti negatív vár digitalizálásra, és több fotóssal kell még szerződést kötni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 127, 128, 151, 175, 176

Adatbázisok

Lásd 123, 124

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 122

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 132, 147, 166, 175, 178

Információ- és kommunikációs technológia

171/2022

VIVARELLI, Maurizio: La scelta di lettura nella biblioteca pubblica : fisionomia, spazi e contesti del progetto Reading(&)Machine. – Bibliogr. In: AIB studi. – 62. (2022) 1., p. 27–55.

Res. angol nyelven

Olvasmányválasztás a közkönyvtárakban: a Reading(&) Machine projekt jellemzői, terei és kontextusai

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Mesterséges intelligencia; Olvasás

A cikk központi témája az olvasmányválasztás a közkönyvtárakban, és azt a célt tűzi ki, hogy felvázolja a Torinói Műszaki Egyetem *SmartData@PoliTO* és *VR@PoliTO* központjai, valamint a Torinói Egyetem Történeti Tanulmányok Tanszéke által támogatott és fejlesztett *Reading(&)Machine* projekt jellemzőit és összefüggéseit. A *Reading(&)Machine* a következőket foglalja magában: a) a mesterséges intelligencia eszközein alapuló ajánlórendszer; b) egy magával ragadó, kiterjesztett és továbbfejlesztett felület a rendszer javaslatainak eléréséhez; c) egy hibrid, fizikai és digitális környezet, amelynek révén az R(&)M a könyvtár információs ökoszisztémájának szerves részévé válik.

A könyvtár szemiotikai terében megvalósuló olvasási tipológiákba illesztett olvasmányválasztást a szerző a közkönyvtárak, a könyvtárosság és az olvasási gyakorlatok közötti kapcsolatok keretein belül tárgyalja, melyeket *Paul Ricoeur* fogalmi szókészlete, illetve a „prefiguráció”, „konfiguráció” és „refiguráció” kifejezések és fogalmak felhasználásával elemez.

A hivatkozott irodalomtörténeti területén az 1960-as évektől kezdve keletkezett olasz és nemzetközi szakirodalom képezi, amely tartalmazza azon ajánlórendszerek néhány legfontosabb jellemzőjének leírását, melyekben az olvasmányok kiválasztását nem emberek, hanem gépek javasolják. Végezetül a cikk összefoglalva számba veszi a főbb felmerülő következményeket.

(Autoref.)

Lásd még 130, 146, 151, 155, 156, 161, 164, 180

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

172/2022

EIGENBRODT, Olaf: Sanierung oder Upcycling statt Neubau? Möglichkeitsräume in der baulichen Entwicklung von Bibliotheken. – Bibliogr. In: BuB. – 74. (2022) 1., p. 24–27.

Res. angol és francia nyelven

**Felújítás vagy átépítés új épület helyett? A könyvtárépíté-
szet lehetőségeiről**

*Átépítés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárügy; Ter-
vezés*

Már régóta nem csak gazdasági, várostervezési vagy funkcionális kérdés, hogy a felújítás, egy más funkciójú épület átalakítása vagy egy új könyvtár építése lenne-e a legjobb megoldás a könyvtárügy számára. Néhány éve már a fenntarthatóságról és a klímavédelemről is folyik a vita, s egyre fontosabb a *szürke* [egy termék előállításához szükséges – a Ref.] *energia* és az erőforrások felhasználásának a kérdése. Mit jelent mindez a jelenre és a jövőre nézve, és érdemes-e ezekkel foglalkozni? (Feltéve, hogy a könyvtárak befolyásolni tudják majd ezeket a folyamatokat.) Az olyan nagy felújítások mellett, mint a *Konstanzi* és *Bielefeldi Egyetemi* vagy a *Berlini Állami Könyvtáré*, vannak kisebbek a köz- és tudományos könyvtárakban, de nagyon sok épületet kell renoválni az új kihívások figyelembevételével. *Hamburgban*, *Utrechtben*, *Düsseldorfbán* egykori belvárosi postaépületekben, *Chemnitzben*, *Wildauban*, *Winterthurban*, *Tilburgban* pedig ipari csarnokokban létesültek könyvtárak, de akad több néhai áruházban vagy vasútállomáson is. Az üres épületek könyvtári újrahasznosítása nem új fejlemény – az *upcycling* vagy *reuse* értelmében –, de az épületfelújítás vagy az új funkció melletti érvek ma már az ökológiai fenntarthatóságról is szólnak.

Ha egy üres épületet át kell alakítani, felmerül, mennyire nehéz üzemeltetni, milyen beavatkozásra van szükség, és milyen megoldás jöhet szóba. Régebben az épület állapota és az állomány mérete volt a meghatározó. (A reprezentáció és a városkép ma is

fontos tényező.) A XX. század második feléből származó épületeknél azonban már a műszaki szerkezet, a káros anyagok jelenléte, a légkondicionálás és a világítás problémája, illetve ezzel összefüggésben az energiafelhasználás is fontos lett. A költségvetési megszorítások gyakran megnehezítették a helyzetet a fenntartáshoz szükséges források hiánya és a felújítások elmaradása miatt. (A *Hamburgi Tartományi és Egyetemi Könyvtár* – a szerző munkahelye – a példára, hogy részleges felújítással lehet ugyan az olvasói tereket és az irodákat modernizálni, de az előregező tetőszerkezetet, a szigetelés nélküli homlokzatot, az elavult műszaki rendszert nem.)

A tervezőket sokáig alig érdekelték a könyvtárhasználat új követelményei, melyeket a digitális átalakulás és a társadalmi, kulturális változások hoztak magukkal. Jócskán a XXI. században jártunk már, amikor az állomány nagysága és a munkaállomások száma már nem játszott főszerepet a döntéshozók szemében, és előtérbe került a tanulási és munkakultúra, a műszaki infrastruktúra vagy a társadalmi környezet, többek között az olyan sikeres marketing-hívószavak nyomán, mint a „*harmadik hely*” vagy a *tanulóhely*. A könyvtárépítés, tatarozás vagy egy meglévő épület átalakítása során fontos tényező a helyszín kérdése: például amikor egy könyvtár a város- vagy a campusfejlesztési projekt része lesz, és új vagy átalakítandó épületbe kell költöznie, vagy ha kiderül, hogy korábbi helye – demográfiai vagy szociokulturális okokból – nem alkalmas céljaira. Speciális esetet képeznek a centralizációs folyamatok a (felsőoktatási) könyvtári rendszereken belül.

Amikor a *szürke energia* kerül szóba az építés során, gyakran csak a betont értik alatta, pedig ez az építkezéshez szükséges összes energiát jelenti. Tehát a felújítás és az átépítés is *szürke energiát* fogyaszt, amivel számolni kell. A megújuló energia alkalmazása és az újrahasznosítás még nem terjedt el az építőiparban. Ökológiai probléma a cementgyártás magas szén-dioxid-kibocsátása, illetve a folyamat-hoz felhasznált nagy mennyiségű homok, ami szintén megterheli a természeti erőforrásokat. Mindez amellettt szól, hogy az építőiparban a lehető legtöbb már meglévő anyagot kellene használni. Amíg az árak alacsonyak voltak, az újrahasznosítás nem volt gazdaságosabb (főleg nagy építkezéseken), mint az új

alapanyagok beszerzése, de az emelkedő árak miatt megváltozott a helyzet. Azt is figyelembe kell venni, hogy az új építésű könyvtárak közvetlenül hatnak a környezetre – a szabad földfelület elfoglalása révén, s ez a mikroklímára is befolyással van, emiatt felerősödhet az éghajlatváltozás (hőhullámok, heves esőzések). A fenntarthatóságnak vannak társadalmi és kulturális dimenziói is, amelyek kölcsönhatásban vannak az ökológiai és gazdasági tényezőkkel. A könyvtárak általában könnyen meg tudják határozni és be tudják mutatni, hogyan járulnak hozzá a társadalmi-kulturális és gazdasági fenntarthatósághoz; ezt ökológiai megfontolásokkal kell kombinálni, többek között az építészeti területén, így el tudjuk érni, hogy a fenntarthatóság holisztikus megközelítésmód, és ne pusztán hívószó legyen.

Összefoglalásul elmondható, hogy a könyvtárak kevés befolyással bírnak épületeik fejlődésére. A cél inkább a lehetőségek mérlegelése a „*Mi lenne, ha ...?*” értelmében: egy nyílt közösségi innovációs stratégia, vagyis a használók, a könyvtárosok és az egyéb érdekelt bevonása a tervezés folyamatába. (Milyen hozzáadott értéket jelent az ökológiai és gazdasági tényezőkön túl a meglévő épületnek vagy annak egy részének az újrahasznosítása? Újragondolható-e a térbeli elrendezés? Mit lehet, és mit kell eltávolítani, mert akadályozza a hozzáférést, vagy nem fenntartható?) Ez nem szavatolja, hogy a lehetőségek meg is valósíthatók, de önbizalmat ad. Végső soron nem arról van szó, hogy a felújítás, az új létesítmény építése vagy az újrahasznosítás kérdésében önállóan dönthetünk, de a tér kialakításáról, a fenntarthatóság elvei szerinti lehetőségeken belül, igen. (A szürke energia, az erőforrás-felhasználás és a klímaproblémák diskurzusában az ökológiai érvek a könyvtár önképében tükröződő értékrendet is erősítik, feltéve, ha *zöld könyvtárnak* valljuk magunkat.)

(Murányi Lajos)

173/2022

FANSA, Jonas: Experimentieren und Co-Working in die Remise : die Zentral- und Landesbibliothek Berlin plant einen temporären Erweiterungsbau für ihren Standort Amerika-Gedenkbibliothek In: BuB. – 74. (2022) 1., p. 32–34.

Kísérletezés és közösségi iroda a kocsiszínbén: a ZLB bővíti az Amerika-Emlékkönyvtárat

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tervezés; Városi könyvtár

A Berlieni Központi és Tartományi Könyvtár (*Zentral- und Landesbibliothek Berlin, ZLB*) már több mint tíz éve szeretné gyűjteményét egy fedél alatt tudni. Ha a jövőben le is zajlik az építészeti pályázat, még legalább egy évtizedbe telik, mire beköltözhetnek egy új központi telephelyre. Addig is a terv az Amerika-Emlékkönyvtár (*Amerika-Gedenkbibliothek, AGB*) kreuzbergi épületének a bővítése, amely a járvány előtt napi 4000 fővel a ZLB látogatóinak 80%-át adta. A ZLB telephelyei a jelenlegi körülmények között is nagy népszerűségnek örvendenek mint közösségi irodák (*co-working space*) és nyilvános nappalik. A közösségi projektek terén végzett kísérletek után a könyvtárban 2018 óta szisztematikusan dolgoznak a kínálat bővítésén: szükség van olyan régi kedvencekre is, mint a közösségi iroda, és olyan kísérleti területekre, mint az új részvételi programformátumok. Sokat tettek azért, hogy megoldják helyiségeik minél több funkciójú használatát, de az új épület még évtizednyire van, így több helyre van szükségük. A ZLB úgy döntött, hogy egy berlieni infrastruktúra-finanszírozási program részeként pályázik egy kisebb építési projektre, amely segítene az AGB helyszűkén, és kísérleti fórumot is jelenthetne. A sikeres pályázat biztosította, hogy az AGB mellett egy 850 m² hasznos alapterületű ideiglenes épület készülhessen el. A tervezést a ZLB által alkalmazott építész végezte. Az ideiglenes épület elhelyezéséről korábban már egyeztettek az illetékes hatóságokkal. A *Berliner Immobilienmanagement GmbH* (a ZLB bérbeadó ingatlankezelője) a KCDAI építészirodát bízta meg a megvalósítással, amely 2022 végére várható. (Az építőanyag-helyzet miatt nem lehet tudni, elkészül-e.) Az ideiglenes épület egyemeletes, hossza 80 méter – ez nyugat-kelet irányban megegyezik az AGB olvasótermének hosszával –, szélessége 13 méter. Moduláris felépítésű, megjelenését áttetsző polikarbonát elemek és a homlokzaton farácsok és -lécek jellemzik. Az épület nyugati részén egy 290 m²-es, 199 látogató befogadására alkalmas rendezvényterem található, amely a könyvtár nyitvatartása alatt nyilvános dolgozószobaként funkcionál. Ez a koncepció szerint „programozatlan tér”, hogy minél sokoldalúbban lehessen használni. (Egy kis konyha is kapcsolódik hozzá a terem felé nyíló pulttal, és több helyiség is rendelkezésre áll a rendezvényekhez szükséges felszerelések, bútorok tárolására.) A léte-

sítmény középső részén – a főbejáratként szolgáló előtér mellett – a vizesblokk és a műszaki helyiségek kaptak helyet. A keleti szárny vegyes hasznosítású: a folyosóról az egyik oldalon négy, egyenként 40 m² körüli csoportszoba nyílik (ezek mobil válaszfalakkal összekapcsolhatók), a másikon négy kisebb, egyenként 17 m²-es csoportszoba található. A folyosó végén egy nyitott, 30 m²-es szemináriumi helyiség is van. A tervek szerint az *Open Media Lab* nevű alkotóműhely az egyik csoportmunkaszobába kerül, és digitális zene- és videókészítésre és -vágásra szolgál.

Az ideiglenes épület belső kialakítását egy másik projektből fedezik, amelyre forrást az Európai Regionális Fejlesztési Alap finanszírozta *Bibliotheken im Stadtteil* (BIST) programból kaptak; a támogatást bútorok és rendezvénytechnika tervezésére és készítésére, beszerzésére fordítják. A nagyteremben *Agora* bútorok és a különböző rendezvények lebonyolítására alkalmas széksorok, valamint a szükséges fény-, kép- és hangtechnikai eszközök lesznek. A csoportmunkaszobák berendezésekor figyeltek arra, hogy a bútorok a lehető legrugalmasabbak legyenek, támogatva a különböző munkamódokat (munka ülve, állva, a padlón), továbbá az egyes helyiségek összekapcsolása is megoldható legyen. A berendezést mobil és fix rögzítésű médiatechnológiai eszközök egészítik ki. (A tervezés során arra törekszenek, hogy legyen mozgáster a módosításokhoz az építkezés befejezése után is.)

Egy másik, szintén a BIST által finanszírozott projekt a külső területet érinti: a két épület közötti udvart rekreációs és zöldövezetté alakítják. Az AGB-t az ideiglenes épülettel ösvény köti össze, kétoldalt kültéri bútorokkal és növényzettel. A tervezésért a Kreuzbergben működő *Schmidt-Seifert Landschaftsarchitekten* iroda felel.

Az ideiglenes épület az összes alprojektjével együtt a ZLB és a használói számára is egyfajta újgyakorlat, amely által felkészülhetnek a leendő új épület nagyszabású projektjére.

(Murányi Lajos)

Lásd még 135

Számítógépes könyvtári rendszerek

174/2022

BREEDING, Marshall: 2022 library systems report : an industry disrupted In: *American libraries*. – 53. (2022) 5., p. 24–35.

Könyvtári rendszerek 2022: zilált állapotok

Integrált gépi rendszer; Nemzetközi helyzetkép; Szoftver; Szoftverválasztás

A könyvtári rendszerek piacának dinamikáját jelentősen átírta a könyvtári műszaki fejlesztésekben élen járó *ProQuest* cég *Clarivate* általi felvásárlása. Utóbbi vállalat a tudományos kommunikáció és a szellemi tulajdon területén érdekelt. A szektorban minden eddiginél nagyobb értékű felvásárlás tényét 2021 májusában jelentették be. A középmezőnyhöz tartozó cégek közül többen további felvásárlásokkal reagáltak, így ebben a szegmensben konszolidáció volt tapasztalható. Kérdés, hogy a piac ilyen alakulása hogyan hat a versenyképességre: a kisebb cégek innovatív próbálkozásai olykor a forráshiány áldozataivá válnak, velük szemben állnak a nagyobb beruházások és az azokkal járó profitmaximalizálási hajszák. Ezek a faktorok jelölik ki azt a dinamikát, amely nagyban befolyásolhatja a könyvtárak jövőjét. A 2021-es év trendjeihez tartozik a FOLIO előretérése a felsőoktatási szektorban. Az EBSCO-háttérrel terjeszkedő nyílt forráskódú platformot már több könyvtár – részben vagy egészben – implementálta. Az EBSCO 50 db FOLIO-t használó könyvtárnak nyújt hoszt- és szupportszolgáltatást, mindez ugyanakkor – a többi FOLIO-használót is beleértve – továbbra is töredéke a *ProQuest Alma* vagy az *OCLC WorldShare Management Services* (WMS) platformját használó intézményeknek. Az EBSCO igazi erőssége a tudományos irodalom tekintetében leginkább átfogó, indexalapú *discovery*-szolgáltatása (*EBSCO Discovery Service*), amelynek ez évben is 1669 új előfizetőt szerzett.

Ami a nyílt forráskódú megoldásokat illeti, mindenképp meg kell említeni a *Koha* terjedését. Az ennek fejlesztői közösségével szorosan együttműködő *ByWater Solutions* hoszt- és szupportszolgáltatásának hála az USA-ban – főként a felsőoktatási környezetben – hódít a rendszer. A cég emellett három éve megvásárolta a *VuFind* kódjára épülő *Aspon*

Discovery katalógusfelületet, amelyből eddig 590-et telepítettek.

Míndközben az ProQuestbe betagolódtott *Ex Libris* által fejlesztett Alma platform is tovább erősítette pozícióját. A szabályozott digitális kölcsönzési (*controlled digital lending*) funkcióval és új metaadat-szerkesztővel kiegészült rendszerhez egy *Clouds Apps* keretrendszert is létrehoztak, amelyben az ügyfelek az Almában futtatható alkalmazásokat fejleszthetnek. A platformot eddig 2261 helyen telepítették, a cég *Primo* discovery-szolgáltatását pedig 2910 helyen.

A nem csupán fejlesztésekkel és rendszerek forgalmazásával foglalkozó OCLC vezető terméke a már említett WMS, amely a *WorldCat* rekordállományára épít, és, hasonlóan az Almához, átfogó megoldást kínál a könyvtárak nyomtatott és elektronikus gyűjteményeinek kezeléséhez. A könyvtári szolgáltatási platformot jelenleg 700 könyvtár használja. Az elmúlt évben 200 fejlesztést eszközöltek, 70%-ukat felhasználói visszajelzés alapján. Az OCLC discovery-szolgáltatása a WMS-től függetlenül is használható *WorldCat Discovery*, amely jelenleg 377 tartalom-szolgáltató anyagát indexeli.

Összefoglalóan elmondható, hogy a tulajdonviszonyok közelmúltbeli átrendeződéséből kifolyólag a nagy részvénytársaságok minden korábbinál nagyobb részesedést képviselnek ebben a szektorban. A kisebb magáncégek sokszor maguk választják a stratégiai felvásárlás nyújtotta menekülési útvonalat, ugyanakkor továbbra is többségben vannak az egy-egy család vagy a cégalapítók tulajdonában lévő kisvállalkozások: hogy ezek kitaranak, vagy az alapítók visszavonulásával nagyobb entitások tulajdonába kerülnek, továbbra is kérdés marad. Mindenesetre a következő években várhatóan további stratégiai felvásárlásoknak leszünk a tanúi.

(Dancs Szabolcs)

Számítógép-szoftver

Lásd 148, 171, 174

Elektronikus könyvtár

175/2022

HANZLÍKOVÁ, Lenka – NEJEZCHLEBOVÁ, Aneta – VOJTÍŠEK, Vojtěch: E-knihovna Městské knihovny v Praze v několika kapitolách In: *Knižnica*. – 22. (2021) 4., p. 33–40.

Res. angol nyelven

A Prágai Városi Könyvtár e-könyvtáráról néhány fejezetben

Digitalizálás; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Olvasás; Városi könyvtár

A Prága városa által fenntartott közkönyvtár nagy múltra tekint vissza, történeti gyűjteményében a legrégibb ősnymtatvány az 1488-as *Prágai Biblia*. A 2002-es árvíz jelentős károkat okozott a gyűjteményben, ezért saját digitalizáló műhelyt állítottak fel. Az állományvédelmi célú digitalizálás azonban csak egy része volt a városi könyvtár e-könyvtárat létrehozó tevékenységének.

2005-ben európai uniós és norvég forrásokból a könyvtár egyedülálló lehetőséget kapott egy digitalizációs projekt (HISPRÁ) megvalósítására, a történeti és helytörténeti ritkaságok megmentésére. A műhely és a technikai felszerelés biztosítása után 2008-ban kezdődött a munka, melynek során 10 ezer címet digitalizáltak és tettek közzé a *Kramerius* rendszerben. A műhelyt felszerelték képek (*Adobe Photoshop, Illustrator, IrfanView*), szövegek (*Adobe InDesign, Adobe InCopy, MS Office*) és metaadatok (*ProArc, Sigil, Calibre*) szerkesztésére alkalmas szoftverekkel és optikai szövegfelismerővel (*ABBY Recognition Server 4*). Három félautomata szkenneren dolgoznak (*Suprascan, Bookeye, CopiBook*), jelenleg tíz munkatárssal. Az együttműködő nagy cseh könyvtárakkal együtt törekszenek a nemzeti kulturális örökség digitális átmentésére és közzétételére a *Kramerius* digitális könyvtárában (www.digitalniknihovna.cz). A Prágai Városi Könyvtár csatlakozott a kereskedelmi forgalomban nem kapható könyvek online elérését biztosító DNNT projekthez is. Regisztrációt követően a használók távolról is hozzáférhetnek az adatbázishoz, és saját digitalizálási kéréseket is leadhatnak közvetlenül a katalógusból. A tényleges digitalizálás előtt a munkatársak felveszik a kapcsolatot a kérel-

mezővel, és tisztazzák a szerzői jogokat. A szolgáltatás térítésköteles, oldalanként 4,2 korona a díja. 2009 mérőföldkövet jelentett a digitális könyvtár életében, ekkor vált hozzáférhetővé Karel Čapek életműve, a Čapek on-line projektet pedig az *Év könyvtára* címmel díjazták. A nagy sikerre való tekintettel ezután a cseh klasszikusok digitalizálását tűzték ki célul. (A pandémia alatt ezek a művek keresettek voltak a cseh olvasók körében, világirodalmi társaikkal együtt.) A történeti gyűjtemények digitalizálását követően szükségessé vált a kortárs irodalom elérhetővé tétele is. Az e-könyvek közreadása a gyarapítási tevékenység része lett, a licencek megvásárlásával együtt, amelyeket közvetlenül a szerzőktől, a kiadóktól vagy a kiadási ügynökségtől (DILIA) szereznek be. A kínálatban a népszerű *Hrabal* és *Páral* művei mellett a kereskedelmi forgalomban már nem kapható, 5 évnél régebbi kortárs művek is szerepelnek.

Az e-könyvek kiadását a könyvtár stratégiai terve is tartalmazza; az e-könyves kiadói terveket a honlapon közlik, a kapcsolódó módszertani anyagokkal együtt. Az e-könyvek kiadásának folyamatát a következő főbb lépésekben fektették le: kiválasztás, licencelés; a forrásszöveg beszerzése és formázása; lektorálás, tipográfia, tördelés; borító; jogi információs oldal; különböző formátumok létrehozása; közzététel.

A könyvtár régóta figyelemmel kíséri az olvasói igényeket. A 18 éven felüli olvasók körében végzett legutóbbi felmérés eredményei megerősítették, hogy a legtöbben még mindig a papíralapú könyveket részesítik előnyben, 31%-uk azonban nem zárja ki, hogy a jövőben kipróbálja az e-könyv-olvasást. A pandémia miatt a 2020-as évben a korábbiakhoz képest 400%-kal nőtt az e-könyvek iránti érdeklődés.

A *www.e-knihovna.cz* domén a látogatókat az online katalógus egy olyan oldalára irányítja, amely az összes cím böngészése mellett rendszeresen frissített tematikus válogatást is nyújt. (Az e-könyveket a szokásos módon katalogizálják, a rekordok és a teljes szövegre mutató linkek a könyves portálokkal és adatbázisokkal is integrálhatók.) A szabadon elérhető e-könyvek mellett a BOOKPORT platformot csak regisztrált használók vehetik igénybe; ennek aktuális kínálatában közel 900 kortárs szépirodalmi és ismeretterjesztő művet, valamint gyermekkönyveket szolgáltatnak online vagy offline olvasásra, mobileszközökön vagy a kiválasztott e-olvasó-típuson. A könyvtár a Brnói Masaryk Egyetem Információtudományi és Könyvtártudományi Tanszékének közreműködésével folyamatosan fejleszti szolgáltatásait: új formátumú, applikáció nélküli e-könyvüket

next-book néven lehet elérni, tesztüzeműdban két Čapek-mű olvasható. A 2010 óta működő *Knihdokaps [Zsebkönyv]* szolgáltatásuk e-könyv-olvasó eszközök kölcsönzését jelenti, főként idősebbeknek. A Prágai Városi Könyvtár arra törekszik, hogy e-könyvtári szolgáltatásai a szerzők, a kiadók, a könyvtár és az olvasók számára is hosszú távon fenntarthatóak legyenek.

(Prókai Margit)

176/2022

LANDES, Lisa: Das Deutsche Zeitungsportal – Der neue zentrale Zugang zu digitalisierten historischen Zeitunge. – Bibliogr. In: Dialog mit Bibliotheken. – 34. (2022) 1., p. 18–20.

A Német Hírlapportál – új központi hozzáférés a régi újságokhoz

Digitalizálás; Együtműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Közgyűjtemény; Központi szolgáltatások; Portál; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A német könyvtárak már évek óta digitalizálják régi újságjaikat, és egyre inkább teljes szöveggént is elérhetővé teszik azokat. Régóta óhaj egy olyan portál megléte, amely egyesíti a digitalizálás eredményeit, és lehetővé teszi a felhasználó számára, hogy egy kattintással a teljes anyagban keressen. A Német Hírlapportál (<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/newspaper>) 2021. október 28-i indulásával megtörtént az első lépés. A Német Digitális Könyvtár (*Deutsche Digitale Bibliothek*, DDB) új alportálja ingyenes hozzáférést biztosít több mint 600 000 digitalizált, 1671 és 1950 között megjelent újsághoz. A portálon elérhető lapszámok 252 különböző címet képviselnek, és 9 intézménytől származnak. Ezek a *Badische Landesbibliothek* (BLB), a *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz* (SBB), a *Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden* (SLUB), a *Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky*, az *Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf*, a *Landesbibliothek Oldenburg*, az *Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt*, a *Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung* és a *Deutsches Exilarchiv 1933–1945*. A portál fejlesztését a Német Kutatási Alap (DFG) finanszírozza és négy projektpartner valósítja meg: a Német Nemzeti Könyvtár (DNB) projektvezetőként, valamint a SLUB,

az SBB és a *FIZ Karlsruhe – Leibniz-Institut für Informationsinfrastruktur*.

A hírlapportal központi funkciója a teljes szövegű keresés: a lapok 83%-a teljes szöveggé érhető el, így kereshetünk bennük nevekre, helyszínekre vagy egyéb kifejezésekre. A keresés három szinten alkalmazható: a portal teljes anyagában, egy újság összes számában vagy egy adott lapszámban. A találatok mind a szkennelt oldalon, mind a teljes szövegű átiratban színessel kiemelve jelennek meg.

A különböző könyvtárak állományai közötti teljes szövegű keresés előnyei nyilvánvalók: a használók ahelyett, hogy az egyes könyvtárak katalógusait vagy weboldalait keresnék fel, egyetlen portálon keresztül érhetnek el nagyszámú újságkiadást. Az integrált megjelenítőnek köszönhetően a keresési eredmények közvetlenül a portálon jelennek meg, mindig ugyanabban a formátumban.

A hírlapportal tartalma, azaz a régi újságok képanyaga, teljes szövege és metaadatai DDB-API nyilvános interfészen át is elérhetők. Ez különösen azoknak a tudósoknak fontos, akik nagy adatmennyiségek (*big data*) elemzésével foglalkoznak. A portal által kínált új lehetőségeket a felhasználók hálásan fogadták, indulása pedig visszhangot keltett mind a közösségi médiában, mind a hagyományos sajtóban.

A portal sikeres elindításával a projekt első szakasza lezárult, de maga a projekt még nem ért véget: a második szakaszban, melyet szintén a DFG finanszíroz és a négy projektpartner valósít meg, a portal bővíté-

sére, optimalizálására kerül sor. (Be kívánnak például vezetni egy funkciót az egyes újságok korpuszainak létrehozására, leírására és exportálására.) A portálon található adatok disszeminációjának és újrafelhasználhatóságának javítása érdekében a meglévő hozzáférési lehetőségeket is ki kell terjeszteni (keresést és aratást szolgáló új interfészekkel). Lényeges cél a portal címkínálatának a bővítése is; elsősorban a DFG finanszírozása keretében digitalizált könyvtári állományok kerülnek be, de mások is, amennyiben megfelelnek a szükséges követelményeknek. Azok a könyvtárak, amelyek szeretnék újságállományukat szerepeltetni a portálon, a *DDBpro* oldalán találnak információkat ehhez (<https://pro.deutsche-digitale-bibliothek.de/node/1164>).

A levéltárakban is található hírlapanyag, főleg regionális és helyi lapok. Mivel ők más leírási szabványokat és metaadat-formátumokat használnak, mint a könyvtárak, a projekt második szakaszában külön feladatot jelent az ő anyaguk feldolgozása. A második szakaszt két évesre tervezik, ezután lejár a DFG-finanszírozás, de a portal Német Digitális Könyvtár alá rendelésének köszönhetően a működés és a további fejlesztés ezután is biztosított. Így a portal egyre közelebb juthat hosszú távú céljához, azaz a kulturális és a tudásintézményekben őrzött digitalizált régi újságok feltáráshoz, kereshetővé és hozzáférhetővé tételéhez.

(Murányi Lajos)

Lásd még 127, 156, 160

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

177/2022

PASQUAL, Valentina – TOMASI, Francesca: Linked open data per la valorizzazione di collezioni culturali : il dataset mythLOD. – Bibliogr. In: AIB studi. – 62. (2022) 1., p. 149–168.

Res. angol nyelven

Nyílt kapcsolt adatok a kulturális örökséget őrző gyűjtemények hasznosítására: a mythLOD adategyűttes

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Interdiszciplináris problémák; Kép; Közgyűjtemény; Munkafolyamat

Immár számos kulturális intézmény látta meg a szemantikus webben rejlő lehetőségeket a kulturális örökség jobb kiaknázására és a gyűjtemények felhasználási lehetőségeinek gazdagítására. Azáltal, hogy a relációs adatbázisokról gráfstruktúrára, illetve tudásbázisra váltanak, ezzel összefüggésben pedig ontológiát és kontrollált szótárakat alkalmaznak, a közgyűjtemények képessé válhatnak visszaadni az adatok közötti (tipizált) kapcsolatok hálózatát, ami

– kiegészülve az új adatok, kontextusok és kapcsolatok hozzáadásával – elősegítheti az új tudás létrejöttét, egyúttal javítja a felhasználói élményt is. Jelen tanulmány a Bolognai Egyetem Digitális Bölcsészeti Kutatóközpontjának (*Digital Humanities Advanced Research Center*) projektjét mutatja be, amely az egyetem Kulturális Örökség Tanszékének keretében működő *FrameLAB multimedia & digital storytelling* kutatóműhely *Mythologiae* nevű digitális gyűjteményére építve hozott létre egy nyílt kapcsolt adatokat (*linked open data*, LOD) alkalmazó platformot *mythLOD* néven (<https://dharc-org.github.io/mythlod/index.html>).

A projekt kiindulópontjául szolgáló *Mythologiae* maga is interdiszciplináris műhelymunka keretében született: mitológiai jeleneteket ábrázoló műalkotásokat gyűjtöttek, osztályoztak és lokalizáltak, majd az ikonográfiai (képi) forrásokat az általuk hivatkozott (és a témát feldolgozó egyéb) szöveges forrásokkal kapcsolták össze. A *Mythologiae* adatbázis tehát egyfelől magába foglalta az egyes művek faktuális információt hordozó metaadatait, másfelől annotációként szakértői interpretációkat: a meghatározott témát (pl. *Médeia* megöli gyermekeit) és az azt feldolgozó irodalmi alkotásokkal kapcsolatos információkat.

A *Mythologiae* kapcsolattal-platformmá konvertálásának érdekében a következő munkafolyamatokra volt szükség:

1. a kiinduló adatok elemzése, ez alapján a követelmények felállítása;
2. adatfeldolgozás: modellezés, majd adattisztítás és az adatok összekapcsolása, végül az RDF-adatkészlet automatikus előállítása;
3. ellenőrzés SPARQL-lekérdezésekkel és vizualizációs eszközök létrehozása.

Első lépésként tehát elemezték a leírások adattartalmát és az ezzel kapcsolatos problémákat, amelyek leggyakrabban a karakterláncként reprezentált adatok formalizálási lehetőségeivel függtek össze (pl. évszázad megadása időtartományként stb.).

Ezt követte az adatmodellezés fázisa, amelynek során a leíró és a kontextuális metaadatok kapcsolatait állították a középpontba („X mű Y témát ábrázolja”; „Y téma jelen van W irodalmi műben is”) a *Digital Hermeneutics* (ld. *Daquino, Pasqual & Tomasi*, 2020, <https://doi.org/10.4403/jlis.it-12642>) adatmodelljét követve (faktuális adatok – állítások – proveniencia/interpretáció adatai – publikációs/dokumentációs információk). A muzeológiai és a bibliográfiai metaadatok leírására az FRBRoo-t választották, kiegészítve a *Dublin Core*-ral és a

Schema.org-gal. A műtárgyakat a kifejezési forma (*efrbroo:F2_Expression*), illetve a megjelenési forma (*efrbroo:F4_Manifestation_Singleton*) szintjén, az irodalmi műveket a mű (*efrbroo:F1_Work*) szintjén modellezték. Az ókori klasszikus művekre, illetve ha lehet, azok pontos passzusaira a *HuCit* ontológiája és kanonikus idézési formája (*hucit:CanonicalCitation*), valamint az URN-CTS (*Canonical Text Services Universal Resource Names*) alkalmazásával tudtak hivatkozni. Végezetül a „mi?”-n kívül a „ki?” (alkotó, értelmező), a „mikor?” (datálás) és a „hol?” (lelőhely) dimenziókkal egészítették ki a *mythLOD* adatstruktúráját.

Az adattisztítás során a *Mythologiae* adatmezőit automatikus, félautomata és ha szükséges, kézi eljárással egységesítették (központosítás javítása, egyes adatmezők részekre bontása, URI-val történő ellátás stb.). Ezzel párhuzamosan az *OpenRefine* félautomata használatával egyértelműsítést és adattisztítást végeztek, valamint a *Wikidata*, a *VIAF* és a *HuCit* megfelelő azonosítóihoz, illetve a *Perseus* klasszika-filológiai adatbázis szöveghelyeihez kapcsolták az entitásokat.

Az így felépülő tudásbázist, illetőleg RDF-adatkészletet ezt követően ellenőrzésnek vetették alá, nem feledkezve meg a szakterület kutatóival való egyeztetésekről sem. Igazolták, hogy a természetes nyelven megfogalmazott lehetséges kérdések (pl. „Mely irodalmi művekben jelenik meg *Dido* témája?”) lefordíthatók SPARQL-lekérdezésekké, és ezek érvényes válaszokat eredményeznek. Annak érdekében, hogy a kutatók az SPARQL-nyelv ismerete nélkül is használni tudják a *mythLOD*-ot, kétféle felületet hoztak létre. Az első a katalógus, amelyben a műtárgyakat és adatlapjaikat lehet böngészni meghatározott fazetták (pl. lelőhely, időszak, téma, hivatkozott mű) alapján. Az adatlapok a már említett felosztásban részletezik az információkat (faktuális adatok; állítások: témák és utalások; az interpretáció típusa és az értelmező neve), emellett külső forrásokra (*VIAF*, *Perseus*) mutató hivatkozásokat is tartalmaznak. A második felület egy vizualizált „adattörténet” (*data storytelling*), amely az *Aeneisen* keresztül mutatja be az egyes témák és művek közötti kapcsolatokat (pl. az *Aeneis* valamely témáját feldolgozó képzőművészeti alkotások idővonalára; ugyanezen alkotások lelőhelyei térképen; az *Aeneis* énekeinek hőtérképe idézettség szerint; a leggyakrabban ábrázolt mitológiai témák az *Aeneis*ből; irodalmi művek, amelyekre való hivatkozások az *Aeneis*-utalásokkal együttesen fordulnak elő; az egyes szerzők és a feldolgozott *Aeneis*-rész-

témák kapcsolati hálója stb.). A vizualizációkhoz a *Knight Lab*, a *Leaflet.markercluster*, a *Bokeh* és a *D3.js* eszközeit használták.

A *mythLOD* a *Mythologiae* 2020. júniusi állapotát tükrözi, összesen 4260 műtárgy adataival. A létrehozott RDF-adatkészletet a projekt honlapjáról többféle szerializációs formátumban (*TriG*, *Json LD*, *NQ*) le lehet tölteni (<https://dharc-org.github.io/mythlod/static/dataset.html>), ezenfelül az oldalon az adatmodellt is közzéteszik (<https://dharc-org.github.io/mythlod/static/datamodel.html>). A bemutatott munkafolyamat alkalmas arra, hogy más intézmények is használják. A kapcsolattal-platform a remények szerint nem pusztán az adatok közzétételének újszerű módja, hanem a kulturális örökséghez való hozzáférés gazdagításának, a jelentésképzésnek és a tudásszervezésnek az eszköze is lesz, új felismeréseknek nyitva utat a bölcsészettudományi kutatás területén.

(Szabó Piroska)

Lásd még 125, 160, 176

Kiadói tevékenység

178/2022

FATHALLAH, Judith: Open access monographs : myths, truths and implications in the wake of UKRI Open Access Policy. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 32. (2022) 1., p. 1–22.

Nyílt hozzáférésű monográfiák: mítoszok, igazságok és következmények az UKRI Nyílt Hozzáférési Politikája után

Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás; Könyvtárügy

Az Egyesült Királyság kutatási és innovációs finanszírozási tanácsa (*UK Research and Innovation*, UKRI) 2021. augusztus 6-án jelentette be legújabb Nyílt Hozzáférési Politikáját. Ez az eljárásrend minden UKRI által finanszírozott kutatásra vonatkozik, és így jelentős előrelépést jelent a nyílt hozzáférés (*open access*, OA) mint tudományos sztenderd felé. Az Egyesült Királyságban most először kötelezővé teszik a nyílt hozzáférést a tudományos könyvek esetében – ez azt jelenti, hogy 2024 januárjától mind a monográfiákat, mind a szerkesztett tanulmányköteteket nyílt hozzáféréssel kell közzétenni, mindazonáltal 1 éves embargó megengedett. Mivel a nyílt hozzá-

férésű könyvkiadást támogató infrastruktúrák, üzleti modellek és munkafolyamatok jelenleg le vannak maradva a folyóiratokhoz képest, különösen a művészetek és a bölcsészettudományok területén, sok kutató és intézmény némi megdöbbenéssel reagált az eljárásrendre, még akkor is, ha támogatja a nyílt hozzáférésű könyvkiadás céljait és etikáját.

Jelen cikk az intézmények, a tudósok és a könyvtárosok által az Egyesült Királyság kontextusában az OA könyvkiadás kapcsán felvetett ezen aggályok és kérdések némelyikét vizsgálja, főként a finanszírozást és a fenntarthatóságot illetően. Célja, hogy eloszlasson bizonyos mítoszokat a nyílt hozzáférésű könyvkiadással kapcsolatban, különösen azt a felfogást, hogy a könyvfeldolgozási díjak (*Book Processing Charges*) szükséges vagy akár kívánatos elemet jelentenek. A cikk ezután bemutat néhány változatos, jelenleg használatban lévő és fejlesztés alatt álló modellt és rendszert, különös tekintettel az UKRI/*Research England* által finanszírozott COPIM projekt (*Community-Led Open Access Infrastructures for Monographs* [kb. Közösségi Nyílt Hozzáférésű Infrastruktúrák Monográfiáknak]) munkájára, amelynek egyik célja, hogy megteremtse annak lehetőségeit, hogy fenntarthatóbb bevételi forrásokat biztosítsanak az OA-kiadók számára. A cikk kiemelten foglalkozik a projekt egyik legfontosabb és működését hamarosan megkezdő eredménytermékével, az *Open Book Collective*-vel [Nyílt Könyv Kollektíva].

(Autoref.)

179/2022

HEITMEIER, Irmtraut–RITTENAUER, Daniel–SCHNUPP, Stefan: 15 Jahre Historisches Lexikon Bayerns : eine Erfolgsgeschichte In: Bibliotheksforum Bayern. – 16. (2022) 1., p. 24–27.

15 éves a Bajor történeti lexikon – egy sikertörténet

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -regionális; Enciklopédia, lexikon; Kiadói tevékenység -könyvtárban

A szerzők – a szerkesztő és két tudományos munkatárs – tizenöt év elteltével végzik el a *Historisches Lexikon Bayerns* (HLB), az első bajor (kizárólag) online szaklexikon értékelését (<https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Startseite>). A gondolat már az 1990-es években felmerült, de csak 2005-ben kezdődtek el a munkálatok, és az online lexikon 2006 óta áll a széles olvasóközönség rendelkezésére. Ma már 1280 szócikket tartalmaz – néhány már angol nyelven

is olvasható. A mű három együttműködő partner, a Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*), a Bajor Tudományos Akadémia Helytörténeti Bizottsága (*Kommission für Bayerische Landesgeschichte bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*) és a Bajor Egyetemek Helytörténetisének Konferenciája (*Konferenz der Landeshistoriker an den bayerischen Universitäten*) támogatásával készül.

Napjainkra jelentősen bővültek a történeti korszakok átfogó szócikkei (pl. a korai középkor, a nemzetiszocializmus évei, a XIX. század), illetve egyéb szócikkek is készültek (személyek, városok, intézmények stb.). Fontos technikai újdonság, hogy a képanyagot 2010 óta külön szerkesztőség gondozza, és 2016-tól már videók is szerepelnek a képek mellett a szócikkekben, a *Semantic MediaWiki System* rendszerének köszönhetően pedig tetszőleges elhelyezésükre is lehetőség nyílt. A HLB médiaanyaga 2016 óta 4000-ról 8200-ra bővült. 2019-től a képek, audiofájlok, PDF-ek stb. külön menüpontban (*Média*) is kereshetők és letölthetők. Sikerült megoldani, hogy immár a képaláírások is tartalmazhatnak külső linkeket, melyek révén a szabad felhasználású képek mellett engedélyezett felhasználású anyagok is láthatók.

A munkálatokban nagyszámú tudós vesz részt, az egyes szócikkeket bibliográfia, forrásjegyzék és továbbvezető irodalom egészíti ki. Az online lexikont egyre többen használják, a következő években pedig remélhetőleg folytatódni fog a HLB sikertörténete.

(Murányi Lajos)

Lásd még 175

Közművelődés

Lásd 126

Határtudományok

180/2022

GUL, Sumeer – BANO, Bano – SHAH, Taseen: Exploring data mining : facets and emerging trends. – Bibliogr. In: Digital library perspectives. – 37. (2021) 4., p. 429–448.

Az adatbányászat: szempontok és új trendek

Adatfeldolgozás; Információtechnológia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Termelés információellátása

Az indiai szerzők alapos szakirodalmi szemléjükben áttekintést adnak az adatbányászat (*data mining*) aktuális helyzetéről és jelentősebb trendjeiről. Meghatározásuk szerint az adatbányászat olyan tevékenység, amely adatokat gyűjt, tisztít, dolgoz fel és elemez, majd ezekből hasznos következtetéseket von le tudás-reprezentáció formájában. A jelenlegi, automatizált rendszerekkel teli digitális világban rengeteg nyers adat keletkezik, így az adatbányászat is számos célra és sokféle módon kamatoztatható.

A napjainkban megfigyelhető adatbányászat-trendek egyik formája az *információbányászat* (*information mining*). Ez a tevékenység különböző forrásokból származó nem triviális tudásanyagok (számadatok, szövegek és multimédia) hasznosítását jelenti. Mindig informatív jellegű, és érhető eredményeket nyújt az adatforrásokból nyert tudással. Az információbányászat alkalmazási területe lehet például a weboldal-statisztika, a politikai felmérések, az orvosi diagnózis, a felhasználói magatartás vizsgálata vagy az üzleti elemzés (*business intelligence*).

A *bigdata-bányászat* az óriási mennyiségű, többnyire folyamatosan áramló adatok bányászatát jelenti. Az adatok forrásai az azokat gyűjtő és továbbító szolgáltatások, eszközök és érzékelőtechnológiák. A keletkező *big data* (nagy adatok) mérete exponenciálisan növekszik, egyes becslések szerint 2025-re eléri a 175 zettabájtot (175 trillió gigabájt). A big data feldolgozása számos adatelemzési eljárással lehetséges. A *szövegelemzés* vagy *szövegbányászat* (*textual analytics/text mining*) különböző szövegforrásokból (e-mailek, teljes szövegű dokumentumok, jelentések, hivatalos iratanyagok, HTML-fájlok, közösségimédia-posztok stb.) nyer ki többletértéket hordozó információt. A technológia olyan területeken hasznosítható, mint a természetes nyelvi gépi szövegfeldolgozás, az információ-visszakeresés vagy a szövegek osztályozása és csoportképzése (klaszterezése). A *hangelemzés* (*audio analytics*) hasonló tevékenységet takar különböző formátumú hanganyagokra vonatkoztatva, amelynek végtermékeként a hanganyag szövegesen kereshetővé válik. Kétféle bevett megközelítésről ír a szakirodalom: az első az átiraton alapuló elemzés, ahol egy automatikus szövegfelismerő algoritmus átiratot és kereshető indexfájlt készít a hanganyagból egy előre definiált szótár segítségével, az eredmény pedig egyszerű szöveges

kereséssel válik kutathatóvá. A másik megközelítés kiejtésalapú: ennek során a hanganyagot nem szavakká, hanem fonémákká (beszédhangokká) alakítják, és ennek eredménye válik kereshetővé. A *videóelemzés* (*video analytics*) digitális videojeleket dolgoz fel célirányos algoritmusokkal, és von ki belőlük tovább hasznosítható információt. Elsősorban megfigyelő és biztonsági kamerarendszerek adatait elemzik ilyen módon. Szintén bigdata-bányászatnak tekinthető a *közösségi média elemzése* (*social media analytics*), amely a kortárs marketing egyik alapvetésévé vált. Az internet leggyakrabban használt felületeit jelentő közösségi oldalak heterogén multimédiás tartalmait elemezve a cégvezetők az üzleti döntéshozatalhoz fontos információk birtokába jutnak. Alapvetően vagy az oldalak tartalmát, vagy a közösségi háló elemeit és az egyes entitások közötti kapcsolatokat vizsgálják. Típusai: a szentimentanalízis (*sentiment analytics*) az emberek interneten kifejtett véleményét vizsgálja; a témamodellzés (*topic modeling*) olyan gépi tanulási technika, amely dokumentumokat kategorizál a bennük található szavak és kifejezések elemzésével; a trendelemzés (*trend analysis*) múltbeli adatok birtokában következtet jövőbeli dolgokra; a közösségi-hálózat-elemzés (*social network analysis*) pedig az egyes közösségimédia-plattformokon tapasztalható mintákat és trendeket vizsgálja, elsősorban üzleti és marketingcéloktól vezérelve. Hasonló célt szolgál a big data egészére vonatkoztatva a *prediktív analitika* (*predictive analytics*), amely szintén múltbeli

mintázatok, (elsősorban statisztikai) adatok alapján következtet potenciális jövőbeli trendekre.

A big data összetételében – az 5G-hálózat terjedésének köszönhetően – egyre nagyobb szerephez jutnak a hálózatba kapcsolt okoseszközök (*IoT – Internet of Things*) által gyűjtött adatok, amelyek többek között környezeti, mezőgazdasági, ipari, városfejlesztési, forgalomirányítási és egészségügyi területen használhatók. Az orvosi dolgok internete (*IoMT*) az IoT sajátos „műfaja”, amely a Covid19-járvány idején támogatta a diagnózis felállítását, a betegek állapotának monitorozását, a karantén végrehajtásának biztosítását és a járvány terjedésének nyomon követését. Az adatbányászat kamatoztatható az *oktatás* területén is (*educational data mining*), mégpedig az egyre bővülő kínálatú online kurzusok generálta nyers adatok elemzésével és újrahasznosításával. Az ezek biztosította tudás birtokában növelhető az oktatás hatékonysága és minősége, illetve azonosíthatók a tanulók viselkedési mintái. E területen a leggyakoribb adatbányászati módszerek közé tartozik a *klaszterezés* a hasonló adatok összegyűjtésével, a predikciókat kínáló *regresszió*, a felügyelt tanulás részeként a létfontosságú adatsztyályokból adatmodelleket kivonó *osztályozás*, illetve az egyazon tranzakcióban az adatok közötti asszociációt vagy kapcsolatot meghatározó *asszociációs szabályok elemzése*.

(Bódog András)

Lásd még 136, 177

Az ismertett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	62. (2022) 1.
American libraries (US)	53. (2022) 3/4., 5.
Annals of library and information studies (IN)	69. (2022) 1.
Bibliothek (DE)	46. (2022) 1.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	16. (2022) 1.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2022) 1.
BuB (DE)	73. (2021) 11.; 74. (2022) 1., 2–3.
Cataloging & classification quarterly (US)	59. (2021) 4.
Collection management (US)	46. (2021) 2.
College & undergraduate libraries (US)	27. (2020) 2–4.; 28. (2021) 1.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 10.

Dialog mit Bibliotheken (DE)	34. (2022) 1.
Digital library perspectives (GB)	37. (2021) 4.
IFLA journal (I)	48. (2022) 1.
Information and learning sciences (GB)	123. (2022) 1/2.
Information technology and libraries (US)	41. (2022) 1.
ITlib (SK)	25. (2021) 3–4.; 26. (2022) 1–2.
The journal of academic librarianship (I)	47. (2021) 3., 5.
Journal of business & finance librarianship (US)	26. (2021) 1–2.
Journal of documentation (GB)	78. (2022) 2.
Journal of education for library and information science (GB)	62. (2021) 1., 4.; 63. (2022) 1.
Journal of electronic resources librarianship (US)	33. (2021) 4.
Journal of library administration (US)	60. (2020) 8.; 61. (2021) 3., 5., 6.
Journal of web librarianship (US)	15. (2021) 4.
Knižnica (SK)	22. (2021) 4.; 23. (2022) 1.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.; 32. (2022) 1.
Library management (GB)	43. (2022) 1/2.
Libri (I)	71. (2021) 3.; 72. (2022) 1.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2021) 10., 11., 12.; (2022) 1., 2.
New review of academic librarianship (GB)	27. (2021) 1.
Public library quarterly (US)	40. (2021) 6.
The serials librarian (US)	81. (2021) 3–4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 6.; 69. (2022) 1–2.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),

224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ojs.elte.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

ProQuest Library Science adatbázis

(helyben használható)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

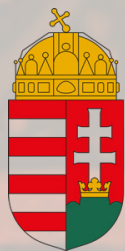
A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelmek:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtiszt illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztítást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újakezdve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:
 - I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).
 - II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. **A részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv
NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiszkolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)
DIPPOLD Péter. Kötelempéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalon elérhető (letölthető) dokumentum
Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]
- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrekciójára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM